ALEXANDRE DUMAS

DOCTORUL MISTERIOS

Vol. II.

FIICA MARCHIZULUI

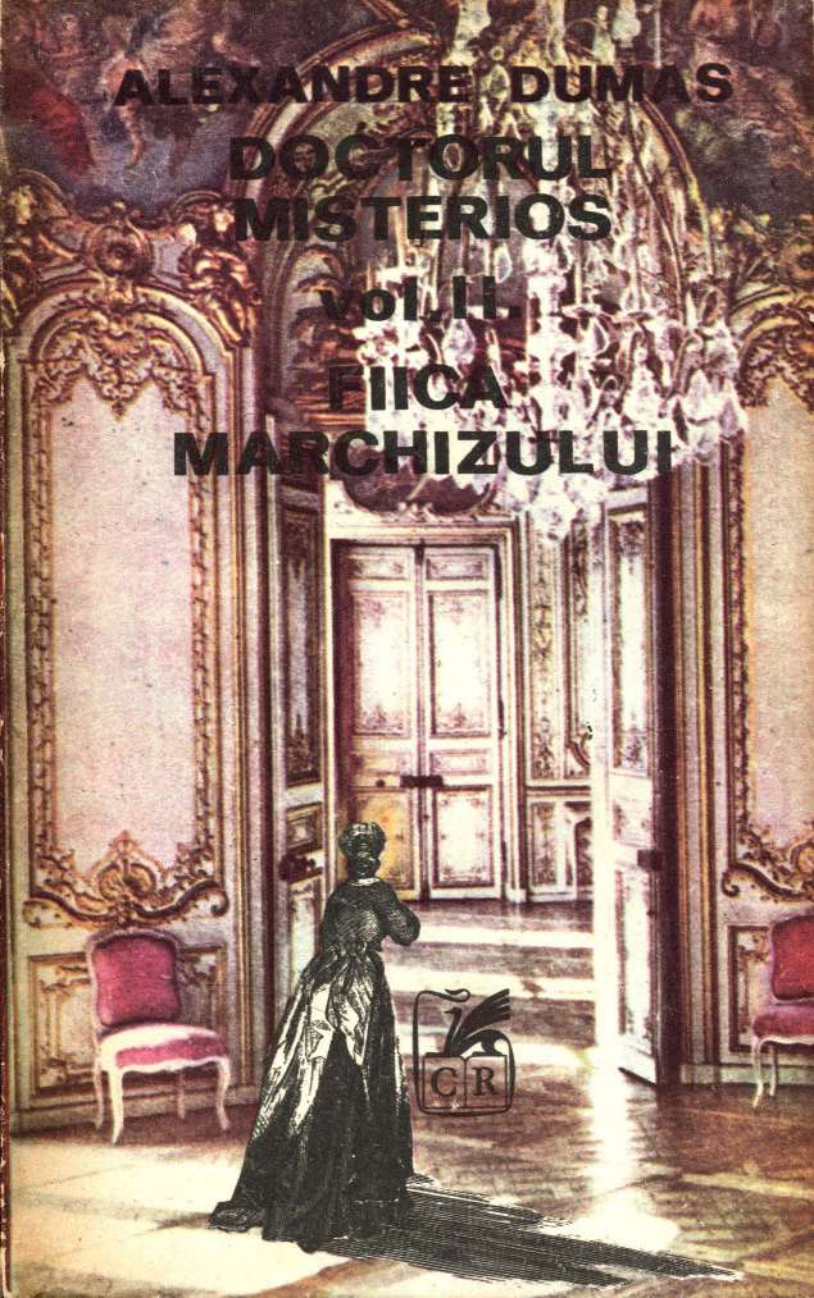

ALEXANDRE DUMAS

DOCTORUL MISTERIOS

VOL. II

FIICA MARCHIZULUI

ALEXANDRE DUMAS

DOCTORUL MISTERIOS

vol. II

FIICA MARCHIZULUI

În românește de
Neli Arsenescu-Costinescu

EDITURA CARTEA ROMÂNEASCĂ

Coperta de *Mihai Gheorghe*

EDITIONS BAUDELAIRE
LIVRE CLUB DES CHAMPS-ELYSÉES
30, rue Charles Baudelaire
Paris XII-e
Tous droits réservés pour tous pays
1968, Editions BAUDELAIRE, Paris

I

VOLUNTARII DIN 93

La 4 iunie 1793 două trăsuri — una cu patru cai, alta cu doi cai — ieșeau din Paris, pe la bariera La Villette, îndreptîndu-se spre postul de control.

În vremea aceea rar se întîmpla ca două poștalioane să fie lăsate să iasă din Paris fără motiv întemeiat.

Din cea de-a doua trăsură, care era un fel de caleașcă descoperită, — ceea ce însemna dealtminteri că cele trei persoane care o ocupau nu aveau deloc a se teme de controalele poliției, — coborî un bărbat de patruzeci și cinci-patruzeci și șase de ani, îmbrăcat complet în negru și, lucru neobișnuit la acea epocă, purtînd pantalon scurt și cravată albă.

De aceea prezența acestui om stîrni curiozitatea tuturor celor de la postul de pază, care se și înghesuiră în jurul lui, uitînd complet de ceilalți doi călători rămași în trăsură, — unul îmbrăcat în uniformă de sergent voluntar, iar celălalt, ca un om din popor, cu bonetă roșie și haină scurtă.

Dar omul în negru abia își arătase hîrtiile, că toți cei ce se strînseseră în jurul lui îi făcură loc și după ce aruncară o privire sumară în prima trăsură și dădură la o parte un colț al prelatei roșii cu care era acoperită, le dădură voie să-și continue drumul.

În bărbatul îmbrăcat în negru am recunoscut desigur pe Monsieur de Paris care, împreună cu ajutorul său secund, Legros, și cu fiul unuia dintre prietenii lui, pe nume Léon Milcent, sergent de voluntari, mergeau la Châlons să ducă o frumoasă ghilotină, nou-nouță, care, cerută de maratiștii din departamentul Marna, urma să fie inaugurată de însuși călăul Parisului.

Cel de-al doilea ajutor al său, băiat cu multă experiență, avea să rămînă acolo pînă cînd călăul din Châlons va fi fost perfect instruit. Cît despre fiul prietenului său, sergentul de voluntari, era în drum spre Sarrelouis, oraș a cărui garnizoană trebuia întărită, deoarece înfrîngerile suferite în Belgia îi făceau pe francezi să se teamă de o a doua invazie în Champagne.

În drumul lui trebuia să mai găsească vreo douăzeci de voluntari pe care să-i ducă la Sarrelouis, în același scop.

Toate hîrtiile și ordinele arătate la postul de pază proveneau de la Comună, puterea suverană pentru moment, și erau semnate de primarul Pache și de generalul Henriot.

Autorizația fusese cerută în ajun de către Monsieur de Paris, care își lăsa ca înlocuitor pe primul lui ajutor, tot atît de îndemînatec ca el însuși; dealtfel prea era patriotică cererea lui ca să întîmpine cea mai mică obiecție.

În plus i se dăduse, fără nici o discuție, și o foaie de drum pentru cetățeanul Léon Milcent, care după ce făcuse prima campanie din 1792 se întorsese acasă, dar la noua chemare a patriei se grăbea acum să plece iarăși pe front.

Totul e adevărat, în afară de identitatea lui Léon Milcent care, așa cum cititorii și-au putut da seama, nu era altul decît Jacques Mérey.

Monsieur de Paris își luase obligația nu numai să-l scoată pe fugar din oraș, dar să-l și conducă la Châlons, de unde, urmînd un itinerar bine întocmit și cunoscînd localitățile, putea ajunge cu ușurință la frontieră.

A doua zi, către prînz, cele două trăsuri intrară în Châlons.

Toate legăturile dintre Jacques Mérey și Monsieur de Paris se încheiau aci. Monsieur de Paris hotărî astfel și îl sfătui pe Jacques Mérey să se prezinte de îndată la municipalitate pentru a se informa dacă la Châlons sau în împrejurimi se găseau voluntari care mergeau spre Sarrelouis.

La Châlons erau unsprezece, șapte sau opt prin împrejurimi și urmau să mai întîlnească cinci sau șase înainte de a ajunge la Sarrelouis.

Jacques Mérey, om fără prejudecăți și dealtfel prea îndatorat călăului, nu se putu despărți de el pînă nu-i aduse cele mai sincere și mai recunoscătoare mulțumiri.

Plecarea voluntarilor se fixă peste două zile și celor din împrejurimile orașului li se trimise vorbă să se întîlnească la ora nouă dimineața în piața mare. După ce aveau să fraternizeze cu garda națională printr-o masă lacedemoniană, cei optsprezece sau douăzeci de voluntari francezi urmau să pornească la drum.

Bineînțeles că Jacques Mérey se prezentă primul sub arme. Gradul lui de sergent îi impunea dealtfel obligația de a fi punctual.

Garda națională, compusă din vreo șaizeci de cetățeni, supraveghease la rîndul ei pregătirile ospățului. O masă lungă, în jurul căreia se puteau aduna o sută de oameni, fusese întinsă în piața Libertății. Tacîmurile în plus erau pentru membrii municipalității care făceau gărzii naționale și voluntarilor cinstea de a lua parte la ospăț.

La ora zece toată lumea se afla în jurul mesei.

Ospățul fu vesel și zgomotos. La Châlons, capitala provinciei Champagne, ospețele, mai ales spre sfîrșit, se aseamănă cu un foc de voie al unui pluton ; numai că sticlele de băutură înlocuiesc puștile. Ceea ce face ca morții și răniții care rămîn pe acest cîmp de bătaie să fie lăsați acolo doar pentru o oră sau două de somn. Pentru ca, apoi, toți să se trezească și să se ducă la treburile lor, ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat.

În pocnetul focurilor de muschete din Champagne, se închinară toasturi, la care participă chiar Léon Milcent. Mai întîi se toastă pentru Națiune, pentru Republică, pentru Convenție și toate urările se încheiară cu un formidabil ropot de aplauze ; apoi își uniră toasturile pentru Danton, pentru Robespierre, pentru Saint-Just.

Ultimele trei fură aplaudate de toți, chiar și de sergentul nostru de voluntari. Jacques Mérey era prea inteligent, ca în furtuna neînțelegerilor politice să nu-și dea seama cît de mari cetățeni și ce considerabili patrioți erau Robespierre și Saint-Just.

Cît despre Danton, dacă nu s-ar fi închinat un toast în cinstea lui, l-ar fi rostit însuși Jacques Mérey.

Un entuziast ridică paharul pentru Marat ; se aplaudă fără entuziasm, dar toată lumea se sculă în picioare.

Jacques Mérey se ridică, la fel ca ceilalți, dar nu întinse paharul și nu bău.

Un fanatic observă reținerea sergentului și toastă pentru moartea girondinilor. Un freamăt trecu printre comeseni. Toți se ridicară în picioare, însă fără să aplaude. Jacques Mérey rămase așezat pe scaun.

— Ei, sergent ! strigă cel care ridicase paharul, — nu cumva ești bătut în cuie ?

Jacques Mérey se sculă.

— Cetățene, spuse el, după ce am luptat cinci ani pentru libertate, credeam că am cucerit-o măcar pe aceea de a rămîne așezat pe scaunul meu cînd îmi place.

— Dar de ce nu te ridici ? De ce nu bei pentru moartea trădătorilor ?

— Pentru că eu vin de la Paris, sătul să-i tot văd pe-ai mei omorîndu-se între ei, și mă îndrept spre frontieră ca să ucid acolo cît voi putea mai mulți prusaci. În locul toastului tău, eu am să închin :

„Pentru viața și fraternitatea tuturor oamenilor viteji și cinstiți, pentru moartea oricărui dușman francez sau străin care a luat armele împotriva Franței !"

Toastul sergentului fu primit cu aplauze unanime, dar Jacques Mérey, profitînd de entuziasmul stîrnit, făcu un semn că vrea să mai vorbească.

Toată lumea tăcu.

— După toastul meu, spuse el, și după felul cum a fost primit, acuma nu pot să propun decît unul singur :

„Pentru imediata noastră plecare, pentru întîlnirea grabnică și victorioasă cu inamicul. Bate, toboșar !"

Trebuie să spunem că în timpul revoluției nu exista vreo întrunire de bărbați înarmați sau chiar neînarmați care să nu-și aibă toboșarul ei.

Voluntarii noștri îl aveau deci pe al lor, și acesta începu să bată marșul ; voluntarii și guarzii naționali se îmbrățișară, iar mica trupă o porni cîntînd Marseilleza și strigînd „Trăiască Națiunea !".

Părăsind orașul Châlons, sergentul Léon Milcent avu încă o dată bucuria să-i facă un ultim semn de bun rămas și de mulțumire unui om care stătea singur la fereastra unei mici case izolate.

Era gazda lui din strada Marais.

Cum se făcuse destul de tîrziu, în ziua aceea nu merseră decît cinci leghe, oprindu-se la Somme-Vesle, adică

la prima localitate după Châlons. Acolo, toți voluntarii îl felicitară pe Milcent pentru toastul de la prînz. În general, ei nu erau nici fanatici, nici exaltați, ci patrioți adevărați care doreau să-și dovedească patriotismul într-altfel decît prin declamări fără rost.

Așa cum am spus, aflaseră despre Léon Milcent că ar fi făcut campania din 92. De aceea soldații care mergeau pentru prima oară pe front îl rugară să facă un popas într-un loc de unde să se poată vedea cel mai bine cîmpul unde se dăduseră luptele de la Valmy.

Falsul sergent le promise, și acest lucru nu i se păru deloc greu.

Dealtfel, campania lor începuse de pe acuma, căci satul Pont-Somme-Vesle nu avea decît două sau trei case, astfel că trebuiră să organizeze un bivuac.

Din fericire, cei din garda națională îndesaseră la plecare rănițele voluntarilor cu tot felul de provizii. Unii scoaseră cîte un pui, alții cîte o plăcintă ; unul o sticlă de vin, altul un cîrnat, astfel încît cina lor profită de risipa făcută la prînz.

Noaptea — pentru că era vară și vremea se arăta blîndă — și-o petrecură în aer liber, sub copacii falnici care străjuiesc stînga drumului, cum mergi spre Sainte-Menehould.

Voluntarii de prin regiune povestiră celorlalți cum acolo, adică la Pont-Somme-Vesle, regele, în timpul fugii sale, avusese prima dezamăgire cînd nu-și mai găsise husarii care urmau să-l aștepte, dar pe care îi împrăștiaseră țăranii.

Dealtfel, povestea asta a lui Ludovic al XVI-lea de la Varennes era încă vie în mintea oamenilor.

Spre seară trecu un surugiu de la Sainte-Menehould care aducea înapoi caii de la poșta din Drouet.

Fără să fie văzut de trupă, Jacques Mérey îl opri și, dîndu-i un asignat de cinci franci, îl rugă ca în drumul lui să se abată pe la „Hanul Lunii" și să-i spună hangiului să trimită în întîmpinarea voluntarilor un măgar încărcat cu pîine, vin și carne friptă, atîta cît are.

Totodată să lase vorbă să pregătească pentru ora patru un prînz de douăzeci de persoane.

Surugiul o porni, făgăduind să îndeplinească însărcinarea.

A doua zi, la ora șase, tobosarul îi trezi pe cei care mai dormeau. Oamenii se scuturară, băură restul de rachiu pe care îl mai găsiră prin bidoane și o porniră la drum cu o ușoară îngrijorare.

De la Pont-Somme-Vesle pînă la Sainte-Menehould aveau de mers șase leghe ; nimeni nu știa ce măsuri luase sergentul lor.

Prima oră de marș trecu destul de veselă, dar pe la sfîrșitul celei de-a doua voluntarii noștri se străduiau să învingă starea de descurajare care îi copleșea, — cînd iată, sergentul Léon Milcent zări, cam pe la izvorul rîului Aisne, un țăran mititel mînînd un măgar.

— Prieteni, le spuse Jacques Mérey, dacă eu aș fi Moise, iar voi nu francezi, ci evrei, și dacă în loc să vă conduc spre inamic v-aș călăuzi spre țara făgăduinței, cred că aș avea nevoie de o minune ca să vă susțin curajul ; v-aș spune atunci că Iehova e cel ce trimite măgarul și țăranul acela pe care îl vedeți. Dar eu am să vă spun pur și simplu că stăpînul „Hanului Lunii" este cel care îi trimite, iar măgarul acela cară în spinare prînzul nostru. Așadar, cum locul mi se pare potrivit, mi-aș lua îngăduința să vă spun : „Opriți !" și să vă poftesc să așezați armele în piramidă.

Niciodată o cuvîntare, oricît de elocventă, n-a fost primită cu aclamații asemănătoare, și niciodată vreun conducător de trib, chiar profet, nu a fost ovaționat ca falsul nostru sergent.

Mai întîi voluntarilor nu le veni să creadă ; dar țăranul se opri, struni măgarul și spuse :

— Nu sînteți dumneavoastră cel care ați comandat să vi se aducă aci un prînz și să vi se pregătească la han o cină pentru douăzeci de oameni ?

— Ah, caraghiosul, exclamă Léon Milcent, ăsta mă dă de gol !

Apoi, întorcîndu-se spre voluntari :

— Prieteni, le spuse, cu toții ați căzut de acord să fiu șeful vostru ; deci șefului îi revine obligația să se îngrijească de hrana soldaților lui.

— Ah, asta era, făcu țăranul.

— Ei da, nerodule.

— Domnule sergent, spuse un om din trupă după ce șușotise cu doi sau trei dintre camarazii lui, sîntem cîțiva care nu avem deloc bani, — ne bizuiam doar pe soldа gu-

vernului ca să ne plătim cheltuielile de drum ; vă spunem asta de pe acuma, ca să nu ne tratați ca pe niște mari seniori, cînd noi nu sîntem altceva decît niște pîrliți.

— Nu vă faceți griji, camarazi, spuse Jacques Mérey, căruia îi revenea buna dispoziție pe măsură ce se apropia momentul în care avea să o revadă pe Eva ; așa cum trebuie să am grijă de hrana trupei, tot la fel mă voi interesa și de solda ei. Cînd veți ajunge la destinație, veți primi restanțele și vom lichida toate socotelile. Pînă atunci, la masă !

Un frumos covor de iarbă verde ținu loc de masă, și se ospătară lungiți, așa cum se ospătau romanii.

Luat pe nepregătite, hangiul „Lunii" nu trimisese mîncare din belșug, dar cîtă era le ajunse.

Mîncară cu atît mai multă bună dispoziție cu cît acest prînz fusese neașteptat ; fiecare își scutură toropeala pentru a continua drumul. Unul care în dimineața aceea își scrîntise piciorul și șchiopăta se sui pe măgar și totul se aranjă de minune.

Micul țăran însă se crezu nedreptățit, pretinzînd că el trebuia să meargă călare pe măgar ; dar un pahar de vin și un asignat de cincizeci de centime îi readuseră buna dispoziție.

La ora patru ajunseră la „Hanul Lunii", unde totul era pregătit. După recomandările lui Jacques Mérey, masa fusese pusă la marginea micii grădini a hanului, de unde se putea vedea toată cîmpia de la Valmy.

Jacques Mérey și voluntarii lui stăteau chiar pe locul unde în ziua bătăliei stătuseră regele Prusiei, Brunswick și statul lor major.

Cîmpia era acoperită acum de holde. Ridicăturile de pămînt indicau locurile pe unde prusacii morți fuseseră culcați în gropi comune.

Oriunde se vedeau aceste ondulații, o vegetație mai bogată dovedea prezența îngrășămîntului animal care se cheamă om, singurul în stare să facă concurență îngrășămîntului guano.

Datorită acelor jaloane, Jacques Mérey putu să le explice mai ușor soldaților.

La aproape un kilometru, pe fundul unei mici văi care semăna într-un fel cu cea de la Waterloo, ridicăturile de pămînt nu se mai vedeau.

Deci prusacii nici nu atinseseră poalele colinei de la Valmy.

Pe această colină își instalase Kellermann șaisprezece mii de oameni și bateria de tunari.

În spatele lui Kellermann, pe muntele Ivron, își desfășurase Dumouriez cei șase mii de oameni ca să împiedice astfel luarea prin surprindere a camaradului său.

În stînga lui Jacques, moara de vînt, în spatele căreia se spărsese un obuz și făcuse să se aprindă cîteva chesoane, fapt care provocase pentru o clipă tulburare în rîndurile francezilor.

— Și dumneata unde erai ? întrebară voluntarii.

Falsul sergent oftă și arătă cu mîna spațiul cuprins între Sainte-Menehould și Beaux-Sainte-Cubière.

— Atunci, întrebă unul din voluntari, erai cu Dumouriez ?

— Da, răspunse Jacques, sînt de prin părțile locului și i-am servit drept ghid în pădurea de la Argonne.

Jacques își lăsă capul în mîini.

Doar nouă luni trecuseră de la bătălia de la Valmy, această minunată aurora a Republicii și a libertății, și iată, Republica se sfîșia singură, iar libertatea era mai mult ca niciodată amenințată de inamic. Chiar Jacques Mérey, cel care, în mijlocul aplauzelor Convenției, ale Parisului, ale întregii Franțe, venise să anunțe cele două mari victorii, socotite atunci salvarea patriei, chiar el fusese obligat să plece pe furiș din Convenție, să iasă din Paris între călău și ajutorul acestuia, ca și cum ar fi mers la eșafod, și traversînd Franța fugar, deghizat, proscris și ascuns sub haina unui voluntar, să treacă de astă dată obscur prin aceleași locuri pe unde cu nouă luni înainte trecuse triumfător.

Dumouriez... iată omul care trebuia să fie cu adevărat nefericit.

Victimă a unui cataclism revoluționar, Jacques Mérey va revedea poate într-o zi cu glorie Franța. Atunci își va redobîndi rangul pe care meritul i-l rezerva. Dar Dumouriez, trădător matricid, nu se va mai putea întoarce în patrie niciodată.

Toate gîndurile acestea îl făcură pe sergentul nostru să plîngă.

— Plîngi, cetățene ? îl întrebă un voluntar.

Jacques ridică ușor din umeri, arătă cu un gest circular întregul cîmp de luptă și spuse :

— Din păcate, da, plîng ! Plîng acele zile pe care, ca și zilele tinereții, nu le trăiești de două ori.

II

FAMILIA RIVERS

După ce terminară cina, cum mai aveau vreo două ore pînă să se înnopteze, se gîndiră să nu meargă la Sainte-Menehould pe drumul principal, ci să facă un ocol pe la Valmy.

Chiar dacă ajungeau puțin mai tîrziu la Sainte-Menehould ; mîncaseră bine, oboseala le dispăruse și toți voluntarii erau în admirația sergentului care lua măsuri pentru tot ce le trebuia și care îi făcea să-și uite de-ale lor, povestindu-le propriile lui amintiri.

L-ar fi urmat pînă la capătul lumii și s-ar fi lăsat uciși pentru sergentul lor.

Dar el, oricît de grăbit era să ajungă la sufletul vieții lui, la acea stea a inimii lui care se numea Eva, își îndeplinea cu tenacitate planul făcut, să se apropie de frontieră cîte puțin în fiecare zi.

Se afla încă pe pămîntul patriei, pe care în cîteva zile îl va părăsi ca să nu-l mai revadă poate niciodată.

Din cînd în cînd, îi venea să se arunce cu fața la pămînt și să sărute țărîna pe care acum două mii șase sute de ani o sărutase și Brutus ca pe o mamă a mamelor.

Totul îi părea frumos, totul i se părea prețios. Se oprea să culeagă o floare, să asculte cum cîntă o pasăre, să vadă cum curge un pîrîu.

Pentru fiecare lucru avea un suspin.

Plăti hangiului, apoi, pe o potecă îngustă, între un lan de secară și unul de orz, care nu le îngăduia să meargă decît înșirați unul cîte unul, o porniră spre Valmy.

Locuitorii satului îi zăriră din depărtare că se apropie și crezură că veneau — cum se întîmpla adeseori în acea vreme — să locuiască la ei.

Le ieșiră în întîmpinare.

Dar cînd aflară că veneau aci din simplă curiozitate, fiecare vru să fie călăuză și să-și ia voluntarul lui.

Jacques Mérey se îndreptă spre banca de piatră de la ușa morii și cînd unul din băieții de la moară se oferi îndatoritor să-i povestească lupta, el îi spuse :

— Nu te osteni, prietene, și eu eram acolo !

— Dintre cei *de-aici ?* întrebă morarul.

— Nu, răspunse Jacques surîzînd și arătînd tabăra lui Dumouriez, dintre cei de-acolo.

Plecară din nou la drum, de astă dată pe altă potecă, de-a lungul unui mic curs de apă, ca să ajungă la drumul ce cobora de la Sainte-Menehould, acolo unde la 23 iunie 1791 fusese omorît Dampierre [1].

Lucru ciudat și totuși obișnuit în războaiele civile, unchiul murea la coborîrea de la Sainte-Menehould strigînd „Trăiască regele !", iar nepotul murea în pădurea Vicoigne strigînd „Trăiască Republica !".

Intrară în Sainte-Menehould noaptea. Voluntarii primiră de la municipalitate bilete de cazare. Jacques Mérey preferă să tragă la han.

Înainte de a se despărți de voluntarii lui, Jacques Mérey le propuse ca a doua zi să parcurgă o etapă mare de nouă leghe și să doarmă la Verdun.

Ar prînzi la Clermont.

Cum însă unii dintre voluntari nu se vor încumeta să meargă nouă leghe fără oprire, Jacques Mérey le va face rost de o căruță cu doi cai, îndesată bine cu paie, în care va încărca în primul rînd mîncarea, după aceea puștile, raniții și după aceea pe cei care șchiopătau.

Datorită tuturor acestor măsuri de prevedere, se va putea ajunge la Verdun pe la orele opt seara.

Falsul sergent se temea să nu fie recunoscut la Verdun ; vroia să ajungă acolo noaptea, pentru ca apoi să o pornească din nou la drum în zori.

---

[1] Dampierre, general francez care s-a distins în luptele de la Jemmapes ; i-a succedat generalului Dumouriez.

Vor mînca și vor face o haltă de patru sau cinci ore, sau cît vor voi, sub copacii umbroși de pe malul rîului Aire.

În așteptare, vor mînca o bucată de pîine și vor bea un păhărel la Iselettes, sat încîntător, situat chiar în inima pădurii Argonne.

O pornire din Sainte-Menehould la revărsatul zorilor și ajunseră în vîrful muntelui în spatele căruia se ascunde pădurea, la acea oră plăcută a dimineții, cînd peste coroanele pomilor plutește o boare albăstruie și transparentă. Dintr-o dată, pămîntul parcă dispare de sub picioare și privirea se întinde peste un ocean de verdeață ; drumul se afundă repede în acest ocean pe care îl străbate și ale cărui valuri de frunziș se unesc din loc în loc deasupra capului călătorului.

Parapetele bateriei lui Dillon stăteau încă în picioare, neatinse, de parcă atunci fuseseră evacuate tunurile.

Dillon, ne amintim, ținuse piept pînă în ultima clipă, iar acolo se repliase Dumouriez.

Repaosul voluntarilor fu vesel ; începuturile de drum, cînd fiecare este sprinten și odihnit, sînt întotdeauna vesele.

Ziua se scurse conform programului ; prînziră pe malul rîului Aire, se odihniră, jucară cărți și dormiră întinși pe iarbă aproape cinci ore.

La ora opt intrau în Verdun.

Verdun își plătea scump slăbiciunea. Toți cei care luaseră parte la trădarea orașului fuseseră arestați. Se instruise procesul tinerelor fete care îl primiseră pe regele Prusiei cu flori și bomboane.

Restul drumului nu oferea nimic interesant. Marșul prusacilor la intrarea lor în Franța nu întîmpinase obstacole decît dincolo de Argonne. Dormiră la Briey, apoi la Thionville.

Nu mai aveau decît o etapă ca să ajungă la destinație. Jacques Mérey le dădu întîlnire tovarășilor de drum peste două zile la Sarrelouis, spunîndu-le că el trebuia să facă o vizită unei rude pe care o avea într-un mic sat din împrejurimi.

Înainte de a-și părăsi voluntarii, curajosul sergent, care tot timpul se îngrijise ca un părinte de nevoile lor, se interesă ce-ar putea să le mai trebuiască în lipsa lui.

O sută de franci în asignate asigurară hrana celor mai nevoiași, pînă în momentul cînd își vor încasa restanțele la Sarrelouis. Convenția dădea voluntarilor ei enorma sumă de doi franci pe zi.

Oamenii sergentului Léon Milcent își părăsiră deci șeful, mulțumindu-i pentru toată grija ce le-o purtase și-i promiseră să facă un chef cînd se vor reîntîlni la Sarrelouis.

Dar a doua zi îl așteptară în zadar ; în zadar și în ziua următoare, și pentru că nu le spusese unde anume se ducea, nu putură să afle nimic.

Sperau totuși și așteptau mereu ; trecu astfel o săptămînă ; trecură cincisprezece zile, trecu o lună — fără vești, și timpul se scurse fără să mai audă vreodată ceva despre el.

Ce i se întîmplase ?

Jacques Mérey, care credea într-adevăr că nu mai avea să se teamă de nimic, luase de la Thionville o trăsurică, și stăpînul ei se angajă în schimbul unui asignat de șase livre să-l conducă la „Trei stejari", una din cele mai frumoase ferme de pe malul drept al rîului Moselle, la o leghe și jumătate de frontieră. La ora zece dimineața, în aceeași uniformă de voluntar, Jacques Mérey coborî la poarta fermei, sub umbrarul celor trei stejari care îi dăduseră și numele, și fiind sigur că va fi bine primit, plăti și dădu drumul trăsurii.

Privi apoi cu interes clădirile, încercînd parcă să și le amintească.

Un cîine alergă spre el lătrînd, dar Jacques întinse mîna și cîinele se potoli.

La lătratul cîinelui, un copil veni în fugă, un băiețel blond ca o rază de soare.

— Băgați de seamă, domnule, spuse el, Thor e rău.

Thor era numele cîinelui.

— Nu cu mine, răspunse voluntarul. Vezi ?

Și îi făcu un semn lui Thor, iar Thor se apropie să fie mîngîiat.

— Cine ești tu ? il întrebă băiețelul pe voluntar.

— Eu n-am nevoie să te întreb pe tine cine ești : tu ești nepotul lui Hans Rivers.

— Da.

— Bunicul tău unde e ?

— În fermă.

— Du-mă la el.

— Poftiți.

Luînd copilul de mînă, se lăsă condus spre un peron la capătul căruia apăru un bărbat de vreo șaizeci de ani.

— Bunicule, spuse copilul alergînd spre bătrîn, uite un domn care ne cunoaște.

Bătrînul își scoase boneta de lînă, salutînd cu ea și întrebînd din ochi.

— Domnule, îi spuse Jacques, aveam vîrsta acestui copil cînd am venit aici, și atunci a fost prima și singura dată cînd am venit. Eram cu tatăl meu, Daniel Mérey ; ați semnat cu el contractul de arendare a acestei ferme, contract pe care eu vi l-am reînnoit, cred, acum trei ani.

— Doamne-Dumnezeule ! exclamă Hans, n-oți fi cumva stăpînul nostru Jacques Mérey ?

Jacques începu să rîdă.

— Nu sînt stăpînul nimănui, spuse el, căci, după părerea mea, omul nu are alt stăpîn decît pe el însuși. Eu sînt pur și simplu proprietarul vostru.

— Jeanne, Marie, Thibaud, veniți fuga cu toții, strigă bătrînul, e o zi mare ! Veniți, veniți, veniți !

Și pe măsură ce striga, cei chemați se apropiau degrabă și se așezau în jurul lui.

— Uitați-vă bine la domnul, spuse el, voi toți, cîți sînteți, și voi la fel, se adresă el celor doi băieți de la plug, unui cioban și uneia ce păzea curcanii, — dumnealui îi datorăm totul, domnul este binefăcătorul nostru, Jacques Mérey.

Un strigăt ieși din toate piepturile, capetele se descoperiră.

— Poftiți în casă ! spuse bătrînul. Din clipa cînd ați trecut pragul, noi nu mai sîntem decît servitorii dumneavoastră.

Toți se dădură în lături, Jacques Mérey intră.

— Chemați-l și pe Bernard de la plug, și pe Rosine de la vaci. Ce mai ! azi e sărbătoare, nu se mai lucrează !

Bernard și Rosine erau fiul mai mare și nora bătrînului, tatăl și mama copilului blond.

O oră după aceea, toată lumea era adunată în jurul mesei. Era la amiază.

Hans era bunicul, Jeanne bunica, Bernard era fiul cel mare, Rosine nevasta acestuia, Thibaud un al doilea fiu de douăzeci și doi de ani, Marie o fată de optspre-

zece ani, Richard, copilul blond de zece ani, fiul lui Bernard și al Rosinei. Toată familia.

Bunicul își cedase jilțul lui Jacques Mérey care prezida astfel masa.

Ajunseră la desert.

— Hans Rivers, spuse Jacques, de cît timp ești fermier în familia noastră ?

— Sînt, domnule Jacques, ia stați să mă gîndesc ! era între nașterea lui Thibaud și cea a Mariei... sînt douăzeci și unu de ani, domnule Jacques.

— Timp de cîți ani v-ați plătit arenda ?

— Atîta vreme cît a trăit onorabilul dumneavoastră tată, domnul Daniel, adică cincisprezece ani.

— Deci sînt șapte ani de cînd nu mi-ați plătit nimic ?

— Întocmai, domnule Jacques ; dar conform poruncii dumneavoastră.

— Eu v-am spus : „Sînteți oameni de treabă, păstrați-vă arendele, cumpărați ce trebuie cu banii ; cu cît veți fi voi mai bogați, cu atîta voi fi și eu !"

— Așa ne-ați spus, domnule Jacques, cuvînt cu cuvînt, și cu asta a început bunăstarea noastră.

— Iar cînd s-au pus în vînzare bunurile emigraților, adică ale celor care luptă împotriva Franței, v-am spus : „Trebuie că aveți bani puși deoparte, ai mei sau ai voștri, n-are importanță ; cumpărați bunuri de-ale emigraților, sînt pămînturi rentabile care nu se vor pune în vînzare cu mai mult de două sau trei sute de franci pogonul, dar care vor prețui cît cele care se vînd cu șase și opt sute de franci".

— Am făcut cum ați spus, domnule Jacques ; așa că astăzi avem trei sute de pogoane de pămînt ale noastre. Asta ne face — Dumnezeu să ne ierte ! — aproape tot atît de bogați ca și stăpînul nostru. Este adevărat că în această privință vă datorăm, — cu dobînzile cuvenite — aproape patruzeci de mii de franci. Dar sîntem gata să vi-i plătim, nu în hîrtie fără valoare, ci în bani de argint, așa cum vi-i datorăm !

— Nu despre asta este vorba, prieteni. Nu am nevoie acum de acești bani ; voi avea poate mai tîrziu.

— Domnule Jacques, din clipa cînd ne veți spune, pînă în opt zile — pe cuvîntul lui Hans Rivers ! — veți avea banii !

Jacques începu să rîdă și spuse :

— Aţi avea un mijloc să-mi plătiţi mai rapid şi mai simplu ; să vă duceţi să mă denunţaţi. Eu sînt proscris. Mi-ar tăia capul şi nu mi-aţi mai datora nimic.

Auzind aceste cuvinte, tatăl şi copiii scoaseră un strigăt şi se sculară în picioare.

Apoi tatăl îşi ridică braţele spre cer.

— V-au proscris pe dumneavoastră, spuse el, dumneavoastră — dreptatea, dumneavoastră — justiţia, dumneavoastră — simbolul Domnului pe pămînt ; dar ce vor ?

— Vor binele, cel puţin aşa cred ei. Aşadar, pentru că sînt obligat să părăsesc la rîndul meu Franţa, şi cum la frontieră aş putea fi arestat, m-am gîndit la dumneata, Hans Rivers.

— Ah, asta e foarte bine, domnule Jacques !

— Mi-am spus : Hans Rivers ţine o fermă de la tatăl meu pe Moselle, la doi kilometri de frontieră, el trebuie să fie vînător.

— Eu nu mai sînt, dar cei doi fii ai mei, Bernard şi Thibaud, sînt.

— E acelaşi lucru ; ei trebuie să aibă o barcă de rîu ?

— Ah, da ! spuse Thibaud. Şi încă foarte frumoasă ; eu am grijă de ea. Veţi vedea, domnule Jacques.

— Ei bine, eu mă voi îmbrăca în hainele lui moş Hans sau ale unuia dintre băieţii lui ; ne vom sui în barcă, întocmai ca vînătorii de apă. Vînătoarea mai e încă liberă pe rîu. Ne vom lăsa purtaţi de curent pînă la Trèves, şi ajuns acolo, deci afară din Franţa, voi fi salvat.

— Va fi cum doriţi, domnule Jacques, spuse moş Hans. Chiar şi acum, dacă vreţi.

— Ah, nu ! bunul meu prieten, răspunse Jacques Mérey ; avem timp mîine dimineaţă. Aţi putea crede că mi-a fost frică să petrec o noapte sub acoperişul vostru.

A doua zi, în revărsatul zorilor, trei bărbaţi îmbrăcaţi în costume de vînători şi însoţiţi de doi cîini înotători dezlegau o barcă de la tulpina unei sălcii ce se afla într-un mic golf al Mosellei şi se urcau în ea.

Doi dintre ei se pregăteau să tragă la rame, dar cel de-al treilea, care stătea la cîrmă, le făcu semn să le lase în pace.

Apoi, cu un surîs trist, spuse :

— Are să meargă destul de repede şi aşa.

Cei trei erau : Jacques Mérey şi fiii lui moş Hans Rivers.

Jacques Mérey îi rugă pe tineri să aibă grijă și să-i spună precis unde se termina frontiera Franței.

După un sfert de oră de plutire, băieții îi arătară un stîlp. Jacques Mérey vroia să mai atingă o dată pămîntul țării.

Cuprinse cu brațele stîlpul, ca și cum această bucată neînsuflețită de lemn ar fi fost un om, un concetățean, un frate.

Își rezemă capul de el, ca pe umărul unui prieten.

Durerea lui era cu atît mai mare — părăsea Franța și o lăsa în situația în care se găsea.

O întreagă armată asediată în Mayence, aproape prizonieră. Inamicul la Valenciennes, ultimul nostru obstacol. Armata din Midi în retragere ; spaniolii invadînd Franța ; Savoia, fiica adoptivă, întoarsă împotriva noastră, la apelul preoților ; armata din Alpi înfometată ; Lyon în plină revoltă trăgînd cu mitraliile [1] asupra comisarilor Convenției care, din păcate, vor răspunde cu aceeași monedă ; în sfîrșit, cei din Vendée, victorioși și gata să pornească la asaltul Parisului.

Niciodată vreo națiune gata să se prăbușească nu fusese atît de aproape de pierzanie. Nici chiar Atena care fugind de Xerxes se aruncase în mare, și numai astfel ajunsese la convoiul ei de plute de la Salamina.

Jacques Mérey, oricît ar fi fost de raționalist în convingerile sale științifice, simțea totuși că evenimentele care se succedau pe pămînt se aflau cumva sub imperiul unei puteri misterioase, ascunsă în adîncurile eternității, și aveau în ceea ce privește lumea noastră, un țel inteligent și umanitar.

Ridică ochii spre cer și murmură :

— Tu, care dai doar un nume celui pe care îl caut : Zeus, Uranus, Jehova, Dumnezeu, — tu, creator nevăzut și necunoscut al lumilor, esență cerească sau materie nemuritoare, eu nu cred că omul are dreptul ca individ la una din privirile tale ; dar cred că tu acoperi toată specia cu protecția ta atotputernică și așa cum corăbiile îndură vînturile, tot astfel marile evenimente ale popoarelor se înclină sub puterea ta. În orice fel ar fi fost creat, omul vine de la tine ; și dacă tu l-ai creat singur, sărac și gol, ai făcut-o pentru a-i lăsa meritul și a-i da

[1] Mitralii — mici bucăți de fier cu care se umpleau ghiulelele de tun.

putința de a crea la rîndul lui mai întîi familia, apoi tribul și la urmă societatea. Societatea odată constituită, rămîne să-l îmbogățești materialmente prin muncă și să-i luminezi mintea prin inteligență. De șase mii de ani fiecare contribuie la acest țel după forța și după geniul lui. Or, care este rezultatul la care ai sperat să ajungi după atîtea eforturi ? cea mai mare fericire cu putință, răspîndită asupra celui mai mare număr de indivizi. Cine s-a străduit cel mai mult pentru a împlini această operă nemărginită ? monarhii de tot felul care se succed de o mie de ani, de la monarhia feudală a lui Hugues Capet [1] pînă la monarhia constituțională a lui Ludovic al XVI-lea, — sau cei cinci ani de revoluție care tocmai s-au scurs ? Cine a dat drepturi egale omului ? Cine i-a dat hrana spiritului prin educație, hrana corpului prin împărțirea pămînturilor ? Sfînta noastră Revoluție, mult iubita noastră Republică. Franța este aleasa ta, o Doamne ! fiindcă tu ai ales-o într-un fel ca pe o victimă și ai oferit-o ca exemplu geniului omenesc. Ei bine ! să curgă sîngele ei și al meu în primul rînd ; ea să fie răstignita națiunilor, cum a fost Isus răstignitul oamenilor, și aceste trei cuvinte : LIBERTATE, EGALITATE, FRATERNITATE — să devină soarele luminos al viitorului ! Adio, patrie ! adio, patrie, adio, patrie ! și acum, — spuse Jacques Mérey lăsîndu-se mai curînd să cadă în barcă decît să coboare, — zvîrliți-mă unde vreți ; mi-e totuna dacă nu mai sînt în Franța.

III

OPT ZILE PREA TÎRZIU

Cei doi frați Rivers îl lăsară pe Jacques Mérey pe taluzul Mosellei, la aproape un kilometru de orașul Trèves.

Jacques îi sărută cu duioșie ; parcă brațele Franței înseși îl depuneau pe pămînt străin.

[1] Capet, poreclă dată lui Hugues, șeful dinastiei Capeților, proclamat rege al Franței în anul 987.

În picioare, rezemat de armă, copleșit de tristețe, se uita după ei cum se depărtau ; la primul cot al Moselei, băieții îi făcură semne de salut cu vîslele, el le răspunse la rîndu-i cu pălăria, barca dispăru și totul se sfîrși.

Jacques își puse iarăși pălăria pe cap, salută Franța cu un prelungit și ultim rămas bun, își luă arma pe umăr și o porni cu capul plecat pe poteca făcută de pașii oamenilor de-a lungul malurilor Mosellei, acel drumeag îngust care duce la Trèves.

Vorbea germana ca un german. În tolba atîrnată de gît avea cîteva păsărele de mlaștină pe care i le dăduseră din precauție cei doi tovarăși de drum. Nimeni nu-l întrebă nimic. La porțile orașului fu luat drept un burghez din oraș care tocmai se întorcea dintr-o plimbare cinegetică.

Dar, îndată ce trecu de porțile orașului, ceru primului om întîlnit să-l îndrume spre locuința primarului.

Ajuns acasă la demnitar, Jacques Mérey își dădu numele ; toată lumea cunoștea catastrofa de la 31 mai. Fără să fi avut timp să devină celebru, numele lui Jacques Mérey nu rămăsese totuși necunoscut. Primarul se înclină cum se înclină orice om de inimă în fața unui proscris. În toate țările lumii civilizate, spre cinstea umanității și a progresului, spre rușinea guvernelor, exilul este demn de stimă.

Primarul îl întrebă, învăluindu-și întrebarea cu toată delicatețea omului de lume, dacă nu avea nevoie de acel sprijin pe care guvernele străine le puseseră la dispoziția autorităților pentru a veni în ajutorul emigraților. Dar Jacques Mérey declară că, fiind proscris și nu emigrat, bunurile lui nu fuseseră sechestrate și că, în afară de cele zece sau douăsprezece mii de franci pe care îi avea la el, lăsa în Franța o avere.

Ceea ce dorea el era numai un pașaport pentru Viena.

Din pricina circumstanțelor de moment, Jacques Mérey fu obligat însă să indice drumul pe care vroia să-l urmeze pentru a ajunge la Viena. Îl alese pe cel mai direct : Karlsruhe, Stuttgart, Ausgsburg, München și Viena.

Odată în afara Franței, în inima lui Jacques Mérey nu mai rămăsese decît amintirea patriei ; imaginea vie a Evei își redobîndi încetul cu încetul tăria : amintirea

ei fusese ștearsă pentru un scurt timp de întîmplări, — acele întîmplări din trecut care redevin un punct de plecare ; și așa cum zorile răsar de după culme, tot astfel îi apăru lui Jacques silueta Evei plăsmuită din negura aridă și nedefinită a trecutului, pentru a-i lumina viitorul.

Acum că se afla pe pămînt străin, acum că nu mai călca pe acel pămînt al Franței, pe care Danton vroise să moară și pe care nu-l putuse lua pe tălpile pantofilor, — își simți din nou gîndurile copleșite de dragoste, și ca o sevă dătătoare de forțe acea dragoste îi năvăli în tot corpul.

Nu primise de la ea nici o scrisoare ; această tăcere nu-l îngrijora cîtuși de puțin, știind bine că toate scrisorile îi fuseseră confiscate.

Ceea ce îl îngrijora totuși era faptul că Eva, care nu-și suspecta servitoarea, se mira probabil de tăcerea lui. Nu încape îndoială că, în scrisorile pe care i le trimitea și pe care ea credea că le primește, îi dăduse adresa la care el urma să-i răspundă.

De ce oare nu-i răspundea ?

Nu se credea cumva uitată, și dacă era așa...

Inima Evei însă nu era a unei ființe obișnuite ; ea știa cît de nemăsurată era dragostea lui ; îl văzuse renunțînd pentru ea la orice ambiție politică, refuzînd acea deputăție pe care o acceptase apoi ca o răzbunare, din care însă nu reușise să-și facă arma pe care și-o dorea — de a apăra Republica și a-i lovi pe dușmani, — din cauza dezbinărilor politice. Eva trebuia să aibă cea mai bună părere despre prietenul ei și despre sine însăși ; de aceea nu putea crede că e dată uitării.

Jacques purtase cu el tot timpul scrisoarea Evei pe care i-o dăduse aghiotantul generalului Custine din dosarul marchizului de Chazelay.

O știa pe dinafară, dar nu-i ajungea să și-o tot spună cu voce tare ; cuvîntul nu-l poți atinge, în schimb, obiectele pe care le vezi și le pipăi au o forță care nu va fi niciodată și a cuvîntului.

Scotea scrisoarea din cea mai secretă despărțitură a portofelului său ; o privea, o atingea, o săruta. Abia la treizeci de ani, Jacques — prin felul în care trăise — încerca toate iluziile unui tînăr ; el nu avusese decît două iubiri, știința și pe Eva, iar pe cea dintîi o închinase celei de-a doua.

Nimic nu e mai prielnic visării ca legănatul unei trăsuri. Uruitul monoton al roţilor te izolează de restul zgomotelor şi, pe măsură ce mergi, rămîi numai cu gîndurile tale.

Şi Jacques relua în minte şirul întîmplărilor cărora le va datora fericirea de a o regăsi pe Eva, de a o regăsi liberă.

Nu, Dumnezeu nu era deloc cineva anume care se amesteca în viaţa omului, influenţînd destinul lui. Dar Jacques credea — cum am spus — în înrîurirea lui asupra marilor evenimente ale popoarelor, şi chiar în puterea lui, fără să ţină seama de faptele mărunte ale vieţii omeneşti ; astfel, printr-un fir nevăzut care îl apropia de credinţa comună tuturor, Jacques raporta totul la Dumnezeu, fără să atribuie însă acestei supreme măreţii, — fie că ea se numeşte Dumnezeu, Natură sau Providenţă — răspunderea pentru micile accidente de moarte şi de viaţă, pe care le aruncă apoi drept hrană celor două divinităţi care îşi dispută omul : fatalitatea şi întîmplarea.

Astfel, oricît bine i-ar fi făcut el Evei şi implicit marchizului de Chazelay, redîndu-i fiicei lui sănătatea, inteligenţa şi raţiunea, Jacques nu putea — în acea epocă de prejudecăţi sociale — să umple prăpastia care îl despărţea de fiinţa iubită, chiar dacă ar fi umplut această prăpastie cu tot binele făcut.

Dar dacă el ar fi fost unul din acei creştini egoişti care, raportînd totul la persoana lor, se cred centrul a tot ce există şi aşteaptă ca Dumnezeu să le desprindă din cer o stea ca ei să-şi aprindă lampa cu ea, atunci şi-ar fi spus : „Franţa a făcut o revoluţie pentru ca marchizul de Chazelay să mi-o ia pe fiica lui pe care numai prin necinste puteam să mi-o fac în taină amantă sau soţie ; ca să emigreze împreună cu ea, lăsînd-o sub supravegherea mătuşii ei ; ca, luptînd împotriva ţării sale, marchizul să fie omorît, ceea ce face ca Eva să fie nu numai lipsită de tatăl ei, dar să-şi piardă şi toată averea, deoarece confiscarea bunurilor era o consecinţă imediată a morţii emigratului prins cu arma în mînă ; şi pentru ca, orfană şi săracă, scăpînd de orice tutelă, redevenind stăpîna ei înseşi, Eva să regăsească în mine sprijinul, averea şi tot ce pierduse."

Deși nu adopta acest punct de vedere, Jacques Mérey urmărea cu uimire crescîndă, — acea uimire a omului de geniu care fără să vadă arborele adună fructele, — toate acele înlănțuiri ciudate care servesc drept urzeală vieții.

Și urcînd continuu de la ceea ce știa la ceea ce nu știa, și coborînd fără încetare de la material la ideal, nu evada din visarea lui decît ca să strige surugiului :

— Repede, mai repede !

Din clipa cînd se urcase în trăsură, Jacques jurase să nu se mai dea jos și să parcurgă fără oprire cele o sută șaizeci de leghe care îl despărțeau de Viena ; dar nu socotise greutățile pe care evenimentele politice le puneau în fața călătoriei francezilor în Germania. Pentru toți prinții nemți, în totală opoziție cu principiile noastre, fiecare francez însemna un răufăcător capabil de orice.

De aceea, la fiecare frontieră de principat — oricît de neînsemnată ar fi fost — trebuia să cobori din trăsură, să suporți un interogatoriu și să te legitimezi.

Jacques pierdea trei sau patru ore pe zi cu aceste formalități. E drept că dacă ajungeai la Salzburg, drumul era liber pînă la Viena.

În sfîrșit, surugiul, tot îndemnîndu-și caii, ajunse la porțile Vienei pe la orele cinci după-amiază.

Aci călătorul nostru trebui să suporte un nou interogatoriu și o nouă cercetare a hîrtiilor.

După aceea i se dădu un permis de ședere pe timp de o săptămînă, urmînd să-l prelungească pentru atîta timp cît socotea el că va rămîne în capitala Austriei.

Cînd se urcă din nou în trăsură, surugiul îl întrebă unde trebuie să-l conducă.

Jacques era hotărît să grăbească lucrurile. De aceea îi răspunse :

— Josephplatz, numărul 11.

Vizitiul o luă printr-o rețea de străduțe și ieși în cele din urmă în fața statuii împăratului care dăduse și numele acelei piețe.

Prin fereastra portierei Jacques căuta din ochi care din toate casele ce alcătuiau piața putea fi cea în care stătea Eva.

Dintre toate, una singură avea ușile, ferestrele și obloanele închise ca un mormînt.

Își dădu seama cu o neliniște care se transformă curînd în spaimă că vizitiul îndrepta trăsura tocmai în partea aceea.

În sfîrșit, opri la ușa casei oarbe și mute.

— Ce e ? strigă Jacques.

— Ce să fie, domnule, răspunse vizitiul, — aici e.

— Aici e numărul unsprezece ?

— Da.

Jacques sări din trăsură, se dădu înapoi să vadă bine dacă asta era într-adevăr casa pe care o căuta, scotoci prin buzunare și desfăcu pentru a suta oară biletul lui Danton.

Biletul spunea clar : Josephplatz, numărul unsprezece.

Jacques se repezi ca un nebun la mînerul și clopoțelul de la ușă, sună și lovi în același timp.

Nu răspunse nimeni.

Înfundat și surd, sunetul se întorcea, arătînd că totul era încuiat și pe dinăuntru și pe dinafară.

— Ah, Doamne-Dumnezeule ! murmura Jacques. Ce s-o fi întîmplat ?

Și continua să sune mai violent și să lovească în ușă mai tare. Lumea începuse să se adune.

În sfîrșit, se auzi un zgomot în casa de alături, o fereastră se deschise și văzu că apare un cap.

Era al unui domn de vreo șaizeci de ani.

— Iertați-mă, spuse el cu politețe vieneză, într-o franceză impecabilă ; dar pentru ce vă înverșunați dumneavoastră să bateți la ușa acestei case în care nu mai locuiește nimeni ?

— Cum nimeni ? se miră Jacques.

— Da, domnule, de cel puțin opt zile.

— În casa aceasta nu locuiau două doamne ?

— Ba da, domnule.

— Două franțuzoaice ?

— Da.

— Una în vîrstă și una tînără ?

— O bătrînă și o tînără, așa e, așa cred, eu nu ies din bibliotecă și nu mă interesează vecinii.

— Mă iertați că abuzez de amabilitatea dumneavoastră, spuse Jacques cu glas tulburat, dar... dar ce s-a întîmplat cu aceste două doamne ?

— Cred că am auzit spunîndu-se că una din cele două ar fi murit ; da, era chiar o catolică. Îmi aduc aminte că am auzit slujba preoților care m-a deranjat în studiile mele.

— Care a murit, domnule ? întrebă Jacques Mérey împreunîndu-și mîinile ; pentru Dumnezeu, care ?

— Cum care ?

— Da, care, care din cele două a murit, — cea tînără sau cea în vîrstă ?

— Oh, asta, spuse bătrînul, nu mai știu.

— Doamne ! Doamne ! izbucni Jacques Mérey.

— Dar, continuă bătrînul, dacă vă interesează, am s-o întreb pe soția mea ; ea se amestecă în tot ce nu o interesează... ea trebuie să știe.

— Duceți-vă, duceți-vă, domnule, strigă Jacques Mérey, duceți-vă, vă implor.

O clipă după aceea, bătrînul apăru din nou. Jacques de-abia mai respira.

— Ei, ce-ați aflat ?

— Bătrîna.

Jacques se sprijini de trăsură și răsuflă ușurat.

— Și cealaltă, și cealaltă ? întrebă el cu o voce abia auzită.

— Cealaltă ?

— Da, cealaltă, tînăra, ce s-a întîmplat cu ea ?

— Nu știu. Trebuie s-o întreb pe soția mea.

Și bătrînul vru să facă iarăși calea-ntoarsă la sursă.

— Domnule, domnule ! strigă Jacques. N-aș putea să vorbesc eu direct cu soția dumneavoastră ? Mi se pare că ar fi mai simplu.

— Ar fi mai simplu, în adevăr, spuse bătrînul ; mergeți dumneavoastră la a treia fereastră de aici ; acolo este camera doamnei Haal. Nu-i permit să vină în cabinetul meu de lucru.

Și dispăru, iar Jacques Mérey se îndreptă către a treia fereastră.

În acest timp, un cerc mare de curioși se adunase în jurul călătorului și, cum cei doi interlocutori vorbiseră numai franțuzește, cîțiva dintre cei care ascultaseră și care înțelegeau franțuzește dădeau explicații celorlalți.

Fereastra se deschise și doamna Haal apăru.

Era o bătrînică foarte cochetă și foarte dichisită, care începu prin a-l trimite pe soțul ei în biroul lui, și cu aerul cel mai amabil se declară la dispoziția lui Jacques.

Cei care cunosc minunata cumsecădenie a vienezilor nu se vor mira deloc de aceste detalii. Ele fac parte din obiceiurile acestei populații, una dintre cele mai de treabă și mai îndatoritoare din cîte sînt pe lume.

Jacques nu-i dădu timp bătrînichii să înceapă, și într-o germană impecabilă îi spuse :

— Doamnă, am cel mai mare interes să știu cît mai repede cu putință ce s-a întîmplat cu cea mai tînără dintre cele două doamne franceze care locuiau în casa vecină cu a dumneavoastră..

— Domnule, răspunse doamna Haal, pot să v-o spun absolut sigur ; cea mai tînără dintre ele, domnișoara Eva de Chazelay, a plecat după înmormîntarea mătușii sale să încerce să regăsească în Franța un bărbat pe care îl iubește.

— Oh, murmură Jacques Mérey, de ce nu am rămas cu prietenii mei, să mor ca ei și cu ei ? !

Și neținînd seama de mulțimea care îl înconjura, simțindu-și inima zdrobită, izbucni în plîns.

IV

SALA LOUVOIS

La 19 februarie 1796 (30 pluviôse [1], anul al IV-lea), zi de sărbătoare, cînd fuseseră sparte public zincurile asignatelor, după o emisie de patruzeci și cinci de miliarde cinci sute de milioane, măsură care nu împiedica totuși ludovicul de aur să valoreze șapte mii două sute de franci hîrtie, — în seara aceea, spuneam, era mare iluminație la teatrul Louvois, iluminație care scotea cu atît mai bine în evidență clădirea sumbră a teatrului Artelor, cumpărat cu un an înainte de la Montansier, construit

[1] Pluviôse : a cincea lună a calendarului revoluționar francez (de la 20, 21 sau 22 ianuarie pînă la 19, 20 sau 21 februarie).

de acesta spre marea spaimă a oamenilor de litere, a savanților și a bibliofililor, la numai cincizeci de pași de Biblioteca Națională, pe locul unde nu se mai văd astăzi decît pomii care umbresc un frumos monument, o imitație după cele Trei Grații ale marelui nostru sculptor Germain Pilon din Le Mans.

Acel teatru, căruia i se spusese la început Montansier, luase ulterior numele de teatru al Artelor, apoi Teatrul Operei, pînă cînd, la 13 februarie 1820, ducele de Berry fusese asasinat pe treptele lui de către șelarul Louvel, crimă în urma căreia se decretase dărîmarea acestei clădiri.

Un șir de trăsuri, lung pînă în strada Richelieu, în dreptul casei care a făcut loc fîntînii Molière, aducea mulțimea elegantelor la ușa teatrului Louvois, feeric luminat, cum am mai spus ; trăsurile se retrăgeau prin strada Sainte-Anne, însoțite de strigătele comisionarilor care se repezeau să deschidă portierele înaintea lacheilor.

Căci, odată cu stăpînii, reapăruseră lacheii și trăsurile luxoase.

— E nevoie de-o trăsură, burghezule ? strigase la intrarea Comediei Franceze, chiar în seara execuției lui Robespierre, un copilandru care, făcîndu-se crainicul aristocrației, saluta cu aceste puține cuvinte sosirea contrarevoluției.

Și din ziua aceea trăsurile reapăruseră mai numeroase parcă decît înainte. Totuși, nu vom spune, ca mulți alți istorici, că după acea teribilă zi vechea Franță își ridicase capul. Nu, vechea Franță dispăruse în emigrare, dispăruse în piața Concorde — cum i se spune astăzi — și dispăruse la bariera Tronului care își reluase vechiul nume.

Fusese neîndestulătoare numai o ghilotină, cea din Piața Republicii ; se știe că se instalase a doua, la bariera Tronului.

De aceea, astăzi, apărea o Franță cu totul nouă, atît de nouă încît, cunoscută de parizienii care o văzuseră născîndu-se, ea rămînea aproape necunoscută restului Franței.

Îmbrăcăminte, moravuri, maniere, toate erau altfel în noua Franță care nu păstrase din cea veche nici chiar limba. Racine și Voltaire, aceste două mari exemple ale

francezei frumoase și plăcute, s-ar fi întrebat — dacă ar fi revenit în noua lume — ce limbă era aceea pe care o vorbeau tinerii excentrici și elegantele din epoca Directoratului ?

Cine adusese această transformare în moravuri, îmbrăcăminte, maniere și limbaj ?

Mai întîi nevoia pe care o simțea Franța de a așterne nisip și de a întinde covoare peste petele de sînge pe care le lăsase la tot pasul domnia teroarei.

Apoi, așa cum se întîmplă de obicei în asemenea împrejurări, cineva se făcuse ecoul nevoilor de moment : pofta de a trăi, de a se bucura, de a iubi.

Acest om era Louis-Stanislas Fréron, finul regelui Stanislas și fiul lui Elie Catherine Fréron, fondator, după Renaudot, al jurnalismului în Franța.

În vîrtejul excentricităților sîngeroase ale epocii respective, Stanislas Fréron, înconjurat de oameni ca Hébert, Marat, Collot-d'Herbois, era un fel de vedetă aparte.

Nu credem în capriciile spontane ale naturii. Pentru ca oamenii să devină ceea ce fuseseră acei Collot-d'Herbois, Hébert, Marat ; pentru ca, asemenea unor nebuni fioroși, să lovească la întîmplare în societate, — trebuia ca, pe drept sau pe nedrept, societatea să fi lovit mai întîi în ei ; trebuia ca, întocmai lui d'Herbois, să fi fost ofensați în orgoliul lor de huiduielile și fluierăturile unei întregi săli ; trebuia ca, întocmai lui Hébert, negustorul de contramărci, să fi fost lachei în serviciul unor oameni nedrepți și violenți, vînzători de bilete și crainici la ușa teatrelor, fără ca această dublă îndeletnicire să le fi astîmpărat măcar cît de cît foamea ; trebuia ca, asemenea lui Marat, vitregiți de soartă, uniți prin tot ce-i copleșea în urîțenia lor fizică, să fi fost veterinari cînd vroiau să fie doctori, și să fi luat sînge de la cai în loc să ia sînge de la oameni, așa cum le era vocația.

Stanislas Fréron fusese victima uneia dintre aceste fatalități. Fiu al unui critic dintre cei mai inteligenți ai secolului al optsprezecelea, care apreciase pe Diderot, Rousseau, d'Alembert, Montesquieu, Buffon, îl văzuse pe tatăl său comițînd imprudența de a-l ataca pe Voltaire.

Nu puteai face acest lucru fără să te aștepți la urmări din partea acelui spirit uriaș. Voltaire apucase în mîinile lui uscative jurnalul *l'Année littéraire* pe care-l scotea Fréron ; dar iată că el, care înjurase, dacă nu chiar des-

ființasee Biblia, nu putu nici să înjure, nici să distrugă jurnalul.

Și atunci se năpusti asupra omului.

Toată lumea știe cu ce furie teribilă îl atacase în ziarul *l'Ecossaise*. Toate insultele și injuriile pe care le poate îndura un om, Voltaire le azvîrli asupra lui Fréron. Îl lovi ca pe un lacheu, îi umili personalitatea, copiii, soția, onoarea, probitatea lui literară, moravurile, liniștea, căminul lui alcătuit fără cusur. Îi tîrî numele pînă pe scena teatrului, lucru care nu se mai făcuse de la Aristofan, cu alte cuvinte de două mii patru sute de ani.

Acolo oricine putuse să-l fluiere, să-l huiduie, să-l scuipe în obraz.

Fréron asistase la acest spectacol din fotoliul de orchestră, fără să se plîngă, fără să spună un cuvînt. Se uitase la actorul care-l interpreta, îmbrăcat în una din hainele lui (datorită unui valet care i-o furase) și-l văzuse pe actor, machiat astfel ca să-i semene întocmai, ieșind pînă la rampă și spunînd despre el însuși :

— Sînt un prost, un hoț, un ticălos, un cerșetor, un gazetăraș care se vinde pe bani.

Dar la actul al cincilea, o biată doamnă căzu leșinată într-una din primele loji, dînd un țipăt.

La acest țipăt, Fréron se întoarse și exclamă :

— Soția mea ! Soția mea !

Un bărbat îl ajută să iasă din sală, în timp ce spectatorii rîdeau, huiduiau și fluierau ; acel bărbat era Malherbes, ateul, omul cinstit, același Malherbes care îl apărase pe Ludovic al XVI-lea, care plătise cu viața generoasa lui intervenție în proces și care, fără să țină seama că la ora unu urma să fie ghilotinat, își întorsese ca de obicei ceasul la prînz.

Cu toate acestea, și cu toată scrisoarea disprețuitoare a lui Rousseau care în ura lui se alăturase lui Voltaire, Fréron rezistă. Continuă să-i laude pe Corneille, Racine, Molière, în detrimentul lui Crébillon, al lui Voltaire și al lui Marivaux. Dar, în această luptă pe care o susținea de unul singur împotriva întregii *Enciclopedii,* Fréron căzu bolnav de atîta hărțuială ; țintuit la pat, fără putere, continuînd totuși să-și dicteze articolele, află că ministrul Justiției, Miromesnil, tocmai suprimase autorizația de apariție a jurnalului *l'Année littéraire,* astfel încît se văzu nu numai ruinat, dar și dezarmat.

Lăsă să-i cadă capul pe pernă, scoase un suspin și muri.

Fiul lui nu avea pe atunci decît zece ani ; unchiul acestuia, Royeu, și preotul Geoffroy fură cei care tipăriră mai departe ziarul, atribuind copilului o parte din beneficii. Hrănit cu amintirea suferințelor tatălui său, el începu încă de tînăr să urască societatea. Întîmplarea făcu să studieze la liceul Louis le Grand și să fie coleg cu Robespierre, astfel că, în momentul izbucnirii revoluției, locul omului prin excelență corupt se găsea lîngă omul integru.

Ziarul care nu fusese pînă atunci decît o forță literară, devenise în mîinile lui Marat o forță politică. Alături de *l'Ami du Peuple,* Fréron publică *l'Orateur du Peuple.* Dezlănțui în această gazetă toate excesele omului timid care nu știa să-și frîneze cruzimea, pentru că nu știa cum să-și stăpînească slăbiciunea. Numit membru al Convenției, el votase moartea regelui, apoi fusese trimis la Marsilia împreună cu Barras.

Se știe ce făcuse acolo. Se cunosc tirurile lui de mitralieră ; în urma unei canonade, istoria a înregistrat acele cuvinte teribile :

„Cei care n-au murit să se ridice în picioare, patria îi iartă".

Iar cînd cei rămași în viață se ridicaseră, încrezători în această făgăduială, se auzise acel cuvînt și mai teribil, — căci apelul lui fusese o minciună sîngeroasă :

— Foc !

Și de astă dată nimeni nu se mai ridicase.

Ei bine, noi credem că în inima nemilosului proconsul putuse dăinui o asemenea ură împotriva oamenilor numai pentru că, trăind în preajma tatălui său, își amintea mereu că, drept răsplată pentru devotamentul avut față de toate principiile conservatoare, nu culesese decît insulte și ingratitudine, chiar din partea celor pe care îi apărase.

Acest amestec de crime îl determina să abandoneze principiile lui Robespierre, să treacă de partea lui Tallien, din terorist cum fusese să devină termidorian [1], să-l

[1] Termidor — a unsprezecea lună a anului republican (de la 20 iulie la 18 august). Ziua de 9 termidor (27 iulie 1794), zi în care Robespierre, în ciuda sprijinului Comunei din Paris, a fost răsturnat de către Convenție. Este ziua care marchează sfîrșitul teroarei.

denunțe pe Fouquier-Tinville și pe toți complicii acestuia, unii după alții și, în fruntea reacției anti-jacobine, să formeze acel tineret al burgheziei avute, căruia îi dădu numele lui și pe care noi îl numeam mai înainte o Franță nouă.

Ceea ce la 19 februarie 1796 atrăgea acest tineret la teatrul Louvois era redeschiderea stagiunii sub direcțiunea celebrei domnișoare Raucourt, actriță care adunase la un loc pe cîțiva dintre foștii ei camarazi de la Théatre Français, străduindu-se să-i îndrume spre adevărata literatură, a cărei interpretă se făcuse.

La acea epocă totul avea o latură politică ; domnișoara Raucourt o urmărea pe a sa. Frumoasă, să scoată din minți jumătate din sală, după ce primise sfaturi de la Brizard, apăruse pentru prima oară în 1772 pe scena Teatrului Francez în rolul Didonei [1].

Dar deodată se răspîndiră zvonuri stranii despre felul în care înțelegea să profite de frumusețea ei, și cu toate că micile piese în versuri ale lui Voltaire îi asigurau suveranitatea pe scenă, cu toate că doamna de Barry îi dăduse o cutie cu bijuterii, recomandîndu-i să fie cuminte, ea văzuse curînd, datorită calomniei și bîrfei — n-am putea fi judecătorii unui asemenea proces — cum admiratorii ei cei mai înflăcărați o părăsesc, iar calomniatorii cei mai îndîrjiți o fluieră.

Împovărată de datorii, nemaicrezînd în viitorul prezis de Voltaire, frumoasa debutantă se refugiase înlăuntrul zidurilor de la Temple, azil deschis datornicilor nesolvabili.

Îndemnată cum era de demonul tragediei, domnișoara Raucourt nu putea să rămînă necunoscută ; într-o noapte evadă, trecu frontiera, dădu reprezentații în fața suveranilor din nord și se întoarse apoi în Franța unde Maria Antoaneta îi plăti datoriile și o făcu să revină la Comedia Franceză în același rol al Didonei, rol care îi adusese primele succese ; acest fapt contribui din plin la întărirea vechilor zvonuri.

Atunci, consacrîndu-se studiului serios, recuceri prin talent favoarea publicului.

---

[1] *Didona și Enea*, operă de Purcell (1689) în care autorul îmbină stilurile francez cu italian, madrigalul cu recitativul, aria și corurile.

Cînd, în urma reprezentării piesei *Pamela,* Convenţia ordonă încarcerarea în masă a celor de la Comedia Franceză, ea fu închisă la Madelonettes cu Saint-Phal, Saint-Prix, Larive, Naudet, domnişoarele Lauge, Devienne, Joly şi Contat.

La 11 termidor ieşi din închisoare şi jucă un timp la Odéon ; dar acest teatru fiind prea departe de centrul oraşului, trecu la Teatrul Louvois, atrăgînd după sine pe toţi camarazii ei de breaslă.

Deci sala Louvois se deschidea, cum am spus, sub direcţia domnişoarei Raucourt ; cu pastorala *Pygmalion şi Galateea*[1] publicul putea să-i admire minunatele forme în rolul statuii, şi în *Britanicus*[2] putea să-i aprecieze talentul în rolul Agripinei.

Întemniţarea domnişoarei Raucourt pentru ataşament faţă de vechiul regim îi asigura acum simpatia acelui tineret care avea să umple sala.

Dar dacă cititorul vrea să urce pe una din cele două scări care duc la orchestră, dacă vrea să intre în sală, fie prin stînga, fie prin dreapta scenei, atunci va putea de aci să arunce o privire de ansamblu asupra acestui stup care pentru o clipă pare a fi populat de păsări de la tropice şi de fluturi de la Ecuator, datorită reflexelor de tafta şi mătăsuri, a strălucirii diamantelor şi bijuteriilor.

Pentru a vă face o idee despre toaletele acestui tineret de bani gata, bărbaţi şi femei, va fi de ajuns să vă înfăţişăm pentru bărbaţi pe cei doi sau trei tineri excentrici şi pentru femei pe cele două sau trei elegante[3] care dădeau stil epocii.

Cele trei femei puteau fi văzute : una într-o lojă de lîngă scenă, iar celelalte două în lojile dintre coloane. Lojile dintre coloane erau — după cele din avanscenă — cele mai căutate.

---

[1] Mit după care sculptorul Pygmalion din Cipru, îndrăgostindu-se de statuia Galateei executată de el, Afrodita i-a dat viaţă ; sculptorul se căsătoreşte astfel cu Galateea ; această legendă i-a inspirat lui Rameau o partitură muzicală cu acelaşi nume (1748).

[2] *Britanicus,* tragedie de Racine (1669) — în care poetul a descris două legendare figuri : Neron şi mama acestuia, Agripina.

[3] Elegante — numite şi minunate (merveilleuses) — femei elegante din epoca Directoratului, ale căror toalete reproduceau pe cele ale antichităţii greceşti sau romane.

Aceste femei, lîngă numele cărora admirația publică adăugase epitetul de frumoase, erau frumoasa doamnă Tallien, frumoasa doamnă Visconti și frumoasa marchiză de Beauharnais. Sînt cele trei zeițe care își împart Olimpul, sînt cele trei grații care domnesc la palatul Luxemburg.

Frumoasa doamnă Tallien-Théresia Cabarrus — ocupa loja din avanscenă, în dreapta spectatorilor ; ea reprezenta Grecia, personificată prin Aspasia ; purta o rochie de linon alb ce-i cădea în cute lungi pe o dublură roz-diafan. Pe deasupra avea un fel de mantie scurtă, ca Andromaca. Două bandouri în frunze de laur aurite îi susțineau voalul ; în ciuda rochiei de linon alb, a juponului roz și a mantiei, din răscroiala decolteului se puteau vedea sînii admirabil modelați. Un colier de perle din patru șiraguri punea în valoare gîtul ei de un alb mat, tot așa cum gîtul punea în valoare perlele de un alb-roz. Din aceleași perle își înnodase brățări în partea de sus a brațului, deasupra mănușilor roz lungi pînă la coate.

Un jurnalist spusese cu cîteva zile înainte :

— De două mii de ani se tot poartă cămăși ; a început să devină plicticos.

Frumoasa doamnă Visconti care reprezenta femeia romană, cum o obliga dealtfel și numele ei, înțelesese imperativul acestei critici și suprimase total cămașa. Ea purta, ca și doamna Tallien, o rochie de muselină foarte deschisă, cu mîneci lungi, despicate în așa fel încît să i se vadă brațele, după moda antică ; pe frunte purta o diademă cu camee, în jurul gîtului un colier asemănător, iar sandalele de purpură din picioarele complet goale îi îngăduiau să poarte tot atîtea inele la degetele de la picioare cîte purta la degetele de la mîini ; o pădure de păr negru ondulat ieșea de sub diademă și i se revărsa pe umeri. Era ceea ce se numea o coafură model Caracala.

În loja din fața celei în care stătea doamna Visconti, marchiza de Beauharnais, cu grația ei creolă, reprezenta Franța. Era îmbrăcată într-o rochie cu ape roz și alb, garnisită cu franjuri negre. Nu purta șal ; rochia avea mîneci scurte din voal de culoarea franjurilor, iar mănușile cafeniu deschis erau lungi pînă deasupra cotului. În picioare, ciorapi de mătase cu taloane verzi și pantofi

de saftian roz ; pieptănătura după moda etruscă. Nu se vedea nici o bijuterie, dar cei doi copii ai săi îi ședeau alături și privindu-i, precum Cornelia, părea să spună — „Iată nestematele mele".

I-am lăsat din greșeală numele de marchiză de Beauharnais. Ea se căsătorise de cîteva zile cu un tînăr șef de brigadă de artilerie pe care îl chema Napoleon Bonaparte. Dar, cum această căsătorie fusese socotită o mezalianță, bunele ei prietene care nu se puteau obișnui să-i spună simplu doamna Bonaparte, profitînd de reîntoarcerea la titlurile de noblețe, continuau să-i spună pe șoptite marchiza.

Celelalte femei care atrag toate privirile și toate binoclurile sînt doamna de Noailles, de Fleurieu, de Gervasio, de Staël, de Lansac, de Puységur, de Perregeaux, de Choiseul, de Morlaix, de Récamier, d'Aiguillon.

Cei trei bărbați care dădeau tonul modei la Paris și care primiseră epitetul de frumoși erau frumosul Tallien, frumosul Fréron și frumosul Barrat.

Exista la Convenție un al patrulea care era nu numai tot atît de frumos, dar chiar mai frumos decît ei.

Și lui i se spunea frumosul ; dar capul lui căzuse o dată cu cel al lui Robespierre ; e vorba de Saint-Just.

Tallien trecea din lojă în lojă, pentru a reveni mereu în aceea a soției sale, de care era îndrăgostit ca un nebun ; părul lui, ridicat în creștet cu un pieptene de baga, îi cădea pînă în partea de jos a obrajilor ca două urechi de cîine ; avea un costum de haine cafeniu, cu guler de catifea albastru deschis și cravată albă, cu nod foarte mare, înfășurată în jurul gîtului ; purta jiletcă albă dintr-o stofă împletită, împodobită cu broderii, pantalon strîmt dintr-un material lucios, la ceas lanț dublu de oțel, pantofi ascuțiți și decupați, ciorapi de mătase cu dungi de-a curmezișul alb cu roz ; clacul de sub braț înlocuia boneta frigiană de la 31 mai, iar bastonul noduros, cu mîner și capete aurite, înlocuia în mîna lui pumnalul de la termidor.

Frumosul Fréron, care asemenea lui Tallien trecea ca un fluture din lojă în lojă, purta o pălărie cu borurile largi și cocardă tricoloră, un costum cafeniu încheiat pînă în gît, cu guler mic de catifea neagră, părul scurt gen Titus, dar pudrat, pantalon strîmt gălbui și cizme răsfrînte. Contrar obiceiului său, în locul bastonului

noduros, în seara aceea purta un baston de trestie cu o perlă informă drept mîner.

Barras cumpărase loja de avanscenă din faţa lojei doamnei Tallien. Era îmbrăcat într-un costum albastru deschis, cu nasturi de metal, pantaloni scurţi lucioşi, cu panglici, ciorapi înspicaţi, cizme moi galbene, cu marginile răsfrînte, cravată albă enormă, jiletcă cu dublură roz şi mănuşi verzi.

Această toaletă turbată era completată de pălăria cu panaş tricolor şi de sabia cu teaca aurită.

Să nu uităm că frumosul viconte de Barras era în acelaşi timp generalul Barras, care tocmai făcuse 13 Vendémiaire [1], ajutat de tînărul Bonaparte, a cărui figură posomorîtă ca o medalie antică se contura în loja doamnei de Beauharnais unde tocmai intrase.

Ceilalţi frumoşi erau Lameth, Benjamin Constant, Coster-Saint-Victor, Boissy-d'Anglas, Lanjuinais, Talleyrand, Ouvrard, Antonelle.

Spectacolul pe care îl dădea chiar sala te făcea să aştepţi cu plăcere spectacolul făgăduit de afiş.

V

UN OM DINTR-ALTĂ EPOCĂ

Acest spectacol părea să stîrnească mai cu seamă curiozitatea unui spectator aşezat în primele fotolii şi care la rîndul lui era obiectul atenţiei întregii săli.

În mijlocul afluenţei de tineri îmbrăcaţi în haine de mătase şi de catifea, în culori ţipătoare, croite după moda din 96, apăruse deodată, — meritînd în egală măsură cu Tallien, Fréron şi Barras, şi poate şi mai îndreptăţit decît ei, epitetul de frumos, — un bărbat cam de treizeci-treizeci şi doi de ani, îmbrăcat în costumul sobru care se

[1] Vendémiaire, anul IV (zilele de 10—13, 1795), zile celebre prin victoria obţinută în interiorul Parisului de către generalul Bonaparte asupra Secţiunilor răsculate împotriva Convenţiei.

purta în 93. Avea părul tuns à la Titus, dar destul de lung ca să-i fluture în bucle mătăsoase pe fruntea palidă și să-i cadă în șuvițe pe lîngă obraji ; o cravată albă era înnodată fără exagerare și fără podoabe ; purta jiletcă de pichet alb cu revere late, zise à la Robespierre, redingotă vișinie închis, lungă pînă la genunchi, cu guler larg, pantaloni scurți galben deschis, cu cizme înalte pînă la jartiere. Pălăria de fetru lua forma pe care vroia să i-o dea, amintind, ca tot restul îmbrăcămintii sale, acel an 93, pe care fiecare se străduia să-l uite.

Își căutase fotoliul nu cu dezinvoltura tinerilor la modă, ci cu seriozitate, trist, politicos ; rugase persoanele, pe care fără voie le deranja, să-i facă loc, în cei mai aleși termeni ai unei limbi uitate.

Se ridicaseră pe rînd, privindu-l cu o oarecare mirare, căci, așa cum am spus, din toată sala, numai el era îmbrăcat după moda de altădată.

Cîteva hohote de rîs de la galerie și de la balcoane îi marcaseră intrarea ; dar, după ce-și scosese pălăria și se sprijinise cu spatele de rîndul de fotolii din față, așa fel ca să cuprindă cu privirea întreaga sală, rîsetele încetaseră. Femeile remarcaseră îndată frumusețea calmă și rece a noului venit, privirea lui sigură, limpede și adîncă, mîinile strălucitor de albe ; atrăsese astfel asupra lui o atenție aproape egală cu aceea cu care privea el acest spectacol la care părea că asistă pentru întîia oară.

Cei ce stăteau în preajma lui îi observară de îndată rara distincție ; încercară să intre în vorbă cu el ; dar, fără să-i refuze, noul venit le răspunse în așa fel, încît îi făcu să înțeleagă că nu era vorbăreț.

— Cetățeanul e străin ? îl întrebase un vecin din dreapta.

— Chiar în dimineața aceasta am sosit din America, răspunse el.

— Domnul dorește să cunoască numele notabilităților care se află în sală ? întrebase vecinul din stînga.

— Mulțumesc, domnule, răspunse el cu aceeași politețe, dar îi cunosc aproape pe toți.

Și privirea i se fixase rînd pe rînd, cu o stranie expresie, asupra lui Tallien, a lui Fréron și a lui Barras.

Barras părea neliniștit în loja lui pe care, spre deosebire de ceilalți eleganți, nu o părăsise nici o clipă.

Părea că așteaptă pe cineva și de salutat, își salutase cunoștințele rămînînd pe loc.

De două sau de trei ori, cînd ușa lojii sale se deschisese, schițase o mișcare, vrînd parcă să se repeadă spre ușă ; dar de fiecare dată, după umbra fugară ce i se așternea pe față, se putea vedea că nu era persoana așteptată.

Cele trei lovituri anunțară în cele din urmă că spectacolul urma să înceapă.

În adevăr, cortina se ridică și publicul simți acea răcoare ce se revarsă din scenă și care aduce pentru un moment o boare plăcută în atmosfera încărcată a sălii.

Decorul reprezenta atelierul lui Pygmalion — grupuri de marmură, statui care începeau să se contureze, — iar în fund, o siluetă învelită într-o țesătură ușoară și străvezie ; Pygmalion — Larrive, era în scenă, Galateea — Raucourt era acoperită de acel văl.

Deși astfel ascunsă, domnișoara Raucourt fu aclamată cu un ropot de aplauze.

Libretul e cunoscut ; ieșit de sub pana lui Jean-Jacques Rousseau, este naiv și în același timp pasionat ca însuși autorul lui. Pygmalion își pierde nădejdea că-și va egala vreodată rivalii și cu dispreț își aruncă uneltele. Prima scenă nu este decît un lung monolog, în care sculptorul se învinuiește cu brutalitate ; pînă la urmă, consolat de gloria ce i-o va aduce în viitor capodopera care însă nu se vede, se apropie de statuia acoperită, pune mîna pe văl, ezită o clipă, apoi îl înlătură înfiorat ; căzînd în genunchi în fața operei lui, spune :

— O, Galateea ! primește-mi omagiul ; da, m-am înșelat, am vrut să fac o nimfă, și te-am făcut zeiță ; Venus însăși nu e mai frumoasă decît tine !

Monologul continuă pînă cînd, din suflul iubirii lui, statuia prinde viață, coboară de pe soclu și începe să vorbească.

Deși domnișoara Raucourt nu avea decît cîteva cuvinte de spus, datorită răpitoarei sale frumuseți și grației maiestuoase a mișcărilor, din momentul în care începu să se însuflețească, fu copleșită de aplauze ; am putea spune că spectacolul se termina cu triumful frumuseții fizice. Cortina se ridică iar, pentru ca cei doi mari actori să se bucure de succesul lor. Apoi, după cîteva clipe de en-

tuziasm, cortina căzu la loc, separînd pe Galateea și pe Pygmalion de această sală încă tulburată de impresia scenei de dragoste pe care tocmai o aplaudase.

În acel moment ușa lojii lui Barras se deschise și, ca și cum s-ar fi temut să nu o pună cumva în umbră pe inegalabila Raucourt, o femeie necunoscută, de o frumusețe incomparabilă chiar cu a celor mai frumoase, apăru în semiîntuneric și înaintă încet, timid și cu părere de rău parcă, spre partea din față a lojei.

Toate privirile se îndreptară spre această nou-venită, căreia de fapt abia îi întrezăriseră obrazul ceresc pierdut în cutele voalului. Privirea ei se plimbă jur împrejurul sălii, coborî spre fotoliile de orchestră unde i se încrucișă ca atrasă de o forță de neînvins cu privirea necunoscutului.

Amîndoi, în același timp, scoaseră un strigăt, amîndoi se repeziră spre ușă, el spre cea a orchestrei, ea spre cea a lojei, și se pomeniră în coridor.

Cînd străinul ajungea la capătul de jos al scării, femeia, care părea să coboare treptele fără să le atingă, se apropie, îi căzu în brațe și se lăsă să alunece pe lîngă genunchii lui pe care începu să-i sărute cu frenezie, izbucnind în plîns.

Necunoscutul o privi, o lăsă, apoi cu o voce îndurerată, venind din adîncul ființei lui, îi spuse :

— Cine sînteți dumneavoastră și ce doriți de la mine ?

— Oh, iubitul meu Jacques, îi spuse tînăra femeie, nu o recunoști pe Eva ta ?

— Ceea ce se află în loja lui Barras aparține lui Barras, răspunse cu indiferență străinul ; lui Barras și nu mie !

Tot atunci Barras apăru în capul scării ; se mirase de fuga Evei și o urmase.

— Cetățene Barras, i se adresă Jacques Mérey, iată o femeie pe care o cred nebună ; invit-o, te rog, să-și reia locul pe care trebuie să-l ocupe în loja dumitale.

Dar la aceste cuvinte Eva, gemînd atît de dureros de parcă ar fi primit o lovitură de pumnal în piept, îl cuprinse în brațe și, privindu-l cu o expresie de înțelesul căreia nu te puteai îndoi, îi spuse :

— Dacă repeți cuvintele pe care le-ai spus adineauri, mă omor cu prima armă pe care o găsesc.

— Cu atît mai bine, spuse Jacques. Sîngele purifică. Moartă, poate vei redeveni Eva mea.

Eva se ridică și întorcîndu-se spre Barras, fără să dea însă drumul brațului lui Jacques pe care-l ținea cu forța unui bărbat, spuse :

— Cetățene Barras, acest om este cel pe care-l iubeam. Mi-ai spus că a murit la 31 mai, înjunghiat în stepele de la Bordeaux, sfîșiat de animalele sălbatice ; dar acest om trăiește, iată-l, îl iubesc ! Nu încerca să mă iei înapoi ; te acuz, sau spun în gura mare de ce viclesug te-ai servit ca să mă dezonorezi, sau mă plîng de violență. Iar tu, Jacques, ia-mă cu tine, pentru Dumnezeu, dacă mor, cel puțin să mor lîngă tine.

— Dumneata ești Jacques Mérey ? întrebă Barras.

— Da, cetățene.

— Această doamnă a spus adevărul ; întotdeauna și fără încetare a mărturisit cîtă dragoste îți poartă, dar te credea mort ; eu însumi credeam acest lucru atunci cînd i-am spus-o.

— Și ce însemnătate avea dacă aș fi fost mort sau viu, răspunse Jacques, de vreme ce ea credea într-un cer unde sufletele se regăsesc ?

— Domnule, spuse Barras, recunosc că nu am nici un drept asupra acestei doamne. Averea ei este a ei, casa în care locuiește este proprietatea ei și, cum nu mi-a dăruit niciodată dragostea ei, nu va avea ce să-și ia înapoi.

Apoi, cu o curtoazie de care nu era deloc lipsit. salută, dispăru în coridor și se îndreptă spre lojă.

Eva se întoarse cu ardoare spre Jacques :

— L-ai auzit, nu-i așa, Jacques ? Omul acesta îmi spusese că ai murit, am vrut să mor, n-am putut, am să-ți povestesc toate astea ; am fost dusă în șareta morții pînă la piciorul ghilotinei ; ghilotina nu m-a vrut, am fost salvată fără voia mea ; nu doream să ies din închisoare, doamna Tallien a venit să mă ia și m-a luat cu forța. Ah ! dacă ai ști cîte lacrimi vărsate ! cîte nopți fără somn ! cîte strigăte scoase ca să te aduc înapoi dintre morți !...

Și se lăsă din nou să alunece la genunchii lui pe care îi sărută :

— ...atunci m-ai iertа !

Jacques făcu o mișcare.

— Nu, spuse tot Eva, nu m-ai ierta. Nu-ți cer de fapt să mă ierți, nu sînt demnă de iertare! Dar poți să mă faci să mor încetul cu încetul, sub învinuirile tale; dacă m-aș sinucide, aș sfîrși prea repede, n-aș putea ispăși; înțelegi. Spune-mi că nu mă mai iubești, că nu mă vei iubi niciodată. Ucide-mă cu vorbe; eu am trăit prin tine, îți cer să mor prin tine.

— Cetățeanul Barras a spus că aveți locuința dumneavoastră, doamnă; unde trebuie să vă conduc?

— Nu am o casă a mea, nu am nimic al meu. Tu m-ai găsit pe o mînă de paie, într-o colibă sărmană; aruncă-mă înapoi, acolo de unde m-ai luat. Oh, sărmanul meu Scipion, bietul meu cîine, tu m-ai putea iubi încă, dacă ai fi aici.

Jacques își coborî privirea spre Eva, fără însă ca această privire fixă să-și fi schimbat expresia. Tînăra femeie sta prăbușită la picioarele lui ca Magdalena la picioarele lui Isus.

Numai că Isus, fiind mai presus decît pasiunile omenești, avea bunătatea unui dumnezeu, pe cînd Jacques avea orgoliul îndîrjit al bărbatului.

Spusese adevărul. Ar fi preferat să afle că murise ființa pe care atît de mult o iubise, decît să o regăsească astfel în viață. Pămîntul mormîntului ei i s-ar fi părut dulce la sărutat și se cutremură numai la gîndul că ar putea simți buzele Evei pe obrazul său pe mîinile lui.

— Tot mai aștept, îi spuse el.

Eva păru că iese din agonie, își dădu capul pe spate, îl privi cu ochi împăienjeniți.

— Ce? îl întrebă. Ce anume aștepți? Nu înțeleg.

— Aștept să-mi spuneți unde locuiți, ca să vă pot conduce acasă.

Se ridică pe un genunchi și, stăpînă pe durerea ei, îi răspunse:

— Ți-am spus că nu locuiesc nicăieri; ți-am spus că nu vroiam decît sicriul sinucigașilor în groapa comună, alături de ultimii nenorociți, sau o mînă de paie la picioarele tale, să trăiesc acolo, cu pîine și cu apă, și să mor acolo de foame, privindu-te; cîinele, nefericitul acela de cîine turbat care mușcase oameni, n-ai îngăduit

să fie omorît, l-ai luat, i-ai dat voie să te iubească ; eu însemn deci pentru tine mai puțin decît un cîine.

Jacques nu răspunse, dar încercă să se elibereze de brațele care-l țineau înlănțuit.

Eva simți efortul pe care-l făcea ca să o îndepărteze.

— Fie, îi spuse desprinzîndu-se. Dacă atît de mare e dezgustul tău față de mine, ești liber ; nu mă poți însă împiedica să te urmez, nu-i așa ? Dar îți jur pe paiele în care m-ai găsit și pe care în zadar le cer înapoi, îți jur că în lipsă de armă, îmi pun capul sub roata primei trăsuri care va trece.

— Veniți, deci, spuse Jacques Mérey, uitasem dealtfel că am să vă înmînez o scrisoare de-a tatălui dumneavoastră.

Și spunînd acestea, îi întinse brațul.

Dar după felul cum îi vorbise, Eva simți bine că nu despre iertare putea fi vorba, ci de milă sau poate de o simplă obligație. Nu spusese el că vroia să o conducă numai pentru că trebuia să-i dea o scrisoare de-a tatălui ei ?

— Nu, spuse ea dînd din cap, nu vreau să abuzez de bunătatea dumneavoastră ; mergeți înainte, voi veni după.

Jacques o porni înainte ; Eva îl urmă acoperindu-și ochii cu o batistă.

Jacques chemă o trăsură, apoi arătă tinerei femei portiera deschisă.

Eva urcă.

— Pentru ultima oară, nu vreți să-mi dați adresa ?

Eva făcu un efort să se stăpînească și vru să se repeadă afară din trăsură.

— Ah, spuse ea, credeam că ați terminat cu tortura aceasta !

Jacques o împiedică să coboare.

— Piața Carrousel, hotel Nantes ! porunci vizitiului.

Se urcă, se așeză pe bancheta din față și trăsura o porni în direcția indicată.

Eva se lăsă să alunece de pe pernele unde se așezase și, căzînd în genunchi, cuprinse plîngînd genunchii lui Jacques Mérey.

Tot drumul — destul de scurt dealtfel, de la piața Louvois pînă la piața Carrousel, unde se opri trăsura — Eva rămase în această implorare umilă.

VI

SCRISOAREA DOMNULUI DE CHAZELAY

Jacques Mérey era filozof, numai că în dragoste nu există filozofie.

Așa e structura bărbatului. Cînd suferă din pricina femeii iubite, cu cît mai mult o iubește, cu atît simte nevoia să o facă să sufere la rîndul ei ; și, în această suferință pe care el i-o impune, găsește o amară și nesfîrșită desfătare.

Jacques Mérey ar fi fost disperat dacă Eva i-ar fi dat adresa pe care i-o ceruse.

Ce ar fi făcut, ce s-ar fi întîmplat cu el, dacă Eva n-ar mai fi fost aci, ca să-și poată înfige ghearele gelozie în inima ei ?

Ar fi petrecut noaptea rătăcind ca un nebun pe străzile Parisului.

Cui i-ar fi putut mărturisi mînia care-l mistuia ?

Toți cei pe care îi iubea muriseră ; toate capetele pe obrajii cărora își apăsase buzele căzuseră.

Danton murise, Camille Desmoulins murise, Vergniaud murise.

Nu mai exista nici moș Sanson, căruia odinioară îi ceruse adăpost și care îl salvase ; nu mai avea pe nimeni, nici măcar pe acel regalist cumsecade care murise de durere pentru că fusese nevoit să-și omoare regele.

Jacques Mérey se refugiase în America, de cealaltă parte a Oceanului. Urmărise de acolo evenimentele care se petreceau în Franța ; îl văzuse pe Marat înjunghiat în baie ; îi văzuse pe Danton, pe Camille Desmoulins, Fabre d'Eglantine, Hérault de Séchelles mergînd spre eșafod ; văzuse căderea lui Robespierre la 9 termidor ; văzuse progresele reacțiunii ; văzuse deputații proscriși ca și el revenind să-și ocupe locurile în Convenție ; văzuse, în sfîrșit, constituindu-se la 13 vendemiar un nou guvern ; atunci, fără să aibă vreo certitudine în ceea ce privește securitatea persoanei sale, o pornise spre țară, mînat de dorința de a o revedea pe Eva.

Vînturile potrivnice, marea agitată îl zvîrliseră pe bancurile de la Terra Nova și îi prelungiseră traversarea

pînă la patruzeci și două de zile. În sfîrșit, sosind la Havre chiar în dimineața aceea, trăsese foarte firesc la hotel Nantes, așa cum iepurele se întoarce la hăitașul lui. Iar seara, auzind despre spectacolul de gală de la Louvois, se dusese acolo, nădăjduind să găsească pe cineva cunoscut cu care să poată vorbi.

Întîmplarea fusese mai prielnică decît se așteptase. I-am văzut mai înainte curajul șubred și inima înrăită neputînd să depășească mizerabila sa condiție de bărbat; l-am văzut ducînd-o la el pe Eva — fericită să-l urmeze —, sub pretextul că-i va înmîna o scrisoare de-a tatălui ei, în realitate vrînd doar să-i prelungească chinul.

Cu cît dragostea lui era mai puternică, cu atît mai mult simțea nevoia să o facă să sufere.

Intrară în apartament și, în timp ce băiatul de serviciu aprindea lumînările uitîndu-se mirat la acea făptură minunată, îmbrăcată cu o supremă eleganță, care se prăbușise distrusă într-un fotoliu, Jacques se duse direct la birou și de acolo luă portofelul în care ținea toate amintirile scumpe inimii lui.

Veni apoi să se așeze lîngă măsuța de marmură pe care era un candelabru și scoase din portofel mai multe hîrtii.

Băiatul ieșise și închisese ușa.

Planul torturii morale era întocmit în mintea lui.

Nu numai ca îndrăgostit, dar și ca om ceea ce făcea el era urît, însă o putere de neînvins îl împingea să caute în această inimă sfîșiată o dovadă de dragoste mai mare decît suspinele, lacrimile, plînsul.

— Pot să vă vorbesc și să mă ascultați? întrebă el cu voce sigură și îndîrjită.

Eva își împreună mîinile, își întoarse spre el ochii frumoși înecați în lacrimi și spuse:

— Oh, da, te ascult cum aș asculta îngerul judecății de apoi!

— Eu nu sînt judecătorul dumneavoastră, ci numai mesagerul însărcinat să vă aducă la cunoștință cîteva detalii pe care cred că este important să le cunoașteți.

— Fii pentru mine ce vei dori, spuse ea, te ascult.

— Inutil să vă spun că nu știam unde vă duseseră cei care v-au luat de la mine. Am aflat în același timp și de emigrarea și de moartea tatălui dumneavoastră, pe care,

într-o luptă de noapte, la lumina unei salve de muschete, am avut impresia că-l recunosc în pădurea Argonne.

Nădăjduind să aflu ceva despre dumneavoastră din hîrtiile rămase de la el, am obținut autorizația de a le cerceta și am plecat în acest scop la Mayence. Cartierul general francez era la Frankfurt. Am prelungit călătoria pînă la Frankfurt. Acolo am găsit un aghiotant de-al generalului Custine ; din întîmplare i-am uitat numele.

— Cetățeanul André Simon, murmură Eva.

— Da, exact.

— Eu îmi amintesc de el, spuse Eva înălțîndu-și privirile.

— El m-a lăsat să citesc hîrtiile din dosar.

Jacques Mérey se opri o clipă, simțea că-l trădează vocea.

— Printre aceste hîrtii, continuă apoi, era și o scrisoare de-a dumneavoastră adresată mie, dar trimisă marchizului de către mătușa dumneavoastră. Aș fi dat mult la vremea aceea să vă pot avertiza că jupîneasa vă trădează. Iată scrisoarea, luați-o ; nu mai are rost s-o păstrez.

— Oh ! spuse Eva căzînd în genunchi, păstreaz-o ! păstreaz-o !

— La ce bun ? spuse Jacques deschizînd scrisoarea ; poate ați uitat ce scrie în ea ?

Și cu voce tare citi primele rînduri :

Prietenul meu, stăpînul meu, regele meu — aș spune Dumnezeul meu dacă nu ar trebui să îl țin deoparte ca să-l implor să te unească din nou cu mine.

— Dumnezeu v-a satisfăcut, din moment ce sîntem din nou împreună.

Și apropie scrisoarea de flacăra lumînării, ca să-i dea foc.

Dar Eva se repezi la el și i-o smulse stingînd între palme un început de flacără care o și cuprinsese.

— Oh, nu ! spuse ea, dacă ai ținut-o atîta timp, înseamnă că mă iubești, înseamnă că ai citit-o și ai recitit-o, înseamnă că ai sărutat-o de-o sută de mii de ori, înseamnă că ai purtat-o lîngă inima ta. Eu nu am nici o scrisoare de la tine, aceasta le va ține locul. Voi muri cu scrisoarea asta pe buze, o voi lua cu mine în mormînt și, dacă Dumnezeu mă va întreba, i-o voi arăta și-i voi spune : „Iată cum îl iubeam !"

Şi acoperind scrisoarea cu sărutări şi cu lacrimi, o ascunse în sîn.

— Continuă, spuse ea, mă ucizi ; asta mă liniştește.

Şi se lăsă să cadă pe covor.

— Cealaltă, spuse Jacques încercînd în zadar să pară netulburat, — este de la marchizul de Chazelay ; a ajuns la mătuşa dumneavoastră tocmai atunci cînd eu, aflînd că sînteţi la Bourges, am venit să vă caut acolo. Şi cum eram în căutarea dumneavoastră, mi s-a sugerat că ar fi mai bine să iau scrisoarea cu mine decît s-o las acolo, sub uşa de la intrarea principală unde o aruncase factorul poştal. Nu v-am găsit nici la Mayence ; plecaserăţi. Am avut veşti de la dumneavoastră prin André. Vă vorbise despre mine.

Un lung hohot de plîns fu singurul răspuns al Evei.

— Proscris la 31 mai, am mai întrezărit o speranţă şi mi-am binecuvîntat proscrierea ; datorită acestui fapt puteam să vă urmez în Austria, unde ştiam că v-aţi retras. Am traversat Franţa, am ajuns fără dificultăţi la frontieră ; acolo am luat poştalionul de Viena şi am mers zi şi noapte : trăsura mea nu s-a oprit decît în Josephplatz la numărul unsprezece. De o săptămînă însă eraţi plecată... A fost ultima mea dezamăgire ; de fapt, mă înşel, reluă Jacques, nu a fost ultima.

Şi lăsîndu-şi coatele pe măsuţă, cu capul în mîini, spuse :

— Iată, doamnă, scrisoarea marchizului de Chazelay, citiţi-o măcar din respect pentru memoria tatălui dumneavoastră ; în ea veţi găsi probabil ultimele sale dorinţe. Este adresată mătuşii dumneavoastră, dar mătuşa nemaifiind, aveţi tot dreptul să o deschideţi.

Eva desfăcu scrisoarea maşinal, şi ascultînd parcă de un ordin al unei puteri superioare care pentru moment îi redase forţa, şi, apropiindu-se de cercul de lumină pe care îl proiecta candelabrul, citi :

Mayence,... 1793.

Sora mea,

Consideră ultima mea scrisoare ca neavenită, şi dacă nu aţi plecat, rămîneţi pe loc.

Eu sînt judecat, apoi condamnat de republicani ; în douăsprezece ore totul se va fi sfîrşit pentru mine în lumea aceasta.

În clipa solemnă, cînd voi apare în fața lui Dumnezeu, privirile mele se vor îndrepta spre voi și spre fiica mea.

La vîrsta voastră și cu principiile voastre religioase, îmi dați puține griji. Sau veți trăi în refugiu, scăpînd de proscriere, sau veți urca eșafodul cu fruntea sus, cum trebuie să-l urce un Chazelay.

Dar nu la fel stau lucrurile cu biata mea Hélène ; are numai cincisprezece ani, abia intră în viață, nu va ști nici să trăiască, nici să moară.

— Oh, se întrerupse Eva ridicînd capul, te înșeli, tată.

Sînt de azi-dimineață față în față cu nimicnicia lucrurilor de pe pămînt, și nu cred că trebuie, tocmai cînd părăsesc lumea aceasta, să nu iau o hotărîre care în viață nu m-ar fi înfricoșat.

Trăind, aș fi avut asupra fiicei mele o influență pe care altfel nu o voi mai putea avea.

Cînd nu vom mai fi noi doi, nimeni pe lumea aceasta nu o va mai iubi decît acel bărbat, iar ea nu-l iubește decît pe el.

Nu face parte din casta noastră, dar (ați auzit spunîndu-se de zeci de ori) e un om onorabil și onorat ; nu e nobil, ci savant, și se pare că astăzi este mai bine să fii savant decît nobil.

Eva ridică privirea spre Jacques ; el rămînea însă indiferent.

Dealtfel, — continuă Eva reluînd lectura — *dacă cineva are asupra ei drepturi aproape egale cu ale mele, acela este el, care a luat-o — ființă inertă, abandonată unor oameni de nimic — și a făcut din ea făptura frumoasă și inteligentă pe care o aveți sub ochii voștri.*

Hélène va avea în el un soț bun, iar voi veți avea un protector, de vreme ce împărtășește principiile belstemate care triumfă în acest moment.

Eva se opri ; citise rîndurile următoare ; simți că se sufocă.

— Mai departe ? întrebă Jacques cu voce calmă.

Eva făcu un efort și continuă :

Îmi dau deci consimțămîntul la căsătoria lor, și din pragul mormîntului le trimit binecuvîntarea mea de părinte.

Vreau ca fiica mea, care nu a avut vreme să mă iu-

bească în timpul vieții, să mă iubească cel puțin după moartea mea.

Fratele vostru,
Marchiz de CHAZELAY

Evei îi scăpă scrisoarea din mîini și cu brațele pe genunchi își lăsă capul în piept. Părea o statuie de Canova.

Părul lung îi cădea pe umeri ca un val.

O clipă Jacques se uită la ea cu acea privire aspră pe care o are bărbatul pentru femeia vinovată ; apoi, socotind că Eva nu suferise încă de ajuns, îi spuse :

— Ridicați scrisoarea, este importantă.

— Prin ce ? întrebă Eva.

— Reprezintă consimțămîntul lui la căsătoria dumneavoastră.

— Cu tine, iubitul meu, spuse ea cu voce blîndă și resemnată, și nu cu altul.

— Cum asta ? întrebă Mérey.

— Pentru că numele tău este scris acolo.

— Bun ! spuse cu amărăciune Jacques, numele meu s-a șters cu totul din inima dumneavoastră. Se va șterge și de pe hîrtia aceasta.

Clătinîndu-se, Eva se ridică. Se auzea huruitul unei trăsuri ; sprijinindu-se de mobile, se îndreptă spre fereastră și o deschise.

— Oh, e prea mult ! murmură ea.

Și cu un strigăt răgușit, îl făcu pe birjar să oprească.

Birjarul văzu o fereastră deschisă, o siluetă albă profilîndu-se în cadrul ferestrei și înțelese că fusese strigat de o femeie ; așteptă cu trăsura la intrare.

Eva se retrase.

— Adio, îi spuse lui Jacques, adio pentru totdeauna.

— Unde vă duceți ? întrebă Jacques.

— Acolo unde trebuie să plec, — la mine.

Jacques se dădu la o parte ca să-i facă loc să treacă.

— Îmi dai mîna pentru ultima oară ? întrebă ea cu o privire plină de spaimă.

Dar Jacques se mulțumi să o salute.

— Adio, doamnă, spuse el.

Eva o luă la fugă pe scară, murmurînd :

— Dumnezeu va fi mai puțin crud decît tine, nădăjduiesc.

Auzi oare Jacques aceste cuvinte ? Îi dădură ele de gîndit ? Bănui ceva ? Se crezu oare destul de răzbunat, sau vru numai să știe unde ar putea-o regăsi pentru a prelungi supliciul aceleia pentru care în ajun și-ar fi dat viața dacă ar fi fost să o scutească măcar de un suspin ? Fapt este că rămase ascuns lîngă fereastră, în așa fel încît să poată vedea totul fără să fie văzut.

Eva apăru în ușa hotelului și-i dădu birjarului un ludovic de aur.

Un ludovic de aur însemna în asignați aproape opt mii de franci.

Omul se miră și o întrebă :

— Cum să vă dau restul, mică doamnă ? monezi de argint nu am, iar în asignați nu sînt atît de bogat.

— Păstrează totul, prietene, spuse Eva.

— Cum să păstrez tot ? Nu mă luați pentru o cursă ?

— Ba da.

— Atunci ?

— Îți dăruiesc diferența.

— Să nu refuzi niciodată binele care-ți pică din cer.

Și spunînd acestea, puse ludovicul în buzunar.

Eva se urcase în trăsură și birjarul închise portiera după ea.

— Unde să vă duc, mica mea doamnă ? o întrebă.

— În mijlocul podului Tuileries.

— Asta nu e o adresă !

— E adresa mea, pornește, te rog.

Birjarul se urcă pe capră și o porni în direcția cerută.

Jacques Mérey auzise totul. Rămase o clipă nemișcat, ezitînd.

Apoi deodată :

— Oh, nu ! spuse. Am să mă omor și eu !

Și fără pălărie se repezi afară, lăsînd ușile și ferestrele deschise.

VII

INSUFLAREA

Cînd Jacques Mérey ajunse în piața Carrousel, trăsura tocmai dispărea pe sub arcadele de la marginea Senei.

O porni după ea cu toată repeziciunea de care era în stare ; dar cînd ajunse pe chei văzu că trăsura și pătrunsese pe pod. Pe la mijlocul lui, se opri. Eva coborî și merse direct spre parapet.

Jacques Mérey socoti că ar ajunge prea tîrziu, ca să o împiedice să se arunce. Se lăsă să alunece de-a lungul taluzului și astfel se pomeni la marginea apei.

O formă albă se profila deasupra parapetului.

Jacques Mérey își scoase haina și cravata și înaintă cît putu mai mult spre largul apei, sărind peste bărcile acostate la chei.

Deodată auzi un strigăt, o vedenie albă reteză întunericul, apa plesni surd, apoi se închise la loc.

Jacques se aruncă astfel încît să taie apa și să-i iasă înainte ; din păcate, noaptea era întunecoasă ; rîul parcă rostogolea cerneală.

În zadar își tot deschise ochii ; nu văzu nimic ; după mișcarea valurilor simți însă că Eva nu putea fi prea departe.

Trebuia să respire.

Scoase capul și la suprafața apei, cam la trei pași de el, văzu ceva alb învolburîndu-se. Trase adînc aer în piept și se scufundă din nou.

De astă dată mîinile i se încurcară în îmbrăcămintea Evei ; o apucă, putea s-o salte la suprafața apei ; dar totul era să o facă să respire.

Părul îi plutea, o prinse de păr și, cu o smucitură puternică din picioare, zvîcni cu ea deasupra, iar cînd deschise ochii văzu stelele.

Leșinată, complet inertă, Eva nici nu-l ajuta, nici nu-l stînjenea.

Curentul era puternic. Îi dusese pe amîndoi cam la treizeci de pași de pod.

Jacques Mérey tocmai socotea că, ajutat de curent, tăind apa în diagonală, ar putea ajunge la mal, cînd deodată auzi pe cineva strigînd în spatele lui.

— Hei, înotătorule !

Întoarse capul și văzu o barcă îndreptîndu-se spre el. Se lăsă să plutească, susținînd-o pe Eva deasupra apei. Dusă de curent, barca ajunse aproape de Jacques.

Se agăță de margine și i-o întinse pe Eva omului din barcă.

Acesta o ridică, o trase spre el și o lungi pe fundul bărcii, cu fața în sus.

După aceea îl ajută și pe Jacques să se ridice.

Jacques observă că omul nu avea în mînă rame, ci numai ispolul cu care se golește apa.

Cu ajutorul ispolului vîslise și astfel ajunsese la locul unde se aflau înecata și salvatorul ei.

Barcagiul nu era altul decît birjarul care, văzînd ce se întîmpla, coborîse pe taluz, sărise într-o barcă, desfăcuse lanțul, dar negăsind ramele care fuseseră luate din precauțiune, se servise de ispol ca de o vîslă.

Continuînd aceeași manevră, acostară după un minut sau două.

Traseră barca pe mal și cei doi bărbați o duseră pe Eva de-a lungul taluzului.

Ajuns la pod, birjarul merse să-și ia trăsura de unde o lăsase, veni cu ea pe chei, lîngă piciorul arcului, apoi, ajutat de Jacques Mérey, o ridică pe Eva și o trase spre el.

La rîndul lui, Jacques se cățără pe taluz și, luînd-o în brațe, o așeză în trăsură.

Birjarul ceru adresa ca și prima oară ; Jacques i-o dădu pe cea a hotelului și trăsura porni în galop.

Opri la intrare. Jacques coborî cu Eva și duse mîna la buzunar, vrînd să-i plătească ; dar acesta văzu mișcarea și, îndepărtîndu-i brațul, spuse :

— Oh, nu este nevoie, mica doamnă a plătit cursa și a plătit-o bine.

Și o porni la pas în direcția străzii Richelieu.

Cu Eva în brațe, Jacques merse repede și regăsi ușa camerei așa cum o lăsase.

O întinse pe pat și constată că respirația și pulsul nu i se mai simțeau ; sîngele, nemaiputînd pătrunde în vasele pulmonare, se revărsa la loc în cavitățile din dreapta inimii.

Pentru început o așeză pe un plan înclinat, apoi cu un cuțit îi sfîșie rochia și-i dezgoli pieptul ; înclinînd-o spre dreapta, îi aplecă ușor capul și-i descleștă maxilarele cu lama cuțitului.

Temîndu-se că apa înghețată din care o scosese îi făcea anevoioasă circulația sîngelui, luă o cuvertură de lînă de pe pat și o puse la încălzit pe spătarul unui fotoliu lîngă focul căminului. Apoi sfîșie restul îmbrăcă-

minții care acoperea trupul nemișcat al asfixiatei. După ce o înfășură în cuvertura bine încălzită, se grăbi să-i facă respirație artificială.

Începu să-i apese pieptul și pîntecele, simulînd actul respirator.

Fără să dea nici un semn sigur de viață, Eva elimină o parte din apa pe care o înghițise.

Era un punct cîștigat.

Jacques își pregătise trusa. Dacă imobilitatea continua și dacă respirația nu se restabilea, era hotărît să facă o incizie în tubul laringo-traheal, operație care în acea vreme nu se practica, dar la nevoie trebuia să o efectueze.

Îi ascultă inima și se încredință că aceasta continua să se contracte ; atunci dublă apăsările respiratorii, ceea ce determină o nouă eliminare a unei cantități de apă.

Hotărî să recurgă la mijloacele supreme pe care pînă atunci șovăise să le aplice. La acea epocă, în care Chaussier nu inventase încă tubul laringian, se practica insuflația pulmonară, adică se introducea în plămînii înecatului aer de la gură la gură.

Jacques Mérey își apropie buzele de buzele Evei ; dar cum nu voia să-i insufle un aer gata respirat, încărcat cu bioxid de carbon, își umplu cît putu mai mult gura cu aer din atmosferă și, buze pe buze, strîngîndu-i nările ca să nu piardă aerul, suflă cu intermitențe mici cantități, pentru ca să redea astfel elasticitatea plămînilor.

O ușoară mișcare arătă că Eva începea să-și revină ; insuflîndu-i propria-i respirație, îi insuflase viața.

Tratamentul pe care tocmai i-l aplicase, ca și acea supremă dovadă de dragoste pe care i-o dăduse, vrînd să moară pentru că el o părăsea, avu o înrîurire chiar asupra doctorului ; tensiunea nervoasă sub imperiul căreia acționase atîta vreme, făcîndu-l neînduplecat, se domolea încetul cu încetul ; inima strînsă i se relaxă ușor, se umplu de suspine și i se scăldă, ca să spunem astfel, în lacrimi.

Sorbind o lingură cu apă de melisă și apăsîndu-și iarăși buzele peste ale Evei, de data aceasta nu pentru insuflare, ci pentru distilare, lăsă să picure licoarea astringentă care, întîlnind un obstacol în esofag, provocă o ușoară tuse. Tusea însemna întoarcerea la viață, și atunci Eva expulză ultimul rest de apă care mai trebuia eliminat.

Jacques îi înclină capul, iar apa curse pe covor.

Reîncepu insuflările și n-am vrea să spunem că de data aceasta știința medicului nu servise drept pretext dorințelor senzuale ale bărbatului.

Deodată simți cum buzele Evei se însufleteau sub buzele lui ; încercă să se îndepărteze, dar brațele tinerei fete îl cuprinseră și atunci desluși cîteva cuvinte murmurate de gura care se credea cuprinsă de moarte chiar în clipa cînd se întorcea la viață.

— Doamne, îți mulțumesc că ne-ai unit din nou în cer.

Mérey se desprinse cu vioiciune. Era mai mult decît vrusese. Departe de a o fi iertat, pe măsură ce Eva revenea la viață, el se întorcea în durerea și rigiditatea lui.

Dealtfel, după cele cîteva cuvinte pe care le pronunțase, Eva lăsase din nou să-i cadă capul și fusese cuprinsă de toropeala care urmează aproape totdeauna asfixiilor și mai ales asfixiilor cu apă.

Îi pipăi picioarele. Fiind încă reci, însemna că circulația nu se restabilise complet.

Atunci sună. Veni o fată căreia Jacques îi dădu dispoziție să pună cearceafuri pe pat și să le încălzească foarte mult cu un vas cu jăratec.

Camerista ascultă. Jacques o ridică pe Eva, așa cum era învelită în pătură, și se așeză în fața focului ținînd-o pe genunchi — așa cum țîi copiii cînd îi legeni.

Simțind căldura plăcută a focului care răzbea prin pătură, Eva deschise iar ochii. Dar crezînd că se află cumva sub influența unei halucinații sau temîndu-se ca Jacques să nu se depărteze fără să-i spună nimic văzînd-o că și-a revenit, își închise iarăși ochii și se lăsă pradă plăcutei senzații de a fi legănată în brațele bărbatului pe care îl iubea.

Îndată ce patul fu aranjat și bine încălzit, Jacques o așeză, înlăturînd cuvertura în care fusese înfășurată, apoi o întinse cu grijă pe pat, îi dădu în lături părul care fiind încă ud ar fi putut să-i înghețe brațele, privi o clipă înfiorat acea splendidă făptură, dar nu mai putu rezista cînd simți că sîngele îi năvălea parcă spre inimă ; o înveli degrabă, se prăbuși într-un fotoliu și cu mîinile înfipte în păr, de mînie și furie, izbucni fără voia lui în hohote de plîns.

Eva, care se prefăcea că doarme numai pentru a prelungi cît mai mult situația confuză în care se afla, au-

zindu-l cum plînge, se ridică încet, întinse brațele spre el ; cu respirația precipitată, stătu o clipă nemișcată ca statuia rugăciunii ; cum, față de această mare durere, nu mai putea rămîne în falsa ei insensibilitate, șopti :

— Oh, Jacques, Jacques !

Aceste două cuvinte, atît de încet spuse, le auzi mai curînd inima decît urechea lui Jacques. Sări din fotoliu, complet rușinat de slăbiciunea lui.

Numai atunci Eva își dădu seama că Jacques era fără cravată și fără haină ; le aruncase pe taluzul Senei și uitase de ele.

Cu totul preocupat de a o salva, nu se mai gîndise la ținuta lui și rămăsese îmbrăcat așa cum fusese cînd sărise în apă. Părul i se lipise de tîmple și cămașa îi aburea pe umeri și pe piept.

Eva înțelese totul.

— Jacques, îi spuse, ascultă-mă ; nu te rog pentru mine, te rog pentru tine, pentru tine a cărui viață este de o mie de ori mai prețioasă decît a mea, pentru tine care ești un apostol al acestei mari religii a omenirii, despre care am auzit atît de mult vorbindu-se și care este atît de puțin practicată. Jacques, nu sta așa ud, se spune că poți muri dintr-o răceală.

— Crezi că pentru mine ar fi o atît de mare nenorocire să mor ? întrebă Jacques.

Eva dădu din cap.

— Din clipa cînd mi-ai salvat viața, spuse ea, nu mai ai dreptul să mori sau să mă părăsești, căci altfel, pentru ce mi-ai fi salvat-o ? Dacă vroiai să mori, trebuia să mori cu mine cînd pe amîndoi ne rostogoleau apele întunecate și înghețate. O clipă m-am gîndit că erai tu ; cînd te-am simțit la început, mi-am dat seama ce se întîmpla. Care alt milostiv s-ar fi jertfit pentru o ființă nefericită ca mine ? Încă mai judecam. Da, o clipă am vrut să te cuprind cu brațele și să te duc cu mine în adîncul apei. Dar mi-am spus : „Poate că ceea ce face e numai din simplă omenie, poate nu vrea să moară". În clipa aceea mi-am pierdut cunoștința, totul a dispărut. M-am simțit moartă, am văzut negru, sau mai curînd nu am mai văzut deloc. În afara unei dureri stăruitoare în inimă, dăinuia o stare destul de plăcută ; senzația generală era frigul. Înghețasem, apoi am simțit în piept loviturile unor tăișuri de foc și din inimă a zvîcnit ca o cas-

cadă interioară care șiroia spre creier ; și atunci sufletul mi s-a adunat pe buze. Mi-am spus : „Oh, el încă mă iubește, mă sărută". Mă înșelam însă, nu era un sărut pentru femeie, ci era un ajutor pentru înecată. Ei bine ! Iată, înecata și-a revenit, și este rîndul ei de a-l implora pe Jacques să o asculte. Oh, doamne ! știu că nu mai poate fi vorba de dragoste ; Jacques, dacă ai fi un străin și tot te-aș implora. Dar pentru că m-ai salvat din milă, pentru că ceea ce mi-ai dăruit nu a fost un sărut, pentru că nu m-am întors la viață mînă în mînă cu tine ; pentru că îmi spui că nu ar fi pentru tine o mare nenorocire să mori, înseamnă că totul s-a sfîrșit între noi ; oh, Doamne ! În schimbul dragostei tale de care te eliberez, trebuie să nu mori.

Jacques Mérey nici nu mai suspina, nici nu mai hohotea, lacrimile îi curgeau liniștite de-a lungul obrajilor.

El sună. Un băiat de serviciu își făcu apariția.

— Te rog, fă focul în camera de alături, spuse, și du-mi acolo bagajul. Doamna rămîne aici.

După cinci minute i se spuse că cealaltă cameră era gata.

Jacques Mérey ieși și, înțelegînd privirea rugătoare cu care Eva îl petrecu pînă la ușă, îi spuse :

— O să mă întorc.

Și ieși.

Eva respiră ușurată.

Dar abia se închisese ușa în urma lui, și-și dădu seama că e singură ; fără să coboare din pat, întinse mîna și luă rochia pe care, în graba de a o dezbrăca, Jacques o sfîșiase cu cuțitul. În corsaj ascunsese scrisoarea pe care Jacques vrusese s-o ardă și pe care ea i-o smulsese din mînă.

Se cutremură la gîndul că s-ar fi putut pierde.

Căută înfrigurată în cutele rochiei, în cele ale corsetului, în cele ale cămășii.

În sfîrșit, scoase un strigăt de bucurie cînd simți hîrtia fîșîind.

Era scrisoarea iubită, de atîtea ori citită și recitită de Jacques, de atîtea ori sărutată de el.

Numai că apele Senei îi șterseseră o parte din litere.

Era o amintire în plus, o amintire îngrozitoare, de adăugat la amintirile plăcute pe care le trezea această scrisoare.

VIII

SEPARAȚIA

Cînd, după un sfert de oră, se întorsese în camera Evei, Jacques Mérey își schimbase hainele și am putea spune că-și schimbase și înfățișarea. Fruntea îi era încă palidă și se simțea că pentru mult timp, dacă nu pentru totdeauna, va rămîne pe obrazul lui întipărită o mare tristețe ; dar expresia, care timp de cîteva ore fusese plină de amenințare și de ură, se eliberase de zbucium, înseninîndu-se.

Tînăra femeie se uită la el îngrijorată ; Jacques fu cel care vorbi mai întîi.

— Eva, îi spuse (era prima oară cînd îi spunea pe nume și de aceea Eva tresări) îi vei scrie cameristei dumitale să-ți trimită mîine dimineață lenjerie și rochii. Eu voi avea grijă să-i parvină scrisoarea.

Eva scutură din cap.

— Nu, spuse ea, mi-ai salvat viața pentru a doua oară, — prima oară viața inteligenței, a doua oară pe cea a trupului : pe vremuri, ca și astăzi, m-ai cules fără veșminte din brațele morții. Nu vreau să fiu mai bogată astăzi decît acum șapte ani ; cade în sarcina dumitale să-mi porți de grijă ; nu va costa scump ; nu am nevoie nici de lenjerie, nici de rochii.

— Dar ce vei face cu casa și cu tot ce e acolo ?

— Vinde-o cu tot ce se găsește în ea, Jacques, și cheltuiește banii pentru opere caritabile. Îți amintești, prietene, îmi spuneai totdeauna că atunci cînd vei fi bogat vei construi un spital la Argenton ; ocazia s-a ivit, nu o pierde.

Jacques o privi, Eva surîdea cu surîsul îngerilor.

— Ei bine, spuse el, sînt de acord cu ideea dumitale, și de mîine o voi pune în practică.

— N-am să te mai părăsesc niciodată, Jacques.

Jacques tresări. Fata surîse trist.

— Pe cît de adevărat este că mi-ai salvat viața, tot astfel buzele mele nu vor mai rosti cuvinte de dragoste, vezi bine, am și încetat să te mai tutuiesc. Oh, îmi vine greu, continuă ea ștergîndu-și lacrimile cu cearceaful, dar mă voi obișnui. Nu este de ajuns să mă căiesc, prietenul meu ; trebuie să ispășesc.

— Să nu facem făgăduieli eterne, Eva. Știi că sînt prea greu de ținut.

Ea se opri o clipă ; mustrarea lui Jacques o lăsase fără glas.

— Nu te părăsesc decît dacă mă alungi, Jacques, reluă Eva ; e mai bine așa ?

Jacques nu răspunse ; își rezemase fruntea înfierbîntată de geam.

— Fie că rămîi la Paris, fie că te întorci la Argenton, ai nevoie de cineva pe lîngă dumneata. Dacă te vei căsători, iar soția dumitale ar consimți să rămîn pe lîngă ea, adăugă Eva cu voce schimbată, aș putea fi dama ei de companie, camerista ei...

— Dumneata, Eva ? ești doar bogată, — nu ți s-au restituit toate bunurile familiei dumitale ?

— Te înșeli, Jacques, nu am nimic. Tot ce mi-a fost înapoiat e destinat pentru săraci ; în ce mă privește, eu vreau să trăiesc din pîinea pe care mi-o vei da dumneata ; să mă îmbrac din banii pe care mi-i vei da ; vreau să depind întru totul de dumneata, blîndul meu stăpîn, ca pe vremuri în căsuța din Argenton ; sînt convinsă că depinzînd de dumneata, Jacques, vei fi mai bun cu mine.

— Vom face din castelul tatălui dumitale un azil pentru săracii din departament.

— Vei face tot ce vei crede de cuviință, Jacques. Tot ce îți cer este să-mi regăsesc cămăruța din casa de la Argenton, să mă înveți să îngrijesc bolnavii, femeile sărmane și copilașii ; dacă mă voi molipsi de vreo boală contagioasă, mă vei îngriji la rîndul dumitale. Aș vrea să mor în brațele dumitale, Jacques, sînt convinsă de un lucru : înainte de a muri, cînd ai să fii foarte sigur că nu mă pot însănătoși, atunci o să mă săruți și o să mă ierți.

— Eva !

— Nu vorbesc despre dragoste, vorbesc despre moarte.

În acest moment orologiul de la Tuileries bătu ora. Jacques numără trei bătăi.

— Îți vei aminti cîndva tot ce ai spus acum, Eva ? întrebă Jacques cu o oarecare gravitate.

— Nu voi uita nici o silabă.

— Îți vei aduce aminte ce ai mărturisit, și anume că au existat greșeli pentru care nu de ajuns căința și de aceea trebuie ispășire ?

— Îmi voi aminti că așa am spus.

— Îți vei aminti, în fine, că trebuie să fii milostivă chiar cu riscul vieții ?

— De două ori am atins moartea cu mîna. Nu-mi va fi niciodată teamă de moarte.

— Culcă-te cu gîndul la această triplă făgăduială, Eva, și mîine cînd te vei trezi, vei găsi pe pat tot ce ai nevoie.

— Noapte bună, Jacques, spuse încet Eva.

Fără să-i mai răspundă, Jacques trecu în camera lui ; dar, odată ușa închisă, murmură oftînd :

— Trebuie să fie astfel.

A doua zi Eva găsi într-adevăr, pe un scaun de lîngă pat, șase cămăși de pînză fină, iar pe pat două rochii de interior din muselină albă.

Jacques ieșise în zori și făcuse el însuși cumpărăturile. Pe masa de noapte îi lăsase Evei o pungă cu douăzeci de ludovici.

Toată dimineața se perindară negustorese, una după alta : croitorese, modiste, tricoteze și lenjerese, venind din partea aceluiași domn care le trimitea aci pentru ca Eva să-și aleagă ce vroia dintre obiectele și lucrurile sortate și alese de el.

La ora două după amiază, trusoul era complet ; dar, lucru curios, ceea ce-i făcea Evei mai multă plăcere erau banii lăsați pe masă, ei fiind semnul evident al dependenței ei. Iar ea dorea cu orice preț să depindă de el.

La ora două Jacques se întoarse cu o procură înregistrată la notariat pe numele domnișoarei Hélène de Chazelay, pentru a vinde și a dispune de toate bunurile ei, mobile și imobile, începînd cu casa și mobilele din strada...

Era lăsat un loc liber. Eva nu avea decît să completeze acel spațiu liber și să semneze. Nu vru nici să citească, se roși cînd scrise adresa, surîse cînd se iscăli și-i înapoie procura.

— Cum te gîndești să procedezi cu camerista dumitale ? întrebă Jacques.

— Să-i plătesc luna, să-i dau o gratificație și s-o concediez.

— Ce salariu are ?

— Cinci sute de franci în asignați, dar de obicei îi dau un ludovic de aur.

— O cheamă ?

— Artemiza.
— Bine.
Jacques ieși.
Imobilul a cărei adresă era trecută în procură se afla în strada Provence la numărul șaptesprezece. Notarul în fața căruia fusese încheiat actul se numea cetățeanul Loubou.
Această casă fusese cumpărată cu patru sute de mii de franci în asignați, la o epocă în care, puțin depreciați, cei patru sute de mii de franci valorau aproape șaizeci de mii de franci aur.
Jacques se duse de îndată la căsuța din strada Provence. Aci o găsi pe domnișoara Artemiza, care era foarte îngrijorată că nu i se întorsese stăpîna acasă; îi spuse cum îl cheamă, îi dădu trei ludovici gratificație și-i anunță concedierea.
Rămase singur în casă și începu să facă inventarul.
Primul lucru pe care-l găsi într-un mic birou Boule fu un caiet gros, pe a cărui copertă Jacques citi un lung titlu :
Povestire despre tot ce am gîndit, tot ce am făcut, tot ce mi s-a întîmplat de cînd sînt depărtită de iubitul meu Jacques Mérey, scrisă pentru a fi citită de el, dacă ne vom mai întîlni vreodată.
Jacques suspină citind aceste cuvinte, își șterse o lacrimă și puse manuscrisul deoparte.
Din tot ce se găsea în casă și chiar casa în sine, caietul era singurul lucru care avea să scape de la vînzare.
Jacques trimise după un comisar prețuitor de obiecte.
În epoca aceea, cînd eleganța își făcea zgomotoasa și fastuoasa reintrare în Paris, toate obiectele de lux se scumpeau de la o zi la alta, în loc să le scadă valoarea. Comisarul prețuitor îl sfătui să arate casa unora dintre acei clienți eleganți și să o vîndă, așa cum era, cu tot ce se găsea în ea.
Dealtfel, urma să facă un calcul amănunțit pe care să i-l prezinte a doua zi.
Omul se apucă de treabă deîndată.
Jacques luă manuscrisul, îl ascunse între redingotă și vestă și apoi îi scrise Evei următoarea scrisoare :
Eva,
Cum nimic nu te reține la Paris, — și sper să fii și dumneata de părere că nu are rost să aștepți pînă cînd

termin treburile care mă obligă să rămîn aici — poți să pleci în seara aceasta cu diligența de Bordeaux și să te oprești la Argenton.

Nu știu dacă bătrîna Martha mai trăiește; dacă a murit și acolo nu-ți răspunde nimeni, te duci la domnul Sergent, notarul din strada Pavilionului, îi arăți paragraful acestei scrisori care se referă la el, îi ceri cheia casei și totodată o femeie care să te servească.

Dacă și domnul Sergent a murit, sau nu mai locuiește în Argenton, îl cauți pe Basile sau Antoine și, cu ajutorul unui lăcătuș, deschizi ușa casei.

Odată ajunsă acasă, nu mai am ce recomandări să-ți fac.

Cum toate lucrurile pe care le-ai ales sînt cumpărate în contul meu și nu vei avea cheltuieli de făcut, îți rămîn cei douăzeci de ludovici pe care ți i-am lăsat astăzi de dimineață. Îți ajung cu prisosință ca să te duci la Argenton, unde nu voi întîrzia să te urmez.

Am găsit manuscrisul, îl voi citi.

Jacques Mérey.

Jacques chemă un comisionar, îi dădu un asignat de o sută de franci și-l trimise să ducă scrisoarea la Hôtel de Nantes.

Apoi luă pana și scrise fiecăruia dintre fermierii lui.

Dragul meu Rivers,

În așteptarea socotelilor care, după părerea mea și fără să fie nevoie de verificări, te-ar face debitorul meu cu vreo șaizeci de mii de franci, trimite-mi, dacă poți, treizeci de mii, adică jumătate, pe adresa domnului Sergent, notar la Argenton.

Dacă această sumă ți se pare prea mare și te stingherește, spune-mi-o. Știi că ai în mine mai mult decît un prieten, un om căruia i-ai oferit ospitalitate cînd era proscris și pe care băieții dumitale l-au condus, cu riscul vieții lor, în afara hotarelor Franței.

Al dumitale devotat și recunoscător,

Jacques Mérey

Scrise și celorlalți doi fermieri două scrisori aproape în aceiași termeni, în afară de mulțumirile datorate numai lui Rivers.

Socotise să încropească astfel o sumă de optzeci de mii de franci, cu care, adăugînd-o la ceea ce ar realiza din vînzarea mobilierului și a casei din strada Provence, să poată face față tuturor proiectelor sale.

După ce aruncă o privire peste tot, comisarul prețuitor evaluă casa la șaizeci și cinci de mii de franci, și tot ce conținea la o sumă aproape egală, ceea ce însemna aproape două sute de mii de franci.

A doua zi, dealtfel după cum îi făgăduise, urma să-i prezinte un rezumat exact al calculelor sale.

Comisionarul se întoarse cu un răspuns.

El conținea doar patru cuvinte.

Eu plec. Mulțumesc.
Eva

La ora cinci, într-adevăr, diligența de Bordeaux pleca din strada Bouloy ; Eva ocupă cel mai bun loc din cupeu.

Ca bagaje avea numai lucrurile trimise de Jacques.

Nu-i rămînea decît amintirea stăruitoare și dureroasă a trecutului pe care nu putuse să-l lase în valurile Senei.

A doua zi pe seară ajunse la Argenton. Trăsura schimbă caii la poștă și cu această ocazie fu coborît și bagajul Evei.

Luă un comisionar să-i ducă geamantanul și o porni pe jos spre căsuța doctorului.

Era ora opt seara ; cădea o ploaie mărunță ; toate ușile și toate obloanele erau închise.

Lăsînd în urmă Parisul, care la această oră era atît de zgomotos și atît de strălucitor, avu impresia că aci la Argenton coborîse într-o necropolă.

Omul mergea înaintea ei cu felinarul în mînă și cu geamantanul pe umăr.

Eva pășea în urma lui plîngînd.

Întunericul, liniștea, tristețea, toate o mîhneau. I se părea că se întoarce la Argenton sub o prevestire funestă. Ca toate ființele delicate și devotate, era copleșită de temeri superstițioase.

Se gîndi la fericirea sau nefericirea ei din viitor și lăsă ca acestea toate să fie hotărîte de destin.

Își spuse :

„Dacă Martha a murit și casa e goală, înseamnă că voi fi nefericită pentru totdeauna ; dacă trăiește, înseamnă că nenorocirile mele au luat sfîrșit."

Și grăbi pasul.

Cu toate că era întuneric, văzu casa și laboratorul doctorului profilîndu-se în noapte ca o masă întunecată.

În laborator nu ardea lumina, la toate ferestrele obloanele erau închise, nici o rază nu se zărea de nicăieri.

Se opri cu mîna pe inimă și cu capul dat pe spate.

Comisionarul, nemaiauzind-o mergînd în urma lui, se opri și el.

— Ați obosit, domnișoară, spuse el, dar nu e vremea potrivită să stați pe loc ; să știți că faceți numaidecît o aprindere la plămîni.

Nu oboseala o oprise din mers, ci mulțimea amintirilor care o copleșeau.

Apoi, cu cît se apropia, cu atît casa îi apărea mai tristă, mai întunecată și mai singuratică.

În sfîrșit, ajunseră la primele trepte care duceau la ușa de la intrare.

Comisionarul lăsă geamantanul pe prima treaptă.

— Să batem sau să sunăm ? întrebă el.

Eva își aminti că avea obiceiul să bată într-un anume fel.

— Lasă, spuse ea, rămîi dumneata acolo, am să bat eu.

Urcînd scara, simți cum îi tremură genunchii ; cînd puse mîna pe mînerul soneriei, o simți la fel de rece ca metalul.

Bătu două lovituri una după alta, apoi la un scurt interval altă lovitură și așteptă.

Doar o bufniță care-și avea adăpostul în podul de deasupra laboratorului îi răspunse cu țipătul ei.

— Oh, Doamne ! murmură Eva.

Repetă semnalul a doua oară ; atunci, ca să vadă mai bine, comisionarul ridică lampa.

În momentul acela bufnița, atrasă de lumină, zbură între lampă și Eva.

Eva simți adierea aripii și scoase un scurt țipăt.

Comisionarul se sperie, lampa îi scăpă din mînă și se stinse.

O ridică ; printr-o fereastră îngustă și joasă se zări o dîră de lumină.

— Am să aprind din nou lampa, spuse el.

— Nu, stai, îl opri Eva, punîndu-i mîna pe umăr ; mi se pare că se aude o mișcare în casă.

Într-adevăr, tocmai se auzise zgomotul unei uși care se închidea, apoi un pas greoi care cobora anevoie scara.

Pasul acela se apropie de ușă. Eva sta mută și tremura ca și cînd ar fi fost vorba de viața ei.

— Cine e acolo ? spuse o voce tremurătoare.

— Eu, Martha, eu ! răspunse Eva voioasă.

— O, Doamne, scumpa noastră domnișoară ! strigă bătrîna care după trei ani de absență recunoscuse totuși vocea Evei.

Și deschise degrabă ușa.

— Și doctorul ? întrebă ea.

— Trăiește, răspunse Eva, e sănătos. În cîteva zile va fi și el aici.

— Să vie sănătos ! Să-l mai văd o dată și pot să mor ! spuse bătrîna Martha. E tot ce-i cer lui Dumnezeu.

* * *

Părăsind căsuța din strada Provence, Jacques Mérey se întorsese la Hôtel de Nantes, unde n-o mai găsi pe Eva.

Oftase.

Era trist oare pentru că Eva îl ascultase fără să protesteze ?

Chemă o negustoreasă de rochii, îi dădu toate hainele purtate de Eva cînd se aruncase în Sena, chiar și ciorapii și pantofii, iar în schimbul lor îi ceru femeii să dea zece franci de pomană primului sărac pe care-l va întîlni.

Luă scrisoarea marchizului de Chazelay, o puse la loc în plic și apoi în portofel.

Se încuie în camera unde dormise Eva, rugînd să i se servească masa aci ; scoase apoi manuscrisul și începu să citească.

Primul capitol era intitulat ÎN FRANȚA.

IX

MANUSCRISUL

1

La 14 august 1792, zi de cruntă aducere aminte, am fost despărțită de iubitul meu Jacques, lîngă care am trăit aproape șapte ani, adorîndu-l din ziua în care mi-am dat seama că exist.

Lui îi datorez totul. Pînă la apariția lui nu vedeam, nu auzeam, nu gîndeam ; eram ca acele suflete pe care Isus le-a scos din adîncuri pentru a le duce spre soare.

Nenorocire mie dacă voi uita vreodată, o clipă măcar, pe acela căruia îi datorez totul !

(Ajuns aci cu lectura, Jacques suspină, își sprijini capul în mînă și o lacrimă îi alunecă pe manuscris. O șterse cu batista, își șterse și ochii, apoi continuă lectura.)

Lovitura a fost cu atît mai violentă, cu cît a fost mai neașteptată.

O oră înainte de sosirea marchizului de Chazelay — încă nu am curajul să-l numesc tatăl meu pe acest om pe care nu-l cunosc decît prin durere — nu exista ființă mai fericită decît mine. O oră după ce m-a despărțit de Jacques al meu, nu a existat altcineva mai nenorocit.

Eram înnebunită de durere, mai mult decît înnebunită — prostită. S-ar fi spus că Jacques îmi luase înapoi toate noțiunile pe care, neobosit, timp de șapte ani, se străduise să mi le transmită.

M-am dus la castelul Chazelay.

Din castelul Chazelay, dintre nenumăratele apartamente, dintre toate mobilele somptuoase, dintre portretele de familie nu-mi amintesc decît de o singură pictură : portretul unei femei în rochie de bal.

Mi l-au arătat spunîndu-mi-se :

— Iată portretul mamei tale !

— Unde e mama mea ? am întrebat.

— A murit.

— Cînd ?

— Într-o seară, îmbrăcîndu-se să meargă la o petrecere, rochia i-a luat foc de la butucii care ardeau în

cămin ; alergînd dintr-o cameră într-alta, curentul a intensificat flacăra și ea a murit sufocată.

Prin împrejurimi era o superstiție, că dacă trebuia să se întîmple vreo nenorocire unuia dintre cei ce locuiau la castel, se vor auzi strigăte noaptea și se vor vedea prin ferestre răsucindu-se flăcări.

Nu se vorbea decît de curățenia vieții mamei mele, de faptele bune pe care le făcuse, de recunoștința oamenilor săraci față de ea.

Fusese o sfîntă și totodată o martiră.

În starea de spirit în care mă aflam, gîndul la mama mi se părea a fi singurul meu refugiu ; era intermediarul meu natural pe lîngă Dumnezeu.

Îmi petreceam ore întregi în genunchi în fața portretului ei ; și, tot privind-o, mi se părea că văd luminîndu-se o aureolă în jurul capului ei.

Apoi, cînd mă ridicam, mă duceam să-mi lipesc obrazul de ochiurile de geam ale unei ferestre din același salon prin care se vedea drumul ce ducea la Argenton.

Eu tot nădăjduiam să-l văd că vine să mă scape, cu toate că înțelesesem nebunia acestei speranțe.

Mai întîi se dăduse ordin să nu fiu lăsată să ies ; dar cînd domnul de Chazelay a văzut starea de apatie în care mă pierdusem din ce în ce mai mult, a dat chiar el dispoziție să mi se deschidă toate ușile. Avea atîția servitori la castel, încît unul din ei putea în orice moment să mă supravegheze.

Într-o zi, văzînd ușile deschise, am ieșit fără nici o intenție ; apoi, la o sută de pași de castel, m-am așezat pe o piatră și am început să plîng.

După o clipă am simțit o umbră proiectîndu-se asupra mea ; am ridicat capul : un om în picioare mă privea copleșit de milă.

M-am uitat la el înfricoșată, pentru că era același om care îi însoțise pe marchiz și pe comisarul de poliție, cînd veniseră să mă ceară de la tine, același care ne făcuse o vizită cu cîteva zile mai înainte, iubitul meu Jacques, și care mă găsise atît de mult înfrumusețată : era, cu alte cuvinte, tatăl meu adoptiv, Joseph, tăietorul de lemne.

Acest om mi-a făcut silă ; m-am ridicat vrînd să mă depărtez.

— Nu trebuie să mă urăşti pentru ce am făcut, scumpă domnişoară, îmi spuse el. Nu se putea altfel. Domnul marchiz avea un act scris de mine, act care dovedea oricînd că v-am primit de la el şi prin care mă obligam să vă dau înapoi la prima dumnealui cerere. A venit şi a cerut mărturia. I-am dat-o.

Avea un accent de atita adevăr în vocea lui, încît, aşezîndu-mă din nou, m-am mulţumit să-i spun :

— Te iert, Joseph, cu toate că ai contribuit să mă faci foarte nefericită.

— Nu din vina mea, scumpă domnişoară, şi dacă o să pot să răscumpăr asta prin vreun serviciu, porunciţi şi o să vă ascult din toată inima.

— Te-ai duce la Argenton, dacă te-aş ruga ?

— Fără îndoială.

— Şi ai duce o scrisoare ?

— Bineînţeles.

— Aşteaptă. Oh, dar nu am nici pană, nici cerneală, — la castel n-or să-mi dea.

— Fac eu rost şi de hîrtie şi de creion.

— De unde le iei ?

— Din primul sat.

— Te aştept aici.

Joseph a plecat.

De cînd trecusem de poarta mare a castelului, auzeam lătrături disperate.

M-am întors spre partea de unde veneau, era Scipion pe care-l puseseră în lanţ şi care acum se repezea cît era lanţul de lung ca să vină lîngă mine.

Bietul meu Scipion, de opt zile, mă înţelegi iubitul meu Jacques, — îl uitasem !

Ce vrei, mi-aş fi uitat pînă şi viaţa, dacă n-aş fi suferit !

A fost o mare bucurie pentru mine să-l revăd pe Scipion. Cît despre el, era nebun de fericire.

Joseph s-a întors cu hîrtie şi un creion ; eu ţi-am scris atunci un bilet fără sens în care nu erau de fapt decît aceste două cuvinte : „Te iubesc !“

Mesagerul meu a plecat ; ne-am înţeles să-l regăsesc a doua zi la aceeaşi oră, în acelaşi loc.

Mă temeam că nu-mi vor da voie să-l iau în cameră la mine pe Scipion, dar nu i-au dat nici o atenţie.

Nu mă puteam opri să nu-i vorbesc, și, nebuna de mine, să-i vorbesc de tine, — nu știu dacă îți recunoștea numele sau doar intonația cu care ți-l pronunțam ; dar de fiecare dată cînd îl auzea, scotea un ușor și duios scheunat, de parcă și el ar fi spus „te iubesc".

Cum s-a luminat de ziuă, m-am dus la fereastră ; mă gîndeam că Joseph a petrecut noaptea la tine la Argenton, și că va sosi de dimineață.

Mă înșelasem, se întorsese în aceeași noapte. Cînd am ieșit din castel, am văzut, exact în locul unde am stat în ajun, un om lungit pe iarbă, făcîndu-se că doarme.

M-am apropiat ; el era ; dar mi-am dat seama imediat că nu-mi aducea decît vești proaste.

Într-adevăr, plecaseși, iubitul meu Jacques, plecaseși fără să spui unde anume.

Joseph mi-a adus deci biletul înapoi.

L-am rupt în bucățele și hîrtia s-a risipit în vînt. Mi se părea că-mi rupsesem chiar inima.

Joseph era disperat și mi-a spus :

— Va să zică nu pot să fac nimic pentru dumneavoastră ?

— Ba da, poți, i-am răspuns, vorbește-mi despre el.

Atunci, povestindu-mi cum m-ai găsit, ceea ce dealtfel știam de la tine, am aflat și lucruri pe care nu le cunoșteam deloc. E vorba de acele miracole săvîrșite de tine asupra unor animale întărîtate ; cum îmblînziseși caii, taurii, cum îl îmblînziseși pe Scipion ; mi-a arătat bolta zidului unde se ghemuise cînd l-ai făcut să ți se tîrască la picioare ; apoi, trecînd de la animale la oameni, mi-a povestit minunatele tratamente pe care le-ai aplicat ; un copil mușcat de o viperă pe care l-ai salvat sugîndu-i rana ; un vînător al cărui braț mutilat alții vruseseră să i-l amputeze, iar tu i l-ai salvat ; ce să-ți spun, dragul meu Jacques, amintiri de-ale lui pe care eu atunci le auzeam. Într-o zi însă conversația noastră a fost altfel.

— Domnișoară, mi-a spus Joheph înainte de a apuca eu să-i spun vreo vorbă, știți noutatea ?

— Care ?

— Domnul marchiz pleacă, emigrează.

M-am gîndit îndată la schimbarea pe care plecarea marchizului avea să o producă în existența mea, la libertatea pe care avea să mi-o dea.

— Ești sigur de asta ? l-am întrebat cu o bucurie pe care nu mi-am mai putut-o stăpîni.

— În noaptea asta prietenii dumnealui o să se adune la castel ; țin acolo un consiliu despre felul cum o să emigreze, și după ce va hotărî fiecare mijlocul de fugă, atunci vor pleca.

— Și cine ți-a spus asta, Joseph ? După cîte știu, nu faci parte dintre consilierii marchizului.

— Nu. Dar cum domnul marchiz știe că trag cu precizie un foc de armă, că omor iepurele cînd țîșnește pe neașteptate și că nimeresc un sitar la a treia bătaie de aripi —, i-ar prinde bine să mă știe în preajma dumnealui.

— Și ți-a propus asta ?

— Da. Numai că eu sînt din popor, și prin urmare pentru popor. Așa că i-am spus : „Domnule marchiz, dacă ne vom întîlni în lupte, atunci să știți că vom fi unul împotriva celuilalt și nu unul cu celălalt".

— Dar, mi-a spus domnul marchiz, știu că ești om cinstit și că vei păstra secretul plecării mele pe care ți-l încredințez, continuă Joseph. Or, cum acest secret, domnișoară, nu trebuie să fie un secret și pentru dumneavoastră, și cum nu o să vă denunțați tatăl, vi-l spun, pentru ca în ce vă privește, dacă e să vă luați măsuri, să le luați.

— Ce măsuri să iau ? Nu eu, ci alții dispun de mine ; voi lăsa totul în seama Providenței.

A doua zi, după această discuție, tatăl meu m-a rugat să trec să-l văd.

Nu vorbisem cu el decît de două ori de cînd mă luase de la tine, iubitul meu ! M-a întrebat atunci dacă vroiam să iau masa cu toți ceilalți sau în camera mea ; mă grăbisem să-i răspund : „în camera mea". Cînd ești despărțită de cel pe care-l iubești, să fii singură înseamnă să fii pe jumătate cu el.

Am trecut deci pe la marchiz.

El a deschis numaidecît discuția.

— Fiica mea, mi-a spus, împrejurările sînt de așa natură încît trebuie să mă gîndesc să părăsesc Franța ; dealtfel, opinia mea, rangul meu în societate, poziția mea în mijlocul nobilimii Franței, toate îmi impun să-mi ofer sabia prinților. În opt zile îl voi întîlni pe ducele de Bourbon.

Am schițat un gest.

— Nu te neliniști din pricina asta, spuse el ; am motive temeinice să părăsesc Franța. Cît despre tine, neavînd nimic de riscat și nici vreo datorie de îndeplinit, vei rămîne la Bourges cu mătușa ta : ea va veni mîine să te ia. Ai vreo obiecție de făcut ?

— Nici una, domnule, nu-mi rămîne decît să mă supun.

— Dacă va trebui să prelungim șederea noastră în străinătate, sau dacă vreun pericol v-ar amenința în Franța, vă voi scrie să veniți și ne vom stabili în străinătate, atîta timp cît va dura blestemata lor revoluție, care dealtfel, nădăjduiesc, nu va mai ține mult timp. Cum nu avem decît trei sau patru zile de petrecut împreună, dacă ai să vrei în acest timp să iei masa la aceeași oră la care o luăm noi și împreună cu noi, îmi vei face plăcere.

M-am înclinat în semn de acceptare.

Fără îndoială, nobilii care se întruniseră cu o noapte înainte rămăseseră la castel, întrucît marchizul avea la masă vreo duzină de invitați.

Le-am fost prezentată și am văzut bine care fusese scopul acestei prezentări.

Trei sau patru dintre ei erau tineri, eleganți, frumoși, bine făcuți. Tatăl meu vroia să știe dacă nu va izbuti vreunul să-mi atragă privirile.

Se vede că nu iubise niciodată, devreme ce o astfel de idee îi trecuse prin minte ! La douăsprezece zile numai după ce te părăsisem pe tine, viața mea, sufletul meu, iubitul meu Jacques, să creadă că privirile mele s-ar putea opri asupra unui alt bărbat !

O asemenea bănuială nici măcar nu m-a supărat ; am ridicat doar din umeri.

A doua zi a sosit mătușa mea. Nu o văzusem niciodată.

E o femeie înaltă, uscățivă, cucernică și ipocrită ; trebuie că n-a fost niciodată frumoasă și, prin urmare, n-a fost niciodată tînără. Tatăl ei, neputînd-o mărita, a făcut-o călugăriță.

În 1789 a ieșit de la mănăstire și s-a întors în societate cu o rentă de șase sau opt mii de livre pe care i-o acordase tatăl meu. Numai că ea nu a vrut să plece din

Bourges, — orașul pe care-l iubea — ca să vină să locuiască la castelul Chazelay.

Își închiriase deci o casă la Bourges.

În primii ani, după nașterea mea, a fost informată despre urîțenia și boala mea ; după aceea, nimeni probabil nu s-a mai gîndit să-i vorbească despre mine.

Cînd marchizul i-a scris să vină să mă ia, se aștepta să găsească vreo pocitanie îngrozitoare care să dea din cap în dreapta și-n stînga, exprimîndu-și dorințele prin cuvinte de neînțeles.

Stăteam de vreo jumătate de oră în fața ei, și ea totuși căuta cu privirea unde puteam să fiu. În sfîrșit, a cerut să i se aducă nepoata și cînd i s-a spus că nepoata ei este aceea pe care tocmai o privea, a tresărit de uimire.

Cred că demna mea mătușă, îndatorată față de marchiz și de aceea trebuind să mă țină pe lîngă ea, m-ar fi preferat urîtă și proastă.

I-am spus încet :

— Buna mea mătușă, el așa mă iubește și, îți place sau nu îți place, așa voi rămîne.

Plecarea noastră s-a fixat pentru a doua zi și cea a marchizului pentru noaptea celei de-a treia zi. Marchizul avea ca stat major o parte a nobilimii din Berri și vreo cincizeci de țărani, cărora le promisese o soldă de doi franci și jumătate pe zi.

În ziua plecării noastre, mi-am luat rămas bun de la Joseph braconierul, care mi-a spus la despărțire :

— Nu știu adresa domnului Jacques Mérey ; dar cum dumnealui face parte din Adunarea Națională, dacă o să-i trimiteți scrisorile la Convenție, nu se poate să nu le primească.

A fost ultimul serviciu pe care mi l-a făcut acest om minunat.

2

Am ajuns la Bourges a doua zi după plecarea noastră de la castelul Chazelay. Călătoriserm într-o trăsurică trasă de un cal din grajdurile marchizului și ne conducea un țăran.

Domnișoara de Chazelay trebuia să trimită țăranul înapoi și să păstreze trăsura și calul.

Așa stînd lucrurile, urma să dormim la Châteauroux. Muream de dorința de a-ți scrie, iubitul meu Jacques! Dar marchizul, fără îndoială, își informase sora în ceea ce te privea, pentru că nu și-a luat o clipă ochii de pe mine și m-a culcat în aceeași cameră cu ea.

Speram să fiu mai liberă la Bourges și, într-adevăr, am avut camera mea, o cameră care dădea într-o grădină.

Abia sosite, domnișoara de Chazelay s-a grăbit să pună la punct casa; avea o servitoare bătrînă, Gertrude, care o însoțise și la mănăstire, dar care imediat ce m-a văzut a declarat că nu admitea această povară în plus.

Atunci mătușa mea a cerut confesorului ei, prin mijlocirea Gertrudei, o jupîneasă; acesta i-a trimis în aceeași zi pe una din credincioasele lui, pe care o chema Julie. M-am uitat cu atenție la ea; cunosc însă prea puțin inima omenească, chiar și pe aceea a jupîneselor. A treia zi am crezut că pot să am încredere în ea și i-am dat o scrisoare pentru tine; ea m-a asigurat că a pus-o la cutie, atît pe aceea, cît și pe o a doua și o a treia; dar, cum n-am primit niciodată răspuns de la tine, am început să bănuiesc că am fost prea încrezătoare și că domnișoara Julie, în loc să ducă scrisorile la poștă, le-a dat mătușii mele.

În afară de absența ta, iubitul meu Jacques, și de îndoiala în care mă aflam (nu din cauza dragostei tale, mulțumesc lui Dumnezeu, simt în inima mea că tot mă iubești), dar după ce ne-am mutat, în luna de zile pe care am petrecut-o la Bourges, nu am fost deloc nefericită; fără să mă iubească, mătușa mea avea atenții delicate față de mine; pe țăranul care ne conducea la Bourges îl păstrase și-l îmbrăcase cu un fel de livrea, făcîndu-l vizitiul ei. În fiecare zi, sub motivul grijii pentru sănătatea mea și a ei totodată, ne plimbam două ore, iar în restul timpului, în afară de ora de masă, aveam toată libertatea în camera mea.

O foloseam stînd singură.

De cînd îmi încolțise ideea că Julie s-ar fi putut să mă trădeze, o uram, atît cît puteam eu să urăsc, ceea ce nu este prea mult; și, ca să nu văd o făptură care nu-mi făcea plăcere și totuși să nu o jignesc dînd-o afară, îi interzisesem să intre în camera mea.

Mătușa era abonată la *Moniteur*. Devoram ziarul în fiecare zi, în speranța că voi găsi numele tău. De două sau de trei ori speranța mi-a fost împlinită. Mai întîi ți-am văzut numele printre deputații din Indre, cu ocazia apelului nominal, apoi am văzut că ai fost trimis în misiune pe lîngă Dumouriez, că i-ai servit drept ghid în pădurea Argonne, în fine că ai adus la Convenție drapelele cucerite la Valmy.

Dar, opt sau zece zile după bătălia de la Valmy, am primit o scrisoare de la marchiz, în care ne spunea că treburile politice nu mergeau chiar așa cum sperase și ne invita să fim gata de plecare la prima veste în acest sens pe care am primi-o de la el.

Pregătirile de plecare au început numaidecît, astfel ca să nu ne rămînă decît să pornim la drum îndată ce marchizul ne-ar chema.

L-am găsit luptînd la asediul orașului Mayence.

Dacă începuseră să fie exigenți cu emigrările bărbaților, care pentru ei însemnau un pericol întrucît nu făceau acest lucru decît ca să se poată întoarce și să lupte împotriva Franței, nu se preocupau totuși de emigrările femeilor. Dealtfel, autoritățile din Bourges, care rămăseseră regaliste, ne-au înarmat cu toate hîrtiile necesare pentru a ne asigura călătoria, și am pornit cu trăsurica noastră din post în post.

Am ajuns la frontieră și am trecut-o fără să ne fi expus vreunui pericol adevărat; dar puțin mai departe de Sarrelouis am dat peste niște emigrați prizonieri care erau aduși la o fortăreață sau la un bastion pentru a fi executați.

Ne-am prelungit călătoria pînă la Kaiserlautern.

Aci am aflat de cucerirea orașului Mayence de către generalul Custine. Cum două femei în căutarea unui frate și a unui tată nu puteau fi expuse nicicum vreunui pericol din partea unui general francez, am continuat drumul pînă la Oppenheim. Acolo veștile au fost mai precise și în același timp mai îngrijorătoare.

Într-una din ultimele bătălii care au avut loc cu cîteva zile înainte fuseseră luați mai mulți prizonieri și, cînd mătușa mea a pronunțat numele marchizului de Chazelay, cel căruia i-a adresat întrebarea i-a spus că într-adevăr își amintea de acest nume. Dealtfel, prizonierii fuseseră conduși la Mayence și, fie că mai erau

în viață, fie că muriseră, doar de acolo se puteau obține vești despre ei.

Am mers pînă la Mayence. La porțile orașului am fost oprite.

A trebuit să-i scriem generalului Custine. Nu i-am ascuns nimic ; i-am spus cine eram și ce datorie sfîntă ne aducea la Mayence.

După un sfert de oră, unul din aghiotanți a venit să ne caute.

Ah, iubitul meu Jacques, vestea era îngrozitoare ! Tatăl meu, prins cu arma în mînă, fusese condamnat și împușcat în douăzeci și patru de ore.

Nu aveam motive puternice să iubesc un tată care mă părăsise în copilărie și care nu mă luase înapoi la el decît ca să-mi zdrobească inima. Totuși, în momentul în care am aflat cutremurătoarea veste, l-am plîns ca pe un tată.

Atunci însă durerea mi-a fost curmată de un incident cu totul neprevăzut. Tînărul ofițer, care din ordinul generalului ne însoțea, mi-a spus că trebuia să stăm de vorbă despre ceva important ; i-am cerut mătușii mele din priviri permisiunea să-l ascult. Cum acest tînăr comandase plutonul de execuție, ea a crezut că avea să-mi transmită ultimele dorințe din partea marchizului și mi-a îngăduit să-l urmez singură într-un birou ; în acest timp mătușa primea procesul verbal al execuției care constata decesul.

Aci însă, lucru neașteptat, despre cine crezi tu că mi-a vorbit acel necunoscut ? Despre tine, iubitul meu Jacques. Tu veniseși la Mayence cu două zile înainte, ca să vezi dacă printre hîrtiile găsite asupra tatălui meu nu era vreuna din care să poți afla adresa noastră, și nu numai că ai aflat că locuiam la Bourges, dar ai și putut să citești o scrisoare de la mine, adresată ție, sustrasă de mătușa mea și trimisă fratelui ei. Tînărul mi-a relatat, iubitul meu Jacques, cu cîtă bucurie ai citit-o ; că ai cerut s-o copiezi ; că el ți-a îngăduit să o iei și să lași în loc o copie ; că, după ce ai făcut copia, ai luat scrisoarea, ai sărutat-o și ai ascuns-o la piept.

Doamne, iubitul meu Jacques, ce puțin lucru e vocea sîngelui lăsată la voia întîmplării ! Cît de puțină însemnătate au cuvintele *el este tatăl tău* — spuse la adresa unui om străin, — dacă în fața mormîntului lui abia

închis, auzind numele tău, Jacques, am putut să uit tot! Asta înseamnă că tu ești adevăratul meu tată! Pe lîngă viața trupului, ție îți datorez totul. Sînt copilul tău, sînt opera ta, sînt creația ta; dar pe lîngă astea și Dumnezeu a vrut, în suprema lui bunătate, să pot fi altfel decît m-ai găsit.

Cînd am ieșit din biroul în care minunatul tînăr îmi vorbise despre trecerea ta pe acolo, mi-a fost rușine de mine. Aveam ochii în lacrimi; numai că lacrimile și surîsul erau pentru tine!

Oh, dragostea este întocmai cum mi-ai spus tu, sufletul întregii creațiuni, fluidul îndîrjit care perpetuează viața din generație în generație, făcînd din fragmentele de timp ale existenței noastre eternitatea ființelor. Ni-l închipuim pe Dumnezeu, dar simțim dragostea; nu cumva dragostea este singurul, unicul și adevăratul Dumnezeu?

Mi-am ascuns bucuria sub voal. Ce-ar fi spus severa călugăriță dacă ar fi văzut acele false lacrimi și acel adevărat surîs?

Astfel începusem iarăși să nădăjduiesc. De cînd fusesem despărțiți, era prima oară că auzeam vorbindu-se despre tine. Firul vieții mele, aproape rupt, se reînnoda, mai dogoritor ca niciodată, spre dragoste și spre fericire.

Dar tu, ce aveai să faci tu, sărman iubit? să alergi după o nouă decepție. Te și vedeam reluînd poștalionul în speranța de a mă regăsi la Bourges, te vedeam aplecîndu-te peste portieră și grăbind vizitiul, sosind în strada noastră întunecată, în fața tristei noastre case pe care o vei găsi închisă și unde vei afla de plecarea noastră.

Dar nu are importanță! îmi spuneam, egoistă cum eram; toate aceste șocuri vor contribui să țină trează dragostea ta, așa cum vestea pe care tocmai o primisem o înflăcărase pe a mea.

Restul zilei l-am consacrat vizitei la mormîntul marchizului. Acolo mi-am regăsit lacrimile. Generalul ne-a permis să punem o piatră cu numele celui care zăcea în pămînt.

Domnișoara de Chazelay se încăpățîna să scrie: *Mort pentru regele său.* Generalul însă i-a atras atenția că o asemenea inscripție ar face ca piatra să fie sfărîmată de către soldații Republicii.

Am plecat din Mayence în aceeași noapte, luînd drumul Vienei. Acolo vroia domnișoara de Chazelay să-și stabilească domiciliul. Avea cu ea vreo douăsprezece mii de franci. Nu se putea bizui pe altceva. În atît consta toată averea noastră.

Nu încape îndoială că Republica moștenea toate bunurile marchizului de Chazelay, emigrat prins cu arma în mînă și executat.

Am plecat deci la Viena, dar nu cu poștalionul. Am luat o diligență și atîta ne-am rugat, încît l-au lăsat pe bietul Scipion să se urce lîngă noi.

Scipion însemna însăși imaginea vieții mele trecute.

Am sosit la Viena și am locuit mai întîi la *Vițelul de aur*, în cel mai frumos cartier al orașului.

Mătușa mea i-a spus proprietarului că dorea să stea cu chirie într-un cartier liniștit și retras. După trei zile o doamnă în vîrstă a venit cu o trăsură să ne conducă în Josephplatz unde avea o căsuță mobilată.

Ne-a convenit din toate punctele de vedere. Ne-a cerut o sută de ludovici pe an. După o lungă discuție, mătușa mea a obținut-o cu două mii de franci, cu posibilitatea de-a prelungi contractul din an în an, atîta timp cît va dori.

La sfîrșitul fiecărui an, putea să rezilieze contractul, dar odată început anul următor, chiria trebuia să fie plătită integral.

Ne-am mutat în Josephplatz.

De îndată ce ne-am instalat, cum nu mai aveam față în casă care să mă spioneze, — mătușa socotise că ne puteam servi singure, și că prin urmare această cheltuială era de prisos, — ți-am scris o scrisoare lungă pe care eu însămi am pus-o la poștă.

Nici la aceasta, nici la alte trei nu am primit răspuns.

Eram disperată. Mă uitaseși oare ? Mi se părea cu neputință.

Dar vai ! după aceea mi-am dat seama ce se întîmpla.

Exista un dublu motiv ca bietele mele scrisori să nu ajungă la tine.

Neștiindu-ți adresa, eu îți scriam :

Domnului Jacques Mérey, deputat al departamentului Indre la Convenție.

Nu cunoșteam suspiciunile guvernului austriac. Deci scrisorile mele erau desfăcute și citite.

Apoi, cel care avea trista misiune de a le citi, nu mai găsea potrivit să le lipească la loc și să le dea drumul mai departe.

Pentru un om indiferent, scrisorile de dragoste sînt atît de puțin importante !

Mi-aș fi dat jumătate din viață pentru o scrisoare de la tine.

Și chiar presupunînd că scrisorile mele ar fi fost puse la poștă, poliția franceză ar fi îngăduit să-i parvină *domnului* Jacques Mérey, deputat în Convenție, scrisori de la Viena ?

Apelativul *domnului,* complet abolit la Paris, mirosea a aristocrație de la o poștă.

Am fost foarte nefericită cînd observațiile pe care le înserez aici mi-au fost sugerate de către vecinul nostru, un bătrîn savant, cu a cărui soție mătușa mea își făcea partida de whist.

Vei rîde, dragul meu Jacques, dacă-ți spun că bătrînelului îi făcea plăcere să stea de vorbă cu mine, spunea el, pentru că mă socotea savantă.

Eu și savantă ! Din păcate, lucrul elementar pe care trebuia să-l știu înainte de toate era ca pe scrisorile mele, dacă vroiam să ajungă la destinație, să nu scriu *domnului,* ci *cetățeanului* Mérey.

Cînd am aflat cauza tăcerii tale, Jacques, departe de a fi supărată pe tine, te-am iubit și mai mult. Dar nu era totul ca eu să te iubesc, vroiam să mă iubești și tu. Or, odată lămurită cauza tăcerii tale, însemna că tu mă iubeai ; ce importanță mai avea restul ? Dragostea ta nu era oare totul pentru mine ?

3

Viața pe care o duceam cu mătușa mea la Viena se asemăna mult cu cea pe care o dusesem la Bourges.

Luasem o femeie care să ne servească ; era o bătrînă franțuzoaică, al cărei bărbat fusese în serviciul unui atașat de ambasadă și murise la Viena.

Cît timp a existat ambasadă franceză la Viena, vechiul stăpîn al soțului Therezei o ajutase ca văduvă a acestuia, dar de la războiul cu Austria, ambasadorul

francez a plecat și Thereza s-a văzut nevoită să servească pe la compatrioții emigrați.

De la moartea marchizului, mătușa mea, căzută într-un fel de ipohondrie, nu se mai ocupa sau părea că nu se mai ocupă de dragostea noastră.

Eram liberă, aveam camera mea ; stăteam singură aci cît vroiam și puteam oricînd să-ți scriu.

Prima lună după sosire ți-am scris în fiecare săptămînă ; numai că tristețea mea era fără seamăn, căci deși te implorasem în numele celor mai plăcute ore ale dragostei noastre, tot nu-mi răspundeai ; de data aceasta nici nu puteam să concep ideea că scrisorile mele ar fi fost deturnate, din moment ce de două sau de trei ori le dusesem chiar eu la poștă.

Către a treia lună a ședерii noastre la Viena, am avut o mare durere : bietul nostru Scipion s-a prăpădit de bătrînețe.

În afară de tine, el a fost singura ființă care m-a iubit cu adevărat ; și el care plecase de la tine ca să mă urmeze cînd m-a răpit marchizul, el care venise cu mine în exil, nu mă iubea oare mai mult decît tine, a cărui tăcere de neînțeles însemna uitarea ?

Dacă tăcerea ta ar fi pornit din mîndrie rănită, aș fi înțeles-o atîta vreme cît mai trăia marchizul, dar după ce acesta a murit, nu mai aveai nici un motiv să nu-mi scrii ; dealtfel, nu aflasem de la aghiotantul generalului Custine că tot mă mai iubeai ?

Nu plînsesem de fericire cînd îmi povestise cu cîtă bucurie citiseși scrisoarea mea ? Mi-am spus că fără îndoială nu ai avut timp să dezvolți o parte a sufletului meu, ca să mă desăvîrșești, și că tulburarea în care mă pierdeam venea tocmai din această lipsă.

Scipion nu se mai mișca din preajma mea, de parcă afecțiunea lui pentru mine îl făcuse să-și presimtă moartea apropiată.

Iar eu, dîndu-mi seama că slăbea din zi în zi, mă uitam la el cu tristețe. Scipion însemna un fel de repertoriu al întregii mele vieți. Înainte ca cineva să mă iubească, el m-a iubit ; cînd nu eram decît o masă inertă, el m-a încălzit ; cînd nu eram în stare să judec, pe el îl percepeam fizic. Cînd am început să văd, el a fost prima ființă pe care am văzut-o ; și cînd încetul cu încetul m-am putut mișca, el a fost cel dintîi care m-a ajutat ; el este prezent

în toate amintirile mele despre tine, și într-un anumit fel prin el am ajuns la tine. De cînd ne-am despărțit, nu-l mai am decît pe el cu care să pot vorbi despre tine; și astăzi, cînd moartea lui se apropie, cînd ochii lui tulburi abia mă zăresc, dacă îl întreb unde este iubitul nostru stăpîn, înțelege despre cine e vorba și prin gemete slabe pare să-mi spună la auzul numelui tău: „Nici eu nu știu mai mult decît tine unde se află, dar ca și tine, vezi bine că-l plîng".

Ziarele franceze sînt interzise aici; dar cum, grație ție, germana a devenit pentru mine o a doua limbă maternă, citesc ziarele germane. Ți-am văzut votul în procesul acelui rege nefericit de care niciodată, cît am fost împreună, nu ne-am preocupat, despre care nu am vorbit decît de două sau de trei ori și a cărui existență i-o ignoram. Cînd au venit să te caute, în numele patriei, ca să lupți împotriva puterii acestui rege în agonie, tu, inimă miloasă, nu ai vrut să votezi pentru pedeapsa cu moartea, expunîndu-te poate suspiciunii sau răzbunării întregii Adunări, și asta pentru a rămîne credincios nu convingerilor tale, căci eu știu ce gîndeai, ci omeniei.

Habar nu ai cîte iluzii își fac cei de pe aici. Toți emigrații trec prin părțile locului, și în această mulțime de emigrați sînt destui care vorbesc de reîntoarcerea lor în Franța ca despre un lucru apropiat și sigur; după părerea lor, moartea regelui, departe de a strica socotelile emigrației, le favorizează: dacă va cădea capul regelui — spun ei — toată Europa se va răscula, iar mie mi se pare cu neputință ca Franța să reziste întregii Europe, cu toate că doresc mult să revin în Franța, deoarece asta ar însemna să mă apropii din nou de tine. Totuși nu aș vrea să mă întorc cu prețul acesta, mi se pare că este o impietate să doresc o asemenea catastrofă.

Nu mai e cazul să-ți spun că și mătușa mea este una dintre cei care trag nădejde să se întoarcă în Franța în acest fel.

Dacă nu aș fi atît de tristă, iubitul meu Jacques, aș rîde de nedumeririle pe care i le provoacă mătușii mele probele succesive și neașteptate ale educației pe care mi-ai dat-o.

Mai întîi, cum am sosit în Germania, marea ei grijă era să știe cum se va face înțeleasă, cînd deodată m-a auzit

vorbind curent germana cu surugiii și cu hangiii. Asta a fost prima ei uimire.

Acum opt zile am vizitat serele palatului care sînt foarte frumoase. Grădinarul, întîmplător francez, recunoscînd în mine o compatrioată, a vrut să-mi facă el însuși onorurile domeniului lui.

De la primele cuvinte pe care le-am schimbat, și-a dat seama că nu sînt deloc străină de botanică. Atunci m-a condus să-mi arate orhideele cele mai rare; avea într-adevăr orhidee extraordinare, ale căror flori păreau a fi insecte, fluturi, coifuri; apoi, cînd a văzut că mă interesau cu deosebire lucrurile misterioase ale naturii, mi-a arătat colecția sa de hibrizi.

Dar priceputul grădinar nu cunoștea decît hibrizii naturali, fruct și rezultat al unui accident întîmplător al naturii; nu știa deloc să-i producă în mod artificial, prin scoaterea staminelor unei flori înainte de polenizare și aducerea polenului unei alte specii pe pistil.

Se mai plîngea că hibrizii lui, cu toate că erau fecunzi, reveneau în mod spontan la originea maternă, adică la *atavism*. Atunci i-am sugerat să combată această revenire, printr-o dublă pulverizare a polenului matern în generațiile următoare.

Grădinarul era în extaz; mă asculta cum l-ar fi ascultat pe însuși Koelreuter. Cît despre mătușa mea, înțelegi, iubitul meu, ea care ajunsese la șaizeci și nouă de ani fără să poată deosebi o anemonă de o chiparoasă, era uluită.

Dar mai rău a fost ieri, cînd, venind vorba de bietul meu Scipion (care în mod sigur va muri mîine), începusem să discut cu confesorul mătușii mele, — un bătrîn preot francez care nu a depus jurămînt — despre sufletul oamenilor și cel al animalelor; am expus punctul meu de vedere susținînd că orgoliul omenesc este acela care a vrut să vadă numai la oameni o inteligență, desăvîrșită datorită materiei cenușii aflată în cantitate mult mai mare decît la animale, și am atribuit deci fiecărui animal un caracter în armonie cu inteligența lui. Am încercat în zadar să-l fac să înțeleagă că natura nu era nimic altceva în eterna ei zvîcnire, decît o înlănțuire a ființelor, că seva arborelui e același lucru cu sîngele omului, și că de la cea mai neînsemnată plantă, plasată la un stadiu inferior, pînă la stadii din ce în ce mai superioare, cum

ar fi molusca, insecta, reptila, peștele, mamiferul, în sfîrșit, cum ar fi omul, — toate își au viața lor.

Preotul m-a acuzat de panteism, iar mătușa mea, care nu știa ce însemna panteismul, a declarat simplu că eram o atee.

Cum se face, o scumpul meu stăpîn, cum se face, iubitul meu Jacques, că noi, care-l vedem pe Dumnezeu în toate cele, în lumile care se rotesc deasupra capetelor noastre, în aerul pe care-l respirăm, în oceanul pe care nu-l poate cuprinde privirea noastră, în plopul care se îndoaie de vînt, în floarea care se deschide la soare, în picătura de rouă pe care o scutură zorile, în infinitul mic, în văzute și nevăzute, în timp și în eternitate, cum se face deci că tocmai noi sîntem acuzați de a fi atei, cu alte cuvinte că nu credem în Dumnezeu ?

Bietul meu Scipion a murit azi-dimineață. Acuma el știe tot atît cît vom ști și noi într-o zi despre marele secret, pe care mormîntul nu-l va dezvălui niciodată, de vreme ce nu a răspuns nici sublimei întrebări a lui Shakespeare.

Azi-dimineață, văzînd că nu intră cînd ușa camerei mele s-a deschis, am bănuit că a murit sau că era prea bolnav ca să mai poată veni la mine.

M-am dus deci pînă la culcușul lui.

Trăia încă, dar era prea slăbit ca să meargă.

Privirea îi rămăsese ațintită spre ușa prin care aștepta să mă vadă apărînd.

Cînd m-a zărit, s-a însuflețit. A scos un mic scheunat de bucurie, a dat din coadă, s-a tîrît pe jumătate afară.

Am luat un scăunel și m-am așezat lîngă el, dar văzîndu-l că se chinuie, i-am luat capul și i l-am așezat pe piciorul meu. Chiar asta vroia.

Rezemat astfel, cu ochii ațintiți spre mine, întorcînd din cînd în cînd privirea ca să și-o piardă în depărtare, ca și cum te-ar fi căutat, nu-i mai rămînea decît să moară.

În adevăr, cel ce dă viață asasinului necredincios care pentru patruzeci de centime ucide la poarta închisorii femei și copii, dar i-o refuză acestui nobil animal care, asemenea păcătosului din Scriptură după ce a făcut răul se pocăiește închinîndu-și restul vieții binelui și dragostei, ei bine, acela mi se pare nu doar nebun, dar și lipsit de judecată.

Iubitul meu Jacques, în ziua în care vei citi aceste rînduri, dacă le vei citi vreodată, și te vei întoarce cu gîndul la data cînd au fost scrise, 23 ianuarie 1793, mă vei socoti fără îndoială foarte copilăroasă văzîndu-mă absorbită în contemplarea unui cîine care moare, tocmai atunci cînd tu te afli poate în fața eșafodului unui rege, printre ruinele unui tron care se prăbușește. Dar totul este relativ : dragostea pe care oamenii o au pentru rege, adică pentru un om pe care nu l-au văzut niciodată, căruia nu i-au vorbit niciodată, este o convenție socială, o chestiune de educație, în timp ce afecțiunea pentru sărmanul animal care agonizează aici sub ochii mei, atașat de mine atît cît îi îngăduie inteligența lui, este un sentiment aproape de la egal la egal, știind că Scipion mi-a fost chiar mult timp superior mie.

Cît despre tron, el se prăbușește, cade sub povara neîntreruptă a opt secole de despotism, strivit de cuvîntul tuturor marilor filozofi și al tuturor minților inteligente ale timpului, nostru, iar rămășițele lui, simboluri ale urii și ale răzbunării încearcă, rostogolindu-se spre prăpastie, să tîrască după ele tot ce în epoca noastră este curajos, cinstit și patriotic.

Sărmanul nostru Scipion a murit.

Un ultim freamăt de agonie i-a scuturat corpul, ochii i s-au închis, a scos un geamăt slab și totul s-a sfîrșit pentru el.

O moarte ! o eternitate ! Nu-i așa că ești aceeași pentru toate ființele întrupate sau cel puțin pentru toți cei care au iubit ?

L-am îngropat în grădină și pe piatra care-l acoperă am săpat un singur cuvînt : FIDELIS.

*
* *

Fără voia lui, Jacques Mérey se opri din lectură. El, care trecuse indiferent pe lîngă atîtea evenimente însemnate, simți fără voie împăienjenindu-i-se privirea ; o lacrimă a Evei își lăsase urma pe manuscris ; o lacrimă a lui Jacques căzu în același loc.

Se uită plin de tristețe spre patul în care dormise ea, văzu și scaunul pe care stătuse, masa unde mîncase, făcu înconjurul camerei de cîteva ori, apoi așezîndu-se într-un fotoliu reluă manuscrisul și începu iarăși să citească.

Însă între frazele unde ajunsese și cele care continuau era o mare lacună.

Povestirea se relua la data le 26 MAI 1793.

* * *

Plec mîine seară spre Franța. Este prima oară că-mi folosesc libertatea. Nu cred că mă expun vreunui pericol și chiar de-ar fi așa, îl voi înfrunta cu bucurie, gîndindu-mă că-l înfrunt pentru tine.

Biata mea mătușă a murit ieri de o apoplexie fulgerătoare. Își juca partida de whist cu două doamne în vîrstă și cu duhovnicul ei ; îi venise rîndul să joace, ținea cărțile în mînă și totuși nu juca.

— Jucați, i-a spus partenerul ei.

Dar în loc de asta, a scos un suspin și a căzut pe spate în fotoliu.

Murise.

Ce fericire, la 4 iunie cel mai tîrziu, voi fi în brațele tale, căci nu pot crede că m-ai uitat !

Poate ți se va părea curios că nu am măcar un cuvînt de regret pentru biata fată bătrînă pe care o vom conduce mîine la locul de veci, cînd mi-au trebuit șase pagini ca să-ți vorbesc despre moartea și agonia ciinelui meu ; dar, ce vrei, eu sînt copilul naturii, nu pot să plîng decît după ceea ce-mi pare rău și de aceea nu plîng după o rudă pe care nu am cunoscut-o decît ca temnicer.

Iată epitaful pe care l-am compus pentru ea și de care orgoliul ei heraldic ar fi satisfăcut, cred, dacă l-ar putea citi :

AICI ZACE
PREA STRĂLUCITA ȘI PREA PUTERNICA
DOMNIȘOARĂ
CLAUDE—LORRAINE—ANASTASIE—
LOUISE—ADELAIDE
DE CHAZELAY
ÎN TIMPUL VIEȚII CĂLUGĂRIȚA
ȘI SUPERIOARĂ
A MAICILOR AUGUSTINE
DIN BOURGES.
VÎNTUL REVOLUȚIILOR A ARUNCAT-O
PE PĂMÎNT STRĂIN
UNDE A MURIT
LA XXV MAI 1793
RUGAȚI-VĂ PENTRU SUFLETUL EI

La revedere, iubitul meu, prima oară cînd îți voi spune *te iubesc*, o voi face prin viu grai.

*
* *

— Oh, biată copilă ! exclamă Jacques Merey, lăsînd să-i cadă manuscrisul din mînă ; va fi ajuns la două zile după ce cu am părăsit Parisul !...

Dar cum interesul lui creștea, ridică de jos manuscrisul și oftînd reluă lectura cu lăcomie.

4

Cu siguranță am fost blestemată înainte de-a mă naște, și blestemul, îndepărtat o clipă de tine a căzut din nou, mai apăsător, peste capul meu.

Sosesc la Paris. Mă opresc chiar la hotelul poștei. Îmi las geamantanele în cameră. Alerg la Convenție, mă reped într-o tribună, te caut cu privirea printre deputați, nu te văd ; întreb unde sînt girondinii.

Îmi sînt arătate băncile goale.

— Acolo erau, mi se spune.

— Erau ?...

— Arestați ! prizonieri ! fugari !

Cobor cu intenția să cer lămuriri vreunui deputat a cărui figură îmi va inspira o oarecare încredere.

Mă încrucișez pe coridor cu un reprezentant ; tocmai cînd ajung lîngă el, cineva strigă :

— Camille !

El se întoarce.

— Cetățene, îi spun, dumneavoastră sînteți Camille ?

— Da, cetățeană, e numele meu de botez.

— Sînteți cumva cetățeanul Camille Desmoulins ?

— Prea fericit dacă aș putea să vă fiu cu ceva de folos.

— L-ați cunoscut pe reprezentantul Jacques Mérey ? l-am întrebat repede.

— Cu toate că făcea parte dintr-un partid opus celui al meu, eram prieteni.

— Puteți să-mi spuneți unde este ?

— Știți dacă e arestat sau fugar ?

— Acum zece minute nici nu știam că ar fi proscris. Am sosit de la Viena. Sînt logodnica lui. Îl iubesc !

— Ah ! Biată copilă ! Ați trecut pe la el pe acasă ?

— Sînt opt luni de cînd ne-am despărțit fără să avem vești unul despre celălalt, nici nu știu unde locuia măcar.

— Știu eu. Vreți să-mi dați brațul ? Vom merge la hotelul său ; poate stăpînul hotelului știe ceva ; el trebuie să știe măcar dacă a fost arestat acasă.

— Ah ! îmi salvați viața ! Să mergem.

L-am luat de braț, am traversat piața Carrousel și am intrat la Hotel Nantes.

L-am chemat pe proprietar ; Camille Desmoulins și-a spus numele ; ne-a poftit într-un mic birou și apoi a închis ușa cu grijă.

— Cetățene, i-a spus Camille, ai găzduit aici un deputat care era prietenul meu și logodnicul cetățenei.

— Cetățeanul Jacques Mérey, am spus eu repede.

— Da, la mezanin ; dar de la 2 iunie a dispărut.

— Ascultă, a spus Desmoulins, nu sîntem nici de la poliție, nici de la Comună, nici partizani ai cetățeanului Marat, așa încît te poți încrede în noi.

— Aș face-o bucuros, a răspuns proprietarul, dar habar nu am ce a devenit cetățeanul Mérey. În seara de 2 iunie a venit un jandarm să-l aresteze și, văzînd că nu era acasă, a rămas în camera lui și l-a așteptat alaltăieri toată ziua ; dîndu-și seama că aștepta degeaba, a plecat.

— De cînd nu l-ați mai văzut pe Jacques Mérey ?

— Din dimineața de 2 iunie. A ieșit, ca de obicei, ca să se ducă la Convenția Națională.

— L-am văzut acolo, în banca sa, pînă la ora patru, a zis Camille.

— Și n-a mai reapărut aici ? a întrebat Eva.

— Nu, nu l-am mai văzut, a răspuns hotelierul.

— Dacă ar fi să vă credem, a spus Eva, înseamnă că a plecat fără să vă plătească, ceea ce nu este cu putință.

— Cetățeanul Jacques Mérey plătea din ajun în fiecare zi cheltuielile și chiria, prevăzînd tocmai situația în care ar fi trebuit să fugă fără să mai piardă vremea.

— Un om care ia astfel de măsuri, a spus Camille, nu le ia ca să se lase arestat. S-o fi îndreptat spre Caen cu ceilalți proscriși.

— De care dintre prietenii săi girondini era mai apropiat ?

— De Vergniaud, răspunse proprietarul, pe el l-am văzut cel mai des pe-aici.

— Vergniaud o fi arestat, a spus Camille ; Vergniaud e prea comod, ca să fi încercat să fugă.

— Cum să fim siguri dacă e sau nu arestat ?

— Foarte simplu, a spus Camille

— Cum ?

— Julie Candeille trebuie să știe.

— Cine este Julie Candeille ?

— O încîntătoare actriță de la Théâtre Français cu care Vergniaud a montat piesa *La Belle Fermière.*

— Dar domnișoarei Julie Candeille poate-i va fi teamă să nu se compromită.

— Oh, biata fată ! ar trece prin foc pentru el.

— Dar poate se teme pentru Vergniaud.

— Îi voi pune o singură întrebare : Este sau nu arestat? Îmi va răspunde *da* sau *nu,* și nu văd în asta nimic care l-ar compromite.

— Să mergem la domnișoara Candeille.

Stăpînul hotelului a chemat o trăsură, ne-am urcat, Camille i-a dat birjarului adresa actriței. După cinci minute, opream în fața numărului 12 al străzii Bourbon Villeneuve.

— Urcați cu mine, a întrebat Camille, sau rămîneți să mă așteptați ? Oricît de expeditiv aș fi, vă previn că așteptarea o să vi se pară lungă.

— Urc cu dumneavoastră. Dar prezența mea n-o s-o stînjenească oare ?

— Mă așteptați în vestibul, a spus Camille. Dacă întîrzii prea mult, faceți necuviința de a intra.

Am urcat repede o scară elegantă. Camille a sunat. Subreta a venit să deschidă.

— Oh, exclamă ea înainte să deschidă Camille gura ; domnișoara mi-a interzis să las pe cineva să intre ; la teatru a anunțat că nu va juca. Domnișoara nu poate primi.

— Frumoasa mea Marton, i-a răspuns Camille netulburat, spune-i simplu domnișoarei Candeille : *Cetățeanul Camille.*

Subreta a intrat și aproape imediat s-au auzit aceste cuvinte :

— Oh ! Dacă e Camille, să intre, să intre !

Camille mi-a făcut un semn și a intrat în camera domnișoarei Candeille. După vreo cinci minute m-au chemat.

Stătea în pat, cu ochii înroșiți de lacrimi ; dar cum la femei cochetăria nu-și pierde niciodată drepturile, domnișoara Candeille era îmbrăcată într-un neglijeu încîntător.

Niciodată nu-și luase cineva vreo poziție mai comodă și mai avantajoasă pentru a plînge.

— Domnișoară, mi s-a adresat frumoasa artistă, am aflat că încercăm aceleași temeri și că suferința ne face surori ; cu toate că eu însămi sînt foarte nefericită, dacă aș putea să fac ceva pentru dumneavoastră, aș găsi o alinare durerii mele.

Mi-a făcut semn să vin să mă așez lîngă ea.

M-am dus, ea mi-a prins mîinile.

— Și acum vorbiți, mi-a spus.

— Din păcate, i-am răspuns, nu am să vă întreb decît un singur lucru. Se pare că bărbatul pe care-l iubesc era prieten cu bărbatul pe care-l iubiți ; sînt oare amîndoi arestați, au fugit împreună ? dîndu-mi vești despre unul, îmi puteți da vești despre celălalt ? Bărbatul pe care-l iubesc se numește Jacques Mérey.

— Îl cunosc ; Vergniaud mi l-a prezentat ca pe unul dintre oamenii cei mai distinși din partid. La 1 iunie, adică acum patru zile, a asistat la ultima ședință în care girondinii au hotărît să se retragă în provincie și să răscoale departamentele.

— Credeți că Jacques a fost de acord cu această hotărîre ? În acest caz, aproape aș ști unde să-l întîlnesc.

— Nu cred, căci în discuție a fost de altă părere ; el a declarat că nu avea dreptul să fie aliatul Austriei în exterior, iar în țară să fie cu cei din Vendée. Aceasta a fost și părerea lui Vergniaud.

— Și nu ați mai avut nici o veste de atunci ?

— Nici una. Mă aștept doar să aflu dintr-un moment într-altul că Vergniaud este arestat.

Și domnișoara Candeille își duse la ochi o batistă fină, brodată și parfumată.

— După cîte aud și văd, a spus Camille Desmoulins, cel mai bun lucru de făcut e ca domnișoara — și a arătat din ochi spre mine — să locuiască undeva foarte retras, pentru ca să nu atragă cumva atenția. Ca fiică de emigrat,

ca logodnică de girondin, prezența ei la Paris nu mi se pare lipsită de primejdie și tribunalul revoluționar termină repede cu cei pe care-i bănuiește și mai ales cu cei pe care nu-i bănuiește. În timp ce va sta în umbră, voi căuta să aflu ce s-a întîmplat și ori Lucile ori cu îi vom da știri.

M-am uitat la domnișoara Candeille și am întrebat-o din ochi.

— Într-adevăr, a spus ea, este cel mai cuminte lucru de făcut, cel puțin așa cred eu ; dacă îl văd pe Vergniaud, — lucru de care mă îndoiesc, — nu pentru că nu aș ști unde e, dar poliția trebuie că stă cu ochii pe mine și convingerea aceasta îmi impune cea mai mare prudență ; dacă îl văd deci pe Vergniaud, îl întreb și dacă aflu ceva, vă dau de știre de îndată, dragul meu Camille ; contează pe mine, voi face tot ce voi putea, tînăra și frumoasa mea prietenă, a continuat ea întorcîndu-se spre mine. Cauza noastră este aceeași. Născută din lacrimi, sper că prietenia noastră nu va fi mai puțin trainică.

Și, sărutîndu-mă încă o dată, s-a lăsat să cadă din nou pe pernă într-o atitudine plină de grație.

— Ce hotărîți ? a întrebat Camille cînd eram din nou în trăsură.

— Voi urma sfatul dumneavoastră, i-am răspuns.

— Ei bine, atunci să nu pierdem timp și să pornim la treabă. Știu în strada Grès un mic apartament care sper să vă convină de minune ; luăm și geamantanele în trăsură și mergem să-l vedem.

— Dar dacă nu-mi convine ?

— Căutăm altul și nu ne dăm jos din trăsură pînă nu găsim ce trebuie. Slavă Domnului, Parisul nu duce lipsă de locuințe la ora asta.

Casa din strada Grès mi-a plăcut foarte mult ; avea două camere mici și un birou, foarte curate, din care dădeai într-o curte. M-am instalat de îndată.

Două ore după aceea, m-a vizitat Lucile care venea să mă ajute.

Singurul serviciu pe care i l-am cerut a fost să-mi găsească o jupîneasă de încredere. În aceeași seară mi-a trimis o țărancă din Arcis-sur-Aube, a cărei mamă era sora de lapte a lui Danton ; venise la Paris crezînd că el o va sprijini ; Danton era însă la Sèvres, preocupat

întru totul de noua lui dragoste. Gladiatorul își refăcea forțele pentru viitoarele încăierări.

Camille l-a înlocuit pe lîngă consăteanca lui și a plasat-o la mine.

Cum numele ei de botez era Marie, iar cel de familie Le Roy, cînd au trimis-o la Paris, din prudență, i l-au schimbat ; acum se numea Jacinthe Pommier.

Aceste două nume de o candoare necontestată le-au înlocuit pe celelalte două încriminate de împrejurări.

Era o fată bună cu care totdeauna m-am mîndrit.

Cîteva zile după aceea, Camille a venit să mă vadă, avea vești din Caen. Știa că Guadet, Gensonné, Péthion, Barbaroux și doi sau trei alți proscriși găsiseră adăpost în acest oraș ; dar Jacques Mérey nu se afla printre ei.

După alte cîteva zile, Jacinthe mi l-a anunțat pe Danton. În sfîrșit, se întorsese la Paris. Știam că fusese cel mai bun prieten al lui Jacques, iar Camille Desmoulins îmi spusese că Danton îi oferise adăpost acasă la el, dar Jacques refuzase.

Am alergat să deschid eu însămi ușa camerei în care stăteam de obicei ; cu toate că fusesem prevenită de urîțenia leonină a lui, am făcut un pas înapoi.

— Bravo, a spus Danton rîzînd, încă un renghi pe care mi-l joacă mutra mea.

Și pentru că încercam să mă scuz, mi-a spus :

— Nu vă scuzați, m-am obișnuit.

Apoi, așezîndu-se pe scaunul pe care i-l oferisem, mi-a spus :

— Știți ce m-a făcut ateu ? Urîțenia mea. Mi-am spus că dacă Dumnezeu ar contribui cu ceva, chiar numai cu un sfat, la alcătuirea rasei omenești, ar fi prea multă nedreptate să vă facă pe dumneavoastră atît de frumoasă, și pe mine atît de urît. Nu, prefer să pun asta pe socoteala întîmplării, cu alte cuvinte a materiei neinteligente care creează fără să se ocupe de creatură. Și cînd te gîndești că există un om și mai urît decît mine, Marat ! Îl cunoști pe Marat ?

— Nu, nu l-am văzut niciodată.

— Să-l vezi și te asigur că după aceea mă vei primi fără tresărire.

— Dar vă jur, cetățene... i-am răspuns roșindu-mă.

— Să nu mai vorbim de asta, să vorbim de Jacques Mérey.

— Ați venit să-mi dați vești despre el ! am exclamat eu strîngîndu-i mîinile.

— Ah, iată că devin frumos, a spus Danton rîzînd.

— Vă implor, cetățene, spuneți-mi ce știți despre el.

— Nu știu nimic, decît că te iubește ca un nebun și, pe cuvîntul meu, are și de ce, nimic nu merită mai mult ca dragostea. Așa cum mă vezi, cu mutra asta a mea, sînt îndrăgostit pînă peste urechi de soția mea cu care m-am căsătorit de curînd. Un înger ca și dumneata, nu atît de frumoasă, dar demnă să ducă alături de dumneata trena Fecioarei. Știi, ca să mă însor cu ea am recunoscut tot — Fecioara, sfîntul duh, Dumnezeu-tatăl, sfînta Treime, — tot calabalîcul, m-am spovedit din cap pînă-n picioare. Dacă ar ști Marat asta, ar avea de ce să-mi taie capul ; dar nu-i vei spune nimic, nu-i așa ? iar eu în schimb o să-ți spun că poate la ora asta Jacques Mérey răscolește Viena ca să te găsească.

— Dar cine i-a spus că locuiam la Viena ?

— Eu. Josephplatz, casa cu numărul unsprezece. Asta era ?

— Oh, da, Dumnezeule !

— Ei bine ! dacă ai fi avut răbdare să-l aștepți, acuma ai fi fost în brațele lui.

— Pentru Dumnezeu, cetățene Danton, am exclamat, vorbiți mai clar, altfel înnebunesc.

— Ei bine, iată, nici eu nu vreau altceva ; ai aflat de catastrofa de la 31 mai.

— Vă referiți la proscrierea girondinilor ?

— Care nu a avut loc în realitate decît la 2 iunie, nu-i așa ?

— Da.

— Ei bine, Jacques îmi destăinuise de mult dragostea lui pentru dumneata și mă rugase să te caut, să aflu unde locuiești. E de prisos să mai spun prin ce mijloace am aflat adresa ; mi-a sosit la 31 mai ; astfel că, la 2 iunie, cînd mi-am luat rămas bun de la el, — oferindu-i dealtfel adăpost la mine acasă, dar refuzîndu-l sub pretext că are altul mai sigur, în realitate, cred, pentru a nu mă compromite — am putut, la despărțire, să-i strecor în mînă : Josephplatz, 11, Viena.

— Și atunci a plecat ?

— Cred.

— Înseamnă că e salvat !

— Să nu fi prea sigură ; Providența este o fată cumsecade, dar capricioasă ; în orice caz, nu avem nici o știre de la el. Cunoști desigur proverbul : *lipsă de știri, știri bune.*

— Dar...

— Spune.

— Prin aceleași mijloace prin care v-ați procurat adresa mea, nu s-ar putea afla ceva și despre el ?

— Sper.

— Ce trebuie să fac ?

— Ceea ce făceai cînd erai dincolo, iar el aici : să aștepți.

— Să aștept ; așteptarea e foarte grea.

— Cîți ani ai ?

— Șaptesprezece neîmpliniți.

— Poți să aștepți un an sau doi, chiar trei, fără ca el să te găsească prea bătrînă la întoarcere.

— Credeți deci că totul se va sfîrși în doi-trei ani ?

— Cînd nu vor mai avea pe cine ghilotina, o să se termine ; dar în ritmul în care mergem, toate se vor aranja.

— Dar el...

— Da, înțeleg, numai persoana lui te neliniștește.

— Credeți că a trecut frontiera ?

— Astăzi sîntem în 20 iunie, dacă ar fi fost prins, s-ar fi știut ; dacă ar fi fost omorît — dar îndrăgostiții nu mor — s-ar fi știut și asta. A avut multe șanse să fi ajuns în străinătate. Am să-mi pun poliția să cerceteze, și la primele vești, o să mă revezi, numai dacă...

Și a început să rîdă.

— Domnule Danton, i-am spus, mă lăsați să vă sărut, în schimbul veștilor bune pe care mi le-ați adus ?

— Eu ? a făcut el foarte mirat.

— Da, dumneavoastră.

Și-a apropiat de mine îngrozitoarea lui față ; l-am sărutat pe amîndoi obrajii.

— Ah, pe cuvîntul meu ! mult trebuie că-l iubești !

Și a plecat rîzînd.

Oh, da, te iubesc, iubitul meu, și pentru a te revedea aș face mai mult decît să-l sărut pe Danton.

Cîteva zile mai tîrziu l-am văzut pe Danton venind. Fața lui avea o deosebită expresie de tristețe.

— Biată copilă ! a spus el, astăzi n-o să mă săruți...

Am rămas în picioare, încremenită.

Apoi, după un efort, am strigat :

— Oh, Doamne, a murit ?

— Nu, dar a părăsit Europa. S-a îmbarcat la Stettin.

— Pentru unde ?

— Pentru America.

— Atunci nu mai e nici un risc.

— În afară de riscul de a fi numit președintele Statelor Unite...

Am scos un suspin adînc și, întinzîndu-i mîna, i-am spus lui Danton :

— Din moment ce nu mai am de ce mă teme pentru viața lui, totul este bine. Astăzi nu eu o să te sărut pe dumneata, ci dumneata mă vei săruta pe mine.

Două lacrimi i-au apărut în ochi.

Ah ! iubitul meu Jacques, ce inimă se ascunde sub acest aspru înveliș !

5

Chiar acum am văzut ceva îngrozitor, a cărei amintire o să-mi chinuiască multă vreme mintea.

Ți-am spus, iubitul meu, că închiriasem o mică locuință în strada Grès.

Strada asta dă în strada Fossés-Monsieur-le-Prince, care la rîndul ei dă în strada École-de-Médecine.

În seara aceea, cînd Jacinthe tocmai pusese masa și-mi servise cina, am auzit gălăgie mare în stradă și în tumultul strigătelor de ură și de furie care ajungea pînă la mine am deslușit :

— Girondinii ! Pe girondini !

Știam că Vergniaud și Valasé fuseseră arestați. Am crezut că acum se făcuseră noi arestări și, în ciuda celor ce-mi spusese Danton, te-am văzut în mîinile jandarmilor, tîrît, rupt în bucăți de mulțime. Am coborît ca o nebună, m-am repezit în stradă și am alergat încotro alergau toți.

O mulțime de oameni se oprise în fața unei case mari și triste de la numărul 20 [1] al străzii École-de-Médecine, alăturată celei cu turnuleț din colțul străzii.

[1] Astăzi numărul 18.

Strigăte furioase, amenințări sălbatice se încrucișau, în aer răsunau vorbe de ucidere, de asasinat. Toți ochii erau ațintiți spre ferestrele primului etaj ; dar perdelele trase cu grijă împiedicau privirile curioase să pătrundă înăuntru.

Deodată una dintre ferestre s-a deschis și a apărut o femeie palidă, despletită și mînjită de sînge, strigînd :

— Nu mai e nici o speranță, a murit ! Prietenul poporului a murit !... Răzbunare, răzbunare !

— Asta e Catherine Ervard, e doamna Marat ! striga mulțimea.

Apoi au vrut să forțeze ușa pe care o păzeau două santinele.

În vîrtejul acestui tumult, am auzit bătînd ora, clopotul a vibrat de șapte ori.

Santinelele au fost înlăturate cînd a sosit comisarul de poliție însoțit de șase oameni aduși de la corpul de gardă din apropiere.

Un frizer s-a ivit lîngă făptura nefericită care continua să strige și să-și frîngă mîinile.

— Uitați-vă, a spus el ridicînd deasupra capului un cuțit plin de sînge, ăsta e cuțitul cu care l-a ucis.

— E de-a girondinilor ! a strigat femeia ; fata vine de la Caen ! Blestemata ! ei au trimis-o să-i taie beregata !

Între timp privirile au pătruns prin fereastra deschisă și din mulțime au izbucnit strigăte :

— Oh ! îl văd.

— Unde ?

— În cada de baie.

— Mort ?

— Da, îi atîrnă brațele ; e mînjit tot de sînge !

Apoi, ca niște rafale de vînt s-au auzit voci furioase strigînd :

— Moarte girondinilor ! Moarte trădătorilor ! Moarte prietenilor lui Dumouriez !

Mulțimea devenise atît de compactă, încît mi-a fost frică să nu fiu strivită și, văzînd că nu era vorba de tine, că tu nu te găseai în pericol, căutam o ieșire pe unde să mă retrag, cînd am simțit o mînă așezîndu-mi-se pe umăr.

M-am întors și l-am recunoscut pe Danton.

— Ce cauți dumneata aici, într-o asemenea nebunie, mi-a spus el, vrei să fii strivită ?

— Nu, i-am spus încet, dar am auzit strigîndu-se : „Moarte girondinilor", m-am temut și am venit în fugă.

— E mort într-adevăr ? m-a întrebat Danton.

— Se pare că da. Femeia aceea a deschis fereastra și a anunțat poporului moartea lui.

— Moartea aceasta este un mare eveniment, — ne vom scălda iarăși în sînge, a spus Danton.

— După cîte se știe, Marat nu cerea decît asta.

— Nu, începuse și el să obosească. Vor veni alții care vor lua cupa goală și vor trebui adăpați la rîndul lor. Vezi, copila mea, moartea lui Marat înseamnă moartea noastră.

— Moartea voastră ! am izbucnit eu.

— Mai ales a mea. Acest om stătea între mine și Robespierre. Robespierre lovea în el cînd nu îndrăznea să lovească în mine. În ce mă privește, eu făceam la fel. Acuma, cînd Marat nu mai e, ne vom afla față în față, eu și incoruptibilul ; nu mai e nimeni care să primească loviturile. Va trebui ca unul din noi doi să cadă, și, indiferent care va fi cel ce va cădea, Republica e sfîrșită. Îl vei revedea pe Jacques Mérey mai curînd decît credeam, copila mea. Pînă una-alta, vrei să-l vezi pe Marat ?

— Dumnezeule mare ! Cum o să vreau așa ceva ?

— Greșești, e un spectacol neobișnuit, pe care nu-l vei mai vedea vreodată. Se spune că a fost asasinat de o tînără fată de vîrsta dumitale și tot atît de frumoasă.

— O fată ? m-am mirat. Imposibil.

— Nu mai crezi deci deloc în Judith și în Jahele ?

— O tînără ! și ce-ar fi putut-o împinge la un asemenea act ?

— Dragostea de patrie ; a văzut că Franța abdicase și atunci a luat ea locul Franței. Hai, vino să vezi, îți promit că n-o să-ți pară rău.

— Dar cum vom intra ?

— Cum intră în clipa asta Drouet, Chabat și Legendre ; voi intra ca deputat.

— Dar eu, eu cum voi intra ?

— Intri la brațul lui Danton. Oh, înainte să cadă unul din noi, Robespierre sau eu, va trebui să ne mai înălțăm o dată !

Danton schiță o mișcare, vrînd să mă conducă. M-am cutremurat.

— Oh, nu, niciodată ! i-am spus.

— Dar eu, a reluat el, vreau să povestești acest spectacol prietenului dumitale, sau mai bine zis prietenului nostru, atunci cînd Robespierre și cu mine nu vom mai exista pentru a i-l povesti.

M-am lăsat dusă, mă cuprinsese o curiozitate de nestăvilit.

Și totuși la ușă am vrut să scap de călăuza mea.

— Ascultă, a spus Danton rîzînd, dacă n-ar fi decît să te încredințezi că există sau, mai bine zis, că au existat pe lume oameni și mai urîți decît mine !

M-am lăsat dusă. Știam că ceea ce aveam să văd va fi hidos ; dar și hidoșenia are atracția ei.

Am urcat șaptesprezece trepte, din acelea jumătate lemn — jumătate cărămidă, cu o balustradă mare pătrată ; apoi ne-am trezit pe palier.

Doi soldați păzeau ușa apartamentului. Am străbătut o primă încăpere în care pătrunseseră cîțiva curioși, încăpere care dădea printr-un degajament în alte camere întunecoase, cu ferestrele spre curte, și în care se culegea și se pagina ziarul.

— Drept înainte, drept înainte, mi-a spus Danton, acesta este domeniul maistrului și al lucrătorilor.

Din prima cameră am trecut într-un mic salon, nu numai foarte curat, dar și foarte cochet, pe care erai mirat să-l găsești la Marat ; este adevărat că salonul acela nu era la *Marat acasă*, Marat neavînd o casă a lui ; salonul era al bietei făpturi care îi dădea un adăpost. Omul sîngelui și al tenebrelor, acea pasăre taciturnă a răscoalei, care nu făcea decît să croncăne pe toate tonurile moartea, ei bine, într-atît este Dumnezeu de bun, într-atît de nemărginită este natura, încît și acest om găsise o femeie care să-l iubească.

Ea era aceea care deschisese fereastra ca să ceară răzbunare pentru asasinul lui.

Nu l-am găsit pe Marat nici în salon.

În salon se aflau obișnuiții casei, meșterii, zețarii, paginatoarele, muncitorii care trăiau de pe urma acestui alt lucrător mai sărac chiar decît ei.

Se ajungea apoi, în fine, într-o încăpere mică, întunecoasă, luminată doar de două lumînări de seu și de o lucire a zilei alburii ce pătrundea prin fereastră.

Cînd am apărut în prag, Danton dominînd totul cu statura lui zveltă, eu sprijinită de brațul lui — bătrîna femeie s-a repezit spre noi cu ghearele ridicate ca pentru a-mi sfîșia obrazul.

— O femeie ! încă o femeie ! a țipat ea ; și tînără și frumoasă ! Ieși de aici, dumneata n-ai ce căuta aici, femeie neroadă !

Am vrut să fug, dar Danton m-a oprit strîngîndu-mi brațul sub al lui.

Apoi, Danton o dădu la o parte pe acea femeie care, simțind de cîtva timp că moartea pîndea la ușa lui Marat, nu o lăsase pe Charlotte Corday să intre — și îi spuse :

— Eu sînt Danton.

— Ah, dumneata ești Danton, a spus Catherine, și ai venit să vezi, nu-i așa ? Înțeleg, cadavrul unui dușman miroase întotdeauna bine.

Și zdrobită s-a prăbușit pe un scaun.

Atunci m-am trezit în fața acelui spectacol oribil care mă atrăsese.

Pe o măsuță pusă la capătul căzii de baie, puțin spre stînga, un grefier scria sub dictarea comisarului de poliție, care termina procesul verbal.

La capătul căzii stătea o tînără frumoasă, de douăzeci și patru — douăzeci și cinci de ani, cu un păr minunat prins cu o panglică verde, iar pe cap purtînd binecunoscuta bonetă a femeilor din Calvados ; în ciuda unei călduri teribile, pieptul îi era acoperit cu o broboadă groasă de mătase, bine înnodată la spate în talie, rochia era albă, dar pătată de o țîșnitură de sînge. Doi soldați îi țineau mîinile, adresîndu-i în surdină înjurături și amenințări pe care le asculta liniștită, cu obrajii îmbujorați, mai curînd cu surîsul unei femei mulțumită de sine decît cu calmul melancolic al martirei.

Această femeie era asasina, era Charlotte Corday.

La picioarele ei, în cadă, se vedea hidosul spectacol.

Marat în cada a cărei apă devenise de culoarea sîngelui, Marat, acoperit pe jumătate cu un cearceaf murdar, cu capul răsturnat pe spate, gura și mai strîmbă ca de obicei, brațul atîrnîndu-i afară din cadă, părul

acoperit cu un prosop slinos, Marat cu pielea lui galbenă, membrele subțiri, părea unul din acei monștri fără nume pe care scamatorii îi expun prin bîlciuri.

— Ce zici ? mi-a șoptit Danton.

— Taci ! i-am răspuns. Ascultă.

Grefierul îi spunea acuzatei :

— Te recunoști deci vinovată de moartea lui Jean-Paul Marat ?

— Da, domnule, a răspuns tînăra cu voce sigură, vibrantă, aproape copilărească.

— Cine ți-a insuflat ura pe care ai manifestat-o împotriva lui într-un chip atît de îngrozitor ?

— Nimeni. Nu aveam nevoie de ura altora, îmi ajungea a mea.

— Acest act a trebuit totuși să-ți fie sugerat ?

Charlotte a dat încet din cap și surîzînd a spus :

— Execuți prost ceea ce nu ai conceput tu însuți.

— De ce-l dușmăneai pe cetățeanul Marat ?

— Pentru crimele lui.

— Ce înțelegi prin asta ?

— Rănile Franței.

— Ce nădăjduiai ucigîndu-l ?

— Să redau pacea țării mele.

— Crezi deci că prin el ai omorît pe toți maratiștii ?

— El a murit ; ceilalți poate vor fi mai temători !

— De cînd ți-ai întocmit planul ?

— De la 31 mai.

— Povestește împrejurările cum ai pregătit asasinatul.

— Astăzi, traversînd Palais-Royal, am căutat un meșter de cuțite și am ales un cuțit făcut de curînd, cu mîner de abanos.

— Cît l-ai plătit ?

— Doi franci.

— Ce-ai făcut după aceea ?

— L-am ascuns în sîn ; am luat o trăsură din strada Notre-Dame-des-Victoires și am venit aici.

— Continuă.

— Femeia aceasta nu vroia să mă lase să intru.

— Oh, nu, desigur, a întrerupt-o Catherine Ervard, aveam un fel de presimțire. El, bietul de el, e cel care a strigat : „Las-o să intre, doresc să intre !“ Ah, a continuat plîngînd, ce ți-e scris...

Şi din nou s-a prăbuşit pe scaun.

— Biata femeie ! a murmurat Charlotte privind-o cu tristeţe ; nu ştiam că un asemenea monstru putea fi iubit.

— Ce s-a petrecut, a întrebat comisarul de poliţie, între dumneata şi cetăţeanul Marat după ce ai intrat ?

— M-am speriat de urîţenia lui şi m-am oprit lîngă uşă.

— Nu dumneata mi-ai scris că-mi vei aduce veşti din Normandia ? m-a întrebat Marat.

— Da, i-am răspuns.

— Apropie-te şi povesteşte. Girondinii au ajuns la Caen ?

— Da.

— Şi au fost bine primiţi ?

— Cu braţele deschise.

— Cîţi sînt ?

— Şapte.

— Numeşte-i.

— Barbaroux, Péttion, Louvet, Roland...

Nu m-a lăsat să termin.

— Bine, a spus, înainte de opt zile vor fi ghilotinaţi.

Cuvintele acestea au însemnat condamnarea lui la moarte. L-am lovit. N-a spus decît atît :

— Ajutor, scumpa mea prietenă !

Şi şi-a dat sufletul.

— Ai lovit de sus în jos ? a întrebat comisarul de poliţie.

— Poziţia mă obliga.

— Păi, a adăugat comisarul de poliţie, dacă lovea orizontal putea să dea de-o coastă şi nu-l omora.

— Fără îndoială că a făcut exerciţii înainte, a spus surîzînd răutăcios caputinul Chabot care sta acolo lîngă ei.

— Oh, călugăr nemernic, i-a răspuns Charlotte, cred că mă consideră o criminală.

Soldaţii socotiră că trebuiau să-l răzbune pe Chabot şi o zgîlţîiră cumplit pe Charlotte.

Danton a schiţat o mişcare să se repeadă spre ei. L-am reţinut.

— Veniţi, i-am spus, aţi văzut tot ce vroiaţi să vedeţi, nu-i aşa ?

— Și dumneata ? a întrebat el.

— Oh ! am văzut mai mult decît vroiam.

— Atunci, să mergem.

Și ajungînd din nou la ușă, l-am văzut pe Camille Desmoulins care venise ca și ceilalți curioși.

— Ei ! a zis încet Danton, ce crezi de asta ?

— Cred, a spus Camille glumind cum avea obiceiul, cred că e un mare ghinion să nu faci decît o baie în viață și să sfîrșești atît de prost.

— Incorigibil ! a murmurat Danton. Astuia nu-i vor tăia capul pentru un principiu, i-l vor tăia pentru o glumă.

6

Fiziceşte te poți desprinde de asemenea spectacole, dar gîndul se învârtește și nu te lasă să scapi.

Condusă acasă de către Danton, am rămas singură și într-un colț al camerei mele am revăzut toată scena, așa cum ai vedea un decor din colțul unei săli de teatru : doamna Ervard prăbușită pe un scaun ; comisarul de poliție, sprijinit cu pumnii de masă și dictînd ; grefierul nepăsător, scriind ; tînăra aceea frumoasă, în picioare, ținută și brutalizată de doi soldați, de parcă ar fi fost statuia dreptății smulsă de pe soclul ei ; apoi caputinul dezgustător privind-o cu ură și deșucheat.

Toți ceilalți formau în acest tablou un al doilea și al treilea plan, dar nedistincte și abia schițate.

Fără voie întindeam brațele către frumoasa eroină, fără voie o numeam sora mea.

La ora trei, de afară răzbătu din nou vacarmul ; străzile nu încetaseră nici un moment să fie pline de curioși. Între ei, oameni cu brațele goale strigau, urlau, cereau să le fie predat asasinul.

O duceau pe Charlotte Corday la închisoarea Abbaye.

Împotriva oricărei așteptări, a ajuns la închisoare fără să fie linșată.

A doua zi, spre marea mea mirare, a venit la mine Danton cu soția lui, o copilă blondă, frumoasă, abia de vîrsta mea, pe care mi-a împins-o în brațe.

O adusese ca să-și petreacă dimineața împreună cu mine, cu condiția ca eu să merg cu ei la țară, unde să rămîn cîteva zile.

Eram atît de tristă în singurătatea mea, iubitul meu drag, încît am acceptat; apoi aveam prilejul să vorbesc despre tine cu o femeie, cu o inimă tînără care m-ar înțelege.

Dealtfel, tu îl iubeai pe Danton; eu, neputîndu-l iubi pe el, vroiam să o iubesc pe soția lui.

Danton a ieșit în oraș să afle noutăți; de dimineață încă se știa tot despre această fată; nu era oricine, cum s-ar fi putut crede; nu o pasiune amoroasă pentru vreun girondin fugar o determinase să iasă din singurătatea și din existența ei obscură, ci dragostea imensă pentru patrie. Franța îi apăruse ca o femeie care doarme suspinînd, căci pe pieptul ei sta ghemuit monstrul care se numește coșmar. Luase un cuțit și lovise monstrul.

Numele ei este Marie-Charlotte de Corday d'Armans.

Lucru ciudat, tatăl ei era republican, ea republicană, iar cei doi frați ai ei luptau în armata lui Condé.

Numai revoluțiile pot aduce asemenea dezbinări în familii.

Charlotte era stră-strănepoată a lui Corneille, soră cu Emille, Chimène și Camille.

Crescută în mănăstirea Abbaye-aux-Dames din Caen, fondată de contesa Mathilde, soția lui Wilhelm Cuceritorul, mănăstire la care erau primite numai fetele nobilimii scăpătate, Charlotte, odată cu desființarea acestor pensioane, se refugiase la o mătușă bătrînă, doamna de Bretevelle.

Charlotte nu vrusese să îndeplinească această faptă — care o ducea direct la eșafod — fără binecuvîntarea tatălui ei; și-a dăruit toate cărțile, în afară de un volum de Plutarc pe care l-a luat cu ea, a trecut prin Argenton, unde era domnul de Corday, a îngenunchiat în fața lui și, după ce a primit binecuvîntarea, s-a suit iar în diligență, a sosit în ziua de 11 la Paris, și a coborît în strada Vieux Augustins nr. 17, la „Hôtel de la Providence".

Pretextul acestei călătorii a fost că trebuia să retragă de la Ministerul de Interne niște acte necesare unei prietene emigrate, domnișoara de Forbin; în acest scop, a obținut de la Barbaroux o scrisoare pentru colegul său Duperret.

Își petrecuse ziua de 12 cu diverse treburi. La interogatoriu am auzit-o spunînd că în 13, ziua asasinatului, o oră înainte de crimă, cumpărase la Palais-Royal cuțitul cu care trebuia să o înfăptuiască.

Ah ! am uitat să-ți spun, iubitul meu Jacques, că singurul moment de slăbiciune de care dăduse dovadă în timpul interogatoriului a fost acela cînd i s-a arătat cuțitul însîngerat, și au întrebat-o dacă într-adevăr acela e cuțitul cu care înfăptuise crima.

— Da, a răspuns ea întorcînd ochii și înlăturîndu-l cu mîna, îl recunosc.

Iată ce se știa despre ea în ziua de 14, la ora unu după-amiază.

În timpul nopții a fost interogată de membrii Comitetului de siguranță generală și de mai mulți deputați, iar răspunsurile acestui interogatoriu se răspîndiseră în oraș.

Cît despre Marat, lumea se întreba dacă va fi sau nu depus la Pantheon.

Toată ziua am stat cu doamna Danton. I-am vorbit despre tine ; ea mi-a vorbit despre Danton.

Mi-a mărturisit teama pe care i-o inspirase la început și cum și-a dat seama foarte repede că sub această aspră aparență se ascunde o inimă gata oricînd să se dăruie, jumătate din geniul lui datorîndu-se bunătății.

Desigur, nu-l iubește cum te iubesc eu, ea îl iubește cum trebuie să-și iubească o femeie cinstită bărbatul. Pe cînd eu, te iubesc ca pe un pricten, ca pe un frate, ca pe un soț, ca pe un iubit, ca pe mîntuitorul meu, ca pe Dumnezeul meu !

Oh ! unde ești, iubitul meu ? te gîndești oare la mine cu aceeași ardoare care pe mine mă mistuie, mă face să-mi frămînt mîinile și să te chem strigînd în puterea nopții fără să-mi dau seama, trezind-o astfel pe biata Jacinthe care vine degrabă înnebunită și mă întreabă ce vreau ?

— Nimic, îi răspund, visam ceva...

Danton s-a întors să ne ia la ora șase.

Era entuziasmat de Charlotte. Niciodată, spunea el, nu văzuse o inimă atît de curată și atît de otelită.

La percheziție s-au găsit asupra ei un degetar, ace și ață.

— Pentru ce ai lucrurile astea la dumneata? au întrebat-o.

— M-am gîndit că după moartea lui Marat voi fi probabil brutalizată, îmbrăcămintea mea va fi sfîşiată şi vroiam să am cu ce să le cîrpesc la închisoare.

— Nu eşti tu aceea care ai venit la mine, îmbrăcată în călugăriţă, şi-ai vrut să mă asasinezi? o întrebase măcelarul Legendre.

— Cetăţeanul se înşală, a răspuns ea surîzînd; nu m-am gîndit că viaţa sau moartea lui ar avea vreo importanţă pentru salvarea Republicii.

La un loc cu degetarul, aţa şi acele, îi găsiră în buzunar punga şi ceasul, iar Chabot cerînd să le vadă, le ţinea, după părerea ei, de prea mult timp în mînă:

— Credeam că şi capucinii au făcut legămînt de sărăcie, a spus Charlotte.

Chabot se tot învîrtea pe lîngă ea cu gînduri necuviincioase; vroia s-o percheziţioneze; pretindea că broboada fetei era atît de bine legată numai pentru că ascunde ceva pe dedesubt şi, profitînd de faptul că fata avea mîinile legate, s-a năpustit asupra ei şi i-a strecurat mîna în sîn.

Dar la atingerea desfrînatului fata a simţit un asemenea dezgust, încît zbătîndu-se a slăbit legăturile care-i imobilizau mîinile; din cauza efortului însă broboada s-a desfăcut şi astfel i s-au văzut sînii.

Gardienilor le dădură lacrimile; pînă la urmă i-au eliberat de-a binelea mîinile ca să-şi poată orîndui îmbrăcămintea.

Dealtfel, i se îngăduise să-şi lase mînecile în jos şi să poarte mănuşi sub lanţuri.

Acestea au fost noutăţile zilei.

Ah! uitam: un pictor pe nume David, prieten de-al lui Marat, şi-a petrecut o zi întreagă lîngă cadă, ca să-i facă portretul chiar în atitudinea în care l-am văzut şi noi.

Mîine vor propune Adunării să depună corpul lui Marat la Pantheon.

La ora şase am plecat la Danton la ţară. Acolo locuieşte împreună cu soţia lui.

În primele zile ale căsătoriei nu şi-a părăsit soţia nici măcar o clipă. Nu se poate abţine şi chiar în faţa mea o copleşeşte cu mîngîieri. În ce o priveşte, ea pare

mai mult mirată și înspăimîntată decît îndrăgostită. Degeaba își tocește leul dinții, își taie ghearele, — ea nu pare cîtuși de puțin liniștită în fața acestui monstru admirabil.

La Convenție este ședință de noapte. Se va discuta înmormîntarea lui Marat.

Chiar Louise l-a îndemnat pe Danton să se întoarcă la Paris.

— Sper, i-a spus ea, că nu vei îngădui să fie profanat Pantheonul depunînd acolo cadavrul acestui vampir.

Închipuiește-ți, dragă Jacques, că prietenul tău Danton, însăși întruchiparea revoluției, s-a căsătorit cu o tînără regalistă. Mi-am dat seama de acest lucru în seara petrecută cu ea pe o colină care domină Sena și de unde se vede toată depresiunea de la Saint-Cloud.

Ce liniște încîntătoare în toată acea priveliște! Nici nu-ți vine să crezi că ești doar la două leghe de vulcanul care urlă și aruncă flăcări și care e Parisul. Nu. Seara, freamătul lui intens, amestec de strigăte, huiduieli și ocări, ajunge pînă aici ca un murmur domol de frunze agitate, de păraie plîngătoare, de păsări îndrăgostite.

Împreună cu biata Louise ne întrebam de ce un om care poate să trăiască atît de liniștit, atît de fericit sub bolta împodobită cu diamante a cerului, culcat în iarba moale și proaspătă, cu un pîrîu ce susură la picioare și umbra frunzelor tremurîndu-i pe frunte, — preferă acestora luptele de la tribună, dușmăniile partidelor, noroiul sîngerînd al străzilor.

Apoi umbra Charlottei de Corday a trecut prin fața noastră. Și pe ea am văzut-o aievea într-un nimb de sclipire; și ea avea pîraie și iarbă înaltă și proaspătă în frumoasa Normandie, țara ulmilor înalți. Ei bine, ea, femeie, le-a părăsit pe toate, a făcut cincizeci de leghe ca să vină să implînte un cuțit în inima unui om pe care nu-l văzuse niciodată, împotriva căruia nu avea o ură personală, dar pe care trebuia să-l înlăture numai din tăria dragostei ei pentru patrie.

O, iubitul meu! dacă revoluția se va termina vreodată, dacă Dumnezeu va îngădui ca inimile despărțite să se unească din nou, dacă în locul acestor zile înspăimîntătoare, care se numesc 20 iunie, 10 august, 2 septembrie,

21 ianuarie, 31 mai — vom avea zile fără dată, liniștite și împletite din umbră și soare, oh, vom avea și noi o casă, o colibă, o cabană pe o colină din vîrful căreia să putem vedea cum curge apa, cum încep să se coacă grînele, cum freamătă copacii ! Atunci ne vom așeza în sfîrșit și vom vedea cum apune soarele, luînd după el vălul misterios al nopții care va trece la rîndul ei prin fața noastră cu o privire, cu un surîs, cu un sărut.

Am rămas acolo pînă seara tîrziu ; am auzit cum se stingeau pe rînd zgomotele zilei, uruitul trăsurilor pe drumuri, ecoul toporului tăietorului de lemne din pădure, al cîntecului vierului din vie, ciripitul păsărelelor din pomi, ultimele fluierături ale mierlei din lăstăriș. Apoi am văzut aprinzîndu-se ici și colo puncte de aur, stele ale pămîntului ; odată cu ele liniștea s-a răspîndit și a plutit peste cîmpie și singura rumoare care străbătea spațiul și trezea ecoul era doar lătratul neașteptat, prelungit uneori, dar mai ades stingîndu-se pe dată al vreunui cîine ce veghea în cușca lui, la poarta vreunei ferme sau făcîndu-și datoria în jurul vreunui țarc de oi.

Oh ! Ce departe mă simțeam ascultînd acea lume care înceta să se gîndească la Adunarea clocotitoare, la Marat pozînd în cadă pentru pictorul David, și la Charlotte Corday în închisoare, scriindu-i lui Barbaroux, în așteptarea eșafodului.

Danton s-a întors la miezul nopții ; ședința fusese furtunoasă, cordelierii ceruseră Pantheonul pentru Marat ; jacobinii primiseră această cerere cu rezervă ; Robespierre se declarase împotrivă și moțiunea fusese respinsă.

A doua zi, Charlotte Corday trebuia să fie transportată la Conciergerie [1], iar Marat urma să fie îngropat la cimitirul vechii biserici a cordelierilor.

Moartea lui stîrnise în mulțime destulă frămîntare. Oamenii săraci știau că fusese apărătorul lor, că toată viața scrisese pentru ei și, fără să fi citit ziarele, îi erau recunoscători. Ceremonia a durat de la ora șase pînă la miezul nopții. Danton a asistat și ne-a luat cu el. Marat a fost depus, la lumina torțelor, sub una din sălciile care creșteau răzlețe în cimitir.

[1] Închisoare la Paris, situată lîngă Palatul de Justiție, unde erau închiși în timpul Teroarei condamnații la moarte.

Se făcuse aproape ora unu noaptea cînd s-a încheiat ultimul discurs.

După fiecare vorbitor strigătele „Trăiască Marat! Moarte Jacobinilor!" izbucneau din mii de guri și mă loveau drept în inimă.

Mulți cereau ca Charlotte Corday să fie adusă și ucisă pe mormîntul proaspăt. Degeaba mă liniștea Danton, mie la fiecare unduire a mulțimii mi se părea că o și luaseră de la Abbaye și o aduseseră la ispășire.

Ne-am întors la Sèvres spre ziuă.

7

Era în 18 iulie; Marat murise de patru zile și tot de patru zile Charlotte Corday era arestată.

Începuse să se vorbească cu glas tare pe străzi că procesul se lungea prea mult; se întrebau ce făceau judecătorii.

Vestea că fusese dusă la Conciergerie dăduse mare speranță maratiștilor. Se știa că timpul petrecut de cei închiși la Conciergerie nu era niciodată prea lung.

Charlotte trebuia să se înfățișeze chiar în ziua aceea în fața tribunalului revoluționar.

Danton era entuziasmat de acest suflet roman; a vrut să fie de față la judecată.

Se și aflase că Charlotte scrisese unui tînăr deputat, nepot de-al stareței de la Caen. Scrisoarea însă ori nu-l găsise acasă, ori lui îi lipsise curajul să-i răspundă la închisoare, astfel că revenise altcuiva onoarea de a o apăra.

I s-a dat din oficiu un avocat tînăr, încă necunoscut, cetățeanul Chaveau-Lagarde.

Danton s-a întors acasă uluit.

— Ei? l-am întrebat noi cînd l-am văzut că apare.

— Ea a fost aceea care i-a judecat pe toți, ne-a răspuns Danton, și i-a condamnat la temnița istoriei.

I-am cerut amănunte, dar pentru Danton totul se rezuma la impunătoarea ei apariție. Remarcase doar că în timpul interogatoriului un tînăr pictor german, Hauer, pe care-l cunoștea, îi făcuse portretul.

Și ea l-a observat ; a surîs și s-a așezat cît mai bine cu putință, ca să-i înlesnească munca.

La închisoare o aștepta un preot. Dar, republicană pînă la capăt, refuzase ajutorul celui care venise să-i ofere sprijinul cuvîntului său.

— Eu am chemare de acolo de sus și nădăjduiesc că-mi va fi de ajuns, răspunsese Charlotte preotului.

Totul este foarte frumos, prietenul meu, nu-i așa? Dar mi se pare că depășește totuși puterile unei femei.

Execuția va avea loc astă-seară la ora opt. Danton vrea să asistăm și noi, eu m-am opus, dar Danton a spus :

— Această femeie le va da chiar bărbaților o lecție cum se moare ; și în vremurile în care trăim este bine să iei tot felul de lecții. Dealtfel, a adăugat el, ducîndu-ne s-o vedem cum moare, îi aducem un ultim omagiu.

*
* *

Oh ! prietene, cum ți-aș putea povesti ? Danton a avut dreptate : e un mare și sublim spectacol să mori cu noblețe pentru convingerile tale.

Securea nu căzuse încă și Charlotte Corday intrase în legendă. Se repeta din gură în gură ce făcuse.

Pictorul, care era și comandant la batalionul al doilea de cordelieri, obținuse, probabil datorită gradului său, permisiunea să termine în celulă portretul condamnatei pe care-l începuse la audiență. O însoțise așadar la Conciergerie.

Neștiind că va fi judecată, condamnată și probabil executată în aceeași zi, Charlotte făgăduise familiei gardianului să prînzească împreună.

Se pare că erau niște oameni cumsecade ; îi cheamă Richard.

— Doamnă Richard, a spus ea la întoarcere, mă veți ierta dacă nu voi prînzi cu dumneavoastră mîine, așa cum v-am promis, dar știți mai bine decît oricine că nu din vina mea.

În celula ei a pozat în continuare și a vorbit liniștită cu pictorul, determinîndu-l să-i promită că va executa pentru familia ei o copie a portretului.

Pictorul tocmai dădea ultimele retușuri cînd călăul a deschis o ușă mică aflată în spatele ei.

Charlotte s-a întors : călăul ținea în mînă foarfecele cu care urma să-i taie părul, iar pe braț cămașa roșie cu care trebuia să se îmbrace.

Cămașa paricizilor rezervată acestei martire ! Ce profanare !

Cînd a văzut-o, Charlotte a tresărit.

— Așa de repede ? a spus.

Apoi, rușinată de această slăbiciune, i-a cerut călăului cu vocea ei blîndă și surîzîndu-i :

— Domnule, vă rog, vreți să-mi dați puțin foarfeca ?

Acesta i-a întins-o.

Atunci și-a tăiat o buclă din părul ei lung, i-a dat-o pictorului și i-a spus :

— Nu vă pot oferi decît această buclă, păstrați-o în amintirea mea.

Se spune că gîdele s-a întors cu spatele și chiar și jandarmii plîngeau.

Într-adevăr, dragul meu, în sufletele cinstite ale oamenilor se petrecuse o schimbare fericită.

În timpul celor patru zile care s-au scurs, zvonul despre calmul deținutei se răspîndise într-atîta, energia și dîrzenia ei produseseră un asemenea efect, încît admirația începea să ia locul primei reacții de aversiune pe care o inspiră de obicei un asasin. Cînd la ora șapte seara, pe sub arcada întunecoasă a închisorii, au văzut-o pe frumoasa victimă drapată în mantaua roșie, apărînd la lumina fulgerelor din cerul dezlănțuit, au crezut că furtuna nu se abătuse din cer decît ca să reproșeze pămîntului crima pe care erau pe cale să o comită.

S-au auzit strigătele celor două porniri fanatice, unele de ură și altele de admirație.

Dar se părea că vijelia fuge din calea ei, astfel că la Pont Neuf dispăruse. În piața Revoluției se înseninase de-a binelea, cerul își regăsise toată limpezimea. La strada Saint-Honoré s-a împrăștiat ultimul nor care acoperea soarele și astfel a putut să învăluie fecioara care avea să moară cu razele lui cele mai calde.

Danton și-a lăsat soția la palatul care dă în piața Revoluției fie pentru că s-a temut să nu i se întîmple ceva, fie că s-a gîndit că inima ei era prea slabă pentru

a fi în stare să asiste mai de aproape la îngrozitorul spectacol.

Şi cum eu vroiam să rămîn lîngă ea, mi-a spus :

— Nu, dumneata eşti tare, ai suflet curajos, vii cu mine. Cînd o femeie ca ea trebuie să moară, nu o priveşti din loja unui circ sau din balconul casei, — te duci cît mai aproape şi îi spui din ochi : „Mori liniştită, nu vei muri cu totul, victimă sfîntă, amintirea ta va rămîne în inimile noastre !“

Ne-am dus în partea dreaptă a ghilotinei.

Mărturisesc că mergeam fără voia mea, supunîndu-mă îndemnului pe care-l primeam ; picioarele îmi tremurau, privirea mi se înceţoşase ; nu mai auzeam decît un freamăt confuz.

Eram asemenea unui om care leşină, a cărui minte încă trează se cufunda încet în întuneric.

Nişte strigăte puternice m-au smuls din această toropeală. Am deschis ochii, picioarele parcă îmi prinseseră rădăcini, m-am întors spre partea de unde venea gălăgia ; căruţa apăruse la poarta Saint-Honoré şi se îndrepta spre eşafod.

Oh, iubitul meu, de cînd e lumea, cred că nici un muritor n-a văzut ceva mai frumos, ceva mai sfînt, ceva mai sublim ca această nouă Judith oferindu-şi sîngele pentru a răscumpăra păcatele Bethaniei, şi avînd în plus darul de a fi neprihănită.

Din acel moment privirea mi s-a oprit asupra ei şi nu mi s-a mai putut desprinde.

O rază de soare în asfinţit a strălucit pe cuţitul ghilotinei şi i s-a reflectat în ochi.

La acest fulger premergător morţii, mi s-a părut că Charlotte păleşte, dar momentul de slăbiciune a fost mai scurt decît fulgerul.

Charlotte s-a ridicat în picioare, s-a rezemat de marginea căruţei şi a surîs vag, fără ostentaţie şi fără dispreţ.

A coborît singură şi singură a urcat treptele eşafodului ; călăul şi ajutoarele acestuia o urmau, întocmai cum urmează slugile o regină.

Ajunsă pe platformă, a privit în jurul ei liniştită.

Era un înger ; ei bine, la această execuţie care ar fi trebuit să stîrnească mulţimea, tocmai mulţimea lipsea.

Cei care înconjurau eșafodul nu erau niște curioși, ci observatori serioși, oameni gravi; medici, deputați, filozofi.

Apoi, foarte multe femei cumsecade, plăcute la vedere, bine îmbrăcate, care veniseră acolo cum se vine la înmormîntarea unei surori, a unei rude sau a unei prietene.

În locul tumultului obișnuit, în Piața Revoluției stăpînea o liniște apăsătoare.

Această liniște a fost spartă de strigătul celei care urma să fie decapitată. Călăul, smulgîndu-i broboada, îi dezgolise sînii.

Strigătul ei nu fusese de teamă, ci de rușine.

— Grăbește-te, i-a spus călăului văzîndu-și pieptul pe jumătate gol.

S-a aruncat ea însăși pe basculă.

A răsunat un strigăt puternic. Cuțitul ghilotinei trecuse ca un fulger vertical.

În momentul în care frumosul ei cap feciorelnic căzu, un ajutor de-al călăului, pe nume Legros, l-a luat de păr și l-a arătat oamenilor.

Apoi a avut nerușinarea să-l pălmuiască.

Ochii Charlottei s-au redeschis și obrajii care păliseră și-au recăpătat roșeața.

Un murmur de scîrbă și de indignare s-a ridicat din mulțime.

— Arestați-l pe acest om pentru insultă adusă umanității! a izbucnit Danton.

— Da, da! au răspuns mulțimea de glasuri. Arestați-l!

Jandarmii care o însoțiseră pe Charlotte Corday s-au urcat pe eșafod și l-au arestat.

Danton a avut dreptate, iubitul meu; dacă ar fi să mor acuma, cred că mi-ar veni mai ușor datorită exemplului pe care tocmai l-am avut sub ochi.

Și în adevăr, am suportat neașteptat de bine acest spectacol, oricît fusese el de îngrozitor; în loc să mă doboare, m-a exaltat.

Îmi spuneam: „Dacă aș afla de moartea iubitului meu, aș cumpăra și eu un cuțit, m-aș duce la Robespierre, l-aș ucide și aș muri cum a murit Charlotte".

Ai crede oare, am invidiat pentru o clipă destinul frumoasei fecioare, decapitată, pălmuită de o slugă de călău, și aș fi dorit să fiu în locul ei.

Dar aș fi oare la fel de frumoasă ca ea? Soarele ar face oare pentru mine ce a făcut pentru ea? Îmi va trimite el, drept aureolă, cea mai frumoasă, cea mai blîndă, cea din urmă rază a lui?

Nu am decît o temere, iubitul meu, ca vechiul și păgînul vostru Brutus să nu fie detronat și să nu-i ia locul o religie fondată pe sîngele Charlottei Corday: religia pumnalului!

Ne-am dus s-o căutăm pe doamna Danton în balconul administratorului. Biata femeie mi-a mărturisit că profitase de faptul că bărbatul ei nu mai era acolo și se ascunsese în apartament.

Nu văzuse nimic.

Am luat o trăsură descoperită ca să ne ducă înapoi la Sèvres.

Vijelia purificase complet cerul și în aer se simțea acea mireasmă care plutește totdeauna după furtună.

Danton devenise visător.

Curajul simplu și grandios al tinerei fete îl impresionase puternic.

— Eu credeam în fermitatea ei, a spus Danton, dar nu credeam și în blîndețea ei. Este frumos, la vîrsta asta, să nu-ți fie teamă să mori. Nu credeam în acele priviri pătrunzătoare, în acele scîntei vii și umede ale ochilor ei frumoși, pînă în clipa cînd a ajuns pe eșafod. Tot ce a urît a murit în persoana lui Marat. A plecat fără măcar să se gîndească să-și ierte călăii. Sufletul ei plutea deasupra micilor imbolduri pămîntene; cred că, dacă aș fi tînăr, aș simți o sumbră voluptate să mă duc după ea în lumea necunoscută unde tocmai a coborît.

De obicei, a continuat Danton, condamnații se susțin prin animație, prin cîntecele patriotice, prin insultele pe care le schimbă cu dușmanii lor, prin surîsuri trimise de prietenii lor.

Charlotte n-a avut nevoie de nimic din toate acestea, a avut numai credința. Credința a fost punctul ei de sprijin și de rezistență.

Dumnezeu știe cum voi muri eu, dar aș vrea să mor ca ea.

Doamna Danton plîngea, iar eu îi strîngeam mîna lui Danton.

8

Se apropia aniversarea lui 10 August. Îți amintești, dragul meu, că aceasta a fost chiar ziua în care ne-au ajuns la Argenton amănunte despre cele petrecute la Paris, — și tot această zi marchează despărțirea noastră ?

Data de 10 August poate să fie glorioasă pentru Revoluție, dar, fără îndoială, pentru mine este fatală.

Veștile din afară erau neliniștitoare ; englezii continuau asedierea la Dunkerque ; armatele coalizate mărșăluiau spre Paris ; aniversarea lui 10 August se făcea sub ochii prusacilor și ai austriecilor ; în patru zile de marș forțat, ei ar fi putut asista la ele.

Veștile dinăuntrul țării erau și mai rele. Marat mort, ziarul *Père Duchesne* îi luase locul ziarului *l'Ami du Peuple* și cum Hébert dispunea și de Ministerul de Război și de Comună, lua din amîndouă casele de bani cît poftea și, după cum socotea necesar pentru interesele sau ura lui, scotea ziarul într-un tiraj de șase sute de mii de exemplare.

Cînd nu te așteptai, izbucneau incendii în porturi ; se puneau pe socoteala englezilor ; Pitt a fost declarat de către Convenție inamic al speciei umane ; în cluburi nu se vorbește decît despre ucidere ; regina va fi exterminată cu prima ocazie ; girondinii vor fi omorîți la primul capriciu ; vor să omoare regalitatea pînă la temelii ; s-a ordonat distrugerea mormintelor de la Saint-Denis.

Danton s-a istovit strigînd : „Înființați un guvern !“ Într-adevăr, el are dreptate, nimeni nu guvernează și toată lumea ucide.

Danton e posomorît și îngrijorat ; simte că nu mai are asupra poporului influența pe care o avea în 92 ; i-a trecut entuziasmul ; totuși, continuă să fie devotat.

— Dar nu mai sînt de ajuns oamenii, a spus el ; ne trebuie soldați.

Comunarzii noștri din 93, după cît se pare, nu au nimic din voluntarii din 92 ; sînt îngrijorați, îmbrăcați modest, își dau brațele, își dau viețile, dar cu indiferență, triști, ca niște oameni care-și împlinesc o datorie.

Și apoi nu mai e *Marseilleza* vioaie care-i împingea altădată înainte ; acum e *Cîntecul plecării* cel care-i

însoțește. Muzica lui Méhul este într-adevăr minunată ; în acest cîntec sînt sunete de trompetă care trebuie să ducă Europa spre lumină.

Convenția a cheltuit — se spune — cu sărbătoarea pe care ne-a dat-o un milion două sute de mii de franci.

Au fost deschise două muzee. Danton ne-a condus să le vedem.

Unul este cel al Luvrului ; întreaga lume a artiștilor a contribuit la alcătuirea lui ; școala flamandă și în special cea italiană sînt reprezentate aci cu prisosință.

Danton — care în ceea ce-l privește se pricepe foarte bine la pictură — s-a mirat de cunoștințele mele în acest domeniu.

Celălalt muzeu, cel al monumentelor franceze, este o minunată comoară arheologică. Mănăstirile, bisericile, palatele și-au adus contribuția să-l înzestreze. David, organizatorul serbării, același David care i-a făcut portretul lui Marat mort în baie, a clasat toată această mare cronologie a Franței pe secole, aproape pe domnii.

Toate personajele de pe pietrele funerare de marmură întinse pe mormintele lor cu dubla rigiditate — a morții și a pietrei — oferind istoria a douăsprezece secole, de la crucea lui Dagobert pînă la basoreliefurile lui Francisc I-ul, vorbesc imaginației cu vocea științei. Prin cunoașterea exactă a costumelor, mi-am atras și acolo laudele lui Danton. Se pare că ai făcut din mine, iubitul meu drag, o femeie mai completă decît credeam ; micuța doamnă Danton, care nu știe nimic din toate acestea și care niciodată nu a auzit vorbindu-se în familia ei despre artă sau despre știință, este și mai mirată decît soțul ei ; se uită la mine aproape cu admirație, ceea ce mă face să roșesc, dar îmi amintește în același timp că ție îți datorez toate acestea...

Mă așteptasem să văd apărînd la festivitate vreo efigie gigantică a lui Marat. M-am înșelat. Danton spune că cel care s-a opus a fost chiar Robespierre.

Îți voi descrie serbarea, așa cum mi-a explicat-o și mie Danton.

Poate vei citi într-o zi acest manuscris. Atunci vei afla că nu a trecut o clipă fără să mă gîndesc la tine.

Pentru această ocazie David devenise istoric, arhitect și autor dramatic.

A scris o piesă în cinci acte despre Revoluție.

Mai întîi a ridicat în piața Bastiliei o statuie imensă a Naturii, un fel de Isis cu o sută de sîni, din care țîșnea într-un bazin imens apa regenerării.

Libertatea, un colos de aceleași dimensiuni, a așezat-o în piața Revoluției.

În sfîrșit, un al treilea Titan, poporul, Hercule doborînd Federalismul, sub trăsăturile Discordiei — în fața hotelului Invalizilor.

Pentru a ajunge la acest ultim grup, trebuia să treci pe sub un arc de triumf cuprinzînd toată lățimea bulevardului Italiei ; apoi, de la grupul Invalizilor, se mergea la altarul Patriei situat în mijlocul Cîmpului lui Marte (Champ de Mars).

Sub fiecare din aceste puncte marcate dinainte ca niște altare de ziua Domnului, cortegiul, care pornea din Piața Bastiliei, se oprea aci și îndeplinea un ritual patriotic.

Danton, care era obligat să meargă cu Convenția, ne încredințase pentru ziua aceea, pe soția lui și pe mine, lui Camille Desmoulins și lui Lucile.

Camille Desmoulins, cu toate că era membru al Convenției, nu deținea nici o sarcină obligatorie în toate aceste serbări. Curios ca un fiu al Parisului să vrea să vadă tot pentru ca să poată critica tot. Lucile rîdea ca o nebună de glumele soțului ei ; pentru mine, mărturisesc, acest spectacol avea o latură de grandoare, care m-a impresionat foarte mult.

Hérault de Séchelles, în calitatea lui de președinte al Convenției, era cel care mergea în fruntea cortegiului ; dacă ar fi fost ales pentru frumusețea lui, nu s-ar fi putut face o alegere mai bună.

Este chiar omul ceremoniilor naționale și mi-l imaginam cu roba grecilor antici sau toga romană ; s-a urcat pe dărîmăturile Bastiliei, a întins o cupă etruscă, a umplut-o cu apă, a dus-o la buze, a trecut-o celor optzeci și șase de bătrîni care reprezentau cele optzeci și șase de departamente, fiecare din ei purtînd un stindard, și după ce bea fiecare, spunea :

— Ne simțim renăscînd odată cu neamul omenesc.

Cortegiul a coborît bulevardul ; puternicul partid al jacobinilor mergea în frunte cu stindardul lui, — simbol al poliției ei universale — un ochi deschis printre nori. După jacobini mergea Convenția.

David, pentru a simboliza poporul fraternizat cu reprezentanții lui, eliminase costumele; îmbrăcați obișnuit, nu mai exista nici o diferență vestimentară între cei din popor și alesii lor. Atîta doar că trimișii Adunărilor primare erau înfășurați cu o panglică tricoloră.

Camille nu s-a putut abține și rîzînd ne-a spus:

— Uitați-vă, Convenția e dusă de zgardă de jacobini!

Singuri judecătorii revoluționari purtau un panaș negru, semn al teribilei lor misiuni de doliu.

Toți ceilalți, — Comuna, miniștrii, muncitorii — mergeau laolaltă. Doar lucrătorii își purtau uneltele, ca o podoabă și ca un simbol al nobleței muncii.

Umilii și necăjiții societății umane erau regii acestei sărbători. Orbii, bătrînii, copiii găsiți — mergeau în care. Cei mici de tot care nu se puteau ține pe picioare erau duși în cărucioare. Doi bătrîni, un bărbat și o femeie, ca și Cléobis și Biton, erau trași într-o șaretă mică de cei patru copii ai lor.

Într-un car așezaseră o urnă, care se pesupunea a conține cenușa eroilor. Opt cai albi, împodobiți cu pene roșii, ridicînd capul și scuturîndu-l la fiecare sunet de trompetă, trăgeau acest car. Părinții celor care fuseseră uciși în această zi mare mergeau în urmă, cu fruntea senină și încununată de flori, — arătînd prin aceasta că pe cei morți pentru patrie nu trebuie să-i plîngi.

O șaretă asemănătoare celei a călăului ducea tronurile, coroanele și sceptrele.

Din Piața Revoluției dispăruse eșafodul. Președintele a ordonat ca tomberonul cu insemnele regalității să fie răsturnat la picioarele statuii Libertății. Aci călăul le-a dat foc.

Trei mii de păsări, cărora li s-a dat drumul deodată, și-au luat zborul în toate direcțiile, ca un nor vesel.

Doi porumbei s-au oprit să se odihnească în cutele robei Libertății.

A doua zi eșafodul, readus la locul lui, avea să-i alunge de acolo.

Din piața Revoluției cortegiul s-a îndreptat spre Cîmpul lui Marte; statuia lui Hercule zdrobind Federalismul fusese așezată pe un soclu înalt și lîngă ea se amenajase o platformă. În fața statuii se nivelase un drum, numit al egalității. Toată lumea a trecut pe acolo.

Pe rînd, cei optzeci și șase de bătrîni, ajungînd pe platformă, au înmînat președintelui sulița pe care o țineau în mînă.

Președintele le-a legat pe toate cu o panglică tricoloră, proclamînd astfel alianța Capitalei cu departamentele. Toți stăteau în picioare în fața altarului fumegînd de tămîie.

Hérault de Séchelles a citit aprobarea noii legi, proclamînd egalitatea.

La ultimele sale cuvinte, tunul a început să tragă.

Dragul meu, nu sînt decît o femeie, dar îți jur că în momentul acela am încercat un sentiment de entuziasm atît de puternic, încît fără să vreau mi-au dat lacrimile. O, dacă ai fi fost acolo ! O, dacă m-aș fi sprijinit de brațul tău în loc să mă sprijin de-al unui străin ! Cum m-aș fi aruncat la pieptul tău și aș fi plîns în voie !

Republica franceză întemeiată pe baza egalității ! Carul ducînd cenușa victimelor de la 10 August a înaintat pînă la templul ridicat la extremitatea Cîmpului lui Marte ; acolo urna a fost ridicată și depusă pe altar ; toată lumea a îngenuncheat, președintele a sărutat urna și a spus cu glas tare aceste cuvinte :

— Cenușă scumpă ! urnă sacră ! depun sărutul meu în numele poporului !

Un bărbat s-a apropiat de Camille Desmoulins și l-a întrebat :

— Cetățene, poți să-mi spui de ce nu mai văd aici, ca în 92, paloșul justiției acoperit cu crep de doliu, paloșul pe care îl purtau bărbații încununați cu chiparoase ?

— Pentru că, a răspuns Desmoulins, atunci cînd paloșul se simte pretutindeni, nu mai e nevoie să-l arăți.

Am uitat să-ți spun, iubitul meu Jacques, că arcul de triumf de pe bulevardul Italienilor era consacrat femeilor de la 5 și 6 Octombrie[1], cele care au readus de la Versailles pe rege, regină și regalitate.

Am auzit povestindu-se că aceste eroine fuseseră adevărate mame de familie care s-au smuls înfometate de lîngă copiii lor, că fuseseră fete frumoase, caste,

[1] 5—6 octombrie, zile marcate în istoria Franței prin răscoala populației din Paris, care a pornit asupra Palatului de la Versailles și în urma căreia acțiuni regele Ludovic al XVI-lea și familia sa au fost siliți să se întoarcă la Paris și să locuiască la Tuileries.

care nu îndrăzniseră să vorbească atunci cînd s-au aflat în fața regelui și că-și pierduseră cunoștința în fața reginei ; aici însă pictorul le zugrăvise ca pe niște modele îndrăznețe și nerușinate.

Cele pictate sînt mai frumoase, e adevărat, dar celelalte am certitudinea că au fost mai emoționante.

La primele umbre ale serii mulțimea s-a împrăștiat ; unii dintre ei s-au întors liniștiți și pașnici la Paris ; ceilalți, tot atît de liniștiți și pașnici, s-au așezat pe iarba vestedă de august și au mîncat în familie, fiecare ce-și adusese.

Noi ne găseam la jumătatea drumului spre Sèvres, unde trebuia să ne întîlnim cu Danton ; Camille și Lucile urmau să ia masa cu noi. Ne-am suit într-o trăsură și într-o jumătate de oră, de la Champs de Mars, am ajuns la casa de la țară a lui Danton.

Danton a venit împreună cu un bărbat pe care nu-l cunoșteam, dar pe care tu trebuie că-l știi : îl cheamă Carnot. E mic de statură, poartă pantaloni scurți, pieptănat à la Jean-Jacques Rousseau, cu o haină cenușie. Are aerul unui subșef de minister. Pe el se bazează ca să se țină piept atît englezilor care sînt în fața Dunkerque-ului, cît și prusacilor care au cucerit — sau mai curînd cărora le-a fost predat Valenciennes.

Datorită poziției lui la Ministerul de Război, Carnot cunoaște toate știrile oficiale și după cît se pare acestea sînt lamentabile. Danton are multă încredere în el ; dar se pare că lui Robespierre nu-i place. E un muncitor îndîrjit, care cît stă la Paris își petrece viața între strada Saint-Florentin și Tuileries, unde scotocește vechile dosare. Cînd se duce pe front, își scoate haina cenușie ca să îmbrace uniforma de general, apoi, odată lupta cîștigată, se reîntoarce la Paris să-și facă programul. Ceea ce-l îngrijorează cu deosebire este Valenciennes, care a devenit un focar de reacțiune și de fanatism. Se cîntă acolo, pe pămîntul Franței, *Salvum fac imperatorem ;* femeile plîng de bucurie, îl slăvesc pe Dumnezeu ; emigrații își scot săbiile și strigă : „La Paris ! La Paris !"

Mă minunez cînd mă gîndesc că acest bărbat mărunt, abia dacă are 1,70 m, și care nu bea decît apă se va duce să se războiască cu ducele de York, fratele regelui Angliei, care are 1,98 m și care bea zece sticle de vin după masă. Se pare că ducele, comod din fire, ar fi vrut

să stea liniștit la Valenciennes, dar într-atîta a fost sîciit de frumoasele care sînt nebune după el și de emigrații care-l compară cu Marlborough, încît pînă la urmă și-a scos sabia ca și ceilalți și a strigat: „Now or never!" Acum ori niciodată!

Ultimele știri anunțau că avant-posturile inamice sînt la Saint-Quentin.

Danton a redactat un decret de înrolare în masă pe care bărbatul în haină cenușie îl va propune și îl va impune mîine la Convenție, decret care mi se pare o capodoperă.

Toți francezii vor fi în stare de mobilizare permanentă; tinerii vor lupta; bărbații căsătoriți vor făuri arme și vor transporta subzistențele; femeile vor confecționa corturi și haine și vor servi în spitale; copiii vor tăia lemne; bătrînii îi vor încuraja pe războinici în piețe, insuflîndu-le ura împotriva regilor și credința în unitatea republicii.

Începînd de mîine, eu și cu doamna Danton ne vom apuca de lucru.

9

Oh! iubitul meu, sînt zdrobită. Cum să trăiești? Cum să mori? Să mori mi se pare mult mai ușor decît să trăiești, și nu este prima oară cînd îmi vine să alerg să te aștept sau să mă duc să te găsesc la acea întîlnire a morții de unde nu a scăpat vreodată nimeni.

Numele tău a fost repetat de zece ori, de douăzeci de ori, de o sută de ori: le lipseai pentru a împlini numărul; le trebuiau douăzeci și două de capete. L-au înlocuit pe-al tău cu cel al unui oarecare Mainvielle, cunoscut și celebru prin asasinatele de la Glacière, de la Avignon. Tu, zic ei, ai murit de oboseală în nu știu care grotă din munții Jura împreună cu Louvet sau ai fost devorat de lupi împreună cu Roland.

Oricum, pentru ei tu ești mort și numai datorită acestui fapt nu ai fost judecat împreună cu ei.

Oh! dacă aș fi sigură că ăsta e adevărul, cît de repede aș termina cu această boală a corpului care se numește viața, ca să-mi salvez sufletul!

De cîtva timp Danton trece brusc și repetat de la durere la mînie. El sperase că procesul girondinilor nu va avea loc. Nu girondinii au avut inițiativa Revoluției? Oare nu girondinii au făcut acel 10 August? Nu ei au declarat război tuturor regilor? Și iată că deodată, în timp ce în nord englezii asediază Dunkerque, în sud regaliștii predau englezilor Toulon-ul.

S-a arătat prea multă clemență reginei și girondinilor. Nu erau acuzați oare girondinii de complicitate cu regina și prin urmare cu regaliștii?

În ziua cînd s-a aflat la Paris de cucerirea Toulonului, Robespierre, stăpîn pe situație, a ordonat să se înceapă judecarea celor două procese despre care pînă atunci nimeni nu îndrăznise să vorbească: procesul girondinilor și procesul reginei.

Prusacilor care intraseră în Franța prin Champagne, li se răspunsese cu masacrul din închisori.

Regaliștilor evacuînd Vendée în vest și englezilor cumpărînd Toulon-ul în est, li se dădea acum replică prin decapitarea reginei și a celor douăzeci și doi de girondini.

Înțelegi, iubitul meu? Deși numai doisprezece dintre prietenii tăi căzuseră în mîinile tribunalului revoluționar, — ceilalți fiind morți ori fugiți — pentru că fuseseră promiși poporului douăzeci și doi de girondini, douăzeci și doi li se dădea.

Și atunci s-au adăugat deputați care nu votaseră niciodată cu Gironde. Au vrut să-l determine pe Danton să intre în Comitetul de salvare publică; dacă ar fi acceptat, și-ar fi salvat viața. Cine ar mai fi îndrăznit să se atingă de un membru al acestui puternic comitet?

Da, însă pentru ca el să intre, ar fi trebuit să accepte două condiții îngrozitoare:

Moartea girondinilor!

Masacrele din Vendée!

Într-o seară l-am văzut pe Danton întorcîndu-se acasă mai abătut ca niciodată.

— Sînt dezgustat de toate aceste măceluri! ne-a spus el.

Apoi soției sale:

— Pregătește-te să mergi cu mine la Arcis-sur-Aube.

Arcis-sur-Aube era locul unde se născuse. Ca Anteu care își recăpăta forțele atingînd pămîntul natal, Danton

se ducea să ceară din nou izvoarelor vieții lui vigoarea pierdută.

— Vii cu noi ? m-a întrebat.

— Oh, nu, i-am răspuns. Trebuie să înțelegi, numai urmărind clipă de clipă procesul girondinilor pot să aflu cîte ceva despre *el*.

— Amîndoi greșim, mi-a spus el ; eu ar trebui să rămîn, dumneata ar trebui să pleci.

În aceeași seară, Garat a venit să-l vadă. Îți amintești, e cel care a devenit ministrul Justiției după el.

Lui Garat i s-a părut bolnav ; mai mult decît bolnav, încremenit de indignare.

A făcut tot ce a putut să-l convingă să rămînă la Paris ; i-a demonstrat că Robespierre va profita de absența lui, pentru a-i nimici — unul după altul — pe Hébert și pe Chaumette ; cînd va reveni, prietenii lui vor fi de partea lui Robespierre și se vor întoarce împotriva lui, așa cum prietenii girondinilor s-au întors împotriva girondinilor.

— Plecarea ta, i-a spus el în încheiere, este pur și simplu o sinucidere ; nu îndrăznești să te omori, tu vrei să mori.

— Poate ! a spus Danton. Și ruina partidului meu, pierderea influenței mele, popularitatea mea spulberată ! Toate astea nu înseamnă nimic ! Ceea ce mă distruge, ceea ce-mi zdrobește inima este că nu pot să-i salvez pe ei, pe Vergniaud, elocința însăși ; Péthion — onoarea ; Valazé, loialitatea ; Ducos și Fonfrède, devotamentul...

Și din ochi îi curgeau lacrimi mari.

— Iar eu, a continuat Danton, eu sînt cel care la 31 mai le-am dat lovitura de grație ! Vroiam doar să-i îndepărtez din drumul meu, nu să-i omor !

Garat și-a părăsit prietenul fără să fi obținut ceva de la el.

Îmi rămîneau Camille și Lucile ; dar eram departe de a fi legată de ei ca de Danton și soția lui. În prietenia lui Danton aveam încredere și respect, așa cum ai pentru omul de geniu. Chiar în slăbiciunile lui îl socotesc uriaș.

La 13 octombrie a plecat. Vulcanul se stinsese. Se va reaprinde oare vreodată ? Mă îndoiesc.

La 16 regina a murit pe eșafod.

Moartea ei n-a produs la Paris efectul așteptat.

Se știe că generalul Jourdan dădea la Wattignies o bătălie de care depindea salvarea Franței.

Micul om cu haina cenușie și pantalonul scurt părăsise Parisul. Se dusese la regiment ; îmbrăcase uniforma de general și luptase două zile.

În prima zi pierduseră ; dar cu armata lui, pe care inamicul o credea în retragere, atacase dușmanul și-l învinsese.

Își pusese apoi din nou haina cenușie, se întorsese la Paris în ziua de 19 și anunțase că generalul Jourdan cîștigase o mare victorie.

Despre el personal n-a spus nici o vorbă.

Această victorie îi dădea o forță imensă lui Robespierre, căruia Danton, într-un moment de slăbiciune, îi cedase locul și care, rămînînd singurul stăpîn, devenise cîrmuirea însăși.

A doua zi după această victorie, Fouquier-Tinville a cerut actele ca să deschidă procesul nefericiților tăi prieteni. S-au luat toate măsurile nu numai pentru a-i extermina, dar și pentru a-i dezonora.

Procesul lor a urmat îndată după al unui mizerabil pe nume Perrin, hoț de bani din avutul obștesc, condamnat la galere și la expunerea în public, pe care a îndurat-o pe ghilotină. Au avut grijă ca între el și nobilii girondini să nu fie nimeni decapitat ; trebuia ca eșafodul să rămînă stîlp al infamiei.

La început au fost ținuți în închisoarea Carmes, plină încă de sîngele masacrelor din septembrie ; prizonierii au fost înghesuiți într-un loc separat de restul închisorii. O singură carceră cu optsprezece paturi.

Vergniaud, care era de mai multe luni în închisoare, nu vrusese să ceară nimic nimănui : îmbrăcămintea îi era zdrențe și ultimul asignat trecuse de mult în mîna unui deținut mai sărac decît el.

Cumnatul lui, domnul Alluaud, a venit de la Limoges să-i aducă bani și haine. A obținut permisiunea să-l vadă pe Vergniaud și a intrat în închisoare împreună cu fiul lui, copil de zece ani.

Copilul, văzîndu-și unchiul tratat ca un nelegiuit, cu fața palidă și slăbit, cu părul răvășit, cu barba neîngrijită și hainele zdrențuite, a început să plîngă și, în loc să se ducă să-și sărute unchiul care-i întindea brațele, s-a refugiat între genunchii tatălui său.

Dar Vergniaud l-a tras spre el, spunîndu-i :

— Liniștește-te și uită-te bine la mine ; cînd vei fi marc, cînd Franța va fi liberă, cînd pe străzile Parisului nu va mai exista această mașină hidoasă care se numește ghilotină, vei spune : „Cînd eram copil, l-am văzut pe Vergniaud, întemeietorul Republicii; în cea mai frumoasă epocă a sa și în cea mai glorioasă haină a victții sale, aceea în care, persecutat de niște mizerabili, se pregătea să moară pentru oamenii liberi".

Dar, printre ei, apostolul și martirul fericit al supliciului era Valazé, pe care gradul avut în armată îl familiarizase cu moartea. Avea convingerea și susținea chiar că oricărei religii noi îi trebuie sînge. Îl simțeai fericit să-și ofere sîngele drept sacrificiu.

— Valazé, i-a spus într-o zi Ducos, ce pedeapsă ți-ar mai putea da ei, dacă nu te-ai condamna chiar tu ?

La 22 octombrie li s-a citit actul de acuzare, la 26 a început procesul lor.

La prînz au fost aduși în fața tribunalului revoluționar. Fiecare era păzit de un jandarm.

Eu eram la brațul lui Camille, Lucile la brațul meu. I-am văzut cum s-au așezat pe banca acuzaților, unul după altul, toți acei nobili martiri, pe fețele cărora în zadar căutai un semn care să te facă să spui : „Iată un vinovat !"

Cel puțin procesul nu ducea lipsă de ipocrizie ; toată lumea a văzut bine că tot ce preceda eșafodului era numai o formă și că nu se urmărea altceva decît execuția. Acuzatorii Hébert și Chaumette au fost admiși ca martori. Nu exista avocat al apărării.

Au fost învinuiți de lucruri stranii : de asasinatele din septembrie, a căror pedepsire ei o urmăriseră de fapt mereu ; că ar fi fost prietenii lui La Fayette, ai lui d'Orléans și ai lui Dumouriez. Și totuși, judecătorilor le venea greu să condamne pe baza unor astfel de acuzații și cu astfel de mărturii.

Procesul a durat șapte zile, și în a șaptea zi avansase mai puțin decît în prima.

Pînă la urmă s-au amestecat jacobinii ; o delegație de-a lor a somat adunarea să decreteze că după trei zile juriul se putea declara îndeajuns de lămurit, chiar dacă nu era.

Camille mi-a spus că s-a găsit minuta scrisă în întregime de mîna lui Robespierre, pentru că el era cel care vroia cu orice preț moartea lor.

În ziua procesului, cînd a devenit clară pentru toți întreaga latură odioasă a acuzației, Garat, pe care-l văzusem la Danton în seara plecării acestuia, a făcut un demers pe lîngă Robespierre pentru a-i salva pe girondini. Pregătise un fel de pledoarie pentru clemență ; i-a citit-o.

Ne-a povestit tot ce a îndurat Robespierre ca să-l poată asculta : masca lui, atît de impasibilă, încît s-ar fi spus că e un pergament întins pe un cap de mort, era devastată de șocul mușchilor ; la pasajele stăruitoare, își acoperea ochii cu mîna ca să nu i se vadă fulgerele de ură și mînie din priviri. L-a lăsat totuși să vorbească pînă la capăt. Apoi a spus :

— E splendid, dar ce vrei să fac ? Nu pot nimic, nici eu, nici oricare altul. Dumneata spui că nu au avocat ; nici nu au nevoie, ei toți sînt avocați !

Decretul Convenției a fost adus la cunoștința tribunalului revoluționar la ora opt seara.

Datorită acestui decret, juriul s-a trezit lămurit dintr-o dată și a declarat inutilă continuarea dezbaterilor. Jurații nu au făcut decît să intre și să iasă din sala de deliberare. Președintele a anunțat, pe sufletul și pe conștiința lui, că cei douăzeci și doi de girondini au fost găsiți vinovați și condamnați la moarte.

Am simțit brațul lui Camille tremurînd.

— Oh ! nenorocitul de mine, a murmurat el încet, cartea mea e cea care îi pierde !

Se pare că el a scris o carte împotriva girondinilor.

Această condamnare era atît de neașteptată, încît celor prezenți în sală nu le venea să creadă. Condamnații au scos un strigăt de blestem împotriva judecătorilor lor. Jandarmii stăteau încremeniți ; fiecare acuzat ar fi putut să scoată sabia din teaca jandarmului care stătea lîngă el și să-i înjunghie pe judecători fără ca nimeni să se opună.

În acel moment, Valazé păru că leșină și alunecă pe podea.

— Ți-e rău, Valazé ? l-a întrebat Briset.

— Nu, mor, i-a răspuns acesta.

Își împlîntase în inimă vîrful unui compas.

Era ora unsprezece seara.

După un scurt moment de consternare a sălii, cînd s-au auzit blestemele condamnaților, iar lui Valazé i s-au dat în zadar îngrijiri, — murise pe loc — condamnații s-au strîns unul lîngă altul și au strigat :

— Murim nevinovați ! Trăiască Republica !

Ducîndu-și mortul, cei rămași în viață au coborît din sala tribunalului pe scara care ducea direct la Conciergerie. Le făgăduiseră celorlalți deținuți să le dea de știre despre soarta lor ; au găsit un mijloc foarte simplu : au cîntat prima strofă din Marseilleza, schimbînd un singur cuvînt în versul al patrulea :

Allons, enfants de la patrie !
Le jour de gloire est arrivé !
Contre nous de la tyrannie
Le couteau *sanglant est levé !*

Ceilalți deținuți așteptau și ascultau. Cuvîntul „couteau" substituit cuvîntului „étendard" i-a făcut să înțeleagă.

S-au auzit atunci din toate celulele strigăte, plînsete și hohote.

Numai condamnații nu plîngeau.

Îi aștepta un prînz trimis de un prieten.

Valazé, așa mort, a luat și el parte. Tribunalul ordonase ca trupul sinucigașului să fie readus în închisoare, condus în aceeași șaretă la locul supliciului și îngropat la un loc cu ceilalți.

Teribil tribunal, să nu poți scăpa de el nici în moarte, și care executa însăși moartea !

Se spune că reprezentantul din Bailleul, proscris ca și ei, dar salvat și ascuns în Paris, le trimisese acel ultim prînz care le-a îngăduit să facă ceea ce creștinii jertfiți în circ numeau *prînzul liber.*

Vergniaud a fost numit președinte al acestui prînz ; chipul său rămăsese liniștit și surîzător.

— Nu vă miraţi, a spus el, temîndu-se ca nu cumva să-și umilească prietenii prin seninătatea lui. Nu las în urma mea nici tată, nici mamă, nici soție, nici copii. Am fost singur în viață, vă voi avea pe voi toți frați în moarte.

Cum nimeni n-a asistat la acest ultim prînz, cum niciunul dintre comeseni n-a supravieţuit, nu s-ar putea spune ce subiect a animat conversaţia lor.

Un paznic l-a auzit totuşi pe Ducos spunînd :

— Mîine pe vremea asta ce vom face ?

— Ziua noastră va fi fost încheiată, a răspuns Vergniaud, şi vom dormi.

Cînd lumina zilei s-a strecurat printr-o lucarnă în celula girondinilor şi a făcut să pălească flacăra lumînărilor, Ducos a spus :

— Hai să ne culcăm, viaţa e atît de puţin lucru, încît nu merită să pierdem o oră de somn după care apoi să ne pară rău.

— Să stăm de veghe, a spus Lassource, eternitatea este atît de teribilă, încît o mie de vieţi n-ar fi îndeajuns ca să ne pregătească pentru ea.

La ora zece, cei care dormeau au fost treziţi de zgomotul zăvoarelor ; cei care nu dormeau au văzut intrînd călăii care veneau să le pregătească capetele pentru ghilotină.

Atunci, surîzători, unul după altul, şi-au înclinat capul sub foarfecă şi şi-au întins braţele pentru frînghii.

I s-a îngăduit unui alt deţinut — abatele Lambert — să intre la ei în acest moment suprem, ca să-i pregătească pentru moarte pe cei care ar cere ajutorul religiei.

Gensonné a ridicat o buclă din părul lui negru şi, dîndu-i-o abatelui, l-a rugat :

— Spuneţi-i soţiei mele că atît pot să-i trimit din rămăşiţele mele, dar că mor trimiţîndu-i toate gîndurile mele.

Vergniaud şi-a scos ceasul, l-a deschis, şi pe capacul de aur a zgîriat cu vîrful unui ac o cifră şi data de 30 ; apoi l-a rugat pe abatele Lambert să i-l dea femeii pe care o iubea, probabil domnişoara Candeille.

După ce au fost pregătiţi, condamnaţii au fost conduşi spre curtea palatului.

Aci îi aşteptau cinci şarete, înconjurate de o imensă mulţime. Se luminase ; ziua era cenuşie şi ploioasă, una din acele dimineţi alburii, încărcată de toată deznădejdea iernii. Au interzis să se dea vreun calmant condamnaţilor, crezîndu-se că vor rămîne astfel mai prejos decît ei înşişi.

Au fost puși cîte patru în fiecare șaretă ; numai în ultima erau cinci, plus cadavrul lui Valazé. Capul lui, hurducat din pricina caldarîmului, se clătina pe genunchii lui Vergniaud, ursit să moară ultimul, ca cel mai vinovat dintre toți, ca cel mai elocvent, cu alte cuvinte ca cel mai curajos.

În momentul în care cele cinci șarete au ieșit de sub arcada întunecată a închisorii Conciergerie, au intonat toți odată, ca pe un marș funebru, prima strofă din Marseillesa.

Allons, enfants de la patrie !

Cîntecul ales de ei nu avea oare dubla semnificație a patriotismului și a devotamentului ? Nu însemna oare că oriunde te-ar trimite vocea patriei, chiar la moarte, trebuia să te duci cîntînd ?

Prima șaretă și-a lăsat cele patru victime la piciorul eșafodului. S-au îmbrățișat în semn de unire în libertate, în viață și în moarte.

Pe urmă au urcat, unul cîte unul ; cel care urca continua să cînte ca și ceilalți.

Greaua masă de fier le reteza numai vocea.

Toți au murit ca niște eroi. Numai corul se auzea din ce în ce mai slab, pe măsură ce cădea securea ; rîndurile se răreau, Marseillesa continua.

În sfîrșit, a rămas un singur glas pentru a înălța imnul patriotic.

Era al lui Vergniaud care, așa cum am spus-o, trebuia să moară cel din urmă.

Ultimele lui cuvinte au fost :

Amour sacré de la patrie !

Și cu asta s-a terminat tot. În mulțime ca și pe eșafod s-a făcut liniște. Lumea s-a retras consternată ; înțelesese că ceva esențial Revoluției murise.

De ce n-am fost noi doi în ultima șaretă ?

10

Vai, nu mai am să-ți povestesc decît execuții. Despre a girondinilor s-a auzit și la Arcis-sur-Aube, dar tot n-a fost de ajuns ca să-l smulgă pe Danton din apatia lui.

Tînăra-i soție, care era însărcinată, îmi scria că noaptea soțul ei stătea două-trei ore la fereastra domitorului care avea vedere spre cîmp.

Acolo, cu ochii ațintiți pe cer, atent la fiecare zgomot și la fiecare adiere, Danton — a cărui religie nu era decît un vast panteism, — părea că se pregătește să dea naturii înapoi toate elementele primite de la ea.

A reapărut în Paris la 3 decembrie, oțelit de singurătate și de odihnă. A vorbit cu o elocință pe care nu o avusese pînă atunci ; dar nimeni n-a aflat despre ce anume a vorbit. Abia dacă s-a știut că reapăruse în Convenție. *Monitorul* primise dispoziție să nu-i tipărească discursul.

Danton a descoperit în jurul său vidul. Prietenii lui cei mai apropiați trecuseră de partea lui Robespierre ; doar unul sau doi i-au rămas credincioși : Bourdon de l'Oise și Camille.

Îți amintești strigătul scos de Camille la judecata girondinilor : „—Nefericitul de mine ! eu sînt cel care i-am pierdut !"

Clubul jacobinilor i-a cerut socoteală pentru aceste cuvinte. Camille care scria foarte bine vorbea însă foarte greu. Era bîlbîit, și Robespierre își făcuse bine socoteala, — se va încurca în bîlbîiala lui și nu va fi auzit de nimeni.

Dar iată că, pentru a face față artei pe care natura i-o refuzase, inima lui i-a dat deodată puterea lacrimilor.

— Da, a exclamat el, da, repet aici : m-am înșelat. Șapte din cei douăzeci și doi erau prietenii noștri. Din păcate, șaizeci de prieteni au venit la căsătoria mea și toți sînt morți în afară de doi : Robespierre și Danton !

Discursul de întoarcere al lui Danton, care n-a fost inserat în *Monitor*, a însemnat un fel de abdicare de la orice pretenție politică din partea lui.

El a spus — ceea ce era perfect adevărat — că cei doi ani de luptă susținută nu i-au lăsat nici un orgoliu, nici o vanitate, nici veleități de concurență. De data aceasta, ca și Camille, el s-a alăturat lui Robespierre și a devenit secundul lui ; în sfîrșit, discursul său se terminase printr-o urare :

— De-ar putea și Republica, întocmai ca Henric al IV-lea, să-și ierte dușmanii, fără pericol !

La două sau trei zile după aceea, Robespierre ceruse, cu vocea lui melodramatică, cinci sute de mii de franci pentru nevoiași.

Cambon, adevăratul ministru de finanțe din acea epocă, dantonistul Cambon, care lăsa atît de greu să-i scape banii, a răspuns cu vocea lui aspră :

— Cinci sute de mii de franci e prea puțin ! Ofer zece milioane.

Cele zece milioane au fost supuse la vot și aprobate.

În fine, la 24 decembrie, chiar în ziua în care Robespierre cerea urgentarea judecăților revoluționare, s-a întîmplat ca un dantonist să urce la tribună, palid și tulburat, și să strige :

— Va fi ghilotinat un nevinovat, și ca o dovadă este chiar cererea lui Robespierre !

Într-adevăr se simțea nevoia întoarcerii la clemență, încît Convenția a votat pe loc o suspendare, și atunci mai mult de douăzeci dintre membrii ei s-au grăbit să iasă din sală, unii alergînd la Palatul de Justiție, alții în piața Revoluției, ca să împiedice executarea acelui nevinovat.

Incidentul a dat curaj dantoniștilor. Au mers mai departe decît ar fi vrut-o chiar Danton.

Pentru graba judecăților revoluționare, Bourdon de l'Oise, un fel de mistreț cu părul roșcat, l-a învinuit pe agentul public al Comitetului de Siguranță, Héron, ca fiind agentul secret al lui Robespierre.

Imaculatul Robespierre pretindea că nu are nici o legătură cu poliția ; deci nu-l văzuse niciodată pe Héron.

Dar micul hotel unde se întrunea Comitetul de salvare publică, printr-un coridor întunecos, comunica direct cu Tuileries. Pe acolo veneau oamenii lui Héron să-înfățișeze lui Robespierre hîrtiile secrete, și astfel era ținut la curent cu tot ce se întîmpla.

Adeseori fuseseră văzute niște fetițe aducînd mici pachete și lăsîndu-le domnișoarelor Duplay. Cînd Robespierre se întorcea acasă, gazda i le dădea.

Robespierre, care dacă-și dădea cuvîntul și-l respecta pînă la imprudență, garantase impunitatea agentului, ceea ce îl făcuse pe Héron să devină insolent, îndrăznind chiar să insulte deputații.

Cum mulți aveau a se plînge de el, propunerea lui Bourdon de l'Oise a fost acceptată. Adunarea a votat. Héron a fost arestat.

Atunci toți robespierriștii au dat fuga, cuvîntul de ordine fusese primit de la Robespierre, măsura se luase

în absența lui și dacă se menținea, însemna că Robespierre era pierdut, sau cel puțin reputația lui era știrbită.

Mai întîi s-a prezentat Couthon care a cerut Adunării să continue să aibă încredere în Comitetul de salvare publică. Apoi a venit Moïse Bayle, depunînd mărturie că, în mai multe chestiuni, Héron s-a arătat îndemînatec și îndrăzneț. A urmat Robespierre însuși, care mimînd înduioșarea, a vorbit despre sufletele sensibile și despre ambiția lui de a obține aureola martiriului.

Arestarea lui Héron a fost revocată.

Dacă Héron ar fi fost arestat, prietenul nostru Danton rămînea stăpîn în locul lui Robespierre; Brune, devotat pe cît putea, i-ar fi influențat pe prietenii lui Héron; Westerman l-ar fi criticat vehement pe Henriot și, împreună cu prietenul său Santerre, ar fi răsculat strada marelui foburg.

Atunci Danton, omul popular prin excelență, urma să fie impus Adunării, care nu aștepta decît acest lucru.

Robespierre salvat însă, Danton ar fi fost acela care se prăbușea.

Robespierre simțise prea aproape abisul ca să nu vrea să-l umple cu cadavrele dantoniștilor. Văzîndu-l palid și derutat după această ciocnire, Billaud i-a luat mîna și i-a șoptit:

— Danton trebuie să moară, nu-i așa?

Robespierre a tresărit, mirat că cineva îndrăznea să spună asemenea vorbe.

— Ce? îl întrebă pe Billaud privindu-l drept în ochi. Te-ai încumeta să-i omori pe cei mai buni dintre patrioți?

— De ce nu? i-a răspuns acesta.

— Chiar dumneata? s-a mirat din nou Robespierre.

— Chiar eu, i-a răspuns ferm Billaud.

Robespierre i-a chemat pe Saint-Just și Couthon. Le-a spus că existau plîngeri despre imoralitatea și corupția lui Danton.

Couthon și Saint-Just au exultat.

Zvonul se împrăștie la Comitetul salvării publice. Lindet, care se afla prin birouri, l-a avertizat pe Danton. Danton a ridicat din umeri nepăsător.

— Fie! a spus el; prefer să fiu ghilotinat decît să ghilotinez.

Cînd noi l-am sfătuit să fugă cel puțin, el a răspuns:

— Credeți voi că poți să iei cu tine patria pe tălpile pantofilor ?

— Ascunde-te măcar, i-am spus eu.

— Îl poate oare ascunde cineva pe Danton ? s-a mirat el.

Într-adevăr, Danton era greu de ascuns.

Și, fără să se știe dacă va fi sau nu acuzat, se și înființa pentru el un cimitir nou.

Pe de altă parte, Danton părea să aibă un presentiment al celor ce aveau să se întîmple.

El însuși ne povestea că, într-una din acele seri întunecoase și reci, favorabile gîndurilor sinistre și care te determină să-ți descarci sufletul, ieșind din palatul de justiție cu Souberbielle, jurat la tribunalul revoluționar, și cu prietenul lui Camille, se oprise pe Pont Neuf privind melancolic curgerea apei ; Souberbielle s-a apropiat de el și l-a întrebat :

— Ce faci aici ?

— Privește, i-a răspuns Danton, nu ți se pare că rîul rostogolește sînge ?

— Adevărat, a spus Souberbielle, cerul e roșu, și îndărătul acestor nori sînt multe alte ploi de sînge.

Danton s-a întors și rezemîndu-se de parapet i-a zis :

— Știi tu, așa cum merg lucrurile, în curînd nimeni nu va mai fi în siguranță ; cei mai buni patrioți sînt confundați fără discernămînt cu trădătorii, sîngele vărsat de generali pe cîmpul de luptă nu-i împiedică să verse alt sînge pe eșafod ; sînt sătul de viață !

— Ce vrei ! i-a spus Souberbielle, la început au pretins judecători neînduplecați — și eu am acceptat poziția de jurat ; dar acuma nu mai vor decît călăi servili. Ce pot eu să fac ? Nu sînt decît un obscur patriot. Ah ! Dacă aș fi Danton !

Danton i-a pus mîna pe umăr și i-a spus liniștit :

— Danton doarme. Taci. Se va trezi cînd va veni vremea. Totul începe să-l scîrbească. Eu sînt un om al revoluției, nu sînt un om al măcelului... Dar tu, a continuat Danton adresîndu-se lui Camille Desmoulins, tu de ce păstrezi tăcerea ?

— Sînt plictisit de tăcere ! i-a răspuns Camille. Mîna îmi atîrnă greu ; am uneori poftă să fac din pana mea un

stilet și să înjunghii cu el pe toți acești mizerabili. Cerneala mea este mai trainică decît sîngele lor : pătează pentru vecie.

— Bravo, Camille ! l-a încurajat Danton. Începe de mîine. Tu ești cel care ai pornit revoluția, tu trebuie s-o oprești și, fii liniștit, această mînă te va ajuta. Știi că e puternică.

După trei zile a apărut ziarul *Le Vieux Cordelier*.

Iată ce spunea Camille în numărul 6, a doua zi după arestarea prietenului său, poetul Fabre d'Eglantine[1] :

Considerînd că autorul lui Philinte *a fost închis la Luxemburg înainte să fi apucat a patra lună a calendarului său, am vrut să profit cît mai am cerneală și hîrtie, și cît mai sînt stăpîn pe mine, și mai pot sta în fața căminului să-mi pun ordine în idei, — să public aci crezul meu politic, în care am trăit și în care voi muri fie de glonț, fie de stilet, fie de moartea filosofilor, cum spune cumătrul Mathieu.*

Acest număr, destul de violent, anunța un altul și mai îndrăzneț.

Mi-am dat seama că se pierdea și, neuitînd o clipă că el e unul din cei doi prieteni pe care tu, iubitul meu, mi i-ai lăsat moștenire, am alergat în strada l'Ancienne Comédie, unde altădată, pe vremea atotputerniciei lui Danton și a lui Camille, am fost primită și încurajată și unde astăzi prietenii lor îngroziți veneau să-l roage pe Camille să înceteze cît mai avea încă timp.

Ajungînd la Camille acasă, l-am găsit luînd masa cu un ofițer patriot, pe nume Brune, care nu părea cîtuși de puțin timid. Tocmai îi sfătuia să fie prudent. Camille însă era pornit ; pentru el însemna o lașitate să facă acum un pas înapoi.

I s-au adus corecturile ziarului ; le-a verificat liniștit și a adăugat între două rînduri :

— Miracol, dragii mei ! În noaptea asta un om a murit în patul său !

[1] Fabre (Philippe) d'Eglantine, poet și membru al Convenției, născut la Carcassonne (1750—1794), autor al cunoscutului cîntec „Il pleut, il pleut, bergère". Lui i se datorește calendarul republican și nomenclatura lunilor și zilelor. A fost ghilotinat împreună cu dantoniștii.

Apoi, cum Brune a ridicat din umeri, Camille a spus în latinește, ca să nu fie înțeles de Lucile :

— *Edamus et bibamus.*

Și crezînd că nici eu nu înțelegeam, a continuat :

— *Cras enim moriemur.*

M-am dus la Lucile și i-am tradus încet ceea ce auzisem.

Ea le pregătea ciocolata.

— Lasă-l, lasă-l, mi-a spus ; să-și împlinească misiunea, el este cel care va salva Franța ; pe cei care gîndesc altfel nu-i voi servi cu ciocolată.

Locul unde trebuia înmormîntat Danton fiind dinainte hotărît, nu le mai rămînea decît să-l aresteze.

Camille întrecuse măsura cerînd în jurnalul său un comitet de clemență.

La 28 martie Danton ne-a anunțat că va lua masa cu Robespierre ; niște prieteni comuni încercau cu un ultim efort să-i împace.

Am hotărît să rămîn în noaptea aceea la Sèvres, pentru a avea știri despre această reuniune la care cina nu era decît un pretext.

Întîlnirea avea loc acasă la Panis, în Charenton.

Danton s-a întors pe la ora unu noaptea.

— Ei ! am exclamat noi văzîndu-l că apare.

— Nimic ! a spus el, omul acesta este de nepătruns. Nu e un om ; de fapt, este un spectru. Nu știi cum să-l iei, nu are nimic uman ; cred că sîntem mai învrăjbiți decît am fost vreodată.

— Dar, pe scurt, a întrebat doamna Danton, ce s-a petrecut ? Te rog, dă-ne amănunte.

— La ce bun ? Nici eu însumi nu mai știu ce s-a spus ! Se poate oare înțelege ceva din vorba monotonă și cleioasă a lui Robespierre ? Proteste din amîndouă părțile ; m-a învinuit de septembrie, ca și cum n-ar ști că Marat este cel care a făcut septembrie. Eu l-am învinuit de Lyon și Nantes. Pe scurt, ne-am despărțit la cuțite.

A doua zi se și răspîndise zvonul despre ceea ce se întîmplase.

Robespierre i-a spus lui Panis :

— Îl vezi, nu e chip să-l readucem pe acest om în guvern ; înăuntru corupe ; în afară amenință. Noi nu

sîntem îndeajuns de puternici pentru a-l înfrunta, și sîntem prea curajoși pentru a ne teme de el ; noi vroiam pacea, el vrea războiul ; îl va avea.

Prietenii lui Danton au venit degrabă la Sèvres, implorîndu-l să înlăture furtuna care se pregătea și îndemnîndu-l cu toții la rezistență :

— Montagnarzii sînt cu tine, îi spunea măcelarul Legendre.

— Trupele sînt cu tine, spunea alsacianul Westermann.

— Opinia publică e de partea noastră, spunea Camille Desmoulins, care prin articolele din jurnalul său *Le Vieux Cordelier* simțea pulsînd inima Franței.

Dar Danton nu le-a răspuns decît cu un surîs de indiferență și de orgoliu :

— Nu vor îndrăzni să mă atace, sînt mai puternic decît ei !

A doua zi, la 31 martie, la ora șase dimineața, el și prietenii lui au fost arestați.

Cel mai crud lovit de această arestare a fost bietul Camille.

Jandarmii au intrat la el chiar în momentul în care desfăcea o scrisoare care începea astfel :

Mama ta a murit...

A aflat tot atunci că și Danton fusese arestat.

— Ei bine, a spus el, unde merge el, voi merge și eu.

Și-a sărutat fiul, pe micuțul Horace care dormea în leagănul lui, și s-a predat jandarmilor.

A fost condus la închisoarea Luxembourg. Sosea în același timp cu Danton ; au intrat împreună, și primul om pe care l-au întîlnit a fost Hérault de Séchelles, care în așteptarea morții se juca de-a dopul [1] cu copiii portarului.

A alergat spre Danton și Camille și i-a îmbrățișat.

Cînd s-a răspîndit zvonul arestării lor, Parisul a rămas consternat.

Camille Desmoulins era ca nebun ; se lovea cu capul de perete, plîngea, o chema pe Lucile.

— La ce bun aceste lacrimi ? l-a întrebat Danton. Sîntem trimiși la eșafod ; să mergem cu fruntea sus.

O voce slabă s-a auzit dintr-o celulă vecină.

---

[1] *Dopul* — joc care constă în a dărîma, cu un disc de piatră sau de metal, un dop pe care este așezată o monedă de metal.

Era Fabre d'Eglantine.

— Cine ești tu, biet nenorocit în disperare ? a întrebat acesta.

— Sînt Camille Desmoulins, i-a răspuns deținutul.

— A început deci contrarevoluția ? a strigat Fabre.

Intrînd la Luxembourg și aplecîndu-și capul sub bolta pe sub care nu treceai decît pentru a muri, Danton a murmurat :

— Pentru ca să ajungem aci am făcut eu să se instituie tribunalul revoluționar ! Dumnezeu să mă ierte și să mă ierte și oamenii !

La 2 aprilie, la ora unsprezece dimineața, au fost aduși acuzații.

Doamna Danton, care nu se simțea bine din cauza sarcinii, nu avusese curajul să asiste la ședință ; fuseseră arestați doi sau trei îndivizi, complici în afaceri necinstite cu bani, și îi implicaseră în proces, pentru ca publicul să creadă că Danton, Camille Desmoulins și Hérauld de Séchelles ar fi complici ai acestor mizerabili.

Cînd Danton a apărut între cei doi pungași, grefierul tribunalului, nemaiputîndu-se stăpîni, și-a aruncat pana cu care scria și s-a dus să-l îmbrățișeze pe Danton.

— Vîrsta, numele și domiciliul dumneavoastră ? a fost întrebat Danton.

— Eu sînt Danton, a răspuns el ; am treizeci și cinci de ani ; domiciliul e de mîine neantul, iar numele meu va rămîne în Pantheonul istoriei.

Aceeași întrebare a fost pusă lui Camille Desmoulins.

— Sînt Camille Desmoulins, a spus el, am treizeci și trei de ani, vîrsta revoluționarului Isus Cristos.

Încă din închisoare, Camille i-a scris soției lui două scrisori care i-au parvenit.

Ea, sărmana, rătăcea înnebunită de durere în jurul Luxembourgului. Camille, lipit de gratii, încerca s-o vadă, negîndindu-se decît la ea și la moarte.

Lucile s-a adresat lui Robespierre ; i-a scris, i-a amintit că Desmoulins fusese prietenul lui, că el însuși fusese martor la căsătoria lor.

Robespierre n-a răspuns.

A venit acasă la doamna Danton ; voia să meargă împreună la Robespierre, ca amîndouă să ceară în genunchi iertarea bărbaților lor. Doamna Danton însă a refuzat-o cu îndărătnicie.

— Chiar dacă aș fi sigură că-mi salvez bărbatul, a spus ea, n-aș recurge la o asemenea intervenție. Cînd te numești Danton, poți muri, dar nu te poți înjosi.

— Ești mai tare decît mine, i-a spus Lucile doamnei Danton.

Și ne-a părăsit disperată.

Nu are rost să-ți povestesc condamnarea lor.

La ora patru slujitorii călăului au venit să lege mîinile condamnaților și să le taie părul.

Danton nu s-a împotrivit ; apoi, privindu-se într-un geam, a spus :

— Au izbutit să mă facă și mai urît decît eram ; din fericire, nu așa voi apare în fața posterității.

Camille Desmoulins nu putuse totuși să creadă că Robespierre îi va semna sentința de moarte. Cînd a văzut însă călăii intrînd, l-a apucat un acces de furie. Nu a așteptat să vină ei spre el, s-a aruncat asupra lor luptînd cu disperare.

Au fost nevoiți să-l trîntească pe jos ca să-i poată lega mîinile și să-i taie părul.

Cu mîinile legate, l-a rugat pe Danton să-i strecoare în palmă o buclă din părul soției lui pe care o purta la piept și pe care vroia s-o strîngă murind.

Erau paisprezece în aceeași șaretă.

Tot drumul Camille s-a adresat mulțimii.

— Oameni buni, striga el, nu mă recunoașteți ? Sînt Camille Desmoulins ! Sînt cel care a făcut 14 iulie, sînt cel care v-a dat cocarda pe care o purtați !

La toate strigătele lui mulțimea n-a răspuns decît cu insulte, în timp ce Danton, încercînd să-l liniștească, îi spunea :

— Hai, mori liniștit și lasă în pace calicimea asta abjectă !

Cînd au ajuns în strada Saint-Honoré, în fața casei tîmplarului Duplay, unde locuia Robespierre, au văzut că avea ușile și obloanele închise. Mulțimea și-a întețit strigătele.

Dar Danton s-a ridicat în picioare și deodată s-a făcut liniște.

— Oricît de bine ai fi ascuns, a strigat el, tot auzi glasul meu. Te trag după mine, Robespierre ! Robespierre, mă vei urma !

Și Robespierre l-a auzit într-adevăr, și s-a auzit apoi că lăsîndu-și capul în jos a murmurat :

— Da, ai dreptate, Danton, nevinovați sau vinovați, toți ne vom da capul Republicii. Revoluția îi va recunoaște pe ai săi de cealaltă parte a eșafodului.

Hérault de Séchelles a coborît primul, dar înainte de asta s-a întors vrînd să-l îmbrățișeze pe Danton.

Călăul nu i-a permis acest lucru.

— Nătărăule ! i-a spus Danton, nu vei putea, peste cîteva clipe numai, să împiedici capetele noastre să se sărute cînd vor fi în coș.

Apoi a urcat Camille Desmoulins și, recăpătîndu-și tot calmul pe eșafod, a privit cuțitul ghilotinei plin de sînge și a spus :

— Iată deci sfîrșitul primului apostol al libertății.

Apoi adresîndu-se călăului :

— Trimite soacrei mele șuvița pe care o vei găsi în mîna mea.

Danton a urcat ultimul. La tribună nu fusese nicicînd mai mîndru și mai impunător ; a privit cu milă mulțimea de la dreapta spre stînga, apoi întorcîndu-se spre călău, i-a spus :

— Să le arăți capul meu ; merită osteneala.

Cînd a doua zi m-am dus la Sèvres, ca să-mi unesc durerea cu a doamnei Danton, am găsit ușile și ferestrele zăvorîte ; toată această biată familie, decapitată prin șeful lor, părăsise regiunea, fără să se știe încotro au apucat-o.

M-am întors la Lucile ; fusese arestată chiar în dimineața aceea.

După opt zile urca și ea pe eșafod.

Cu Lucile am pierdut singura și ultima mea prietenă. Parisul nu mai era decît un pustiu.

Atunci mi-au trecut prin minte cele mai disperate gînduri.

O clipă am avut intenția să părăsesc Franța, să plec în America, să te caut, să te găsesc în această lume nouă.

Din păcate, un fapt mărunt, la care nu mă gîndisem, mi-a dat ultima lovitură.

Nu-mi mai rămăseseră decît cîteva sute de franci : nu aveam cu ce să plătesc traversarea Oceanului.

11

Din acel moment, singură, complet părăsită, fără vești de la tine, fără certitudinea că trăiești, am căzut într-o apatie din care nu am ieșit pentru o clipă decît ca să mă cufund mai mult.

Ți-am spus că aveam pe lîngă mine o fată de la țară pe care o chema Jacinthe. La două zile după moartea lui Danton, mi-a cerut să-i îngădui să-și petreacă duminica la o mătușă de-a ei, care locuia la Clamart.

I-am acordat învoirea pe care o dorea.

Fata, știind că nu o aveam decît pe ea de ajutor, a pregătit totul, ca să nu-mi lipsească nimic pe timpul celor douăzeci și patru de ore. Apoi a plecat.

A doua zi, s-a întors mai curînd decît o așteptam. La Clamart se întîmplase ceva neobișnuit.

Către ora nouă dimineața, un bărbat încă tînăr, cu barba lungă și privirea rătăcită, cu hainele sfîșiate de mersul printre mărăcini în timpul nopții, — a intrat în bodega „Puits-sans-vin". A cerut de mîncare și a mîncat atît de lacom, încît a stîrnit curiozitatea țăranilor care beau alături de el și care făceau parte din comitetul revoluționar din Clamart.

În timp ce mînca, a început să citească, întorcînd paginile cărții cu mîini atît de albe și de îngrijite, încît revoluționarii aflați acolo nu s-au îndoit o clipă că aveau de-a face cu un dușman al Republicii.

Țăranii l-au arestat și l-au dus la district. Cum era obosit și nu putea face un pas, l-au urcat pe un cal și l-au condus la închisoarea din Bourg-la-Reine.

M-am grăbit să întreb cam ce vîrstă avea deținutul.

Jacinthe mi-a spus că era atît de tras la față, din cauza oboselii și-a lipsurilor, încît cu greu i s-ar fi putut ghici vîrsta; ea auzise doar spunîndu-se că era unul dintre girondinii proscriși la 31 mai și la 2 iunie, care reușise să fugă.

Atunci am sperat înnebunită că acel proscris ești tu, iubitul meu Jacques. Am trimis să-mi aducă degrabă o trăsură, m-am urcat împreună cu Jacinthe și am plecat imediat la Clamart, cu toate că știam bine că acel om nu mai era acolo, dar vroiam să nu-mi scape nici una dintre ocaziile în care aș fi putut afla ceva despre tine.

Chiar de la Clamart am început să mă îndoiesc că ai fi tu ; semnalmentele prizonierului erau cu totul altele : dar suferința face astfel de ravagii în noi, încît acest lucru nu m-a împiedicat să continui cercetările.

Am ajuns către seară la Bourg-la-Reine ; prizonierul se afla într-o celulă și trebuia să fie dus a doua zi la Paris.

Ne-am instalat la un mic han, unde am așteptat cu nerăbdare ziua, fără să mă culc și fără să dorm.

Aci mi s-a confirmat zvonul că prizonierul, ascuns de aproape un an, fie în Franța, fie în străinătate, a fost prins în timp ce încerca să se reîntoarcă la Paris.

Se înșelau însă. El fusese prins în timp ce, dimpotrivă, încerca să iasă din Paris.

În zori am deschis fereastra. Era mare zarvă în sat ; toată lumea alerga spre închisoare.

Am trimis-o acolo pe Jacinthe. Simțeam că pe mine nu m-ar fi ținut puterile.

Jacinthe s-a întors foarte speriată.

Prizonierul se otrăvise în timpul nopții ; îl găsiseră mort în celulă.

Cît timp îl știusem viu, forțele — cum am spus — îmi lipsiseră ; dar mort, n-am mai avut nici o clipă de ezitare.

La închisoare am aflat și cum îl chema.

Numele lui îl auzisem foarte ades și cu mult respect rostit de Danton și Camille Desmoulins. Îl chema Condorcet.

Am vrut să-l văd.

Am intrat în închisoare ; sta întins pe pat. Parcă dormea.

Era un bărbat cam de cincizeci și cinci de ani, aproape chel ; o figură gravă, blîndă și plină de noblețe. M-am aplecat deasupra patului lui și l-am privit îndelung.

Aceasta era, deci, moartea !

Am fost pentru a doua oară cuprinsă de un sentiment de adîncă invidie. Această odihnă nu valora oare de o mie de ori mai mult decît viața agitată și fără speranță pe care o duceam eu ? Pentru ce să continui astfel ? Ca să aflu într-o bună zi de moartea ta, cum va afla doamna Condorcet de cea a soțului ei ? Fără îndoială că otrava care-i dăduse o moarte atît de senină fusese plăcută și ușor de luat. Și puțină ; cei din jur arătau inelul în care fusese ascunsă.

Unde voi găsi o asemenea otravă, și de ce nu te-am rugat, prietenul meu, înainte să te părăsesc, să-mi pregătești un inel asemănător, pentru cazul cînd aș fi despărțită de tine ?

Am întrebat dacă se oferise cineva să vegheze mortul. Nimeni nu avusese această milă. Am cerut să rămîn lîngă el și să mă rog.

Știam că domnul de Condorcet avea o soție tînără și frumoasă. Știam că aveau un copil și știam că soția lui îl iubea cu adîncă afecțiune pe acest bărbat care putea să-i fie tată ; mai știam că doamna Condorcet ținea un magazin de lenjerie în strada Saint-Honoré la numărul 352. Deasupra magazinului avea un atelier de pictură și din munca aceasta, precum și din cîștigul de la magazin trăiau ea, sora ei bolnavă, bătrîna ei guvernantă și copilul.

Deoarece mi s-a îngăduit să veghez mortul, și pentru că auzisem că abia a doua zi va fi îngropat, am luat o pană și i-am scris doamnei Condorcet :

Doamnă,

Sînt ca și dumneavoastră o femeie care îl plînge pe bărbatul de care e poate despărțită pentru totdeauna. Intîmplarea m-a adus lîngă patul de moarte al unuia dintre cei mai însemnați oameni ai vremurilor noastre. Nu îl numesc, doamnă ; veți bănui de cine e vorba. V-o trimit pe slujnica mea, și trăsura cu care am ajuns aici vă va conduce și pe dumneavoastră ; nu mie îmi este rezervată cinstea de a aduce ultimul omagiu celui pentru care mă rog.

I-am dat Jacinthei scrisoarea, i-am spus să plece la Paris și să o ducă la adresa indicată.

Fata a plecat.

Vizitatorii care toată ziua făcuseră înconjurul patului deveniseră către seară mai rari.

Înrîurirea pioșeniei este atît de mare, încît nici unuia nu i-a trecut prin minte să mă insulte sau să rîdă de mine.

Odată cu venirea nopții gardianul a adus două lumînări, le-a așezat pe vatră și m-a întrebat dacă nu doream ceva.

I-am cerut o supă, care mi-a și fost adusă, și apoi am rămas singură.

Cine poate spune, iubitul meu Jacques, că moartea este ceva înfricoșător, cînd dragostea, sufletul vieții, coboară tristă spre apus, precum soarele în fiecare seară? Atunci viața nu este altceva decît noapte — și noaptea nu este altceva decît sora morții.

Astfel, în timpul celor cinci sau șase ore cît am vegheat lîngă mort, am luat o hotărîre nestrămutată.

Mai am bani pentru aproape două luni. Nu vreau să cerșesc. Nu știu să lucrez; voi mai trăi încă două luni, nădăjduind că în acest timp Providența mă va ajuta să am vești de la tine. Dacă în două luni nu voi primi nimic din partea ta, cum foamea este o moarte prea dureroasă, într-o zi de execuție, mă voi duce în piața Louis al XV-lea și voi striga: „Trăiască regele!" În trei zile totul se va termina, și voi dormi tot atît de liniștită și tot atît de nepăsătoare ca acest corp lîngă care îmi petrec acum noaptea.

Vai, prietene, cu cît îl priveam mai intens, cu atît mă cufundam în fatala credință a neantului. Acel cadavru era al unui om de geniu, al unui om de bine, al unui om după inima lui Dumnezeu. Dacă vreodată a dăinuit în vreun trup un suflet emanînd din esența divină, atunci acesta a fost.

De cîte ori în timpul lungului priveghi eu singură cu el, în deplină tăcere, cînd în închisoare și poate chiar în sat numai eu eram trează; de cîte ori nu l-am întrebat: Trupule, ce-ai făcut cu sufletul tău?

Cred că dacă sufletul ar exista, cînd atît de fierbinte îl implori în puterea nopții, ar trebui să dea un oarecare semn al prezenței lui. Numai ceea ce nu există nu răspunde.

Dacă sufletul putea să răspundă, sigur i-ar fi răspuns lui Shakespeare care întrebase moartea prin gura lui Hamlet. Niciodată nu-i fusese adresată o invocare mai înălțătoare, o rugă mai stăruitoare.

Ce a făcut atunci Shakespeare? Văzînd că moartea este mută, l-a trimis pe însuși Hamlet să caute în moarte secretul morții.

Dacă acest secret nu e decît neantul, dacă omul n-ar trăi o întreagă viață de neliniști și de dureri, agățat de o speranță nedeslușită și fragilă, dacă nu ar trăi decît ca să o vadă curmîndu-se nelămurit odată cu ultimul lui suspin, — atunci de unde a venit el în ziua nașterii?

Ce vor deveni, iubitul meu Jacques, frumoasele noastre proiecte de o viață eternă, petrecută unul lîngă celălalt ? — după iluziile timpului pierdut ar urma pierderea iluziilor eternității !

Și apoi, cum am putea înțelege care a fost intenția lui Dumnezeu, cînd ne-a lăsat în incertitudine ? Dar nu, actele lui sînt de neînțeles, ca și el !

Cînd un rege trimite un mesager de cealaltă parte a mărilor, temîndu-se ca mesagerul lui să nu se rătăcească pe drum, îi dezvăluie scopul călătoriei sale.

Ludovic al XVI-lea, cînd l-a trimis pe La Pérouse în Oceania, i-a indicat drumul pe care-l avea de făcut în această lume necunoscută.

La Pérouse a murit în această călătorie. Dar cel puțin el a știut în ce scop fusese trimis, ce trebuia să caute, ce trebuia să aducă, dacă ar fi supraviețuit.

Noi, noi sîntem trimiși pe un ocean cu mult mai furtunos decît Oceanul Indian, și nu ni se spune ce să facem aci, și ce se va întîmpla cu noi cînd o furtună ne va înghiți.

Și cînd te gîndești că cele mai luminate minți — ale lui Homer sau Moise, Solon sau Zoroastru, Eschil sau Confucius, Dante sau Shakespeare, pe care acest Dumnezeu mut și nevăzut le tot creează de șase mii de ani sau poate de două ori pe atît — au pus în fața cadavrului unui frate, al unui prieten sau al unui străin, întrebările pe care le pun eu acum acestui cadavru, — care ar trebui să fie cu atît mai dispus să-mi răspundă cu cît a fost față de el însuși în fața morții, și pe care cadavru nimeni nu a văzut tresărind vreo fibră ca să răspundă *da*, sau ca să răspundă *nu* !

Oh, prietene, cînd erai cu mine credeam, fiindcă este ușor să crezi cînd ești plin de speranță, de dragoste, de bucurii ; dar departe de tine, în izolarea, în singurătatea, în durerea mea, nu mă opresc nici chiar la îndoială ; și nu cred decît în lipsa binelui și a răului, decît în odihna eternă, decît în dizolvarea ființei noastre în mijlocul acestei naturi neștiutoare, care produce fără mai multă afecțiune pentru unul decît pentru celălalt, plantele veninoase și plantele binefăcătoare, ciinele care își mîngîie stăpînul, șarpele care îl mușcă pe cel care l-a încălzit.

La ora trei dimineața am auzit o trăsură duruind pe caldarîmul satului și oprindu-se la poarta închisorii.

S-a bătut, porțile s-au deschis și, condusă de gardian și de Jacinthe care a rămas lîngă ușă, a intrat doamna Condorcet.

Primul ei gest a fost să se arunce fără zăbavă pe patul unde stătea întins corpul bărbatului ei.

Am profitat de durerea în care se pierduse ca să ies din celulă, să cobor în stradă și să mă îndepărtez degrabă.

La ora șase dimineața eram la mine acasă și m-am culcat liniștită.

Hotărîrea mea era luată.

12

Cînd m-am trezit, prima grijă a fost să număr puținii bani care îmi rămăseseră.

Mai aveam o sută zece franci de argint, aproape treizeci sau patruzeci de mii de franci în asignați. Dar era același lucru, pentru că o pîine care costa șaizeci de centime în argint, costa optzeci de franci în asignați.

Îi datoram Jacinthei leafa pe o lună ; i-am plătit luna aceea și alte două în plus, cu totul șaptezeci și cinci de franci.

Mi-au mai rămas treizeci și cinci de franci.

Nu i-am spus nimic bietei fete despre hotărîrea mea și am continuat să trăiesc ca de obicei.

Dar vai ! nimeni nu mai trăia ca de obicei ; eram, dacă nu în noaptea veșnică, cel puțin în crepusculul care duce spre ea, 93 fusese un vulcan, însă flacăra lui era o lumină. Pe vremea aceea se trăia și se murea ; astăzi se agonizează.

Pe străzi auzeai : *l'Ami du peuple !*

Acum *l'Ami du peuple* a murit.

Strigau : *Père Duchesne.*

Père Duchesne a murit.

Strigau : *Vieux Cordelier.*

Vieux Cordelier a murit.

Spuneau atunci : „Uite că trece Danton !“ și cu toții alergau să-l vadă pe Danton.

Astăzi spun : „Uite-l pe Robespierre !“ și ușile toate se închid ca să nu-l vadă pe Robespierre.

Cînd l-am văzut pentru prima oară, l-am recunoscut pe dată.

M-am dus la cimitirul Monceaux, nu voi spune că m-am dus să mă rog la mormintele lui Danton, Desmoulins și Lucile, — tu nu m-ai învățat să mă rog, — ci să mă sfătuiesc cu ei.

Nădăjduiam ca mormintele tribunilor să fie mai elocvente decît cadavrul filozofului.

Moartea nu este numai noapte, ci mai ales liniște.

Gropile prietenilor noștri sînt lîngă zidul care desparte cimitirul de parcul rezervat de la Monceaux.

Am auzit voci de cealaltă parte a zidului. Am avut curiozitatea să știu cine îndrăznea să vină și să tulbure liniștea morților cu voci atît de ridicate.

Zidul este scund și cățărîndu-mă pe o piatră desprinsă din el am putut să privesc pe deasupra.

M-am uitat. Era el, Robespierre.

Se pare că zilnic are nevoie de două ore de plimbare, și că a ales parcul rezervat de la Monceaux.

Știa oare că moartea este la doi pași de el ?

Știa că numai un zid mic și șubred îl desparte de locul arid al așternutului de var nestins și mistuitor, unde i-a culcat pe Danton, pe Camille Desmoulins, pe Hérault de Séchelles, pe Fabre d'Eglantine ? Să fie poate o sfidare azvîrlită morților, așa cum o azvîrle celor vii ?

Mergea repede, însoțitorii lui se țineau după el cu greu.

Clipind des, cu mușchii feței agitați, epuizat, slăbit, încotro se duce astfel și cînd are de gînd să se oprească ?

Era totuși timpul. Văzînd mereu ghilotinîndu-se femei și copii, oamenilor le-a trecut spaima de ghilotină.

Jurnalul lui Prudhomme, singurul care a mai rămas și care a reapărut după ce și-a încetat o vreme apariția, relata acum cîteva zile că un curios, întorcîndu-se să vadă cum funcționa eșafodul, l-a întrebat pe unul de lîngă el :

— Ce-ar trebui să fac oare ca să fiu ghilotinat ?

Acum cîteva zile unul dintre condamnați citea o carte cînd a fost strigat. A citit și în timp ce i s-a făcut toaleta și a continuat să citească pînă a ajuns la eșafod; la

picioarele ghilotinei a pus semn la carte, a așezat-o pe marginea șaretei, apoi și-a întins brațele ca să-i fie legate.

Jacinthe mi-a povestit că alaltăieri cinci deținuți au scăpat de sub escortă nu ca să se salveze, ci ca să meargă încă o dată la Vodevil.

Unul din cei cinci s-a întors la tribunalul care-l condamnase și aci a întrebat :

— Puteți să-mi spuneți unde sînt jandarmii mei ? I-am pierdut.

Un om a fost găsit dormind într-una din tribunele Convenției.

— Ce faci dumneata aici ? a fost întrebat.

— Venisem să-l omor pe Robespierre ; dar în timp ce-și ținea discursul am adormit.

Am primit vizita doamnei de Condorcet, care venise să-mi mulțumească. Cu figura ei feciorelnică, Rafael ar fi luat-o drept prototip al metafizicii. Are treizeci și trei de ani.

A fost mai întîi călugăriță. Nu pentru a se întoarce lîngă ea se expusese Condorcet cînd fusese prins, ci, dimpotrivă, pentru a sta cît mai departe ; se ascunsese în strada Servandoni și doamna Condorcet o dată pe săptămînă, tremurînd și cu inima zdrobită, se ducea să-l vadă. El era înspăimîntat de primejdia la care se expunea soția lui. Făcuse rost de la Cabanis de o otravă sigură. Ca și mine, își fixase un termen pentru supliciul său. Trebuia să-și termine cartea *Progresul rațiunii umane.* În noaptea de 6 aprilie a scris ultimul rînd și în zorii zilei a plecat.

Nu a mers prea departe, după cum se știe. La Clamart a fost recunoscut ; la Bourg-la-Reine s-a otrăvit.

Îi fusese dat acestei biete femei *tristă pînă la moarte* — cum spune în Evanghelie — să-mi dăruiască un moment de bucurie.

Ea știe că mai sînt încă patru girondini ascunși, doi la Bordeaux, doi în grota Saint-Emilian.

Nu le cunoaște numele ; va primi însă vești despre ei și-mi va da de știre.

Oh, iubitul meu Jacques, nu m-aș mira ca tu să fii unul din cei patru ascunși !

De azi într-o lună, de azi în două luni, totul se poate schimba. Oamenii îl urăsc pe Robespierre, ți-o jur.

De la moartea lui Danton toată vina a fost aruncată asupra lui. Lumea nu poate uita că tocmai apelul la clemență i-a împins pe prietenii noștri în mormînt.

Robespierre a ucis femeile, femeile îl vor ucide pe el, dar nu fizic, cum a făcut Charlotte Corday, ci moral.

Moartea Charlottei Corday, calmă, neînfricată, sublimă, a întemeiat o religie, — religia admirației.

Moartea doamnei du Barry, biata făptură strigînd pe eșafod : „Încă o clipă, domnule călău, încă o clipă", a întemeiat religia milei.

Dar execuția sărmanei noastre Lucile le-a întrecut pe toate acestea. Nu a existat făptură omenească, de orice părere ar fi fost, să nu fi simțit că i se sfîșie inima din cauza morții ei.

Cu ce greșise ? Vrusese să-și salveze soțul iubit ; rătăcise în jurul închisorii ; se rugase, plînsese ; îi scrisese lui Robespierre : „Dumneata m-ai iubit, ai vrut să te căsătorești cu mine..."

Asta poate a fost crima, mai cu seamă dacă domnișoara Cornélie Duplay citise scrisoarea.

La execuția lui Lucile toată lumea a spus : „Oh, asta e prea mult !"

Și iată dovada. iubitul meu Jacques. Cum am spus mai înainte, doamna de Condorcet ține un mic magazin de lenjerie și un atelier de pictură, situat la cîteva case de cea pe care o locuiește Robespierre ; gălăgia unei teribile mulțimi a atras-o la fereastră.

Vacarmul se stîrnise chiar în fața casei tîmplarului Duplay.

Iată ce se întîmplase : o tînără regalistă, fata unui negustor de hîrtie din Cité, s-a prezentat de trei ori la locuința lui Robespierre, spunînd că vrea să-l vadă.

A treia oară insistența ei a trezit bănuielile domnișoarei Cornélie, care a chemat lucrătorii și aceștia au arestat-o.

Într-un coș avea două cuțite mici.

Interogată asupra cauzei insistenței ei, n-a putut răspunde altceva decît că a vrut să vadă cum arăta un tiran.

A fost dusă la Force și va face parte dintr-un mare grup anchetat sub acuzația de asasini ai lui Robespierre.

Seara, tremurînd de spaimă, Legendre și Rousselin au cerut jacobinilor să le dea o gardă pentru Robespierre.

Astfel, cînd un om este condamnat, și acela este Robespierre, prieteni și dușmani se unesc ca să-l piardă.

Tînăra Renaud, dușmana lui, îl numește tiran, vrînd să-l omoare.

Rousselin și Legendre, prietenii lui, l-au proclamat tiran din moment ce au cerut pentru el o gardă.

Mi-am petrecut noaptea visînd, iubitul meu, și întrebîndu-mă, — pentru că tot eram hotărîtă să mor — dacă nu ar fi mai bine să-mi folosesc la ceva moartea.

Așadar el trebuie să organizeze, după cum se povestește, o mare solemnitate, o sărbătoare a Ființei supreme, în care va fi glorificat el însuși ca mîntuitor al lumii.

Acestui om nu-i e de ajuns că e stăpîn, vrea să fie Dumnezeu.

Mă întrebam dacă nu e necesar un mare exemplu, lovindu-l în plin triumf.

Dar dacă trebuie dat un mare exemplu, de ce nu îl dă însuși Dumnezeu ?

Din moment ce un asemenea om există, înseamnă că Dumnezeu îi îngăduie existența.

Din moment ce Dumnezeu îi îngăduie existența, înseamnă că el servește intențiilor sale.

Trăiește el ca un instrument de pedeapsă divină ?

Nu, căci atunci el nu ar lovi decît pe cei răi ; nu, căci atunci el ar cruța femeile și copiii.

Trăiește el din uitarea și indulgența lui Dumnezeu ?

În acest caz îi revine omului să corecteze slăbiciunile lui Dumnezeu ?

Nu, iubitul meu, eu nu am nici sufletul unei Jahel, nici al unei Judith, nici al unei Charlotte Corday. Prefer să mă prezint cu mîinile nepătate de sînge în fața ființei necunoscute care mă va primi dincolo de pragul vieții.

Destul va trebui să dau socoteală de propriul meu sînge.

Faimoasa lui sărbătoare a avut loc. Nici în calea Domnului n-au fost presărate atîtea flori de-a lungul drumului străbătut de el altădată. Se spune că domnia sîngelui s-a terminat, că îi urmează cea a clemenței. Robespierre a oficiat ca pontif al Ființei supreme.

Ghilotina a dispărut, așa cum dispare soarele pentru a reapare a doua zi, și ca și soarele ca a dispărut dintr-o parte pentru a răsări într-alta.

De acum înainte execuțiile se vor face în foburgul Saint-Antoine, — iată ce a cîștigat Parisul la sărbătoarea Ființei supreme.

Șaretele nu vor mai avea de traversat Pont-Neuf, strada Roule și strada Saint-Honoré.

Robespierre vrea să condamne, dar nu vrea ca cei condamnați, trecînd prin fața casei tîmplarului Duplay, să strige ca Danton :

— Te iau cu mine, Robespierre ! Robespierre, mă vei urma !

Totuși i se pregătește o frumoasă sărbătoare.

Într-o singură zi, cincizeci și patru de persoane, din care șapte sau opt sînt femei frumoase, iar două sau trei chiar foarte tinere.

Dacă procesul ar mai întîrzia puțin, aș putea spera să fiu și eu implicată.

Se povestesc în fiecare zi lucruri groaznice, care fac să sporească mînia poporului întocmai ca lava unui vulcan.

Iată ce s-a petrecut ieri la Plessis :

Un condamnat pe nume Osselin, nume de o tristă celebritate, în momentul în care l-au strigat să-l urce în șaretă, și-a înfipt, în lipsa unei alte arme, un piron în inimă.

L-au lăsat puțin și apoi au început să-l tîrască. El apăsa într-una cuiul, fără să izbutească să se omoare. Gardienilor li se făcuse milă de el și îl trăgeau îndărăt spunînd :

— E mort.

Ajutoarele călăului îl trăgeau spre ei, spunînd :

— Trăiește !

Și călăii au fost cei mai tari. Au pornit-o în goană și au putut să-l ghilotineze încă viu.

Tu nu găsești, iubitul meu, că asemenea lucruri murdăresc izvorul de lumină al dumnezeirii și că ți-e rușine să mai trăiești după ce le-ai văzut ?

Îmi vine să arunc în Sena cei doi sau trei ludovici care mi-au mai rămas, ca să termin mai repede.

Să ne obișnuim cu moartea, vorbind puțin despre cimitir.

Îți amintești, iubitul meu, acea măreață scenă din *Hamlet* în care groparii, glumind între ei, unul îl întreabă pe celălalt dacă știe care monument durează cel mai

mult ; văzînd că interlocutorul se încurcă din ce în ce, îi spune :

— Nătărăule ! e groapa, fiindcă doar judecata de apoi îi va vedea sfîrșitul.

Ei bine, prietene, în vremea noastră, cînd nimic nu este durabil, groapa însăși a devenit nestatornică, asemeni tuturor celor omenești.

Sentimentul de milă profundă, inspirat de moartea femeilor și care după executarea lui Lucile a făcut să se audă : „Este prea mult !", ei bine, acea milă s-a domolit.

Cum ar fi oare altfel ? Pînă la Danton și Lucile, șaretele duceau douăzeci, douăzeci și cinci de condamnați ; astăzi duc cîte șaizeci.

Boala acută a devenit cronică.

Ghilotina are obiceiul să-și ia masa de la ora două pînă la șase seara : venim s-o vedem cum se hrănește ca animalele feroce din Jardin des Plantes. La ora unu șaretele o pornesc la drum ca să-i aducă iarăși carne.

În loc de cincisprezece-douăzeci de îmbucături ca altădată, înghite acum cincizeci sau șaizeci, — asta e totul ; pofta i-a venit mîncînd.

Totul e un fel de rutină, un mecanism organizat.

Fouquier-Tinville învîrtește roata și învîrtind-o se îmbată. Acum două zile el a propus să așeze ghilotina chiar în teatru.

Dar toată povestea asta dă morți, iar morților le trebuiesc cimitire.

Belșugul de cadavre a început la Madeleine. E adevărat că acolo se află regele, regina și girondinii.

Vecinii au spus : „Destul !" și cimitirul a fost închis pentru a se deschide porțile celui de la Monceau.

Danton, Desmoulins, Lucile, Fabre, d'Eglantine, Hérault de Séchelles și ceilalți au fost primii.

Apoi, cum cimitirul nu are decît douăzeci și nouă de stînjeni lungime și nouăsprezece în lățime, curînd a fost plin. Ghilotina și-a schimbat locul.

I s-a dat cimitirul Sainte-Margueritte. Cu șaizeci de cadavre pe zi, s-a umplut și acesta. Nu mai aveau unde să-i îngroape.

Ar fi fost o soluție, să se azvîrle un strat de treizeci de centimetri de var pe fiecare cadavru ; dar cum condamnații ar fi fost la un loc cu ceilalți morți ai cimitirului,

însemna să fie calcinați cu toții, — și morții foburgului și morții orașului.

Dintr-o pietate lesne de înțeles, foburgul n-a acceptat să li se ardă morții.

Atunci condamnații au fost transportați la mănăstirea Saint-Antoine, dar iată că la șapte sau opt picioare adîncime au dat de apă, și toate fîntînile din cartier riscau să fie otrăvite.

Oamenii tac, însă pămîntul vorbește : el spune că e istovit ; se plînge că i se dau mai mulți morți decît poate descompune.

Mărturisesc, iubitul meu, că, pe măsură ce mă apropii de termenul pe care eu însămi l-am fixat, mă gîndesc mai mult la bietul meu trup. Ce va spune sufletul meu, care totdeauna l-a avut în grijă, cînd va plana deasupra lui și îl va vedea respins de argilă, topindu-se și mustind la soare ? Îmi vine să scriu Comunei, pe care o văd acum în mare încurcătură, și să-i propun să ardă trupurile ca la Roma.

Dar nu trebuie să pierd timp ; sîntem în 9 iunie și în cîteva zile...

13

Perfect, ghilotina a fost adusă înapoi în Piața Revoluției. Asta mi-a redat toată liniștea.

Eram teribil de necăjită că nu voi muri în piața unde muriseră oamenii cumsecade.

Ce vrei, iubitul meu Jacques, sîngele nu înșală și de aceea, cu toate că din moșiile mele, din castelele, din casele, din fermele, din cei o sută de mii de franci venit, în fine din toate astea nu mi-au rămas decît opt franci într-un sertar, — eu nu sînt mai puțin domnișoara de Chazelay.

Există cel puțin un punct asupra căruia sînt liniștită, — nemurirea sufletului. Din moment ce Robespiere a recunoscut-o în numele poporului francez, înseamnă că ea există. Un popor întreg, și încă atît de inteligent ca al nostru, nu ar fi recunoscut în unanimitate un lucru care nu i-ar fi fost dovedit materialmente.

Sărbătoarea cămășilor roșii se apropie. Se spune că va fi la 17 ale lunii acesteia.

După cît se pare, va fi ultimul spectacol de acest fel pe care îl voi vedea.

Cele două personaje principale ale acestei îngrozitoare drame sînt mama și fiica ; doamna și domnișoara de Saint-Amarante.

Mama este văduvă, spune ea, a unui aghiotant ucis la 6 octombrie.

Fiica este măritată cu fiul domnului de Sartines.

Cele două doamne primeau multă lume ; locuiau în casa din colțul străzii Vivienne.

Pe pereții salonului lor, unde se jucau cărți, se puteau vedea multe portrete ale regelui și ale reginei.

Robespierre [1] tînărul era unul dintre obișnuiții casei.

Se presupunea că el își va ocroti prietenele. Asta ar fi însemnat ca Robespierre să accepte revenirea la clemență. Deci, revenirea la clemență din cauza unor femei regaliste și corupte. Frumos cîmp de exploatat pentru calomnie.

Numai că Robespierre nu avea sentimente fraterne atît de calde încît să cadă în cursă.

El a ordonat, dimpotrivă, să li se alăture și tînăra Renaud, cea care se prezentase la el să vadă cum arată un tiran, și bărbatul care venise să-l asasineze și adormise în tribună.

Apoi, cum din suficiente motive el era părintele patriei, a hotărît ca toți asasinii săi să meargă la eșafod îmbrăcați în cămăși roșii.

Va fi o mare sărbătoare, cu atît mai mult cu cît 17 iunie va coincide exact cu terminarea resurselor mele de trai.

Iubitul meu, am împlinit ieri șaptesprezece ani ; timp de zece ani nu am fost nici fericită, nici nenorocită, neavînd nici sentimentul bucuriei, nici pe cel al tristeței ; timp de patru ani însă, am fost atît de fericită cît poate fi o femeie : am iubit, am fost iubită.

De doi ani viața mea se desfășoară între speranță și neliniște ; cum nu am făcut niciodată vreun rău cuiva,

[1] Au existat doi frați, Maximilien de Robespierre, primul născut, avocat, om politic (1758—1794), personajul acestei perioade revoluționare, și Augustin de Robespierre, mezinul (1763—1794), care a murit pe eșafod împreună cu fratele său mai mare.

nu-mi închipui că Dumnezeu vrea să mă încerce, și cu atît mai mult să mă pedepsească. Poate ar fi fost mai bine pentru mine în aceste momente dacă în locul educației filozofice pe care am primit-o de la tine, să fi primit de la vreun preot educația catolică, aceea care pregătește pe creștini să primească, binecuvîntînd pe Dumnezeu, atît binele cît și răul ; dar mintea mea refuză un alt raționament decît acesta :

Sau Dumnezeu este bun, sau Dumnezeu este rău.

Dacă Dumnezeu este bun, el nu poate trimite suferință cui nu a făcut rău.

Dacă Dumnezeu este rău, îl reneg ; nu este Dumnezeul meu.

Nimic nu mă va putea face să cred că un lucru nedrept provine de la o esență divină.

Prefer să mă întorc, iubitul meu, la acea vastă și inteligentă filozofie care nu admite un dumnezeu personal, care să se ocupe de fiecare individ în parte, cînd el are de diriguit ordinea universală a naturii.

„Numai prin porunca lui Dumnezeu poate muri pînă și o pasăre", spune Hamlet.

Dar Dumnezeu a spus o dată pentru totdeauna :

„Păsările vor muri" ; și păsările mor.

Cînd, unde, cum, — Dumnezeu nu-și face griji.

Cu noi, iubitul meu, este la fel cum e și cu păsările. Dumnezeu a populat globul nostru cu toate speciile vieții, de la imensul elefant pînă la infuzorul invizibil ; elefant sau infuzor, nu i-a venit mai greu să-l creeze pe unul decît pe celălalt și nu îl iubește mai mult pe unul decît pe celălalt. El nu vrea decît conservarea raselor.

Pentru ce crede rasa umană că are un Dumnezeu al ei special ? Oare pentru că este cea mai nesupusă, cea mai răzbunătoare, cea mai feroce, cea mai orgolioasă dintre rase ? În plus, se vede bine ce fel de Dumnezeu și-a făurit, — Dumnezeul armatelor, Dumnezeul răzbunărilor, Dumnezeul ispitelor ; nu a introdus ea acea blasfemie în cea mai sfîntă rugăciune a ei : *ne nos inducas in tentationem ?* Îl vezi tu, iubitul meu, pe Dumnezeu plictisindu-se în grandoarea lui eternă, în măreția lui nemaipomenită și trecîndu-și vremea — cu ce ? Să ne ducă pe noi în ispită ?

Și ni se poruncește să ne rugăm lui Dumnezeu seara și dimineața, să cerem să ne ierte greșelile noastre.

Să-i cerem mai întîi să ne ierte rugăciunile cînd acestea sînt o greșeală.

Și apoi orgoliul acela de pigmei, de a crede că îl putem ofensa pe Dumnezeu !

În ce ? Cum ? Tăgăduindu-l ?

Noi nu-l tăgăduim, noi îl căutăm.

Dacă ar fi vrut să fie cunoscut, s-ar fi arătat.

Îl vezi tu pe Dumnezeu transformat în enigmă și enigma dată oamenilor ca să aibă ce dezlega în eternitate ?

Astfel, fiecare popor și-a făcut un Dumnezeu după placul lui, care nu este bun decît pentru el singur și care nu poate servi altora.

Hindușii și-au creat un dumnezeu cu patru capete și patru mîini, ținînd în aceste mîini lanțul pe care se sprijină lumile, cartea legii, dalta de scris și focul sacrificiului.

Egiptenii și-au creat un dumnezeu muritor și al cărui suflet trece la moartea lui în corpul unui bou.

Grecii și-au creat un dumnezeu paricid ; cînd lebădă, cînd taur, aruncîndu-și din cer pe pămînt — cu o lovitură de picior — singurul fiu legitim pe care-l avusese.

Evreii și-au creat un dumnezeu gelos și răzbunător, care înecă pămîntul ca să facă oamenii mai buni și care își dă seama că după aceea sînt mai răi decît au fost înainte.

Doar mexicanii și-au creat un dumnezeu vizibil, Soarele.

Noi, privilegiații creațiunii, l-am avut pe Omul-Dumnezeu, cu morala lui sfîntă ; el ne-a dat o religie a dragostei și a devotamentului.

Dar duceți-vă să o căutați, pierdută cum este între dogmele Bisericii, cu pontiful ei — regele Romei — care, ca fondator divin, în loc să-i dea Cezarului ce-i al Cezarului, face comerț cu tronuri, tocmai el al cărui regat nu este în lumea aceasta !

Doamne-Dumnezeule, în momentul în care voi apare în fața ta, aș face poate mai bine să mă rog, să mă umilesc, să cred, să supun inteligența mea credinței, adică să nu cred în ceea ce văd și să cred în ceea ce nu văd. Dar tu mi-ai dat această inteligență ca să mă

servesc de ea. Tu ai spus-o : Adevărul nu e pe lume ca să fie ascuns. Soarele a fost creat ca să lumineze pămîntul.

Nu, Doamne, nu, suflet al lumii, nu, creator al infinitului, nu, stăpîn al veșniciei, nu, nu voi crede niciodată că suprema ta plăcere este de a fi adorat de această turmă simplă care te primește gata făcut din mîinile preoților ei și care te închide în dogma îngustă a credinței iraționale, cînd întregul univers nu este de ajuns de încăpător ca să te cuprindă !

Astăzi se celebrează liturghia roșie pe marele altar al Revoluției.

Ieri doamna de Condorcet a venit să mă vadă ; avea ceva să-mi comunice.

Eram plecată să-mi iau rămas bun de la mormintele din cimitirul Monceau.

Mă voi duce astăzi pe la ora două la doamna de Condorcet, locuiește în strada Saint-Honoré, 352. Voi sta într-un loc minunat de unde voi putea vedea trecerea cortegiului.

Acum, prietene drag, eu însămi nu știu ce se va întîmpla, nu știu dacă acest manuscris va ajunge vreodată în mîinile tale, căci nu știu ce e cu tine, nu știu dacă trăiești, nu știu dacă ai murit.

Doamna de Condorcet este singura persoană din lume pe care o cunosc : dacă nu ești decît exilat și te vei întoarce în Franța, numai ea va fi în măsură să cunoască acest lucru ; voi depune deci în mîinile ei manuscrisul.

Îl voi putea continua în închisoare ? voi putea oare — pînă în momentul în care voi urca în șareta nefastă, să-ți spun : „Te iubesc" ? Nu ; să-ți scriu : „Te iubesc" ; să ți-o spun, o voi putea face mereu, și va fi ultimul cuvînt pe care-l voi arunca în vînt pe eșafod, și securea îl va reteza în grumazul meu.

Dealtfel, iau caietul cu mine ; poate ceea ce avea să-mi spună are o oarecare importanță, și poate acasă la ea voi avea timp să adaug ceva.

Am făcut bine că l-am luat, vei ști măcar, iubitul meu, că nu am murit decît după ce mi-am pierdut ultima speranță.

Ieri la Convenție s-a dat citire acestei scrisori a reprezentantului lui Robespierre la Bordeaux :

Trăiască Republica una și indivizibilă !

Girondinii pe care îi știam ascunși la Bordeaux au fost denunțați și arestați. Unul din ei s-a înjunghiat și a murit pe loc.

Ceilalți s-au retras în grotele de la Saint-Emilion unde sînt vînați cu cîinii.

Ora opt seara

Aflu chiar în clipa aceasta că au fost prinși. Din nenorocire unul a fost sugrumat în luptă.

Cei doi supraviețuitori au refuzat să-și spună numele ; nimeni nu-i cunoaște aci la Bordeaux.

Mîine seară ghilotina va face dreptate.

Trăiască Republica !

Sînt patru zile de cînd a fost scrisă scrisoarea, prin urmare ei sînt morți !

Dacă tu ai fi una din victime, cum de nu a venit sufletul tău să-și ia rămas bun de la mine ?

Odată mort, tu ai știut unde mă aflu, morții le știu pe toate.

Oh ! dacă trăiești, eu voi veni să-mi iau rămas bun oriunde vei fi, dacă nu...

Iată cortegiul asasinilor lui Robespierre.

Este într-adevăr foarte frumos : gîndește-te, cincizeci și patru de cămăși roșii. Celor zece șarete le-au trebuit două ore ca să vină de la Conciergerie pînă aici.

Și casa tîmplarului Duplay este închisă tot ca în ziua execuției lui Danton și a lui Camille Desmoulins !

Eu înțeleg ferestrele închise în ziua aceea, era vorba de prieteni. Dar astăzi, Robespierre, trec asasinii tăi. Sau nici tu nu ești atît de sigur, sau nici tu nu prea crezi ?

Atunci, dacă-i așa, întinde un lanț de-a curmezișul străzii, și cortegiul de nevinovați nu va trece mai departe de ușa ta.

Nu poți să ierți o dată, tu care ucizi în fiecare zi ?

Iată un frumos prilej să joci rolul lui Dumnezeu !

Hai, suveran pontif, întinde mîna și pronunță faimosul *quos ego* al lui Neptun.

Ah ! de astă dată ofranda este demnă de divinitate.

Ți-au înmănunchiat această jerbă omenească de pe toate treptele scării sociale. Iată pe doamna Saint-Amarante și pe fiica ei ; iată patru funcționari ai municipali-

tății : Marino, Soulès, Froidiez și Daugé ; iat-o pe domnișoara de Grandmaison, artistă la Italieni ; iată pe Louise Giraud, cea care a vrut să vadă cum arată un tiran.

L-a văzut.

Și acea fetiță de șaisprezece ani, acea fetiță nefericită, care nu a făcut nimic altceva decît că i-a adus de mîncare stăpînei sale.

Oh ! ce frumos va fi spectacolul ; execuția va dura cel puțin o oră.

Apoi tunuri, soldați... Nu s-a mai văzut încă ceva asemănător de la execuția lui Ludovic al XVI-lea.

Rămîi cu bine, prietenul meu ; adio, iubitul meu, adio, viața mea ; adio, sufletul meu ; adio, tot ce am iubit, tot ce iubesc, tot ce voi iubi pînă dincolo de moarte... Adio !

Le voi vedea pe toate și voi arunca blestemul asupra acestui om.

(Urmarea manuscrisului Evei pe foi volante)

La Force, 17 iunie 1794, seara

Sînt în *La Force*, în camera ocupată mult timp de Vergniaud. Iată ce s-a întîmplat.

Vrînd să asist la execuție, am coborît de la doamna de Condorcet și am început nu să urmez, ci să merg înaintea șaretei. Un om îmbrăcat de gală, în uniformă de general, gătit cu pene și panașe și învîrtind o sabie mare, deschidea drumul șaretei.

Era generalul Comunei, Henriot. Cineva a avut grijă să-mi spună că el devenea maestru de ceremonii al ghilotinei numai în ocaziile solemne.

Cel care mi-a dat aceste explicații era un burghez cam de patruzeci și cinci de ani, cu umeri lați și foarte cunoscut, după cît se pare, în mulțimea Parisului, pentru că, fără să fi avut nevoie să se servească de forța lui, toți îi făceau loc și îl salutau.

— Domnule, i-am spus, sînt foarte interesată să văd ce se va întîmpla ; vreți să-mi îngăduiți să merg lîngă dumneavoastră, ca să profit de forța și chiar de popularitatea pe care le aveți ?

— Mai mult decît atît, mica mea cetățeană, mi-a spus bărbatul acela voinic, ia-mă de braț, dar nu-mi spune

domnule; este o toartă care, adăugată numelui, miroase puțin prea mult a aristocrat pentru un locuitor de la periferie ca mine; ia-mi brațul și, dacă vrei să vezi bine, vei fi servită după pofta inimii.

L-am luat de braț. Ceea ce vroiam era să văd, dar mai ales să fiu văzută.

El nu promisese mai mult decît era în stare. Cu toate că înghesuiala era mare, mulțimea a continuat să-i facă loc, salutîndu-l la tot pasul și, după zece minute, ne-am pomenit în partea dreaptă ghilotinei, în același loc unde stătusem alături de Danton în ziua execuției lui Charlotte Corday.

În spatele meu era renumita statuie a Libertății sculptată de David pentru sărbătoarea zilei de 10 august.

Ce-or fi făcînd oare cei doi porumbei care se opriseră atunci din zbor în cutele rochiei statuii?

Dar iată, în vuietul strigătelor și insultelor, șaretele s-au oprit în ordinea în care ieșiseră din curtea închisorii Conciergerie.

Condamnații nu au fost aranjați după măsura vinovăției lor, ca să înceapă cu unii și să termine cu ceilalți; nu, de data aceasta se știa bine că toți vinovații erau nevinovați.

Nu-ți vei putea închipui niciodată, iubitul meu, ce spectacol prezenta acest înspăimîntător măcel.

O oră, o oră întreagă, o lungă oră, înfiorătoarea mașină a funcționat, căzînd de cincizeci și patru de ori și retezînd de fiecare dată o viață cu toate iluziile, cu toate speranțele ei.

Călăii erau cei obosiți; pacienții erau cei care îi grăbeau.

De fiecare dată cînd cădea cuțitul, bărbatul de care mă sprijineam îmi strîngea brațul cu o mișcare sacadată și murmura încet:

— Oh, e prea mult, e prea mult! Bărbați, — mai merge! dar femei! Oh, femei!...

În sfîrșit, nu mai rămăsese decît biata fetiță, mica lucrătoare care nu făcuse altceva decît să ducă de mîncare domnișoarei de Grandmaison. Polițistul care o arestase povestea că atunci cînd se dusese s-o ridice de la locuința ei, într-o mansardă de la etajul șapte, nu văzuse aci altă mobilă decît o saltea de paie; îi dăduseră lacrimile și le spusese celor de la comitet că e păcat s-o

omoare. Dar nimeni nu l-a luat în seamă și fata a fost judecată, condamnată și împinsă în șaretă la un loc cu ceilalți. Iar ea, sărmana făptură, văzuse cum cădeau capetele celor cincizeci și trei de tovarăși de suferință și murise cu ei de cincizeci și trei de ori înainte să moară.

I-a venit în sfîrșit rîndul.

— Oh ! a murmurat protectorul meu, și copila asta, și ea ! Nu găsești că e josnic ? Și atîția oameni aici care nu spun nimic ! Oh ! uite că o iau, uite că o îndeamnă să urce pe eșafod ! Nu le e rușine ! Uite, uite ! se potrivește chiar ea pe scîndură !...

— Domnule călău, m-am așezat bine așa ?

Apoi cuțitul a coborît, s-a auzit o lovitură surdă. Bărbatul de care mă sprijineam a căzut ca fulgerat ; eu, în mijlocul acestei tăceri lugubre, am strigat :

— Ah ! Blestemat să fie Robespierre și ziua în care a dat acest spectacol pămîntului și cerului !... Blestemat ! Blestemat ! Blestemat !

S-a produs o mare mișcare ; m-am simțit luată și în timp ce mă duceau, am auzit spunîndu-se :

— Cetățeanului Santerre i s-a făcut rău ! și el e totuși bărbat !

Cînd mi-am revenit îndeajuns ca să-mi dau seama ce se petrecea, m-am văzut într-o trăsură cu doi polițiști care mă conduceau la închisoare. Numai că, necunoscînd deloc cartierul acesta din Paris, am întrebat unde mă duceau.

Unul din ei mi-a răspuns :

— La închisoarea La Force.

În momentul sosirii am citit la răspîntie : rue Pavée ; apoi s-a deschis o poartă masivă. Am intrat într-o curte ; m-au pus să cobor și să intru în temniță.

Acolo mi s-a cerut numele.

— Eva, am răspuns.

— Numele dumneavoastră de familie ?

— Nu am familie.

— Ce-a făcut ? a întrebat gardianul.

— A scos strigăte instigatoare.

Actul de încarcerare a fost făcut fără zăbavă.

— E-n ordine, a spus temnicerul ; acuma puteți să vă retrageți.

Cei doi oameni au plecat.

Paznicul m-a urcat la etajul al doilea. Ajuns pe coridor, a fluierat un cîine enorm.

— Nu vă fie frică, mi-a spus el, n-a făcut niciodată rău cuiva.

L-a pus să mă adulmece.

— Așa ! a spus el apoi ; acuma iată-l pe adevăratul dumneavoastră paznic. Dacă încercați să fugiți, dar mă îndoiesc să aveți chef de așa ceva, el o să vă împiedice. Dar nu face nici un rău. Liniștiți-vă. Nu-i așa, Pluton ? Acum cîteva zile un deținut a încercat să evadeze ; Pluton l-a apucat de încheietura mîinii și mi l-a adus fără ca să-i facă nici cea mai mică zgîrietură.

Ajunsă în celula mea, l-am întrebat :

— Credeți că mai am mult ?

— Trei sau patru zile.

— Este foarte mult, am spus eu încet.

Paznicul s-a uitat la mine :

— Sînteți cumva grăbită ?

— Foarte grăbită.

— Aveți dreptate, a spus el filozofic, cînd trebuie să termini...

— Mai bine să termini pe dată, am răspuns eu.

— Dacă sînteți chiar hotărîtă, putem să stăm de vorbă.

— Cum se procedează ?

— Vă dau un loc de favoare, cum se spune la teatru. Aici este închisoarea comedianților ; avem ce avea Opera mai de seamă, ba chiar și o parte a Comediei Franceze. Pînă atunci cum veți trăi ?

— Cum se trăiește aici ; este prima oară că vin, am adăugat surîzînd, și nu cunosc obiceiurile casei.

— Vreau să zic, aveți bani ca să vi se gătească separat sau mîncați de la cazan ?

— N-am nici un ban, i-am răspuns, dar uite un inel : mă poți hrăni din inelul acesta ; e de ajuns pentru două sau trei zile de hrană, nu ?

Temnicerul a examinat inelul ca un om care se pricepea la bijuterii. E firesc, de zece ani de cînd era la La Force, îi trecuseră destule prin mînă.

— Oh, a spus el, dacă v-aș hrăni două luni pentru inelul ăsta, tot n-aș face o afacere proastă.

Apoi a continuat, chemîndu-și soția :

— Doamnă Ferney !

Doamna Ferney a apărut.

— Iat-o pe cetățeana Eva, pe care ți-o recomand. E închisă sub învinuirea de instigare. Dă-i o cameră bună și tot ce-ți cere.

— Chiar hîrtie, cerneală și pană ? am întrebat eu.

— Chiar hîrtie, cerneală și pană este ceea ce ne cer în primul rînd cînd vin toate deținutele noastre.

— Hai, am spus, văd eu că n-o să am timp să mă plictisesc aici.

— De asta mi-e teamă și mie, a spus paznicul. Mi-ar face totuși plăcere să vă am în pază cît mai mult timp cu putință.

— Chiar mai mult decît ar suporta inelul ? l-am întrebat rîzînd.

— Atît cît o să vrea Dumnezeu.

Acea blîndețe a gardianului, politețea soției lui, cuvîntul *Dumnezeu* invocat sub bolta închisorii, toate n-au făcut decît să mă intrige.

Au trecut atîția aristocrați prin aceste închisori încît, datorită contactului cu ei, s-a tocit asprimea gardienilor.

În rest, — lucru pe care nu-l știam și pe care l-am aflat ulterior, cei doi Ferney se bucurau de reputația unor oameni buni printre deținuți.

Buna doamnă Ferney, în timp ce-mi mătura camera și aranja așternutul curat pe patul care urma să fie al meu, promițîndu-mi cerneală, pană și hîrtie pentru seara aceea, m-a întrebat cu ce am greșit ca să fiu băgată la închisoare.

— Dar, i-am spus, știți din actele întocmite. Am proferat cuvinte de instigare împotriva regelui Robespierre.

— Sst ! copila mea, mi-a spus ea, tăceți din gură, avem aici o mulțime de oameni care au oribila îndeletnicire de spioni. Vor veni la dumneavoastră, vor mărturisi false crime ca să tragă în schimb de la dumneavoastră crime adevărate. Există dintr-aceștia și printre femei și printre bărbați. Să nu aveți încredere ; noi sîntem obligați să primim drojdia asta a societății, dar atîta cît putem, ca oameni cinstiți ce sîntem, îi prevenim pe deținuți.

— Oh, nu am de ce mă teme.

— Biata mea copilă, chiar și nevinovații trebuie să tremure.

— Dar eu sînt vinovată, eu am strigat : „Jos cu Robespierre ! Jos Monstrul !“ Și l-am blestemat.

— De ce ați făcut asta ?

— Ca să mor.

— Ca să muriți ! a repetat femeia mirată. Și luînd lampa s-a întors să mă privească în față, ceea ce nu făcuse pînă atunci.

— Să muriți ? Dumneavoastră ? Ce vîrstă aveți ?

— Am împlinit șaptesprezece ani.

— Sînteți frumoasă.

Am ridicat din umeri.

— Îmbrăcămintea vă arată bogată.

— Am fost.

— Și vreți să muriți ?

— Da.

— Nu se poate, răbdare ! a făcut ea coborînd vocea ; vedeți, nu mai poate să dureze mult.

— Puțin mă interesează dacă durează mult sau dacă încetează curînd.

— Eu văd cum stau lucrurile, a spus maica Ferney așezînd lampa pe masă și continuînd să deretice. Biată tinerețe, i-au ghilotinat iubitul și vrea să moară !

N-am răspuns nimic, temnicera și-a continuat treaba. După ce a terminat, m-a întrebat ce voiam pentru cină.

I-am cerut o ceașcă de lapte.

O clipă după aceea, a urcat din nou cu o ceașcă de lapte, hîrtie, cerneală și o pană.

— Știți pe cine au mai adus ? a spus ea.

— Nu.

— Santerre, copila mea, faimosul Santerre, regele foburgului Saint-Antoine. Ah ! pe ăsta nu-l vor putea ghilotina pe tăcute. Vreți să-l vedeți ?

— Îl cunosc.

— Aș !

— Nu numai că eram la brațul lui cînd m-au arestat, dar sînt probabil cauza arestării lui. Aș vrea să mă iertе. Asta e tot. Pot să-i vorbesc ?

— Am să-i spun lui Ferney, o să se bucure. Ah, aici cel puțin, deținuții pot să se vadă și să se consoleze între ei, nu sînt la carceră.

A ieșit. Am rămas pe gînduri și mi-am zis : ce înseamnă destinul !

Iată un patriot bine cunoscut, mai mult prin exagerarea decît prin indiferența lui. A luat parte la toate cele întîmplate de la cucerirea Bastiliei pînă astăzi. Și-a apărat foburgul ca un leu, a făcut servicii mari Revoluției. A fost, ca și mine, curios să vadă această ultimă execuție. Întîmplarea face să-l întîlnesc : de teamă să nu fiu strivită, mă sprijin de brațul lui. Vederea aceluiași spectacol ne produce un efect deosebit. Pe el îl distruge, pe mine mă scoate din minți. În culmea furiei, eu îi arunc blesteme călăului, și iată-ne pe amîndoi în aceeași închisoare, destinați după cît se pare aceleiași șarete și aceluiași eșafod. Dacă nu l-aș fi întîlnit, pentru mine nu s-ar fi schimbat nimic, deoarece eu luasem o hotărîre. Dar lui i s-ar fi întîmplat oare același lucru ?

Chiar acum ușa mea s-a deschis și l-am auzit pe berar spunînd cu vocea lui groasă :

— Unde e mica și frumoasa cetățeană care vrea s-o iert ? N-am nimic să-i iert.

— Așa este, i-am spus, eu sînt probabil cauza arestării dumneavoastră.

— Ce tot spui ? Am leșinat ca o muiere. Este o crimă să leșini. Dar cui să-i treacă prin minte că un elefant ca mine are să leșine ? Dobitoc, dobitoc mare ce sînt ! Mărturisește totuși că această mică Nicole care îi spunea călăului cu vocea ei blîndă : „Domnule călău, m-am așezat bine așa ?“ — mărturisește că îți sfîșie sufletul. Dumneata nu ți-ai putut înghiți blestemul, i l-ai aruncat în față și bine ai făcut ; ca să le sfîșie măruntaiele celor care n-au îndrăznit să i-l scuipe în obraz ! Oh ! Moartea femeilor, ai să vezi moartea femeilor îl va ucide !

— Atunci, mă iertați ?

— Cred și eu ! Dar te laud ! Și te admir ! Am și eu o fată de aceeași vîrstă, dar nu atît de frumoasă ca dumneata ; ei bine, aș vrea grozav ca ea să fi făcut ce ai făcut dumneata, chir dacă ar trebui să moară cum vei muri, iar eu s-o conduc la eșafod și să mă urc să stau alături de ea !

— Mă liniștiți, domnule Santerre. Știind că ați fost arestat din pricina mea, n-aș fi murit liniștită.

— Moartă ! Încă nu ești moartă. Ah ! cînd se va afla în foburg că sînt arestat, are să iasă un tămbălău grozav ! Aș vrea să fiu acolo să-mi văd oamenii !

— Dar să stabilim dinainte un lucru, domnule Santerre : orice s-ar întîmpla, nu veți face nimic pentru a mă salva, pentru că eu chiar vreau să mor.

— Să mori, dumneata ?

— Da, și dacă eu am să vă rog, chiar mă veți ajuta, nu-i așa ?

Santerre a dat din cap că nu.

— Mai spuneți-mi o dată că mă iertați și întoarceți-vă la dumneavoastră în cameră ; cetățeana Ferney îmi face semne că e timpul să ne despărțim.

— Te iert din toată inima, a spus el, chiar dacă cunoștința noastră are să mă ducă la eșafod. Pe mîine !

— Cum puteți spune *Pe mîine ?*

M-am întors spre doamna Ferney :

— Ne vedem și mîine ?

— La orele de plimbare, da.

— Atunci, cetățene Santerre, spun și eu ca dumneavoastră : pe mîine !

A ieșit. Mi-am luat ceașca de lapte și am început să-ți scriu.

Aud bătînd ora două la Primărie. Nu știi ce liniște îmi dă certitudinea că voi muri mîine sau poimîine.

La Force, 18 iunie 1794

Prietene, cred că am avut despre moarte cea mai adîncă imagine care se poate avea. Am dormit șase ore un somn adînc, fără vise, vecin cu moartea.

Și totuși, oricît aș căuta o comparație, nimic nu poate semăna cu moartea decît moartea.

Dacă ea n-ar fi decît un somn ca cel pe care îl dorm, nimeni nu s-ar teme de moarte mai mult decît se teme de somn.

Lavoisier a spus că omul ar fi un fluid solidificat ; nici că se poate reduce omul la o formulă mai simplă.

Cuțitul îți cade pe gît și fluidul dispare.

Dar acest fluid care a alcătuit omul, la ce servește, ce devine el, amestecat din nou cu întreaga fire, adică reîntors la sursă ?

Ceea ce a fost înainte de a se naște ?

Nu, căci înainte de a se naște nu existase.

Moartea este necesară, tot atît de necesară ca viața. Fără moarte, adică fără succesiunea ființelor, nu ar mai fi progres, nu ar mai exista civilizație. Ridicîndu-se unele peste altele, generațiile își lărgesc orizonturile.

Fără moarte, lumea ar sta pe loc.

Dar moartea ce face din morții ei ?

Îngrășămîntul ideilor, gunoiul științelor.

Într-adevăr, nu e deloc vesel să te gîndești că ăsta ar fi singurul lucru bun rămas trupurilor, de îndată ce au devenit cadavre.

Gunoi acea sublimă Charlotte Corday ! Gunoi acea bună Lucile ! Gunoi sărmana, micuța Nicole !

Oh ! cu totul altfel însă gîndește poetul englez punîndu-l pe preot să rostească următoarele patru versuri cînd o binecuvîntează pe Ofelia moartă :

Tu care-a zilelor povară ți-a fost prea mare pe pămînt,
Nevinovată și fecioară, te odihnește în mormînt,
Ca cel de sus să poată face-n neobosita lui schimbare,
Din suflet înger, dacă-i place, din trupul tău, de vrea,
o floare.

Dar vai ! știința modernă admite ca trupul să se transforme în flori, dar nu admite ca sufletul să se prefacă în înger.

Acest înger, odată zămislit, unde să-l așezi ?

Cîtă vreme neștiința astronomică a crezut în existența unui cer, îl situa în cer ; dar știința modernă a făcut să dispară deodată bolta cerească a grecilor, firmamentul ebraic și cerul creștinilor.

Cînd pămîntul era centrul lumii ; cînd, așa cum pretindea Thalès, pămîntul era purtat pe ape ca o navă imensă ; cînd, după Pindar, era susținut pe coloane de diamante ; cînd, după Moise, soarele era cel care se învîrtea în jurul lui ; cînd, cum credea Aristot, ar fi existat ceruri deasupra noastră, cerul lunii, al lui Mercur, al lui Venus, al soarelui, al lui Marte, al lui Jupiter, al lui Saturn și, în fine, firmamentul, bolta solidă în care sînt încrustate stelele, — atunci puteai, cu toate că acela era cerul păgîn, să-i așezi acolo pe Dumnezeu, îngerii, serafimii, influențele, sfinții, sfintele, așa cum un cuceritor se așază în regatul cucerit. Acum cînd, după Luna, pămîntul este socotit cea mai mică planetă, cînd pămîntul este cel care se rotește iar soarele cel care

stă nemișcat, cînd cele opt ceruri au dispărut pentru a face loc infinitului, — în ce tărîm al infinitului să așezăm noi, Doamne, îngerii tăi ?

O, prietene, de ce m-ai învățat toate aceste lucruri, despre arborele vieții, arborele științei, arborele îndoielii ?

Ferney și soția lui mi-au spus că, doar dacă agenții nu m-au denunțat direct tribunalului revoluționar, ar fi cu putință să fiu uitată aici fără să mi se facă proces.

Ar însemna că nu am noroc, trebuie să recunoști.

Sînt atît de plictisită de viața asta mai pustie, mai tristă, mai mută pentru mine decît moartea, încît mă voi folosi de orice împrejurare ca să scap de ea.

Iată la ce m-am gîndit.

Întrucît se pare că nu vor să-mi facă proces, am să renunț.

Aici se dau două pauze pe zi.

Deținuților le este permis să ia parte la amîndouă !

Și să te plimbi în curtea închisorii, și să vezi cum pleacă cei condamnați spre piața Revoluției.

La prima serie vom coborî, Santerre și cu mine, să vedem acest spectacol. Voi avea mîinile legate la spate, părul înnodat în vîrful capului.

Mă voi strecura printre condamnați și mă voi urca în șaretă. Și atunci într-adevăr voi avea mare ghinion dacă ghilotina n-o să mă vrea !

Numai că trebuie să-l conving pe Santerre ; cred că aici e greul.

Acest respectabil berar este într-adevăr un om foarte cumsecade. Cînd i-am spus că tu ești cel pe care îl iubesc, cînd i-am spus că i-au vînat cu ciinii pe ultimii doi girondini în grotele de la Saint-Emilion ; cînd i-am spus că unul din acești doi martiri erai probabil tu, și cînd și-a adus aminte că i s-a povestit și lui același lucru ; cînd, în sfîrșit, i-am spus că doar în el puteam avea încredere, că doar lui puteam să-i cer acest serviciu, a consimțit plîngînd ; dar, în fine, a consimțit.

Mîine trebuie să fie o execuție. S-au anunțat trei șarete, ceea ce înseamnă cel puțin optsprezece persoane.

Una în plus sau în minus, nimeni n-o să bage de seamă, nici chiar moartea !

Ți-am spus tot ce aveam să-ți spun, iubitul meu ; am să folosesc noaptea, încercînd să dorm bine.

Ca și cavalerul de Canolles :

Îmi încerc puterea.

Ce noapte minunată am petrecut, iubitul meu !

Bine ar fi ca și spectacolul să fie tot atît de plăcut ! Am visat casa noastră din Argenton, am visat grădina, umbrarul, arborele vieții, izvorul ; în vis am revăzut în sfîrșit tot trecutul nostru.

Este oare o dovadă a eternității tale, Doamne ? Dacă mă pregătești astfel, lăudat fie numele tău !

Ora sosirii șaretelor are să sune, nu vreau să mă las așteptată.

Adio, iubitul meu, adio, ziua aceasta este chiar ultima. De astă dată am să văd spectacolul de pe scenă, în loc să-l văd din stal.

Iubitul meu, n-am avut niciodată inima atît de liniștită și de veselă. Încă o dată, îți spun : „Dacă ai murit, te voi regăsi ; dacă trăiești, te voi aștepta". Oh, dar... neantul ! neantul !

Șaretele intră în curte. Adio !

Santerre vine să mă ia.

Plec.

Te iubesc
Eva ta,
în viață și în moarte.

14

Eșafodul nu mă vrea. Cu adevărat sînt blestemată.

Nădăjduiam atîta ca în loc să stau aci și să-ți scriu rîndurile de față, să mă odihnesc de oboselile acestei lumi în brațele Domnului sau în sînul pămîntului !

Voi fi oare obligată să mă sinucid ca să mor ?

Îți scriu la întîmplare. Convingerea mea este că ai murit, iubitul meu Jacques. Am căutat iar să aflu numele celor patru girondini uciși la Bordeaux — pe eșafod sau sfîșiați de cîini în grotele de la Saint-Emilion.

Imposibil să li se afle numele ; ziarele consemnează doar moartea lor, atîta tot.

În sfîrșit, s-ar putea să trăiești, și poate numai pentru asta a fost să fie să nu mor.

Totul s-a petrecut cum plănuisem, în afară de deznodămînt. Mă îmbrăcasem în alb ; nu plecam oare să te regăsesc, dragul meu logodnic ?

Ajunsă în curte, am văzut căruțele cu două roți încărcînd condamnații și l-am găsit pe Santerre care mă aștepta.

Încă o dată m-a implorat să renunț la proiectul meu ; am insistat, surîzînd.

Nu-ți pot spune ce profundă seninătate mă cuprinsese ; s-ar fi spus că albastrul cerului îmi curgea prin vine.

Ziua era splendidă, era una din acele zile frumoase de iunie, la sfîrșitul cărora, cu mîna în mîna ta, ascultam sub bolta paradisului nostru pierdut cum cînta privighetoarea în tufele de liliac.

La cererea categorică, Santerre mi-a legat mîinile. Un trandafir se cățăra pe zidul încărcat de flori. Mă întreb, iubitul meu, cînd o să mai înflorească oare trandafirii ?

Este adevărat că florile acestuia erau roșii ca sîngele.

— Rupeți un boboc, i-am spus lui Santerre, și dați-mi-l.

El a rupt bobocul și mi l-a pus între dinți.

Mi-am aplecat fruntea și mi-a atins-o cu buzele. Înțelegi tu, iubitul meu, ultima moștenitoare de Chazelay primind ca ultim omagiu sărutul berarului din foburgul Saint-Antoine !

M-am suit în cea din urmă căruță. Nu mi s-au făcut greutăți. Este atît de rar să întîlnești oameni care-și caută moartea, încît nimeni nu s-a îndoit că aș fi și eu condamnată.

Erau treizeci în cinci căruțe ; eu a treizeci și una. Am căutat zadarnic printre nenorociții mei tovarăși vreo figură atrăgătoare, dar n-am găsit. Ghilotina devenea din ce în ce mai nesățioasă, și aristocrații din ce în ce mai rari.

Penultima serie, aceea a doamnei Saint-Amarante, furnizase cu multă greutate douăzeci și cinci de nobili din cei cincizeci și patru de ghilotinați. Ultima serie, care era de treizeci și patru, nu avusese ca nume ilustre decît un fiu natural al domnului de Sillery și pe bietul reprezentant Osselin, condamnat pentru că o ascunsese pe femeia iubită. Dar acesta era un patriot, și nu un aristocrat. Cei care mă însoțeau erau treizeci de ocnași,

hoți, lăcătuși în fața cărora nu rezistă nici o ușă, cărora li se cuvenea cel mult temnița, dar, din lipsă de altceva, îi ridicau la înălțimea eșafodului. Biata ghilotină, pîinea albă și-o mîncase la început !

Am crezut o clipă că jandarmii mă vor da jos, atît de mare era contrastul între mine și tovarășii mei ; dar căruțele au pornit-o la drum ; i-am trimis o ultimă privire de mulțumire lui Santerre și am plecat.

Mulțimea care ne urma sau pe care mai degrabă noi o împingeam, pentru că se înghesuia în drumul nostru, părea tot atît de mirată ca și jandarmii să mă vadă în mijlocul acestei ciudate companii ; cu atît mai mult cu cît, fiind a șaptea într-o căruță care nu avea decît șase locuri, numai eu stăteam în picioare.

În general prezența mea provoca murmure, dar murmure de milă. Mulțimea însăși începuse să se satură să tot vadă cum erau transportate în piețele publice aceste abatoare omenești. Auzeam voci în mulțime care spuneau :

— Ia uitați-vă ce frumoasă e !

Și alții :

— Pun rămășag că n-are șaisprezece ani.

Un om a strigat, întorcîndu-se :

— Credeam că odată cu Saint-Amarante s-a terminat cu femeile !

Și murmurele au reînceput, amestecîndu-se cu insultele care îi însoțeau pe ceilalți condamnați. În colțul străzii Ferronerie mulțimea a devenit mai compactă și semnele de simpatie mai mari.

E straniu cum apropierea morții dă simțurilor o supremă acuitate. Auzeam tot ce se spunea, vedeam tot ce se petrecea.

O femeie a strigat :

— Este o sfîntă care va fi omorîtă la un loc cu niște tîlhari ca să-i izbăvească.

— Ia uite, a spus o fată, ține o floare între dinți.

— E un trandafir, i l-o fi dat iubitul cînd s-a despărțit de ea, i-a răspuns alta, și vrea probabil să moară cu trandafirul ăsta...

— Spuneți dacă nu e un adevărat asasinat să omori copii de vîrsta asta ! Ce-o fi putut să facă, vă întreb ?...

Acest concert de compasiune care se ridica în favoarea mea producea un efect neobișnuit ; mă ridica

materialmente, ca să zic așa, deasupra tovarășilor mei, și precedîndu-mă în cer, părea că-mi deschid porțile lui.

Un tînăr frumos, de vreo douăzeci de ani, și-a croit drum prin valurile mulțimii, a ajuns în rîndul din față și, punînd mîna pe scîndura din spatele căruței, a spus :

— Făgăduiește-mi să mă iubești, și-mi voi risca viața să te salvez !

Eu am dat încet din cap și surîzînd am ridicat ochii spre cer.

— Mergi în glorie ! a spus el.

Jandarmii, văzîndu-l că-mi vorbește, au vrut să-l aresteze, dar el s-a zbătut și, ajutat de lume, s-a pierdut în mulțime.

Mă cuprinsese o stare plăcută pe care n-o încercasem decît atunci cînd eram în brațele tale. Mi se părea că pe măsură ce înaintam spre piața Revoluției, mă apropiam de tine. Tot uitîndu-mă la cer, mi se năzărise în înceţoşarea vederii un fel de aureolă prin care îl vedeam pe Dumnezeu în maiestatea lui sublimă și de temut.

Mi se părea că în afară de zgomotele și mișcarea pămîntului începeam să văd și să aud lucruri pe care numai eu le vedeam și le auzeam ; auzeam sunetele unei armonii îndepărtate și cerești ; vedeam ființele luminoase și transparente totodată, alunecînd pe cer.

La colțul străzii Saint-Martin cu strada Lombards, am fost scoasă din extazul meu de o îmbulzeală de trăsuri. Un tomberon care venea fie de la Roquette, fie de la Saint-Lazare, fie de la Bicêtre, ducea de cealaltă parte a Senei o duzină de deținuți înghesuiți între scîndurile lui.

De data aceasta Comitetul salvării publice avusese noroc : erau chiar aristocrați.

Patru jandarmi escortau prizonierii : căruța noastră s-a agățat de tomberon ; șocul mi-a adus privirile pe pămînt.

Printre deținuți era o femeie tînără, aproape de vîrsta mea, brună, cu ochi negri, încîntător de frumoasă.

Privirile noastre s-au oprit una asupra celeilalte, sufletele noastre au schimbat nu știu ce efluviu de simpatie ; ea mi-a întins brațele ; ale mele erau însă legate la spate... Am răsucit bobocul de trandafir între dinți și i l-am aruncat cu toată puterea suflului. I-a căzut în poală. L-a luat și l-a dus la gură.

Apoi tomberonul s-a desprins de căruță ; ei și-au continuat drumul spre podul Notre-Dame, iar noi drumul spre piața Revoluției.

Acest episod al călătoriei mi-a forțat spiritul, care plutea în înălțimile sublime unde îl transportase contemplarea, să coboare din nou asupra lucrurilor obișnuite de pe pămînt.

Mi-am aruncat privirea asupra nefericiților mei tovarăși.

Aveam în jurul meu dragostea de viață și spaima morții sub toate aspectele.

Acești ticăloși, efectiv fără virtuți, fără conștiință, fără remușcări, fără vreo credință politică — acel suport moral al condamnaților din acea vreme — nu aveau un punct de reazim nici pe pămînt, nici în cer. Ei nu îndrăzneau să ridice capul, nu îndrăzneau să privească în jurul lor ; din cînd în cînd, unul sau altul întreba cu voce surdă, vrînd parcă să știe cîte minute le mai rămîneau de trăit :

— Unde sîntem ?

Le-am răspuns nădăjduind mai întîi să-i consolez :

— Pe drumul Cerului, frații mei.

Dar unul din ei, în mod brutal :

— Nu întrebam asta, întrebam dacă mai e mult.

— Intrăm în strada Saint-Honoré, i-am răspuns.

Apoi mai tîrziu, și încă de două ori la aceeași întrebare :

— Barrière de Sergents, — Palais-Egalité.

Și ei răspundeau cu scrîșnete de dinți și cu blesteme în care bineînțeles numele lui Dumnezeu era amestecat foarte firesc.

Șareta a ajuns în fața magazinului de lenjerie al doamnei de Condorcet. Am încercat s-o văd pentru ultima oară, dar la ea totul era închis, atît la parter cît și la primul etaj.

— Adio, soră a doliului meu, i-am spus trecînd ; voi duce vești de la tine omului de geniu care te-a iubit ca un tată și ca un soț.

Unul dintre condamnați, care era mai aproape de mine, m-a auzit ; s-a lăsat să alunece pe genunchi și a căzut la picioarele mele.

— Tu crezi deci într-o altă viață ? m-a întrebat el.

— Dacă nu cred, cel puțin sper în ea.

— Eu nici nu cred, nici nu sper, a spus el.

Și și-a lovit furios capul de banca pe care stătuse cu o clipă înainte.

— Ce faci, nenorocitule ? l-am întrebat.

El a rîs nervos.

— Îmi dovedesc prin durere că încă trăiesc, dar tu ?

— Moartea îmi va dovedi imediat prin odihnă că am încetat să mai trăiesc.

Un altul a ridicat capul și m-a privit cu un aer rătăcit și cu ochii congestionați :

— Deci știi ce este moartea ? m-a întrebat el.

— Nu, dar într-o clipă voi ști.

— Ce crimă ai comis ca să te omoare împreună cu noi ?

— Nici una.

— Și totuși mori !

Apoi, ca și cum blestemul l-ar putea atinge pe creatorul tuturor lucrurilor, a strigat :

— Nu există Dumnezeu ! nu există Dumnezeu ! nu există Dumnezeu !

Biata omenire nenorocită care crede într-un dumnezeu individual și care, în orgoliul ei, se gîndește că acel Dumnezeu nu are altceva de făcut decît să o vegheze de la nașterea pînă la moartea ei ! Și pe care, în fiece clipă, ca să-și satisfacă un capriciu sau ca să o cruțe de suferință, îl roagă... să strice printr-un miracol ordinea imuabilă a naturii.

— Dar, a spus unul dintre condamnați, în lipsa unei justiții divine, ar trebui să existe o justiție omenească. Eu am furat, am spart ferestre, am forțat uși, am spart cufere, am sărit peste ziduri ; am meritat ocna, dar nu eșafodul. Să mă trimită la Rochefort, la Brest, la Toulon, da, au dreptul ; dar nu-l au pe acela de a mă ghilotina !

— Ia ascultă, i-am spus, strigă-i asta lui Robespierre, trecem tocmai prin fața ușii tîmplarului, poate e-n casă și te va auzi.

Ocnașul a scos un geamăt surd și ridicîndu-se în picioare a strigat :

— Tigru de Arras ! [1] Ce faci tu cu toate capetele care se retează pentru tine și cu tot sîngele care se varsă în numele tău ?

---

[1] Arras, capitala departamentului Pas-de-Calais (veche capitală în Artois), locul de baștină al fraților Robespierre (Maximilien și Augustin).

Un cor de blesteme s-a ridicat din toate șaretele și s-a amestecat cu strigătele mulțimii în mijlocul căreia numele lui Robespierre începuse să-și piardă popularitatea.

— Îți mulțumesc, rege al teroarei, mă unești din nou cu ceea ce iubesc.

Apoi, cînd a trecut și s-a potolit această izbucnire, condamnații au căzut din nou în apatia lor, și liniștea a plutit din nou în căruțe. De fapt, o treime doar dintre acești mizerabili au avut puterea să se ridice și să strige.

Cel care își lovise fruntea de bancă și care rămăsese în genunchi mi-a spus :

— Știi rugăciuni ?

— Nu, i-am răspuns, dar știu să mă rog.

— Atunci roagă-te pentru noi.

— Ce vrei să-i cer lui Dumnezeu ?

— Orice ; tu știi mai bine decît noi ce ne trebuie.

Mi-am amintit de acele fecioare din circuri care îi alinau pe candidații la moarte înainte ca aceștia să fi avut fericirea de a deveni martiri.

Am ridicat ochii spre cer.

— În genunchi, voi ceilalți, a spus ocnașul ; are să se roage pentru noi.

— Doamne ! am spus, dacă exiști altfel decît ca imensitate de neatins, decît ca putere nevăzută, decît ca veșnică manifestare a operei sublime a naturii ; dacă, așa cum spun dogmele Bisericii noastre, te-ai încarnat în înfățișare omenească, dacă ai ochi pentru a vedea durerile noastre, dacă ai urechi ca să auzi rugăciunile noastre ; dacă, în sfîrșit, păstrezi undeva într-o lume superioară răsplata virtuților și pedeapsa crimelor din lumea aceasta, binevoiește să-ți aduci aminte, văzîndu-i pe acești oameni din fața ta, că justiția omenească a uzurpat drepturile tale, că, odată pedepsiți dincolo de crimele lor de pe pămînt, ei nu pot fi iarăși pedepsiți în acel imperiu necunoscut pe care știința îl caută în van și pe care cărțile sfinte îl numesc Cer ! Să se odihnească deci acolo pentru veșnicie, în măsura ispășirii lor și în gloria justiției tale milostive !

— Amin ! s-au auzit spunînd două-trei voci.

— Dar dacă, dimpotrivă, am continuat eu să mă rog, poarta pe sub care vom trece toți este cea a nimicniciei, dacă vom cădea printr-aceeași lovitură în noapte, în ne-

simțire și în moarte, dacă nimic nu va fi după viață, cum nimic nu a fost înaintea ei, atunci, prietenii mei, să-i mulțumim iarăși lui Dumnezeu, căci lipsa simțămintelor aduce lipsa durerii, și noi vom dormi în veșnicia acelui somn fără vise, pe care oboseala unei zile anevoioase ne-a făcut uneori să-l simțim cumva în lumea aceasta.

— Oh, nu ! au strigat ocnașii, mai curînd să ne pedepsească Dumnezeu prin suferința veșnică, decît prin întunericul veșnic !

— Doamne ! Doamne ! am exclamat, ei au strigat către tine din adîncul abisului ; auzi-i, Doamne !

15

Am mai mers cîtva timp în liniște. Apoi deodată a trecut prin mulțime un freamăt care i-a cuprins și pe condamnați ; în timp ce căruțele noastre cu două roți întorceau la poarta Saint-Honoré, cu toate că ei mergeau cu spatele înainte și deci nu au putut vedea instrumentul pedepsei lor, au ghicit că au ajuns în fața lui.

Eu, dimpotrivă, am încercat un sentiment de bucurie ; m-am ridicat pe vîrful picioarelor și pe deasupra tuturor capetelor am văzut ghilotina înălțîndu-și cele două brațe roșii spre cerul către care toate lucrurile tind. Ajunsesem să prefer îndoielii în care mă zbăteam de mai bine de doi ani, chiar neantul care îi înfricoșa atîta pe acești nefericiți.

— Am ajuns, nu-i așa ? a întrebat cu voce nesigură un ocnaș.

— Vom fi acolo în cinci minute.

— Ne vor ghilotina ultimii, fiindcă sîntem în ultima șaretă, a spus un altul, vorbind de unul singur. Sîntem treizeci, unul pe minut, mai avem de trăit o jumătate de oră.

Mulțimea continua să urle împotriva lor și să mă plîngă pe mine ; devenise atît de compactă, încît jandarmii care mergeau înaintea căruțelor n-au mai putut să ne deschidă drumul. A trebuit ca din piața Revoluției, unde stătea de veghe lîngă eșafod, să vină chiar generalul Henriot și, urmat de cinci sau șase jandarmi, să facă loc cu sabia în mînă și înjurînd teribil.

Calul său o porni atît de brutal, încît cu avîntul pe care i-l dăduse călărețul, răsturnînd femei și copii, a pătruns pînă la ultima șaretă.

M-a văzut stînd în picioare în mijlocul tuturor oamenilor îngenuncheați.

— De ce nu stai în genunchi ca ceilalți ? m-a întrebat.

Ocnașul care-mi spusese să mă rog pentru ei a auzit întrebarea și s-a îndreptat de spate :

— Pentru că noi sîntem vinovați și ea e nevinovată, pentru că noi sîntem slabi și ea e tare, pentru că noi plîngem și ea ne mîngîie.

— Bun ! a strigat Henriot, încă vreo eroină ca Charlotte Corday sau ca doamna Roland ; credeam totuși că ne-am descotorosit de toate femeile astea bărbătoase.

Apoi s-a adresat căruțașilor :

— Hai, calea e liberă, dați-i drumul !

Și am pornit-o din nou.

Cinci minute după aceea, prima căruță s-a oprit la piciorul eșafodului.

Celelalte, de la prima pînă la a cincea, s-au oprit una după alta.

Un om în carmagnolă[1] și bonetă roșie stătea la piciorul eșafodului, între scara ghilotinei și căruțele care își aduceau încărcătura pe rînd.

Omul acesta striga cu voce tare numărul și numele condamnatului.

Condamnatul cobora singur, sau susținut de ajutoare, se urca pe platformă, se agita o clipă, apoi dispărea. Se auzea o lovitură înăbușită, apoi totul se sfîrșea.

Omul cu carmagnola chema numărul următor.

Ocnașul care calculase că mai avea de trăit o jumătate de oră număra acele lovituri surde și la fiecare tresărea și gemea.

După șase lovituri a urmat o întrerupere.

Atunci a scos un suspin și a scuturat din cap ca să facă să-i cadă sudoarea pe care nu și-o putea șterge.

— S-a terminat cu cei din prima căruță, a murmurat.

Într-adevăr, a doua căruță a luat locul primei, apoi cea de a treia celei de a doua ; mișcarea a ajuns astfel

[1] Carmagnolă — vestă scurtă, cu revere, fără mîneci. — se purta în loc de haină pe timpul Revoluției.

pînă la noi, și ne-am apropiat de eșafod cu lungimea căruței goale din față.

Apoi loviturile au început iarăși să răsune și nenorocitul a continuat să numere îngălbenindu-se și tremurînd din ce în ce mai tare.

La a șasea lovitură, aceeași întrerupere, aceeași mișcare.

Loviturile au reînceput, mai perceptibile, pe măsură ce ne apropiam.

Ocnașul continua să numere ; dar la numărul 18, cuvîntul i s-a stins pe buze, s-a prăbușit, n-am mai auzit decît un fel de horcăit.

Loviturile continuau să răsune cu o regularitate înfricoșătoare. Șareta care se golea era cea care o despărțea pe a noastră de eșafod.

Ocnașul care-mi spusese să mă rog a ridicat capul.

— Vine rîndul nostru, a spus el, copilă sfîntă, binecuvîntează-mă !

— Pot oare s-o fac, cu mîinile legate ? l-am întrebat.

— Întoarce-te, mi-a spus.

Am făcut mișcarea pe care o dorea și am simțit cum deznoda cu dinții frînghia care-mi ținea mîinile legate.

Odată eliberate, le-am ridicat deasupra capului său.

— Dumnezeu să fie îndurător cu tine, i-am spus, și atît cît îi stă în puteri unei biete făpturi care ar avea ea însăși nevoie de binecuvîntare, te binecuvîntez !

— Și pe mine ! și pe mine ! au spus alți doi-trei ocnași.

Și s-au ridicat cu efort.

— Și voi la fel, le-am spus. Curaj, muriți ca niște bărbați și ca niște creștini !

Oamenii s-au îndreptat la cuvintele mele, și cum ultima căruță era goală, a noastră s-a învîrtit în loc și a înaintat să-și ia locul la piciorul eșafodului.

Atunci a început funebrul apel.

Tovarășii mei, chemați pe rînd, au coborît unul după altul. Cel care numărase loviturile era al douăzeci și nouălea : au trebuit să-l ducă pe sus, el fiind fără cunoștință.

Al treizecilea s-a ridicat singur înainte să-l fi strigat. Și-a auzit numele.

— Rugați-vă pentru mine, a spus el.

Și-a coborît liniștit și nesovăitor.

Sub cuvîntul meu, revenise de la disperare la seninătate.

Înainte de a se lungi pe bascula fatală, mi-a aruncat o ultimă privire.

I-am arătat cerul.

Capul i-a căzut, am coborît la rîndul meu.

Omul cu carmagnola mi-a barat drumul.

— Unde te duci ? m-a întrebat mirat.

— Mă duc să mor, i-am răspuns.

— Cum te cheamă ?

— Eva de Chazelay.

— Nu ești pe lista mea, a spus el.

Am insistat să trec.

— Cetățene executor, a strigat atunci omul cu carmagnolă, am aici o tînără care nu e pe lista mea și care nu are număr ! Ce trebuie să fac ?

Călăul s-a apropiat de balustradă și, privindu-mă, a spus :

— Să fie condusă înapoi la închisoare, va fi pe listă pentru altă zi.

— De ce să amînăm treaba pentru o altă zi, dacă tot e aici ? a strigat Henriot. Hai, să terminăm numaidecît, sînt așteptat la masă.

— Iertare, cetățene Henriot, a spus călăul cu o oarecare deferență, dar cu voce sigură ; acum cîteva zile, pentru micuța Nicole am fost insultat și amenințat, și ea își avea totuși numărul ei și era pe listă ; alaltăieri, pentru Osselin, care era pe jumătate mort și pe care l-ar fi putut lăsa să moară liniștit, au aruncat cu pietre în mine, și totuși el avea număr și era pe listă. Acuma, pentru această tînără, care nu are număr și nu e pe lista mea, aș fi rupt în bucăți ! Mulțumesc ! asta mergea la început, dar acuma, gata, îmi ajunge. Ia, auziți cum a început lumea să mîrîie ?

Și, într-adevăr, în mulțime începuse acea mișcare de hulă care agită valurile cînd începe furtuna.

— Dar eu consimt să mor, i-am strigat călăului, ce contează dacă sînt sau nu pe listă ?

— Pentru mine contează, frumoasă copilă ! a răspuns călăul ; eu nu-mi fac meseria de plăcere.

— Drace ! și pe mine mă interesează, a spus omul cu carmagnolă. Eu dau socoteală tribunalului revoluționar ; lista mea este de treizeci de capete, și nu de treizeci și unu. Socotelile drepte e frăție curată.

— Mizerabile ! a strigat Henriot, învîrtind sabia și adresîndu-se călăului, — îți ordon să terminăm cu această aristocrată ! Și, dacă nu-mi dai ascultare, vei avea de-a face cu mine !

— Cetățeni, a strigat călăul adresîndu-se mulțimii, fac apel la voi ! Mi se ordonă să execut o copilă care nu este pe lista mea. Trebuie s-o fac ?

— Nu ! nu ! nu ! au strigat mii de voci.

— Jos cu Henriot ! Jos cu cei care ghilotinează ! au strigat cîțiva din mulțime.

Henriot, pe jumătate beat ca totdeauna, și-a împins calul în mulțime, spre partea de unde veneau amenințările.

Atunci a început să curgă o ploaie de pietre și să se agite ciomegele.

— Ia-mă de braț, cetățeană, a spus omul cu carmagnola.

Tumultul creștea. Mulțimea se arunca asupra eșafodului ca să-l dărîme ; jandarmii alergau în ajutorul șefului lor. Eu vroiam să mor, dar nu vroiam să fiu ruptă în bucăți și nici strivită sub copitele cailor.

M-am lăsat dusă.

Mulțimea care mă recunoscuse, crezînd că omul cu carmagnola vroia să mă salveze, ne-a făcut loc strigînd :

— Treceți, treceți !

În colțul cheiului Tuileries am găsit o trăsură. Omul cu carmagnola a deschis portiera, m-a împins și a urcat după mine.

— La Carmes ! a strigat el birjarului.

Trăsura a pornit în goana mare, a mers de-a lungul cheiului, a ajuns la pod cît a putut de repede și a pătruns în rue du Bac. La capătul unei curse de un sfert de oră, s-a oprit la mănăstirea Carmes, transformată de doi ani în închisoare.

Tovarășul meu a coborît din trăsură și a bătut la o ușă în fața căreia patrula o santinelă.

Santinela s-a oprit, s-a uitat curios în interiorul trăsurii, a văzut o femeie singură, n-a găsit nimic deosebit în asta și și-a continuat patrularea.

Poarta s-a deschis și a apărut portarul însoțit de doi cîini.

Acești cîini mi-au amintit de cel de la La Force, pe care bunul Ferney îl pusese să mă adulmece în ziua sosirii mele în închisoare.

— Ah, dumneata ești, cetățene comisar ! a strigat portarul ; ce e nou ?

— Îți aduc o pensionară, a spus omul cu carmagnolă.

— Știi bine că aci e plin, cetățene comisar, a răspuns portarul.

— Bun ! este o fostă, poți s-o pui în aceeași celulă cu celelalte două pe care ți le-am trimis astăzi.

— Să vină, a spus portarul ridicînd din umeri ; cu una mai mult sau cu una mai puțin...

— Vino, mi-a strigat omul cu carmagnolă.

Am coborît din trăsură și am intrat. Poarta s-a închis în urma mea.

— Treci la administrație.

— Spune un nume fals, mi-a șoptit omul cu carmagnolă.

Eram zăpăcită de tot ceea ce se întîmplase în jurul meu... Am ascultat fără să-mi dau seama de ceea ce făceam. Numele tău, iubitule, a fost cel care mi-a venit în minte.

— Cum te cheamă ? m-a întrebat portarul.

— Hélène Mérey, am răspuns.

— Sub ce acuzație ai fost adusă aici ?

— Nu știe nici ea, s-a grăbit să spună comisarul ; dar totul o să se lămurească în două sau trei zile. Mă ocup eu de ea cînd mă întorc.

Apoi foarte încet mi-a spus :

— Să nu te gîndești decît la un singur lucru : să uite de dumneata.

Și a ieșit făcîndu-mi un semn de încurajare. Credea, fără îndoială, că țineam la viață.

Am rămas singură cu portarul.

— Ai bani, cetățeană ? a întrebat el.

— Nu, i-am răspuns, nu am.

— Atunci, ai să trăiești la regim de închisoare.

— La care regim vreți.

— Vino.

— Te urmez.

Am traversat curtea, apoi printr-un coridor umed, m-a condus la o celulă îngustă și întunecată în care coborai pe două trepte, și care printr-o lucarnă zăbrelită dădea în grădină și în vechea mănăstire. În această celulă, așa cum am fost prevenită, am găsit două femei : una dintre ele era frumoasa persoană pe care o întîlnisem în colțul străzii Saint-Martin în tomberonul deținuților ; mai avea încă bobocul de trandafir pe care i-l aruncasem.

M-a recunoscut, a scos un strigăt de bucurie și a venit spre mine cu brațele deschise.

Am răspuns la fel și am strîns-o la piept.

— Ea este ! înțelegi tu, dragă Josephine ! ea este ! Ce fericire s-o revăd cînd o credeam ghilotinată !

Acea frumoasă făptură căreia îi aruncasem bobocul de trandafir era Thérésia Cabarrus.

Cealaltă era Josephine Tascher de la Pagerie, văduva generalului Beauharnais.

16

Mă mai iubea cineva în lumea asta ; eram legată din nou de viață.

Prietenia care se năștea acum își întindea firele nevăzute spre dragostea mea pentru tine. Nu știu cum s-a trezit în inima mea puțin din speranța complet pierdută.

Din cînd în cînd, în adîncul sufletului o voce nedeslușită îmi murmură : „Dar dacă n-a murit totuși !“

Cele două prietene noi mi-au cerut mai întîi să le povestesc aventurile mele. Întoarcerea mea nu era doar uimitoare, era chiar miraculoasă.

După ce mă văzuse în căruța condamnaților, după ce primise de la mine în dar acel boboc de trandafir cules de pe zidul unei închisori, Thérésia mă revedea acum în viață. Ca Euridice mă întorceam din țara morții.

Trecusem pe lîngă ghilotină în loc să trec pe sub cuțitul ei.

Le-am povestit tot.

Amîndouă erau tinere, amîndouă iubeau, amîndouă erau copleșite de amintiri, de nerăbdare, de sete de viață.

De fiecare dată cînd se bătea la ușă, ele tremurau și-mi dădeam seama cum le treceau prin inimă chinurile morții.

M-au ascultat cu o mirare vecină cu neîncrederea. Aveam șaisprezece ani, eram frumoasă și totuși, obosită de viață, îmi dorisem moartea.

Numai la ideea de a vedea condamnații împuținîndu-se unul cîte unul, de a auzi de treizeci de ori pe rînd zgomotul cuțitului ghilotinei mușcînd în carne, — ele erau gata să cadă jos leșinate.

Mi-au povestit și ele viața lor.

Nu știu de ce mi se pare că aceste două femei sînt prea frumoase și prea distinse ca să nu fie chemate într-o zi să joace un mare rol în lume. Iată motivul pentru care mă voi ocupa de ele mai mult.

Apoi dacă eu voi fi cea care va muri și tu cel ce te vei întoarce, este bine să le cunoști și să le întrebi despre ultimele taine ale inimii mele. Și în fond, ce aș face dacă nu ți-aș scrie ? Scriindu-ți înseamnă să încerc să mă conving că ești în viață. Îmi spun că nu este adevărat, dar este posibil totuși ca într-o zi să citești acest manuscris ; la fiecare pagină vei vedea că mă gîndesc la tine, și că nici o clipă n-am încetat să te iubesc.

Thérésia Cabarrus e fata unui bancher spaniol ; a fost măritată la paisprezece ani cu domnul marchiz de Fontenay.

Era un adevărat *fost*, cum i se spune acum unui marchiz, legat pătimaș de blazonul și de giruetele lui, crezînd în imprescriptibilitatea drepturilor lui feudale, bătrîn, cartofor și afemeiat.

Din primele zile Thérésia și-a dat seama de nereușita căsătoriei sale.

Sentimentele marchizului de Fontenay erau devotate cu totul vechiului regim și cînd a apărut legea suspecților, el și-a făcut singur dreptate : s-a socotit atît de suspect, încît a hotărît să emigreze în Spania.

A pornit-o la drum, luînd-o cu el și pe Thérésia.

La Bordeaux fugarii s-au oprit la un unchi, fratele tatălui Thérésiei, domnul Cabarrus.

De ce s-or fi oprit ei la Bordeaux în loc să-și continue călătoria ?

De ce ! De cîte ori n-a fost pusă această întrebare în drumul vieții omenești...

Pentru că destinul lor era să fie arestați la Bordeaux, și întreaga lor existență poate tocmai datorită acestei arestări trebuia să se schimbe.

La Bordeaux, Thérésia a aflat că un căpitan englez care urma să ridice pînzele și să transporte trei sute de emigrați refuza să plece deoarece nu i se adusese suma convenită : lipseau trei mii de franci. Atît fugarii, cît și prietenii lor nu puteau face rost de această sumă.

De trei zile ei așteptau cu speranță și îngrijorare.

Thérésia, care nu dispunea de averea ei, i-a cerut soțului trei mii de franci, dar acesta i-a răspuns că fiind el însuși fugar, nu se putea lipsi de o sumă atît de mare. Trei mii de franci în aur erau o avere la acea epocă.

A apelat la unchiul ei care i-a făcut rost de o parte din bani ; pentru rest, a vîndut bijuterii și s-a dus să înmîneze cele trei mii de franci căpitanului englez care aștepta într-un han al orașului.

Căpitanul l-a întrebat pe hangiu cine este această femeie frumoasă care tocmai ieșise de la el și care nu a vrut să-și spună numele.

Hangiul s-a uitat după ea ; nu știa cine e ; nu era din Bordeaux.

Căpitanul i-a povestit hangiului că femeia i-a adus cei trei mii de franci pe care-i aștepta, și prin urmare va ridica pînzele.

Hangiul era robespierrist ; a dat fuga la Comitet și a denunțat-o. I-ar fi spus el și numele, dar nu i-l cunoștea. Știa numai că e foarte tînără și foarte frumoasă.

Întorcîndu-se acasă de la Comitet, hangiul a trecut prin piața Teatrului și a văzut-o pe marchiza de Fontenay plimbîndu-se la brațul unchiului ei Cabarrus. A recunoscut în ea pe femeia misterioasă și atunci a încredințat secretul altor trei sau patru prieteni — teroriști ca și el — și toți au pornit s-o urmărească strigînd :

— Uite-o ! Uite-o pe aceea care dă bani englezilor ca să-i salveze pe aristocrați !

Teroriștii s-au aruncat asupra ei și au smuls-o de la brațul unchiului său.

Ar fi fost în stare s-o omoare pe loc, fără nici un fel de proces, dacă un tînăr de douăzeci și patru — douăzeci și cinci de ani, frumos, căruia îi venea de minune costumul

deputaților în misiune, n-ar fi văzut din balconul apartamentului său ceea ce se petrecea în piață ; acesta s-a repezit afară, a trecut prin mulțime, a ajuns lîngă Thérésia, i-a luat brațul și a spus :

— Sînt reprezentantul Tallien. O cunosc pe această femeie. Dacă e vinovată, ea aparține Justiției ; dacă nu e, să lovești o femeie, și încă o femeie nevinovată, înseamnă o dublă crimă ; fără să mai socotim — adăugă el — lașitatea dumneavoastră de a maltrata o femeie.

Și Tallien, încredințînd-o pe marchiza de Fontenay unchiului său Cabarrus, pe care îl recunoscuse, i-a spus încet :

— Fugiți, nu aveți timp de pierdut.

Numai că Tallien a uitat de Lacombe, președintele tribunalului revoluționar. Lacombe, aflînd cele întîmplate, a dat ordin ca marchiza de Fontenay să fie arestată.

Au arestat-o tocmai cînd se pregătea de plecare și se înhămau caii la trăsură.

A doua zi după arestarea ei, Tallien s-a prezentat la grefă.

Oare într-adevăr nu a recunoscut-o pe doamna de Fontenay sau s-a făcut numai că nu o recunoaște ?

Amorul propriu al frumoasei Thérésia vroia ca el să se fi prefăcut.

Nu-l văzusem niciodată, mi-am făcut o părere numai după impresiile pe care a vrut să mi le împărtășească frumoasa deținută.

Pînă atunci relațiile ei cu Tallien fuseseră un întreg roman ; oare acest roman era opera unui capriciu al întîmplării sau un calcul al Providenței ?

Deznodămîntul va decide.

Iată ce mi-a povestit Thérésia, iată ce scriu după dictarea ei :

Doamna Lebrun era atunci o pictoriță la modă pentru femei ; ea privea natura în latura ei cea mai frumoasă și mai grațioasă. De aici rezulta că cea mai frumoasă femeie era redată pe pînzele ei mai frumoasă și mai grațioasă.

Marchizul de Fontenay vrusese să aibă un portret al soției sale, mai mult ca să se laude față de prieteni decît ca să-l privească. A condus-o la doamna Lebrun

care, extaziată în fața frumuseții modelului, s-a angajat să-i facă portretul, cu condiția să i se acorde atîtea ședințe cîte va cere ea.

Cînd doamna Lebrun trebuia să picteze o femeie de o frumusețe mediocră, după ce o înfrumusețase, totul era gata ; modelul nu putea cere mai mult.

Dar cînd modelul era el însuși de-o frumusețe perfectă, doamna Lebrun era cea care lua lecții de la natură în loc să i le dea, și atunci nu pierdea nimic din vedere ca să ajungă la reproducerea perfectă a originalului pe care îl avea sub ochi.

De aceea doamna Lebrun, cînd ajungea la ultimele ședințe, cerea părerea tuturor, pînă-ntr-atît, încît domnul de Fontenay vrînd să aibă cît mai degrabă portretul mult așteptat, și-a invitat într-o zi cîțiva dintre prietenii săi ca aceștia să asiste la ultima sau cel puțin penultima ședință de lucru a portretului.

Rivarol era unul dintre prietenii domnului de Fontenay.

Ca toți oamenii al căror spirit se apropie de geniu fără să-l atingă, Rivarol, scînteietor în conversație, pierdea foarte mult cu pana în mînă și înnegrea cu ștersături un scris și așa indescifrabil.

El elaborase pentru librarul Panckaucke un prospect al noului ziar pe care îl publicase librarul.

Zețarii și meșterii se chinuiseră cu prospectul lui Rivarol, dar nu reușiseră să-l descifreze.

Tallien, care era corector la ilustrul librar, le-a propus să ia el prospectul, să-l citească împreună cu domnul Rivarol și după ce-l vor pune la punct să se întoarcă și să-l dea la cules.

În consecință, s-a prezentat la Rivarol acasă și a insistat să-l vadă ; pînă la urmă a aflat de la servitoarea acestuia că îl putea găsi la doamna Lebrun, adică în casa de alături.

Tallien s-a dus, a găsit ușa apartamentului deschisă, a căutat în zadar pe cineva ca să-l anunțe, a auzit vorbă în atelier și, uzînd de privilegiul care începuse să pună toate clasele sociale pe aceeași treaptă, a deschis ușa și a intrat.

Ca perfect om de lume, Tallien a manifestat față de doamna Lebrun respect ; față de doamna de Fontenay

admirație și, în fine, față de Rivarol condescendența cuvenită omului de spirit și de reputație.

Întorcîndu-se apoi spre doamna Lebrun, cu multă dezinvoltură și grație i-a spus :

— Doamnă, trebuie să cer urgent domnului de Rivarol o precizare asupra uneia dintre lucrările domniei-sale... Domnul de Rivarol este foarte greu de găsit acasă. Am fost îndrumat aci, și atît din nevoia de a-l găsi, cît și din dorința de a cunoaște un pictor celebru, mi-am permis să comit această indiscreție.

Pe atunci Tallien avea abia douăzeci de ani ; ca și Thérésia, era în floarea tinereții și a frumuseții ; părul lung, negru, buclat de la natură, dat într-o parte pe frunte, încadra o față luminată de ochi minunați în care strălucea scînteia tuturor ambițiilor.

Doamna Lebrun, admiratoare a frumosului în sine, l-a salutat pe Tallien și întinzînd mîna spre Rivarol a spus :

— Ca la dumneavoastră acasă, dumnealui este cel pe care-l căutați.

Rivarol, puțin atins de observațiile făcute asupra scrisului său, a vrut să-l trateze pe Tallien ca pe un mic maistru tipograf.

Dar Tallien, foarte tare în latină și greacă, a subliniat cu multă inteligență două greșeli făcute de domnul de Rivarol — una în limba lui Cicero, cealaltă în limba lui Demostene. Rivarol, care crezuse că va distra musafirii pe socoteala tînărului, a înțeles că se întîmpla exact invers și a tăcut.

Tallien tocmai vroia să se retragă, cînd doamna Lebrun l-a oprit.

— Domnule, i-a spus, ați remarcat atît de elocvent două greșeli de-ale domnului de Rivarol, încît nu mă îndoiesc că ați studiat și pe Apelle și pe Phidias cum i-ați studiat pe Cicero și pe Demostene. Nu păreți lingușitor, și este tocmai ce vreau, căci toți cei din jurul meu, oricît i-aș ruga, nu fac decît să ascundă defectele sau lipsurile operelor mele.

Tallien s-a apropiat fără sfială, acceptînd acest rol de arbitru. A privit cu atenție portretul și apoi a studiat îndelung originalul.

— Doamnă, a spus el într-un tîrziu, dumneavoastră vi se întîmplă ceea ce se întîmpla celor mai talentați pictori, Van Dyck, Velasquez și chiar Rafael. Ori de cîte ori arta se poate apropia de natură, ea este cea care triumfă ; dar cînd natura depășește puterea de cuprindere a artei, arta este cea învinsă. Nu cred că mai e ceva de făcut, nu veți atinge niciodată perfecțiunea originalului ; dar ați putea plasa capul pe un fond mai închis, ceea ce i-ar reda întreaga valoare. Această ușoară corectură odată făcută, cred, doamnă, că veți putea încredința portretul persoanei care îl reprezintă. Cînd nu vor fi alături, va fi perfect ; dar orice artificiu artistic ați utiliza, tabloul dumneavoastră va pierde întotdeauna cînd va sta în apropierea originalului.

Trecuseră de atunci doi ani. Tallien ajunsese secretarul particular al lui Alexandre de Lameth.

Într-o seară, cînd marchiza de Fontenay cina la prietena ei, doamna de Lameth, Tallien, fără îndoială cu intenția de a o revedea pe aceea a cărei imagine îi rămăsese adînc întipărită în suflet, a luat niște scrisori și a venit să întrebe dacă domnul Alexandre de Lameth nu e acasă.

— Alexandre nu e aici, a spus contesa, dar tocmai vroiam să sun ca să se taie pentru doamna de Fontenay ramura aceea încărcată cu trandafiri albi ; dumneata, domnule Tallien, nu ești un servitor, dar te rog, îmi poți face serviciul să tai acea ramură ?

Tallien a rupt-o cu mîna și a întins-o contesei.

— Nu pentru mine le vroiam, a spus doamna de Lameth ; dar pentru că tot ți-ai dat osteneala s-o rupi, îți las bucuria de a o oferi persoanei căreia îi este destinată.

Tallien s-a apropiat de doamna de Fontenay și, oferindu-i ramura, a rupt cu vîrful degetului unul din trandafiri și l-a lăsat să cadă în poala marchizei.

Marchiza și-a dat seama cîtă dorință ardea în privirile tînărului ; a luat trandafirul și i l-a dăruit.

Tallien s-a înclinat, roșu de fericire, și a ieșit.

Așadar, cînd în închisoarea din Bordeaux i s-a anunțat că proconsulul Tallien vrea să-i vorbească, doamna de Fontenay avea tot dreptul să creadă că proconsulul o recunoscuse și că se prefăcuse numai că nu știa cine e.

M-am întrerupt ca să-ți povestesc acest fermecător roman al lui Tallien și al Thérésiei Cabarrus. A doua zi Tallien s-a prezentat la grefă.

Nu ți se pare, iubitul meu, că dintre toate sistemele filozofice și sociale, cel al lui Descartes[1] este cel mai amăgitor ?

Tallien a trimis să o cheme pe doamna de Fontenay.

Doamna de Fontenay a răspuns însă că-i era cu neputință să umble și că-l ruga pe el, cetățeanul Tallien, să coboare în celula ei.

Proconsulul a dat dispoziție să fie condus.

Temnicerul mergea înaintea lui, destul de rușinat că nu rezervase o celulă mai bună unei deținute pe care cetățeanul Tallien *o stima* pînă-ntr-atît încît venea să o vadă în închisoare.

Pentru că de fapt temnicerul nu-i dăduse Thérésiei o celulă, ci o azvîrlise într-o adevărată groapă.

Există oameni atît de dușmănoși din fire și atît de porniți împotriva eleganței și a frumuseții, încît e de ajuns să fii bogată și frumoasă pentru a te aștepta la toată ura lor.

Temnicerul era unul dintre aceștia.

Tallien a găsit-o pe Thérésia ghemuită pe o masă în mijlocul celulei sale și cînd a întrebat-o ce căuta acolo, i-a răspuns :

— Fug de șobolanii care mi-au mușcat toată noaptea picioarele.

Proconsulul s-a întors către temnicer ; privirea lui a strălucit ca un fulger în întuneric.

Paznicul s-a speriat.

— O putem muta pe cetățeană într-o cameră mai bună, a spus el.

— Nu, a spus Tallien, nu e nevoie ; lasă dumneata lanterna aici și trimite să-l cheme pe aghiotantul meu.

[1] René Descartes — filozof, matematician și fizician francez, 1596—1650. Lui i se datorește crearea geometriei analitice și descoperirea principiilor opticii geometrice. Fondează metafizica modernă și o nouă metodă de a dirija rațiunea care, în întregul ei, a luat numele de cartezianism. — În lucrările sale științifice raționează ca un materialist, iar în cercetările metafizice ca un idealist.

Paznicul a încercat să se scuze din nou ; dar Tallien, cu un gest care paraliza ideea oricărui protest, l-a poftit să iasă.

Mizerabilul a ieșit.

— Iată deci, cetățene Tallien, cum trebuia să ne întîlnim a treia oară, a spus Thérésia, cu amărăciune. Crede-mă, primele noastre două întrevederi mă făcuseră să mă gîndesc altfel la cea de a treia.

— Nu am aflat de arestarea dumneavoastră decît azi-dimineață, a spus Tallien, și, de-aș fi știut-o ieri seara, n-aș fi îndrăznit să vin. Cu atîția spioni în jurul meu, nu pot să fac ceva pentru dumneavoastră decît cu condiția ca nimeni să nu afle că ne cunoaștem.

— Ei bine, fie ! nu ne cunoaștem ; dar mă vei scoate de aici !

— Din celulă, da, chiar acum.

— Nu din celula asta, din închisoarea asta vreau să spun.

— Din închisoarea asta, îmi e cu neputință. Ați fost denunțată, sîntoți arestată, trebuie să apăreți în fața tribunalului revoluționar.

— Să apar în fața tribunalului vostru ? nu ; aș fi dinainte condamnată. O biată făptură ca mine, fiică de conte, soție de marchiz, care riscă să moară de frică numai că a dormit o noapte cu o duzină de șobolani ; dar în vremurile acestea, eu sînt o adevărată candidată la ghilotină.

Tallien își dădu o palmă peste frunte :

— Dar vă întreb, ce ați căutat la Bordeaux, să vă amestecați și să plătiți unui căpitan englez pentru trecerea dușmanilor națiunii peste canal ?

— Dar n-am venit pentru asta. În drumul meu s-a întîmplat să pot răscumpăra de la eșafod trei sute de nenorociți pentru trei pumni de aur. Imaginați-vă că în loc să aveți pălăria aceasta cu panaș și centura tricoloră, ați fi un simplu cetățean ; ei bine, atunci ați fi procedat la fel ca mine.

— Nu numai că ați favorizat emigrarea altora, dar dumneavoastră înșivă erați pe cale să emigrați.

— Eu ? Ce vorbiți ? Mă duc în Spania să-i fac o vizită tatei pe care nu l-am văzut de patru ani. Asta numiți dumneavoastră emigrare ? Lăsați-ne libertatea, mie și soțului meu, ca să plecăm.

— Soțului dumneavoastră ? Credeam că ați divorțat.

— Poate că da, dar n-o să-mi amintesc despre asta cînd el e în închisoare și capul lui e amenințat.

— Ascultați, i-a spus Tallien, eu nu sînt stăpîn absolut, nu pot să las decît pe unul din dumneavoastră să scape ; celălalt va rămîne zălog. Vreți să plecați ? Vă păstrez soțul ; vreți să plece soțul ? Vă păstrez pe dumneavoastră.

— Și garantați viața celui care rămîne ?

— Da, atîta timp cît propriul meu cap îmi stă pe umeri.

— În acest caz, să plece soțul meu, eu rămîn, a spus doamna de Fontenay cu o fermecătoare renunțare.

— Mîna dumneavoastră în semn de învoială.

— Oh, nu, nu sînteți demn să-mi sărutați mîna, după uitarea în care m-ați lăsat ; cel mult piciorul meu, sau mai curînd ce au lăsat șobolanii.

Și descălțîndu-și piciorul încîntător, piciorul ei de spaniolă, mic cît palma, pe care urma dinților rozătorilor nocturni era vizibilă, i l-a întins să i-l sărute.

Tallien i l-a luat cu totul în mîini și apăsîndu-și buzele pe el, i-a spus :

— Îmi joc capul ; dar nu mă interesează ! mi-am luat plata cu prisosință.

În acel moment ușa s-a deschis și a apărut aghiotantul urmat de paznic.

— Amaury, i s-a adresat Tallien, așteaptă aici ordinul de ieșire al cetățenei Fontenay. Mă duc să-l iau de la tribunal, și cînd îl vei avea, domnia-sa îți va spune unde va trebui să o conduci.

După un sfert de oră sosea ordinul ; doamna de Fontenay era condusă la Tallien acasă, iar temnicerul îi scria lui Robespierre :

„Republica este trădată din toate părțile ; cetățeanul Tallien a iertat din propria lui autoritate, înainte chiar de a fi interogată, pe marchiza de Fontenay, arestată din ordinul Comitetului salvării publice“.

Thérésia se ținuse de cuvînt ; soțul ei odată plecat, ea rămăsese zălog, nu numai lui Tallien, dar chiar la Tallien acasă.

Din acest moment orașul Bordeaux începu să respire. Se întîmplă foarte rar ca o femeie tînără și frumoasă să fie răutăcioasă ; Thérésia, cu grația, blîndețea și cu

darul ei de convingere, l-a captivat pe Tallien ; l-a captivat pe Isabeau, l-a captivat pe Lacombe.

Era unul din acele temperamente de felul Theodorei și al Cleopatrei, sub influența cărora capetele tiranilor se plecaseră.

Locuitorii din Bordeaux au înțeles curînd tot ce datorau frumoasei Thérésia. La teatre, la reviste, la reuniunile populare o aplaudau. Credeau că văd în ea pe însăși Egérie [1] a montagnarzilor, geniul Republicii.

Thérésia înțelesese că avea o singură scuză pentru dragostea ei : aceea de a-l fi îmblînzit pe reprezentantul crîncen și neînduplecat ; aceea de a fi smuls dinții și de a fi tăiat ghearele leului. Repausul ghilotinei era gloria ei ; — dacă frecventa cluburile și dacă lua acolo cuvîntul, o făcea pentru a folosi popularitatea ei în favoarea îndurării.

Își aducea necontenit aminte de noaptea petrecută într-o celulă a închisorii din Bordeaux, cînd frumoasele ei picioare fuseseră mușcate de șobolani ; își procura prin Tallien listele deținuților. „Ce a făcut acesta ?“ „Ce a făcut aceea ?“ îl întreba. „Suspect“. „Și eu tot suspectă am fost. Să nu mai vorbim ! dacă m-ați fi ghilotinat, ar fi fost Republica mai puternică ?“

O lacrimă cădea pe un nume și numele se ștergea. Această lacrimă elibera un deținut.

Numai că denunțul temnicerului a dat roade. Într-o dimineață a sosit la Bordeaux omul lui Robespierre. Tallien a fost înlocuit de noul venit. El, împreună cu Thérésia, au plecat la Paris.

Robespierre se înșelase în așteptările lui ; vîntul, un vînt necunoscut, aducea clemența. Tallien, despre care Robespierre gîndea că-și pierduse popularitatea prin indulgența lui, a fost numit președinte al Convenției.

Din acel moment între cei doi oameni a izbucnit o ură de nestins.

Omul lui Robespierre i-a scris acestuia din Bordeaux : *„Ia seama, Tallien năzuiește să joace un rol mare“.*

Robespierre, neîndrăznind să-l atace pe Tallien direct, a dat ordin Comitetului salvării publice s-o aresteze pe Thérésia.

Arestarea a avut loc la Fontenay-aux-Roses.

---

[1] **Egérie, nimfă simbolizînd o sfătuitoare secretă, dar ascultată.**

Thérésia a fost condusă la închisoarea La Force. Așadar, cu aproape cincisprezece zile înainte ca eu însămi să fiu dusă acolo.

A fost aruncată într-o celulă întunecoasă și umedă care i-a amintit de șobolanii din Bordeaux. A dormit și aici ghemuită pe o masă, cu spatele rezemat de zid.

După două sau trei zile a fost scoasă din tainiță și băgată într-o cameră mare, împreună cu alte opt femei.

Ghicește, iubitul meu, cum se distrau acele femei pentru a scurta lungile nopți fără somn ?

Se jucau de-a tribunalul revoluționar.

Acuzata era întotdeauna condamnată ; i se legau mîinile, i se trecea capul printre stinghiile unui scaun, i se dădea un bobîrnac peste gît și se termina.

Cinci din cele opt femei care au stat în această cameră au plecat pe rînd să joace în realitate, în Piața Republicii, rolul pe care l-au repetat într-un fel în camera din La Force.

În acest timp Tallien, înfășurat într-o mantie, rătăcea în jurul închisorii unde era închisă Thérésia, încercînd să zărească printre gratiile vreunei ferestre silueta îndrăgită.

Pînă la urmă a închiriat o mansardă din care putea să vadă în curtea unde deținuții aveau permisiunea să se plimbe.

Într-o seară, în momentul cînd Thérésia urma să se întoarcă în celulă și cînd, prin învoire specială, cumsecadele Ferney a mai lăsat-o singură o clipă, — i-a căzut la picioare o piatră. Pentru deținuți totul devine important ; a înțeles că piatra avea o semnificație anume ; a luat-o deci de pe jos și de ea a găsit legat un bilețel.

L-a ascuns cu grijă. Nu putea să-l citească, era noapte și curtea nu era luminată ; în cameră același întuneric ; a dormit ținînd biletul în mînă, iar a doua zi, în zori, s-a apropiat de fereastră și la primele raze ale dimineții a citit :

Veghez asupra dumneavoastră ; duceți-vă în curte în fiecare seară ; nu mă veți vedea, dar voi fi lîngă dumneavoastră.

Scrisul era prefăcut, semnătura nu exista ; dar cine altul decît Tallien ar fi putut să scrie acel bilet ?

A așteptat nerăbdătoare momentul în care urca bătrînul Ferney ; a făcut tot ce a putut ca să-l determine

să vorbească, dar paznicul n-a făcut decît să-și pună un deget pe buze.

Opt zile la rînd, prin același mijloc, Thérésia a avut vești de la protectorul ei.

Fără îndoială, Robespierre a fost avertizat de către poliția lui că Tallien închiriase o cameră aproape de La Force. S-a dat ordin ca împreună cu alte opt sau zece deținute, Thérésia să fie dusă la închisoarea Carmes.

Pleca deci de la Grand Force, în același timp cînd eu ieșeam de la Petite Force.

Numai că șareta condamnaților ieșise prin poarta din strada Roi-de-Sicile, în timp ce tomberonul ieșise prin poarta din strada Rosiers.

Ne-am încrucișat în strada Lombards, tomberonul fiind nevoit să traverseze strada Saint-Honoré ca să ajungă la podul Notre-Dame.

Exact acolo unde am văzut-o pe Thérésia ; acolo unde i-am aruncat bobocul de trandafir.

Ajungînd la Carmes, au dus-o în camera doamnei de Beauharnais, de unde tocmai fusese scoasă doamna d'Aiguillon.

Doamna de Beauharnais e o femeie cam de douăzeci și nouă — treizeci de ani, născută în Martinica, unde tatăl ei era guvernator de port. Venise în Franța la vîrsta de 15 ani și se căsătorise cu vicontele Alexandre de Beauharnais.

Generalul de Beauharnais (căci soțul ei a servit mai întîi Revoluția, care l-a călcat în picioare ca pe mulți alții) tocmai murise pe eșafod.

Cu toate că a fost destul de nefericită cu soțul ei, ca și doamna de Fontenay, a făcut tot ce a putut pentru a-l salva, dar demersurile întreprinse pînă la urmă au compromis-o și pe ea. A fost arestată, dusă la Carmes și aștepta de la o zi la alta să fie tradusă în fața tribunalului revoluționar.

Cu generalul Beauharnais avea doi copii, Eugène și Hortense ; dar situația lor fusese atît de disperată încît băiatul intrase ucenic la un tîmplar, iar fata, la o lenjereasă, numai pentru mîncare.

În ajunul sosirii Thérésiei, temnicerii au venit să ridice patul de campanie al doamnei d'Aiguillon.

— Ce faceți ? a întrebat Josephine.

— Ce vedeți, luăm patul prietenei dumneavoastră.

— Dar ea unde se va culca mîine ?

Paznicul a început să rîdă.

— Mîine, a spus el, nu va mai avea nevoie de pat.

În adevăr, o luaseră pe doamna d'Aiguillon și nu mai reapăruse.

Rămăsese doar o saltea aruncată pe jos.

Trebuia s-o folosim toate trei, dacă două dintre noi nu vroiam să ne culcăm pe scaune.

Trebuie spus că aspectul camerei noastre nu este vesel deloc, iubitul meu ; la 2 septembrie ea a fost scena asasinării unor preoți și sîngele a pătat zidurile în mai multe locuri.

Inscripții lugubre acopereau pereții — ultim strigăt de speranță și de disperare.

A venit seara, iar întunericul a adus cu el gîndurile cele mai sumbre. Ne-am așezat toate trei pe saltea și cum eram singura care nu tremuram, Thérésia m-a întrebat :

— Nu ți-e frică ?

— Nu ți-am spus că am vrut să mor ?

— Ai vrut să mori la vîrsta ta, la șaisprezece ani ?

— Vai, am trăit mai mult decît oricare altă femeie de optzeci de ani.

— Oh, eu mărturisesc că tremur la fiecare zgomot, a spus Thérésia. Doamne ! Tu ai văzut ghilotinîndu-se treizeci de persoane înaintea ta ; ai simțit vîjîitul cuțitului care trecea ca un fulger prin fața ochilor tăi și n-ai albit !

— Așa cum Julieta îl vedea pe Romeo sub balconul ei, așa mi se părea mie că-mi văd iubitul culcat în mormînt. Nu muream, ci pur și simplu mă duceam la el. Voi aveți totul în viață, voi toate aveți logodnici, copii, de aceea vreți să trăiți. Eu, eu am totul în moarte, de aceea vreau să mor.

— Dar acuma, mi-a spus ea dezmierdătoare, acuma că ai găsit două prietene, tot vrei să mori ?

— Da, dacă muriți voi.

— Dar dacă nu murim ?

Am ridicat din umeri.

— Nu cer altceva decît să trăiesc, am răspuns eu.

— Și de exemplu, a spus Thérésia strîngîndu-mă la piept și sărutîndu-mă pe ochi, dacă ai putea să ne salvezi viața ?

— Oh ! am exclamat. Aș face-o cu bucurie, dar cum ?

— Cum ?

— Da. Sînt deținută ca și voi.

— Numai că, după cele ce ne-ai povestit, ai putea să scapi dacă ai vrea.

— Eu ? Cum ?

— Nu ești tu protejata unui comisar ?

— Protejată ?

— Desigur. Nu el ți-a sugerat să te înregistrezi sub un nume fals ?

— Da.

— Nu ți-a spus că va reveni ?

— Dar cînd ? Asta e întrebarea.

— Nu știu ; dar trebuie să fie cît mai curînd cu putință.

— Zilele trec repede.

— Dacă i-ai ști măcar numele...

— Nu i-l știu.

— Am putea afla prin portar.

— Dacă tot a spus că va reveni, n-ar fi mai bine să-l lăsăm să vină singur ?

— Da, dar dacă pînă atunci... ?

— Pot s-o salvez numai pe una dintre voi, am spus ; răspunzînd la apel și urcînd în șaretă în locul ei.

— Dar care ? a întrebat repede Thérésia.

— Ar fi drept să fie cea care are copii, doamna de Beauharnais.

— Ești un înger, mi-a spus aceasta îmbrățișîndu-mă ; dar n-aș accepta niciodată un asemenea sacrificiu.

— Ascultați, bunele mele prietene, le-am spus eu, de cît timp sînteți arestate ?

— Eu, a spus Thérésia, de douăzeci și două de zile.

— Și eu, a spus doamna de Beauharnais, de șaptesprezece.

— Ei bine, s-ar putea ca nici mîine, nici poimîine să nu se gîndească la noi. Avem deci trei sau patru zile pentru a-l face pe comisarul nostru să revină, dacă nu revine și singur. Deocamdată să ne culcăm și să dormim, noaptea este un bun sfătuitor.

Și ne-am culcat pe singura saltea care exista, una în brațele celeilalte.

Cred însă că numai eu am dormit.

Zilele treceau și nu schimbau cu nimic situația noastră. Nu aveam nici o veste dinafară. Nu știam în ce stadiu de iritare sau de conflict ajunseseră partidele.

Cele două nefericite tovarășe ale mele tremurau și se făceau livide la cel mai mic zgomot de pe coridor.

Într-o dimineață ușa s-a deschis și portarul mi-a spus că sînt chemată la administrație.

Tovarășele mele m-au privit speriate :

— Nu vă fie teamă, le-am spus ; nu sînt judecată, nu sînt condamnată, deci nu pot fi executată.

M-au îmbrățișat ca și cum nu mă vor mai vedea. Eu însă le-am jurat că nu părăsesc închisoarea fără să-mi iau rămas bun de la ele.

Am coborît. Cum bănuisem, mă aștepta comisarul meu.

— Trebuie s-o interoghez pe această tînără, a spus el ; lăsați-mă singur cu ea la vorbitor.

Purta același costum ; la prima vedere carmagnola și boneta roșie îi dădeau un aer feroce ; dar sub masca aceasta surprindeai doi ochi buni și sinceri și trăsături îmblînzite de o gură binevoitoare.

— Vezi, cetățeană, că nu te-am uitat ? mi-a spus el.

M-am înclinat în semn de recunoștință.

— Acum poartă-te cu mine așa cum te-ai purta cu un om care îți vrea binele și spune-mi taina dumitale.

— Nu am nici o taină.

— Atunci cum de te aflai în șareta condamnaților, cînd împotriva dumitale nu era nici proces, nici condamnare ?

— Vroiam să mor.

— Ceea ce mi s-a spus la La Force, era deci adevărat că ai pus să ți se lege mîinile și că te-ai urcat în șaretă prin surprindere ?

— Cine ți-a spus dumitale toate astea ?

— Chiar cetățeanul Santerre.

— Și nu va avea necazuri pentru serviciul pe care mi l-a făcut ?

— Nu !

— Atunci, ți-a spus adevărul. Este rîndul meu să vorbesc.

— Ascult.

— De ce te interesează soarta mea ?

— Ți-am spus, sînt comisar de secție. Eu am arestat-o pe biata Nicole ; mi-au dat lacrimile cînd am arestat-o. Execuția ei mi-a răscolit primele remușcări din viața mea. Atunci am jurat că dacă mi s-ar ivi prilejul să salvez o nevinovată ca ea, să nu-l pierd. Providența te-a adus în drumul meu și am venit să-ți spun : vrei să trăiești ?

Am tresărit ; viața îmi era indiferentă, dar m-am gîndit cît preț puneau pe ea cele două biete făpturi pe care urma să le las în urma mea în închisoare.

— Cum vei proceda ca să mă scoți de aici ? l-am întrebat.

— Foarte simplu. Împotriva dumitale nu există nici o învinuire ; m-am informat la La Force ; aici ești închisă sub un nume fals. Eu vin, te iau ca să te duc în altă închisoare. Pe drum te las pe Pont Neuf sau pe Pont des Tuileries, și te îndrepți încotro ai să vrei.

— Am făgăduit tovarășelor mele de cameră că-mi voi lua rămas bun de la ele.

— Cum le cheamă ?

— Îți pot spune numele lor fără teamă ?

— Nu-ți dai seama că mă jignești ?

— Doamna de Beauharnais și doamna Thérésia Cabarrus.

— Iubita lui Tallien ?

— Chiar ea.

— Toată lupta se dă astăzi între amantul ei și Robespierre. Dacă Tallien va triumfa, o să mă recomanzi ?

— Fii liniștit.

— Du-te în celulă, dar coboară repede. Trăim vremuri în care trebuie să ne așteptăm la moarte, nu la viață.

Am urcat foarte veselă.

— Oh, ai vești bune, nu-i așa ? au strigat prietenele mele văzîndu-mă.

— Da, am vorbit cu comisarul meu, și se oferă să mă scoată de aici.

— Acceptă și salvează-ne ! a strigat Thérésia, sărindu-mi de gît.

— Dar cum ?

Thérésia a scos din sîn un pumnal spaniol, ascuțit ca un ac, ucigător ca o viperă ; apoi, cu o forfecuță pe care doamna d'Aiguillon o lăsase doamnei de Beauharnais, și-a tăiat o buclă cu care a înfășurat pumnalul.

— Ține, a spus ea, caută-l pe Tallien ; povestește-i că te-ai despărțit de mine, că mi-ai cerut să mă servești, că eu ți-am dat șuvița asta și pumnalul spunîndu-ți : „Dă-i pumnalul lui Tallien și anunță-l că sînt chemată poimîine în fața tribunalului revoluționar, iar dacă în douăzeci și patru de ore Robespierre nu e mort, Tallien e un laș !"

Înțelegeam această furie spaniolă.

— Bine, așa îi voi spune. Și dumneata, doamnă, am continuat întorcîndu-mă spre doamna de Beauharnais, n-ai nici un mesaj de transmis ?

— Eu, a răspuns cu vocea ei plăcută de creolă, eu nu îl am decît pe Dumnezeu ; pe el îl rog să mă apere și să vegheze asupra mea. Dar dacă treci prin strada Saint-Honoré, intră în magazinul de lenjerie de la numărul 352, sărut-o pe frunte pe scumpa mea Hortense, care la rîndul ei va da acest sărut fratelui ei. Spune-i că mi-e bine — atît cît poate fi de bine în închisoare, unde inima ți-e împovărată de griji. Mai spune-i că voi muri cu numele ei pe buze și că-i voi vorbi de ea lui Dumnezeu.

Ne-am îmbrățișat. Thérésia m-a tras spre ea.

— Nu ai bani, mi-a spus, și poate îți vor trebui pentru salvarea noastră. Să-i împărțim.

Și mi-a strecurat în mînă douăzeci de ludovici.

Am încercat să protestez.

— Iartă-mă, te rog, a spus ea, dar nu vreau să-mi fac griji că într-o afacere de importanța acesteia, în care este vorba de capetele noastre, îți va lipsi un ludovic sau doi.

Avea dreptate ; am luat cei douăzeci de ludovici și i-am pus în pungă. Am ascuns pumnalul în sîn și m-am grăbit să-mi regăsesc protectorul la vorbitor. Cît timp lipsisem, el aranjase totul cu portarul.

Mi-a dat brațul ; am ieșit. O trăsură ne aștepta.

În timpul cursei, comisarul de poliție, care nu mi se părea prea sigur de inamovibilitatea lui Robespierre, m-a pus la curent cu evenimentele.

Robespierre, — care de la executarea cămășilor roșii se izolase, lăsînd Franța să meargă în aparență la voia întîmplării, dar ținînd totuși în mînă Comitetul salvării publice pe ai cărui membri îi punea să semneze liste prin Herman, — revenise la 5 thermidor.

îl aștepta pe Saint-Just să izbucnească. Saint-Just venea cu mîinile pline de denunțuri. Cînd triumviratul Saint-Just, Couthon și Robespierre va fi reunit, vor cere ultimele capete care trebuiau neapărat sacrificate Teroarei.

Acestea erau capetele lui Fouché, Collot-d'Herbois, Cambon, Billaud-Varennes, Tallien, Barrère Léonard Bourdon, Lecointre, Merlin, Thionville, Fréron, Panis, Dubois-Crancé, Bentabole, Barras...

Cincisprezece sau douăzeci de capete, atîta tot.

După care va urma clemența.

Rămîneau să vadă dacă cei cărora li se va cere capul vor accepta să le fie luate. Într-adevăr, în ce-i privește, pregătiseră o acuzație împotriva celui pe care îl numeau *dictatorul.*

Dar oare dictatorul le va da lor răgaz să acuze ?

Timp de o lună, cît lipsise, Robespierre și-a redactat apologia.

Omul formelor legale înțelegea să nu răspundă decît legalității.

Ne aflam la 8 thermidor, deznodămîntul va avea loc peste trei-patru zile.

L-am întrebat pe comisarul meu unde l-aș putea găsi pe Tallien.

Mi-a dat adresa acestuia, strada de la Perle, numărul 460, la Marais.

Am coborît la poarta Saint-Honoré.

Acolo protectorul meu și-a luat rămas bun de la mine. L-am întrebat cum îl cheamă.

— Nu e nevoie, mi-a spus el ; dacă izbutești, o să mă reîntîlnești, am să vin să-mi cer eu singur răsplata. Dacă nu, n-ai să poți face nimic pentru mine, așa cum eu n-o să pot face nimic pentru dumneata. Nu ne cunoaștem.

Și a plecat cu trăsura înspre bulevarde.

Eu am pornit-o pe jos pe strada Saint-Honoré și am ajuns la numărul 352.

Am intrat în magazinul de lenjerie. Îți amintești, dragul meu, acesta era magazinul doamnei de Condorcet.

Am întrebat de domnișoara Hortense.

Mi-au arătat o fetiță încîntătoare, de vreo zece ani, cu un păr și niște ochi nemaipomeniți.

Lucra aici în schimbul mîncării.

Am cerut să mi se îngăduie să-i vorbesc între patru ochi. Nu s-a împotrivit nimeni. Ne-am dus împreună într-o cameră alăturată magazinului și i-am spus că veneam din partea mamei sale.

Biata copilă a izbucnit în lacrimi, s-a aruncat de gîtul meu și m-a sărutat.

I-am dat doi ludovici pentru rufărie. Se vedea că duce mare lipsă.

Am întrebat de doamna de Condorcet.

O puteam găsi în atelierul ei de la mezanin.

Am urcat acolo.

Cînd m-a văzut, a scos un strigăt și s-a repezit în brațele mele.

— Oh, mi-a spus, te credeam moartă ; mi s-a spus că ai fost văzută trecînd în șaretă...

În cîteva cuvinte i-am povestit totul.

— Ce vei face acum ? m-a întrebat.

— Nu știu, am răspuns zîmbind. Poate sînt muntele care ascunde înlăuntrul lui un șoarece ; poate sînt firul de nisip de care se va împiedica, zdrobindu-se, carul Teroarei.

— În orice caz, rămîi aici, a spus ea.

— Față de cîte ți-am povestit, nu ți-e teamă să rămîn la dumneata ? am întrebat-o eu.

A surîs și mi-a întins mîna.

Am prevenit-o că aveam de făcut un drum chiar în noaptea aceea și am rugat-o dacă nu are cumva în plus o cheie a apartamentului, ca să ies și să mă întorc fără să o deranjez.

— E foarte simplu, mi-a spus ea. Eu voi dormi în casa mea de la Auteuil, iar aici vei rămîne dumneata stăpînă.

Și chiar atunci mi-a dat cheia.

Ședința de la Convenție a fost furtunoasă.

Apologia lui Robespierre nu a avut succesul scontat de el. Primele fraze au fost de fapt o mare gafă. La deschiderea ședinței Barrère anunțase recucerirea Anversului, — cu alte cuvinte, recucerirea întregii Belgii.

Or, neprevăzînd această veste, Robespierre își îndreptase atacul împotriva lui Carnot, cel care tocmai recucerise Anvers.

Din nefericire pentru el, Robespierre nu era atît de abil încît să improvizeze pe loc și să poată ieși cu bine

dintr-o asemenea încurcătură și, neschimbînd nimic din discursul său, începuse astfel :

— „Anglia, atît de bruscată în discursurile noastre, este cruțată de armatele noastre..."

A citit două ore.

Lecointre, dușmanul lui Robespierre, dîndu-și seama de efectul defavorabil făcut de discursul lui Robespierre, a cerut în mod zgomotos tipărirea lui.

Un robespierrist nu ar fi îndrăznit să ceară acest lucru.

Din obișnuință, Adunarea a votat tipărirea.

Atunci, un bărbat s-a repezit la tribună. Era Cambon, omul integru prin excelență. Robespierre spusese despre el că e un pungaș, tot așa cum spusese despre Carnot că e un trădător.

— O clipă, a spus el, să nu ne grăbim. Înainte de a fi dezonorat, voi vorbi.

Și în cuvinte puține, dar clare a expus sistemul său de finanțe. A terminat astfel :

— A venit timpul să spunem adevărul. Un singur om paralizează toată Convenția. Acest om este Robespierre. Judecați-ne !

Atunci Billaud a strigat :

— Da, ai dreptate Cambon, trebuie smulse măștile. Dacă e adevărat că libertatea de opinie nu mai există, atunci mai bine să servească hoitul meu drept tron unui ambițios, decît să devin, prin tăcerea mea, complicele crimei sale.

— Eu, a spus Panis, întreb numai dacă numele meu este pe lista proscrișilor. Ce am cîștigat eu de la Revoluție ? nici cu ce să cumpăr o sabie pentru fiul meu și o fustă pentru fiica mea ?

Atunci în sală au izbucnit strigătele „Retractează ce ai spus ! retractează !"

Robespierre însă s-a ridicat calm :

— Nu retractez nimic. Mi-am azvîrlit scutul ; m-am prezentat descoperit în fața dușmanilor ; nu am măgulit pe nimeni, nu am calomniat pe nimeni, nu mă tem de nimeni ! și nu mă interesează ce va hotărî Convenția în legătură cu tipărirea sau netipărirea discursului meu.

Din toate părțile sălii se striga :

— Să revocăm tipărirea !

Și a fost revocată.

Înfrîngerea lui a fost teribilă.

Din momentul în care Convenția nu mai acceptă acuzațiile de pungășie, de trădare, de conspirație aduse de Robespierre împotriva Comitetelor și a reprezentanților poporului în misiune, Camera îl acuză pe însuși Robespierre de calomnie împotriva reprezentanților poporului și a Comitetelor.

Robespierre conta să-și ia revanșa prin jacobini. Această societate, care îi datora înființarea, forța și strălucirea ei, era stîlpul de rezistență.

M-am hotărît să asist la ședință. Am fost prevenită că nu-l voi găsi acasă la el pe Tallien decît la miezul nopții.

M-am înfășurat într-o pelerină de femeie din popor, pe care mi-a împrumutat-o doamna de Condorcet.

Te sufocai în acea pivniță unde își țineau jacobinii ședințele.

Comuna a și fost prevenită de eșecul suferit de eroul ei ; Henriot fusese văzut beat, clătinîndu-se pe cal, așa cum i se întîmpla numai la marile ocazii. Dădea ordine să fie înarmată garda pentru a doua zi.

Către ora nouă Robespierre a apărut întîmpinat de aclamațiile tuturor. Capul palid i se înțepenise parcă între umeri, ochii îi ardeau. S-a urcat la tribună ținînd în mînă apologia pe care o citise și la Convenție.

Robespierre nu se sătura niciodată să-și citească discursurile. A fost ascultat cu evlavia apostolilor față de dumnezeul lor și aplaudat cu entuziasm.

Apoi, cînd a terminat, cînd tripla salvă de aplauze s-a stins, Robespierre a spus :

— Cetățeni, acesta este testamentul meu de moarte pe care vi-l aduc. Vă las memoria mea, va trebui să o apărați. Dacă voi fi nevoit să beau cucută, o voi face liniștit.

— Voi bea împreună cu tine ! a strigat David.

— Toți o vom bea, toți ! au strigat cei prezenți, aruncîndu-se unii în brațele celorlalți.

Și n-au mai fost decît lacrimi și plînsete.

Entuziasmul a atins frenezia.

Couthon s-a urcat la tribună și a cerut să fie radiați din Convenție toți cei care au fost împotriva tipăririi discursului lui Robespierre.

Jacobinii au votat într-un singur glas.

Nu-și dădeau seama că, acest refuz de tipărire fiind votat de către majoritate, ei votau acum destituirea majorității Comunei.

Înflăcărați, robespierriștii s-au strîns în jurul apostolului lor.

Așteptau un singur cuvînt din partea lui ca să facă un al doilea 31 Mai.

Robespierre, înconjurat de toți și grăbit să termine, a scăpat aceste cuvinte :

— Ei bine, mai încercați, descătușați Convenția, despărțiți-i pe cei buni de cei răi.

În acel moment o mare agitație s-a produs în partea mai întunecoasă a sălii. Jacobinii îi recunoscuseră printre ei pe Callot-d'Herbois și pe Billaud. Cei doi dușmani de moarte ai lui Robespierre, care auziseră deci tot ce se spusese împotrivă Convenției, precum și dezlegarea dată de către Robespierre devotaților lui, de a separa pe cei răi de cei buni.

S-au auzit atunci strigăte de moarte împotriva lor, cuțitele s-au ridicat.

Cîțiva jacobini, care nu vroiau ca sala lor să fie pătată de sînge, i-au înconjurat protejîndu-i și ajutîndu-i astfel să iasă.

Președintele a declarat ședința încheiată.

Celor două partide de-abia le ajungea noaptea ca să se pregătească pentru lupta de a doua zi.

Am ieșit afară odată cu mulțimea. Trecuse de unsprezece noaptea. Sosise deci momentul să-l caut pe Tallien la el acasă.

Mergeam chiar în urma lui Robespierre.

Ieșise sprijinindu-se de Coffinal. Tîmplarul Duplay se ținea aproape de el.

Se vorbea de ședința de a doua zi. Triumful de la jacobini nu îi liniștise îndeajuns pe prietenii lui Robespierre.

— Nu mai aștept nimic de la montagnarzi, spunea el ; dar majoritatea lor sînt tineri, majoritatea Convenției mă va înțelege.

Soția lui Duplay și cele două fete ale lui îl așteptau pe Robespierre în poarta de la stradă.

Zărindu-l, au alergat înspre el. Robespierre le-a liniș-

tit. Toți au intrat în aleea care ducea spre casa tîmplarului. Ușa s-a închis în urma lor.

Curiozitatea mă îndemnase să-l urmăresc pe acest om ; am făcut calea-ntoarsă și am pornit-o din nou pe strada Saint-Honoré, mergînd de astă dată înspre Palais-Egalité.

Cu toate că se făcuse tîrziu, străzile nu erau pustii. O febră arzătoare străbătea arterele Capitalei. Oamenii ieșeau misterios de prin case ; alții intrau nu mai puțin misterios ; se schimbau vorbe dintr-o parte într-alta a străzii, semnale de la o fereastră la alta ; ajunsă la capătul străzii Ferronnerie, am luat-o pe strada Temple și am ajuns în strada Perle.

Strada era prost luminată ; cu greu citeam numerele. Presupuneam că am ajuns în fața numărului 460.

Am șovăit să bat la poarta unei alei înguste care mi se părea a fi singura intrare a acestei case întunecoase, pe fațada căreia nu răzbătea nici o lumină. Deodată poarta aleii s-a deschis și a apărut un bărbat îmbrăcat în carmagnolă, înarmat cu un ciomag.

Mi-a fost teamă și m-am tras înapoi.

— Ce dorești, cetățeană ? a întrebat omul lovind caldarîmul cu ciomagul.

— Vreau să vorbesc cu cetățeanul Tallien.

— De unde vii ?

— De la închisoarea Carmes.

— Din partea cui vii ?

— Din partea cetățenei Thérésia Cabarrus.

Omul a tresărit.

— Spui adevărul ? m-a întrebat.

— Condu-mă la el și vei vedea.

— Vino.

Omul a întredeschis poarta. M-am strecurat în alee. El a luat-o înainte, a urcat o scară slab luminată.

De la primele trepte am auzit gălăgia unui mare număr de voci care păreau că discută aprins.

Discuția era violentă și, pe măsură ce urcam treptele, vocile se auzeau din ce în ce mai distinct.

Erau pomenite numele lui Robespierre, Couthon, Saint-Just, Henriot.

Vocile veneau de la etajul al doilea.

Omul care mă însoțea s-a oprit în fața unei uși și a deschis-o.

Un val de lumină a invadat scara, dar la apariția lui s-a făcut liniște ; toate vocile au tăcut.

— Ce este ? a întrebat Tallien.

— O femeie, a răspuns călăuza mea, vine de la Carmes și aduce, spune ea, vești de la cetățeana Thérésia Cabarrus.

— Las-o să intre ! a spus el repede.

Omul cu ciomagul s-a dat în lături. Eu mi-am lăsat pelerina pe balustrada scării și am înaintat în acea cameră unde toți rămăseseră așa cum îi surprinsesem.

— Care dintre voi este cetățeanul Tallien ? am întrebat.

— Eu, a răspuns cel mai tînăr dintre toți.

Am înaintat spre el.

— M-am despărțit de cetățeana Thérésia Cabarrus, „Du-i această șuviță de păr și acest pumnal lui Tallien, spune-i că sînt chemată poimîine la tribunalul revoluționar, și dacă în douăzeci și patru de ore Robespierre nu este mort, el este un las !"

Tallien s-a repezit spre bucla de păr și pumnal. A sărutat bucla și, ridicînd pumnalul, a spus :

— Ați auzit, cetățeni ; sînteți liberi să nu-l decretați mîine pe Robespierre înculpat ; dar dacă nu-l veți decreta, eu îl voi înjunghia și gloria de a fi scăpat Franța de tiranul ei îmi va reveni numai mie.

Într-un singur gest, au întins toți mîinile deasupra pumnalului Thérésiei Cabarrus.

— Jurăm, au spus ei, că mîine vom fi morți sau Franța va fi liberă.

Atunci Tallien întorcîndu-se către mine mi-a spus :

— Dacă vrei să vezi ceva la fel de măreț cum a fost căderea lui Appius[1] sau moartea lui Cezar, vino mîine la ședință, tînără prietenă, și te vei putea întoarce la Thérésia să-i spui ce ai văzut !...

— Da, dar dacă vreți să reușiți, s-a auzit careva, nu vă încurcați în discuții, nu îi dați cuvîntul ! *Moarte fără fraze !*

— Bravo, Sieyès ! au strigat toți într-un glas ; ești un bun sfătuitor și-ți vom urma sfatul !

---

1 Claudius Appius — decemvir roman în anul 451 î.e.n. care, din cauza abuzului de putere, a cauzat demisia decemvirilor și, aruncat în închisoare, s-a sinucis în 446 î.e.n.

Tallien a vrut neapărat să fiu condusă de omul cu ciomagul, care era chiar garda lui personală.

M-am întors la doamna de Condorcet pe același drum pe care-l făcusem ca să ajung la cetățeanul Tallien. Încercam o senzație deosebită. Poate tocmai eu fusesem mijlocitoarea între brațul care trebuia să lovească și pieptul care trebuia să fie lovit...

Lăsîndu-mă antrenată, mă implicasem în ceea ce urma să se petreacă a doua zi ; fie că pumnalul îl va lovi pe Robespierre, fie că îl va lovi pe Tallien, și într-un caz și în altul, eu eram aceea care înmînase pumnalul.

Cîtă vreme a fost în mîinile mele, cît timp am fost împinsă de dorința de a le salva pe cele două prietene, nu m-am gîndit la asta ; dar, din momentul în care pumnalul se găsea în mîinile lui Tallien, eu am devenit complicea lui. Încordarea care mă susținuse atîta vreme cît misiunea mea nu era îndeplinită m-a părăsit în clipa cînd am coborît în stradă. Zgomotul se potolise ; totuși în marea arteră Saint-Honoré, atît de circulată, era destulă lume, dar nu grupată. Treceau unul cîte unul. Am avut curiozitatea să mă duc pînă la poarta tîmplarului Duplay. Totul era închis, ferecat, nici o rază de lumină nu răzbătea afară. Dormeau în liniștea conștiințelor curate ? Vegheau pe tăcute în neliniștea gîndurilor zbuciumate ?

I-am mulțumit omului care m-a condus și i-am dat o monedă de argint. A luat-o spunînd :

— O primesc numai din curiozitate, mică cetățeană ; de mult n-am mai văzut așa ceva...

Am urcat la mezaninul meu, am tras jaluzelele, dar cu ferestrele deschise mă uitam printre ele ; nu puteam să adorm. Eram foarte neliniștită pentru cele două prietene ale mele.

Seara, a doua zi, totul va fi hotărît. Eu, care nu mă temusem pentru mine, care văzusem cuțitul ghilotinei fără să pălesc, eu care fără să clipesc privisem raza de soare reflectată pe cuțitul înroșit de sîngele a treizeci de oameni, ei bine, cu tremuram acum pentru aceste două femei pe care le cunoșteam abia de cîteva zile, care îmi erau străine, dar care mi-au întins brațele cînd mi-a fost mai greu.

După cele ce văzusem și auzisem seara la ședința cordelierilor, mi-am putut da seama de ascendentul lui Robespierre asupra mulțimii.

— Voi bea cucută, spusese liniștit Socrate.

Și un întreg cor de fanatici îi răspunsese :

— Toți o vom bea împreună cu tine !

Nu mă îndoiam că prietenii sau mai curînd aliații noștri ar avea curajul de a începe lupta, dar îl vor avea ei oare pe cel de a duce mai departe această luptă ? Vor avea ei mai cu seamă forța de a asculta sfatul lui Sieyès : *„Moarte fără fraze"* ?

Cît de puține cuvinte îi trebuiesc geniului pentru a-și exprima gîndul, ca să-l poată face înțeles și în prezent și în viitor, pînă la a fi modelat în bronz !

Fără îndoială, Sieyès era omul de geniu al acestei reuniuni ; dar preot fiind, nu putea fi tot el omul care să-l execute.

Către ora trei am închis fereastra și m-am culcat. Am avut un somn agitat, plin de vise fără sens.

Singurul lucru care continua să bată în creierul meu ca limba unei pendule era fraza lui Sieyès. În ea stătea adevărata condamnare a lui Robespierre.

Se făcuse ziuă cînd am ațipit. M-am trezit spre ora opt sau nouă. Am auzit gălăgie în stradă ; m-am sculat imediat și am întredeschis fereastra.

Se și adunase un grup de jacobini (și prin jacobini înțeleg pe obișnuiții clubului) la poarta tîmplarului Duplay. Intrau în casă și ieșeau ; se duceau fără îndoială să primească de la Robespierre cuvîntul de ordine.

În mijlocul acestei mulțimi un om s-a oprit și doi ochi s-au fixat asupra mea cu o privire care a pătruns printre jaluzele. Am închis-o repede ; dar era prea tîrziu, fusesem recunoscută.

După două minute am auzit bătăi în ușă și m-am dus să deschid fără prea multă grijă.

La rîndul meu îmi recunoscusem comisarul de poliție ; l-am invitat să intre și să se odihnească.

— Nu vă refuz, a spus el, sînt zdrobit, am stat toată noaptea în picioare. Partidele sînt față în față și bătălia va avea loc astăzi.

— Oh, mărturisesc că aș dori să asist la această luptă, i-am spus. Unde crezi dumneata că va avea loc, — la jacobini sau la Convenție ?

— La Convenție, fără îndoială. Acolo e sediul legii, iar Robespierre este omul formelor legale.

— Cum să fac să asist la ședință ? O să fie, cred, omor la porțile Convenției, iar eu sînt singură.

— Vă dau cartonașul meu de identitate, mi-a spus. Ședința se va deschide la ora unsprezece ; mîncați repede ceva ca să puteți rămîne pînă la sfîrșitul discuției. Cînd o să ieșiți, mă găsiți și singură dacă aveți nevoie de mine ; știți bine că sînt la ordinele dumneavoastră.

— Dacă ai avea o oră liberă, mi-ai face un foarte mare serviciu. Aș vrea să te duci pînă la Carmes, și printr-un mijloc oarecare să-i spui dumneata Thérésiei Cabarrus că i-am îndeplinit rugămintea.

— O să fac chiar ceva mai mult, mi-a spus el ; pentru a-i deruta pe copoi, am să-i schimb închisoarea ; dacă Tallien eșuează, primul ordin pe care-l va da Robespierre va fi să pună mîna pe iubita lui, pentru a se răzbuna. Și atunci, pînă se duc s-o caute la Carmes, pînă să găsească noul loc unde a fost transportată, or să treacă două sau trei zile. Și în situația în care ne aflăm înseamnă ceva să ai mai multe zile înaintea ta.

— Oh, dacă reușim, i-am spus eu, ce-aș putea face pentru dumneata ?

— Dacă ajungem acolo, a răspuns comisarul, cum totul va trece în mîinile lui Tallien, ale lui Barras și ale prietenilor lui, n-o să fie deloc greu.

— Ei bine, atunci ne-am înțeles, i-am răspuns, pleacă, nu pierde o clipă, gîndește-te că prietenele mele trebuie să fie în spaimele morții.

— Nu aveți pe nimeni aci care să vă servească ? m-a întrebat.

— Pe nimeni.

— Bine, cînd cobor, vă trimit ceva de la cafenea : două ouă, o supă...

— Mi-ai face un serviciu.

— Nu uitați, de îndată ce mîncați, duceți-vă la Convenție, dacă nu vreți să pierdeți nimic din tot ce se va întîmpla astăzi.

După o jumătate de oră mă aflam în tribuna cea mai apropiată de președinte. La ora unsprezece s-a deschis sala ; tribunele s-au umplut, cum prevăzusem ; dar ceea ce îngrijora îndeajuns Adunarea, era că membrii ei nu soseau, sau mai bine zis nu soseau decît foarte puțini.

Și apoi, din cei șapte sute de deputați care proclamaseră Republica la 21 septembrie 1972, lipseau mai mult de două sute, căzuți pe eșafod.

În toate rîndurile era teribil să vezi băncile goale, care însemnau tot atîtea morminte.

Mai întîi, în Centru, locul girondinilor, vast ca o groapă comună.

Sus, la Montagne, băncile lui Danton, a lui Hérault de Sechelles, a lui Fabre d'Eglantine.

Apoi, ici-colo, capricii ale morții, locuri pe care, de cînd erau libere, nimeni nu mai îndrăznea să se așeze.

Toate aceste goluri acuzatoare cine le făcuse ?

Un singur om.

Cine lovise în cei douăzeci și doi de girondini prin vocea lui Danton ?

Cine lovise în cei douăzeci și cinci de cordelieri prin glasul lui Saint-Just ?

Cine îl lovise pe Chaumette ?

Cine îl lovise pe Hébert ?

Mereu același om.

Dacă toate aceste goluri ar fi întrebate, dacă toate aceste gropi ar fi întrebate dintr-o dată sau pe rînd, toate n-ar striga decît un singur nume :

Robespierre !

Toate aceste morminte larg deschise erau pentru conjurați niște teribile ajutoare. Mi-am dat seama în ziua sîngeroasă a represaliilor, că mîna nevăzută a morților făcea mai mult decît mîna bătăioasă a celor în viață.

Chiar în ajun, la jacobini, Robespierre avusese slăbiciunea să făgăduiască sau poate avusese forța să comande o epurare.

Cîți urmau să fie proscriși prin această epurare ?

Nici el nu știa. Întocmai ca Sylla [1] putea să răspundă : „Nu știu".

Între timp, deputații se îndreptau unul cîte unul spre locurile lor. Erau obosiți, poate mai mult îngrijorați decît obosiți.

Se vedea că puțini dintre ei își petrecuseră noaptea în paturile lor. Unii pentru că făceau parte din vreun

[1] Lucius Cornelius Sylla, dictator roman 138—78 î.e.n., învingător al lui Mitridate VII, devine șeful partidului aristocratic și-și proscrie adversarii.

plan conspirativ ; alții pentru că le fusese teamă să nu fie cumva arestați.

Privirile lor căutau... Ce ?... Ceea ce cauți atunci cînd se apropie un mare eveniment, cînd pe cer se adună furtuna, cînd un cutremur se pregătește să scuture pămîntul.

Necunoscutul !

Cînd mă întorsesem acasă văzusem lumea întîrziind pe străzi cu acea lipsă de preocupare amenințătoare, așteptînd parcă ceva.

Sunase amiaza și Robespierre încă nu sosise. Se spunea că, jignit de eșecul din ajun, nu se va întoarce la Convenție decît în fruntea Comunei înarmate și ceea ce venea în sprijinul acestei afirmații era că Henriot, beat ca de obicei, așezase tunurile în bătaie în piața Carrousel.

Nici Tallien nu apăruse în camera de ședințe. Se știa însă că era în sala Libertății, împreună cu toți prietenii săi ; cum pe aici trebuia să treci pentru a intra în sala Convenției, el oprea deputații, pe cîte unii îi lua cu el, iar pe alții îi trimitea să-și ocupe locurile cu lecția învățată.

Îl așteptau oare pe Robespierre tot așa cum Brutus, Casius și Casca l-au așteptat pe Cezar ? Oare îl va înjunghia acolo, *fără fraze,* cum spusese Sieyès ?

În sfîrșit, — un murmur a anunțat intrarea celui pe care îl așteptau cu atîta nerăbdare, unii poate mai mult cu teamă decît cu nerăbdare.

Chimistul care ar fi putut să descompună acest murmur ar fi descoperit în el cîte puțin din toate, — de la un început de amenințare pînă la un rest de răfuială.

Niciodată, chiar în minunata zi a sărbătorii Domnului, Robespierre nu avusese atîta grijă pentru îmbrăcămintea sa. Purta o haină albastru deschis ; pantalon scurt de culoare deschisă, jiletcă din pichet alb cu franjuri ; mergea liniștit și sigur. Lebas, Robespierre tînărul, Couthon, devotații lui, îl secundau în același pas. S-au așezat lîngă el, fără să se uite la nimeni și fără să salute pe nimeni. Și totuși, de la locurile lor, priveau cu un oarecare dispreț pe care nu reușeau să-l ascundă, spre șefii partidelor de la Plaine și de la Montagne, neîmpăcați între ei pînă atunci, dar care, în ziua aceea — *fapt*

ce dădea de gîndit — intrau ținîndu-se la braț și sprijinindu-se unul pe celălalt.

Pentru o clipă a fost tăcere deplină.

Saint-Just a intrat și el ținînd în mînă discursul pe care avea de gînd să-l citească, discurs care trebuia să provoace căderea comitetelor și primenirea lor cu oameni devotați lui Robespierre.

În ajun, partidul jacobin, temîndu-se de vehemența acestui tînăr, ceruse imperios ca înainte de a-l rosti să supună discursul unei comisiuni. Dar Saint-Just nu avusese timp. Abia îl terminase. Paloarea de cenușă și ochii lui cercănați arătau cîtă osteneală își dăduse pentru acest discurs.

A mers direct spre tribună ; o mulțime de reprezentanți, în fruntea cărora se afla Tallien, au intrat după el. Collot-d'Herbois, dușmanul personal al lui Robespierre, prezida adunarea. Alături de el stătea — ales anume pentru a-l înlocui — un om de care erau siguri că nu-i va lipsi curajul, un buldog al partidului lui Danton, Thuriot, care votase, îți amintești, dragul meu, moartea regelui cu atîta îndîrjire, încît de atunci nu i se mai spunea Thuriot, ci Tue-roi (ucide rege).

Din neglijență sau poate din dispreț, Saint-Just s-a urcat direct la tribună și și-a început discursul, fără să ceară cuvîntul.

Dar abia a pronunțat primele cuvinte, că Tallien, ținînd mîna la piept și în mînă avînd probabil pumnalul Thérésiei, a făcut un pas înainte și a spus :

— Președinte, cer cuvîntul pe care Saint-Just a uitat să-l ceară.

Un fior a trecut prin asistență. Aceste cuvinte, se simțea, erau o declarație de război.

Ce va răspunde Collot-d'Herbois ? Va lăsa tribuna lui Saint-Just ? I-o va da lui Tallien ?

— I se dă cuvîntul lui Tallien, a spus Collot-d'Herbois.

S-a lăsat o liniște profundă. Tallien s-a urcat la tribună și a scos de la piept mîna crispată încă.

— Cetățeni, a spus Tallien, în puținele cuvinte pe care ni le-a spus Saint-Just l-am auzit lăudîndu-se că nu este din nici un partid. Eu am aceeași pretenție, și de aceea voi face să răsune adevărul. Vă veți mira, fără îndoială. Adevărul va exploda, nu mă îndoiesc, căci pre-

tutindeni în jurul nostru nu se propagă de cîteva zile decît tulburare și minciună. Ieri, un membru al guvernului, izolîndu-se, a pronunțat un discurs în numele său personal. Astăzi, un altul face la fel. Toate aceste individualisme vin să mai agraveze suferințele patriei, s-o sfîșie și s-o împingă în prăpastie ; cer ca vălul să fie definitiv sfîșiat.

— Da, a strigat de la locul său Billaud-Varennes, mai palid și mai posomorît chiar decît era de obicei ; da, ieri societatea jacobinilor a votat epurarea Convenției. S-a votat adică ce ? De necrezut, dar s-a votat masacrarea tuturor celor care au refuzat să voteze tipărirea discursului cetățeanului Robespierre. Or, această epurare înseamnă, nici mai mult, nici mai puțin decît două sute cincizeci dintre noi, cu alte cuvinte majoritatea.

— Nu e cu putință ! Nu ! s-au auzit voci din sală.

— Collot-d'Herbois și cu mine eram acolo, cetățeni, și nu am scăpat decît printr-o minune de cuțitele asasinilor. Și acolo ! Acolo, a spus el întinzînd pumnul cu un gest amenințător, acolo la Montagne, îl văd pe unul dintre oamenii care au ridicat cuțitul asupra mea.

La auzul acestor cuvinte, întreaga adunare s-a ridicat strigînd : „Arestați-l ! Arestați asasinul !"

Billot i-a spus numele ; un nume necunoscut auditorilor, dar cunoscut aprozilor care s-au și aruncat asupra lui și l-au arestat.

După arestarea lui, în sală mai dăinuia o rumoare specifică adunărilor tumultuoase în care se petrec evenimente importante.

— Adunarea, continuă Billaud, nu trebuie să-și ascundă că se află între două măceluri. O oră de slăbiciune, și va fi pierdută.

— Nu, nu ! au exclamat toți membrii urcîndu-se pe bănci și agitîndu-și pălăriile ; nu ! dimpotrivă, ea va fi cea care își va zdrobi dușmanii. Vorbește, Billaud, vorbește ! Trăiască Convenția ! Trăiască Comitetul salvării publice !

— Ei bine ! deoarece a venit ceasul explicațiilor, a continuat Billaud, cer ca toți membrii acestei Adunări, pe care însăși Adunarea îi va interoga, să se explice. Vă veți cutremura de groază cînd veți afla situația în care sînteți, cînd veți afla că forța armată este încredințată în mîini paricide, că Henriot este complicele conspirato-

rilor ; vă veți cutremura cînd veți afla că există aici un om (și a aruncat o privire cumplită lui Robespierre) care, atunci cînd a fost vorba să trimită reprezentanți ai poporului în departamente, a examinat cu atenție lista convenționalilor și, din mai mult de șapte sute de membri cîți eram, a găsit abia douăzeci care să fie demni de această misiune.

Un murmur de orgoliu rănit, de astă dată cel mai amenințător dintre toate murmurele, s-a ridicat din toate băncile.

— Și, a continuat Billaud, Robespierre este cel care ieri a venit aici să ne spună, a îndrăznit să ne spună că s-a îndepărtat de Comitet pentru că acolo era oprimat. Să nu credeți nimic, el s-a îndepărtat fiindcă după ce singur a dominat Comitetul timp de șase luni, Comitetul s-a revoltat împotriva acestei dominații și a organizat rezistența împotriva lui. Și asta din fericire pentru noi, întrucît acest lucru se întîmpla tocmai cînd vroia să impună adoptarea decretului din 22 prairial [1], acel decret de moarte care a făcut ca pînă și cel mai bun dintre noi să-și ducă în mod instinctiv mîna la cap.

Vociferări din toate părțile sălii l-au întrerupt pe Billaud ; nu pentru a-l opri, ci pentru a întări acuzațiile.

A fost o clipă de liniște ; dar o liniște tot atît de amenințătoare ca aceea care prevestește furtuna.

20

Și această liniște era într-atîta asemănătoare aceleia care precede furtuna, încît privirile scînteietoare ale tuturor oamenilor din sală s-au încrucișat ca niște fulgere.

— Da, cetățeni, a continuat Billaud-Varennes, — aflați că președintele tribunalului revoluționar, căruia orice inițiativă ar trebui să-i fie interzisă, a propus ieri la jacobini, acelei adunări nu numai dușmănoase, dar ilegale — să izgonească din Convenție și să proscrie pe toți membrii care au avut curaj să țină piept lui Robespierre. Dar poporul este aici, a arătat Billaud întorcîndu-se spre

[1] Prairial — luna a noua a calendarului revoluționar francez (20 mai — 13 iunie)

tribune. Nu-i așa că voi vegheați asupra reprezentanților voștri ?

— Da, da, poporul e aici ! au strigat tribunele într-un singur glas.

— Vedem de cîtăva vreme un spectacol cu adevărat straniu ; oamenii care vorbesc fără încetare de virtute și de justiție sînt aceiași care fără încetare calcă în picioare justiția și virtutea. Cum se explică atunci că oamenii izolați, care nu cunosc pe nimeni, care nu se amestecă în nici o intrigă, care salvează Franța luptînd pentru victorie, sînt tocmai cei care au fost acuzați de conspirație ? Și în aceeași zi cînd, datorită sfaturilor și strategiei lor, Anvers este recucerit de la englezi, conspiratorii vin aici să-i acuze că trădează Franța ! Dar prăpastia este sub pașii noștri, iar adevărații trădători sînt în fața noastră ; trebuie ca prăpastia să fie umplută cu cadavrele lor sau cu ale noastre...

Lovitura l-a izbit în plin pe Robespierre ; nu mai putea da înapoi ; palid și crispat, s-a avîntat la tribună.

— Jos trădătorul ! Jos tiranul ! Jos dictatorul ! s-a auzit din toate părțile sălii.

Dar Robespierre a înțeles că sunase ora supremă ; întocmai ca mistrețul, el trebuia să facă față întregii haite care urla împotriva lui. A apucat balustrada tribunei, s-a agățat de ea ; a urcat, în ciuda tuturor ; a ajuns la platformă. Transpirația îi curgea de pe frunte ; era palid pînă la lividitate ; un ultim pas și va fi în locul lui Billaud. Deschide gura să vorbească în mijlocul unui tumult înspăimîntător, dar poate că îndată ce glasul lui ascuțit se va face auzit, tumultul va înceta.

Tallien își dă seama că tribuna va fi cucerită ; înțelege pericolul, se avîntă și-l îndepărtează pe Robespierre brutal cu cotul.

Iată un nou dușman, un nou acuzator. În aceeași clipă se face liniște.

Robespierre privește mirat în jur ; nu mai recunoaște această Adunare pe care de trei ani este obișnuit s-o țină în mînă cum vrea.

Cu greu începe să înțeleagă pericolul la care se expune și în ce încăierare de moarte s-a angajat.

Tallien profită de tăcere și izbucnește :

— Ceream adineauri să se sfîșie vălul, — ei bine, iată, am făcut-o, conspiratorii sînt demascați, libertatea va triumfa !

— Da ! strigă toată sala ridicîndu-se în picioare. A triumfat ! Dă lovitura de grație ! Isprăvește-o !

— Totul prevestește, a continuat Tallien, că dușmanul reprezentării naționale va cădea sub loviturile noastre ; pînă acum mi-am impus tăcerea ; l-am lăsat să-și întocmească liniștit în umbră lista lui de proscriere ; nu puteam să spun : *Am văzut, am auzit !* Dar mă găseam și eu ieri seară la jacobini, și *am văzut și am auzit*, și m-am cutremurat pentru patrie. Un nou Cromwell își recruta armata, și azi-dimineață am luat acest pumnal, care dormea în spatele bustului lui Brutus, ca să-i străpung inima, dacă Convenția nu va avea curajul să decreteze punerea lui sub acuzare.

Și Tallien i-a pus lui Robespierre în piept pumnalul Thérésiei. Robespierre n-a făcut nici o mișcare să evite lovitura ; dar la lucirea oțelului ochii lui au clipit ca ochii păsărilor de noapte la lumina zilei.

— Dar nu, a spus Tallien îndepărtînd pumnalul de pieptul amenințat ; noi sîntem reprezentanți ai poporului și nu asasini ; iar acest tiran, palid și plăpînd, nu are nici puterea, nici geniul lui Cezar. Franța ne-a încredințat spada justiției sale și nu pumnalul răzbunărilor. Să-l acuzăm pe trădător, să-l judecăm, nu să-l asasinăm ! Să nu mai existe un 31 Mai, nici proscriși, chiar împotriva celui care a organizat 31 Mai și proscrierile ! În fața justiției naționale, Robespierre !

Niciodată vreun ropot asemănător de aplauze nu zguduise bolțile Convenției naționale.

— Și acum, a adăugat Tallien, cer arestarea ticălosului Henriot care la această oră, și pentru a treia oară, tîrăște după sine tunurile împotriva noastră. Înainte de toate, să dezarmăm tiranul, să-i luăm garda pretoriană și după aceea îl vom judeca !

Un fel de urlet s-a auzit în toată Adunarea ; cei doi ani de ură și de teroare își croiau drumul și vuiau prin acea supapă deschisă acum de Tallien.

— Cer, a continuat el, să decretăm permanența ședinței noastre, pînă în clipa cînd spada legii va asigura existența Republicii, lovind pe cei care conspiră împotriva ei.

Toate propunerile lui Tallien au fost puse la vot și aprobate cu entuziasm.

Robespierre ținea totuși să vorbească, n-a părăsit tribuna, a rămas acolo cramponat, cu buzele tremurînde, cu mușchii obrajilor contractați.

Rînjetul gurii lui abia se vede, într-atît de strînși îi sînt dinții.

Dar din toate părțile sălii s-au ridicat strigăte :

— Jos tiranul !

Cuvîntul de ordine dat de Sieyès a fost respectat. Robespierre să nu vorbească. *Deci nu va face fraze.*

Tallien a reluat :

— Nu există unul între noi care să nu poată evoca un act de inchiziție sau de tiranie al acestui om ; dar pentru purtarea lui de ieri de la jacobini, apelez acum la toată repulsia voastră. Acolo s-a demascat tiranul ! prin aceasta vreau să-l dobor ! Ah ! dacă ar fi să amintesc toate actele de opresiune care au avut loc, aș dovedi că toate au fost comise de cînd Robespierre a fost însărcinat cu poliția generală.

Robespierre face un efort, ajunge aproape față-n față cu Tallien și țipă întinzînd mîna :

— Nu e adevărat ! Eu...

Dar tumultul reîncepe mai puternic decît înainte și-l acoperă.

Abia atunci Robespierre își dă seama că nu va mai stăpîni tribuna niciodată, că o conspirație solidă îl lipsește de ea ; caută un loc de unde glasul lui să poată domina Adunarea. Se uită spre Montagne, coboară în grabă scările tribunei, se repede printre vechii lui prieteni. și vrea să vorbească dintr-un loc găsit gol.

— Taci ! îi strigă careva ; ești pe locul lui Danton !

Robespierre coboară din nou la Centru :

— Ah, nu vreți să mă lăsați să vorbesc, montagnarzi, spune el. La voi, oameni curați, vin să cer azil și nu la acești tîlhari !

— Înapoi ! strigă o voce de la Centru. Ești pe locul lui Vergniaud !

Robespierre a sărit afară din rîndurile Girondei, ca și cum ar fi fost în adevăr urmărit de umbrele celor pe care îi decapitase.

Pe jumătate fulgerat, se repede din nou la tribună și agitîndu-și pumnul spre președinte, strigă :

— Președinte al unei adunări de asasini, pentru ultima oară, vrei sau nu să-mi dai cuvîntul ?

— Îl vei avea la rîndul tău, i-a răspuns Thuriot care-l înlocuise în fotoliu pe Collot-d'Herbois.

— Nu ! Nu ! strigă conjuraţii ; se va apăra, ca şi ceilalţi, în faţa tribunalului revoluţionar.

Dar Robespierre se îndîrjeşte ; peste toată gălăgia, tot tumultul, toate strigătele, se aude chelălăitul vocii lui care imediat se stinge într-o răguşeală subită.

— Îl sufocă sîngele lui Danton ! a strigat cineva de lîngă el.

Sub această ultimă lovitură de pumnal, Robespierre a tresărit, s-a răsucit ca sub pila voltaică.

— Acuzarea ! a strigat o voce de la Montagne.

— Arestarea ! a strigat altul de la Centru.

Întreaga Adunare aprobă.

Robespierre, distrus, la capătul puterilor, la capătul speranţei, cade pe o bancă.

— Deoarece Robespierre e acuzat şi judecat, au strigat în acelaşi timp două glasuri, cer să fiu acuzat şi judecat împreună cu el !

O voce e a lui Lebas, cealaltă a lui Robespierre tînărul.

— Fratele meu care se sacrifică pentru mine ! exclamă Robespierre, ridicîndu-se.

Dacă ar fi fost lăsat să vorbească, poate ieşea de sub acuzaţie prin acea poartă deschisă spre milă ; dar nu, aceste două cuvinte : *acuzarea ! arestarea !* au căzut asupra lui ca stînca lui Sisif.

— Ah, e greu să dobori un tiran ! urlă Fréron care cere răzbunarea pentru sîngele lui Camille Desmoulins şi al lui Lucile.

Arestarea este pusă la vot de preşedintele Thuriot şi decretată în unanimitate.

— Acum nu ne rămîne decît să o votăm, a spus careva ; totul e să fie adusă la îndeplinire.

Pentru a doua oară Thuriot a dat ordin să fie executată hotărîrea care îi privea pe Robespierre, Lebas şi Robespierre tînărul.

Couthon şi Saint-Just vin să se aşeze lîngă Robespierre. Sînt în prima bancă, jos, în Plaine, şi un mare gol se cască în jurul lor.

Aprozii șovăie să-și facă datoria ; cum vor îndrăzni ei să pună mîna pe acești regi ai Adunării de la care atîta amar de vreme au primit ordine ?

În sfîrșit, se hotărăsc să se apropie și le aduc la cunoștință decretul Convenției.

Cei cinci acuzați se ridică și ies încet pentru a fi conduși în fața comitetelor.

Toată Adunarea respiră ușurată. Această luptă a patru sute de deputați împotriva unui singur om dovedește cît era de puternic Robespierre. Cît timp se afla acolo, fiecare se întreba : „S-a terminat oare ?“ La rîndul meu, respir și eu ușurată și mă reped afară.

Zvonul arestării lui Robespierre s-a răspîndit în curtea Carrouselului și de acolo a zburat pe deasupra întregului Paris.

Nu știu dacă mi se pare numai, dar parcă toate inimile sînt vesele, toate gurile surîd ; oameni care nu se cunosc aleargă unii către alții strigînd :

— Ei bine, ați aflat ?

— Nu... ce ?

— Robespierre e arestat !

— Nu se poate !

— Am văzut cum îl conduceau la comitete.

Și cel care primea vestea alerga s-o răspîndească la rîndul lui.

Dar prin porțile masive, printre zăbrelele de fier ale închisorilor veștile trec cu greu. Îl caut din ochi pe comisarul meu care-mi promisese să stea în curtea Carrouselului.

Privirea mi se oprește asupra unui om care părea că asta aștepta. Scot un strigăt : e el.

Numai că omul meu o luase înaintea evenimentelor ; nu mai purta boneta roșie, își scosese carmagnola, era îmbrăcat la fel ca toată lumea. Înseamnă că a asistat din tribună la căderea lui Robespierre. S-a apropiat de mine fără afectare.

— Aveți nevoie de serviciile mele ? m-a întrebat.

— Aș vrea să anunț triumful lui Tallien bietelor mele prietene, i-am răspuns.

— Fiți atentă, mi-a spus, și nu vă hazardați prea tare în speranță ; comitetele în fața cărora îl duc pe Robespierre pot să declare că nu există motive de acuzare și să dea o decizie de neurmărire. Tribunalul revoluționar

în fața căruia va fi condus, și care îi aparține pe de-a-ntregul, poate să declare că nu este vinovat și să-i organizeze pe deasupra un triumf ca lui Marat. În fond, ce-a fost n-a fost decît prima etapă.

— Nu are importanță ! am răspuns. Am cîștigat-o, nu-i așa ? Acum urmează a doua.

— Mergeți agale, m-a sfătuit el, traversați podul, intrați în strada du Bac, iar în dreptul străzii Lille o să vă ajung din urmă cu o trăsură.

Am pornit-o fără să răspund spre strada du Bac.

În momentul cînd am ajuns la strada Lille am auzit o birjă care s-a oprit în urma mea. M-am urcat. Comisarul mă aștepta.

I-a poruncit vizitiului să meargă pe strada Lille, să o ia pe cheiuri pînă la La Grève și să ne ducă la La Force.

El adusese deținutele înapoi de unde plecaseră.

L-am regăsit aci pe curajosul portar Ferney ; l-am regăsit pe Santerre care m-a primit zgomotos, mă credea ghilotinată. Le-am adus și lor la cunoștință arestarea lui Robespierre.

Lucru bizar, cel care mi-a părut cel mai mulțumit a fost chiar temnicerul.

Nu ne-a făcut nici o greutate cînd însoțitorul meu, spunîndu-și numele, i-a ordonat să mă conducă în camera celor două noi deținute.

Cînd m-au zărit, au scos un strigăt. Surîsul meu le spunea că aduceam vești bune.

— Triumf ! le-am strigat. Triumf ! Robespierre este acuzat și arestat.

— Și Tallien ? Cum a fost Tallien ? a întrebat Thérésia.

— Strălucitor de curaj și mai ales de dragoste.

— Cert e că dacă ar fi fost vorba numai despre el, i-ar fi lăsat să-i taie gîtul ; e atît de leneș !

— Hai, hai, vei purta un nume frumos, cetățeană Tallien, i-a spus doamna de Beauharnais.

— Aspir la unul și mai frumos, a spus Thérésia cu o mîndrie specific spaniolă.

— Care ?

— Acela de Notre-Dame-de-Thermidor !

Dar cum mă prevenise foarte judicios comisarul meu, nu eram decît la prima etapă și Robespierre putea să iasă de aci mai puternic ca niciodată.

Am convenit cu cele două prietene că a doua zi voi urmări evenimentele în toate amănuntele lor, desigur nu mai puțin importante decît cele care se petrecuseră.

Thérésia s-a gîndit atunci cît de greu îmi va fi să urmăresc tot ce se va petrece în mulțime, îmbrăcată cum eram, în straiele mele femeiești.

Mi-a propus să mă duc la locuința ei de pe Champs-Elysées și să iau unul din costumele bărbătești pe care avea obiceiul să le poarte cînd îl însoțea pe primul ei soț la cursele de cai și la vînătoare; m-a înarmat cu o scrisoare pentru bătrîna menajeră care îi îngrijea casa. Cu acest prilej puteam să-i dau femeii vești de la stăpîna ei și s-o liniștesc. I-am vorbit despre tot ce îi datoram omului cumsecade care mă luase sub protecția lui, prevenind-o astfel că dacă vom ieși victorioși, omul acesta era un protejat și nu va trebui uitat. Thérésia mi-a promis că nu va uita nimic.

Se făcuse tîrziu, trebuia să părăsesc închisoarea. Nu am făgăduit să vin a doua zi, pentru că, dacă ieșeam victorioși, aveam de gînd să mă duc direct la Tallien, să-l scutesc de căutări zadarnice și să-i spun unde își putea găsi prietena. I-am promis însă că voi scrie cuvînt cu cuvînt, oră cu oră tot ce voi vedea și auzi. Prin bunul meu comisar eram sigură că scrisoarea îi va fi înmînată.

Ne-am îmbrățișat îndelung, doamna de Beauharnais, Thérésia și cu mine și, sprintenă și plină de speranță, am coborît aceeași scară pe care ultima oară o coborîsem convinsă că mă duc la eșafod.

21

Am regăsit trăsura și ne-am dus direct la casa Thérésiei din aleea Veuves. Acolo am găsit-o pe bătrîna spaniolă care o crescuse. I-am transmis întîi vestile bune de la stăpîna ei, apoi i-am dat scrisoarea prin care îi poruncea să mă lase să aleg dintre hainele ei bărbătești pe aceea care s-ar potrivi mai bine cu gustul și cu talia mea. Am ales o redingotă mare cu guler răsfrînt, o pălărie cu boruri late care-mi ascundea complet fața, cu o pafta de oțel și panglică lată neagră, fără pană; două cămăși cu jabou, două jiletci una albă și alta galbenă deschis,

un pantalon scurt de culoare deschisă și cizme pînă deasupra genunchilor.

Ne-am urcat din nou în trăsură și comisarul m-a condus la mine. Am traversat cu greu strada. Era o înghesuială teribilă în fața casei lui Duplay. Tocmai se aflase despre arestarea lui Robespierre și strigătele domnului Duplay și ale bătrînei au atras mai întîi vecinii, apoi trecătorii și pînă la urmă pe toți cei care se strînseseră din curiozitate, convinși că numai aci puteau afla cele mai recente noutăți.

Eram tot atît de curioasă ca oricare dintre cei adunați ; căci trebuie s-o spun, familia Duplay trecea în tot cartierul drept cea mai cinstită din cîte existau pe lume. Cum mezaninul meu nu era decît la cîțiva pași de magazinul lor, m-am urcat degrabă și am socotit că era momentul să utilizez costumul Thérésiei. Nu purtasem pînă atunci costume bărbătești, totuși, după zece minute, grație mantiei care mă înfășura în întregime, mi-am putut da seama că voi putea trece prin mulțime fără ca cineva să-și dea seama că sînt femeie. Am coborît din casă și m-am pierdut printre curioși. Doamna Duplay, fanatică în credința despre locatarul ei, invoca reputația de neatacat a lui Robespierre, omul cinstit, cetățeanul incoruptibil ; celor care se îndoiau sau aveau aerul să nu creadă, le spunea :

— Ah, puteți să intrați, cetățeni, puteți să vizitați apartamentul pe care-l locuiește, și dacă veți găsi vreo monedă de argint, o bijuterie sau vreun asignat de cincizeci de franci, îmi voi recunoaște greșelile și voi mărturisi că Robespierre era un om venal !

Și într-adevăr, lumea intra ca la un pelerinaj, și de la intrare te simțeai chiar în casa incoruptibilului. Din prag, curtea cu șura, bancurile încărcate cu fierăstraie, cu robancuri și rindele, toate spuneau parcă : sînteți aici la un lucrător cinstit, muncitor și onest. Apoi, dacă urcai la mansarda locuită de Robespierre, ți se înfățișa într-adevăr dovada acestei vieți de muncă activă și săracă. Hîrtiile așezate pe scînduri de brad, îngrămădite unele peste altele, arătau munca neobosită. Și totuși, se vedea că în această cameră fuseseră aduse, ca în tabernacolul unui zeu, cele mai bune mobile din casă, un pat frumos, alb, ca patul unei fecioare, și cîteva scaune bune ; un birou, de brad, e adevărat, dar făcut de stăpînul casei

după un plan desenat fără îndoială de către locatarul lui, după indicațiile și cerințele lui, plasat în așa fel, încît atunci cînd lucra, să-și arunce privirea în curte și să se distreze văzînd cele patru fete, băiatul și nepotul care alcătuiau familia cinstitului tîmplar.

Într-o bibliotecă mică de brad, bibliotecă neînchisă, am văzut un Rousseau și un Racine ; pe toți pereții mîna fanatică a doamnei Duplay și mîna pasionată a fiicei ei Cornelia atîrnaseră toate portretele idolului lor, în așa fel încît, în orice parte s-ar fi întors, Robespierre să aibă mereu în fața lui un portret al lui Robespierre. Unul din aceste portrete îl reprezenta cu un trandafir în mînă ; și, rînd pe rînd, bătrîna mamă a lui Duplay, soția tîmplarului și fetele acestuia, conducîndu-i pe curioși, le spuneau :

— Este oare locuința unui om rău, care trebuie să fie crezut drept tiran și care — cum spun ticăloșii lui dușmani — urmărea dictatura sau regalitatea ?

Una din cele patru fiice ale doamnei Duplay nu spunea nimic, nu se amesteca în nimic, plîngea într-un colț, așezată pe un scaun ; era soția lui Lebas, cel care se sacrificase pentru Robespierre și fusese arestat împreună cu el. Cînd eu ieșeam, doi soldați s-au postat în ușă și alți doi au intrat : veneau să aresteze toată familia tîmplarului.

Mărturisesc că acel interior aproape sărac și camera lui modestă m-au impresionat profund.

M-am înșelat oare ? Oare acei oameni care l-au acuzat pe Robespierre nu mi-au spus adevărul ? Îmi aminteam, iubitul meu Jacques, tot ce-mi repetaseși tu de atîtea ori, îmi aminteam drumul pe care mergea el. Neînduplecat, dar integru, îmi spuneai tu ; neînduplecarea lui l-a dus prea departe, a făcut din el omul sîngeros, urît de toți și, la ora actuală, ori trebuia să moară el, ori să tremure mii de capete.

Au luat-o pe doamna Lebas ca și pe ceilalți. Ea nu s-a zbătut deloc, nu s-a văicărit de arestarea ei ; a continuat să plîngă arestarea soțului ei, atîta tot.

M-am întors acasă la mine ; îmi simțeam inima sfîșiată ; aveam mereu în fața ochilor camera aceea atît de modestă unde familia Duplay dorea să se găsească măcar o monedă de argint, o bijuterie sau un asigant de cincizeci de franci. Acest om care avea atît de puține pretenții, ce putea să-și dorească ? Aur ? Se vedea scris

peste tot, cu litere mari, disprețul lui pentru bani. Putere, probabil. Orgoliu, în mod sigur. Toate acele portrete din camera lui, acel cortegiu de Robespierre înconjurîndu-l pe Robespierre, trîmbițau cu tărie că aparența atît de modestă sacrifica totul nevoii de reclamă, aviditățiii de renume. Acest orgoliu atît de multă vreme jignit, această amărăciune adunată în fundul inimii îl determinaseră să reteze totdeauna capul aceluia care îl întrecea pe al lui.

Robespierre — povestea mama Duplay — repeta fără încetare că omul, oricare ar fi el, nu are nevoie de mai mult de trei mii de franci pe an ca să trăiască. Cîte suferințe trebuie că îndurase această inimă invidioasă ori de cîte ori privise mai sus decît el !

Toată noaptea a fost mare gălăgie pe stradă, în casă nu au mai rămas decît cea mai mică dintre fetele lui Duplay și o servitoare bătrînă ; nu au închis ușa ; nu avea rost ; ar fi trebuit să o deschidă prea des. Copila și bătrîna, sfîrșite de oboseală, au adormit, lăsînd casa pustie la discreția celor care vroiau să intre.

Se petrecuse un lucru extraordinar, pe care nu l-am aflat decît a doua zi. În momentul în care s-a răspîndit prin oraș zvonul arestării lui Robespierre, strigătul care a ieșit din toate piepturile, strigătul unanim și vesel a fost :

— Robespierre a murit ! Gata cu eșafodul !

Într-atîta se identificase el cu ghilotina în această lună messidor [1] care se scursese !

Și totuși, ca și cum Robespierre n-ar fi fost arestat, tribunalul revoluționar continua să judece și să condamne. O acuzată, așezîndu-se pe bancă, fusese apucată de un acces de epilepsie ; violența accesului se manifesta atît de puternic, încît chiar judecătorii au întrebat-o dacă suferea de mult de această maladie.

— Nu, a răspuns femeia cînd s-a mai liniștit, dar m-ați făcut să mă așez chiar pe locul unde a stat copilul meu pe care l-ați condamnat ieri...

Cum ședința de la Convenție a luat sfîrșit la ora trei, cum la trei și jumătate toată lumea în Paris aflase despre căderea lui Robespierre, poporul (căci am spus-o, mai ales poporul era acela care obosise de atîtea masacre)

[1] Luna a 10-a a Calendarului republican (de la 20 iunie — 19 iulie).

spera că nu vor mai fi execuții. Însuși călăul credea acest lucru, răspunzînd ca atare celor care-l întrebau și cînd, conform rutinei, tribunalul revoluționar i-a pregătit seria respectivă, cînd șaretele încete și greoaie și-au făcut apariția la ora obișnuită în curtea Palatului de Justiție, l-a întrebat pe Fouquier-Tinville :

— Cetățene acuzator public, nu aveți nici un ordin să-mi dați ?

Fouquier nici nu și-a dat măcar osteneala să gîndească și a răspuns sec :

— Execută legea !

Cu alte cuvinte, „omoară în continuare".

În ziua aceea au fost aduși patruzeci și cinci de condamnați, și ceea ce făcea moartea și mai cumplită era că ei aflaseră totul, îl știau pe Robespierre arestat și nădăjduiseră că arestarea lui va fi salvarea lor.

Toată lumea a putut să vadă ieșind de sub arcada întunecoasă cinci șarete încărcate cu condamnați pe care îi duceau la Bariera Tronului ca să-i execute.

Acei nenorociți implorau milă, ridicau spre cer mîinile legate, întrebînd cum de rămîneau valabile procesele lor cînd dușmanul poporului era arestat, că doar ei fuseseră condamnați tocmai de cel care urma să fie condamnat ?

Mulțimea a început să murmure ; găsea că bieții oameni aveau dreptate și, ca și ei, implorau mila. Cîțiva au sărit la frîiele cailor, au oprit șaretele, au vrut să le întoarcă ; dar Henriot, asupra căruia nu se putuse executa ordinul de arestare dat de Adunare, a sosit în galop cu jandarmii lui, a lovit cu sabia în dreapta și în stînga, în condamnați și liberatori, și lumea s-a împrăștiat, înălțînd spre cer un ultim blestem.

— Nu era adevărată vestea bună care ni s-a anunțat, că Robespierre a fost arestat și că noi o să scăpăm de eșafod ?

Către ora șapte seara am auzit sunîndu-se din toate părțile adunarea ; încurajată de deghizarea mea, mă pregăteam să ies, cu orice risc, cînd pe scară l-am întîlnit pe bunul meu comisar. Era foarte palid.

— Să nu ieșiți, mi-a spus ; ceea ce prevăzusem s-a întîmplat. Comuna se răzvrătește împotriva Adunării. Henriot, arestat la Palais-Royal pe cînd se întorcea de la execuția de la Bariera Tronului, a fost eliberat aproape imediat, temnicerul de la închisoarea Luxembourg unde

vroiau să-i depună pe Robespierre și pe prietenii lui, a refuzat să deschidă poarta sub motiv că el ascultă de ordinul Comunei. Robespierre, dimpotrivă, insista să fie întemnițat : tribunalul revoluționar era pentru el ceva cunoscut, toți membrii lui fuseseră numiți de el și îi erau devotați ; răzvrătirea Comunei, lupta care se va da după aceea, bătălia ce va trebui susținută contra Convenției însemnau pentru el, dimpotrivă, necunoscutul, ba mai mult decît atît, însemnau ilegalitatea.

Avocat ca și Vergniaud, Robespierre era gata să-și sacrifice viața, și ca și Vergniaud vroia să moară în legalitate.

Văzînd că Luxembourgul nu vroia să-și deschidă porțile, Robespierre a ordonat gardienilor lui să-l conducă la administrația poliției municipale ; i-au dat ascultare. Dacă le-ar fi ordonat să-l lase liber, tot așa i-ar fi dat ascultare. Arestat cum se afla, imensa lui putere punea în cumpănă puterea executivă a Convenției.

Iată unde se ajunsese ; va fi în mod sigur un conflict în timpul nopții. Comisarul meu mă implora să stau încuiată cel puțin pînă a doua zi dimineața, cînd urma să vină el să-mi anunțe întîmplările din timpul nopții. Reprezentam pentru el ceva atît de prețios, încît m-ar fi pus bucuros sub cheie. Și într-adevăr, dacă Robespierre ar fi învins, nimeni nu avea de unde să știe tot ce făcuse comisarul pentru mine și și-ar fi putut relua activitatea obișnuită. Dacă Robespierre era doborît, serviciile pe care mi le făcuse deveneau pentru el o sursă de bogăție.

Eram foarte obosită ; poziția lui îi îngăduia să fie mai bine informat decît mine : i-am făgăduit să nu ies, cu condiția ca a doua zi de dimineață să cunosc prin el tot ce se va petrece în timpul nopții.

S-a oferit să-mi trimită sus cina ; am acceptat, întrucît de dimineață nu mă aprovizionasem cu nimic și era aproape miezul nopții.

Am dormit prost, tresărind mereu : eu care vrusesem să mor, eu care mă dusesem singură să-mi așez capul sub cuțit, eu care credeam că nu mai am nici un rost în lumea aceasta, în fine, eu pe care ghilotina nu mă vrusese, tresăream acum la fiecare zgomot, și inima îmi bătea în ritmul galopului cailor care treceau pe stradă.

Straniu lucru această dragoste de viață! În lipsa omului pe care îl iubesc, dorința de a trăi se legase de două femei necunoscute; mi-aș fi dat viața dacă ar fi trebuit să le salvez, dar nu fără părere de rău.

Cîteva minute după plecarea comisarului mi s-a adus cina. Clopotul de alarmă al Comunei tocmai suna de cîtva timp, și cum ferestrele mele erau deschise și doar jaluzelele trase, auzeam vibrațiile lui care anunțau că se întîmplase ceva grav. L-am întrebat pe chelner de ce suna astfel. El mi-a spus că se zvonea că Robespierre ar fi fost eliberat.

— Dar, i-am spus eu, cum eliberat?... Credeam că Robespierre nu vroia să fie eliberat.

— Exact, a răspuns chelnerul, dar nu i-a cerut nimeni părerea. Comuna a trimis pur și simplu pe unul din Auvergne, pe nume Coffinhal, care ar fi fost în stare să mute și turnurile de la Notre Dame, cu ordin să-l aducă pe Robespierre. Coffinhal n-a stat mult pe gînduri, s-a dus la primărie, și cînd a văzut că Robespierre nu vroia să meargă cu el, l-a luat pe sus. Prietenii l-au urmat încîntați. Ei nu aveau privirea pătrunzătoare a lui Robespierre; numai el știa că smuls din închisoare era dus la moarte, și de aceea striga mulțimii:

„— Mă pierdeți, prieteni, pierdeți Republica!"

— Așa că, — a continuat chelnerul — la ora asta Robespierre e stăpînul Parisului, dacă nu chiar regele lui!

M-am culcat gîndindu-mă la tot ce-mi povestise chelnerul.

Dimineața, comisarul meu a venit punctual la întîlnire. Chiar la ora opt a bătut în ușă. Eram trează, îmbrăcată și de două ore priveam printre jaluzele.

În noaptea aceea se întîmplaseră multe lucruri neobișnuite. Convenția rămăsese liniștită și demnă, pregătindu-se să moară cu demnitate, și Collot-d'Herbois, din fotoliul lui de președinte, spunea:

— Cetățeni, trebuie să știm să murim la postul nostru!

Ca și Convenția, Comuna aștepta; ajutorul de nădejde trebuia să-i vină de la jacobini și nici o delegație serioasă nu sosea trimisă de ei: Robespierre și Saint-Just se considerau părăsiți. Couthon, ologul, care în marile evenimente se credea mai degrabă o piedică decît un ajutor, se retrăsese acasă, lîngă soție și copii. Cum însă el era omul de

nădejde al jacobinilor, Robespierre și Saint-Just i-au scris la primărie :

Couthon,

Patrioții sînt proscriși ; poporul întreg s-a ridicat ; ar însema să-l trădezi dacă nu vii la Comună, unde sîntem și noi.

Couthon a venit și în timp de Collot-d'Herbois spunea la Convenție : „Să știm să murim la postul nostru", Robespierre îi spunea lui Couthon : „Să știm să ne suportăm destinul".

Trei luni în urmă un asemenea eveniment ar fi zguduit Parisul. Partidele s-ar fi înarmat, s-ar fi năpustit unii peste alții și ar fi luptat. Dar partidele erau istovite. Toți pierduseră ce avuseseră mai bun, viața publică era nimicită.

Ceea ce simțea toată lumea acum era o nesfîrșită oboseală, o nesfîrșită plictiseală. Parisul revenise cumva la viață pe vremea ospețelor publice, care păreau ospețe libere ale unui biet oraș în agonie. Comuna însă le-a interzis.

Toată noaptea s-a scurs în luarea de măsuri fără eficacitate. Un deputat necunoscut, un anume Beaupré, făcuse să se voteze înființarea unei comisii de apărare, care se mulțumea doar să activeze comitetele. Comitetele și-au amintit de un oarecare Barras, care a fost alături de Fréron cu ocazia recuceririi Toulonului de la englezi ; l-au numit general. Dar Barras, general fără armată, n-a putut să facă decît cîteva recunoașteri în jurul Tuileriilor.

Cînd omul meu a ajuns aici cu povestirea, am auzit un zgomot puternic de cavalerie, de chesoane și tunuri pe roți. Ne-am dus imediat la fereastră. Era secțiunea *l'Homme-Armé* care, convocată în timpul nopții cu bătăi de tobe, hotărîse ca tunurile ei să fie trimise la Adunare.

Tallien era cauza acestei mișcări. Cum el locuia pe strada La Perle, în Marais, s-a dus degrabă la această secțiune și a anunțat că e în pericol Convenția, că municipalitatea se înstăpînea peste Convenția națională, dînd azil deputaților împotriva cărora Convenția decretase arestarea. Secțiunea l'Homme-Armé și-a trimis tunurile la Tuileries, luîndu-și sarcina să alerge din cartier în cartier ca să pună în mișcare celelalte patruzeci și șapte de secțiuni din Paris.

Lucrurile începeau să se contureze în favoarea Convenției. Am obținut de la omul meu să mă conducă pînă la Comună, ca să pot aprecia cu ochii mei de partea cui se va înclina norocul.

22

Cu multă greutate Convenția a reușit să adune aproape o mie opt sute de oameni în curtea Carrouselului. Fuseseră puși sub ordinele lui Barras, generalul ei. I-am văzut trecînd spre Tuileries. Barras se străduia să-i alinieze pe cheiuri.

Un tînăr jandarm de nouăsprezece ani, care în ajun îl arestase pe Henriot și care era cît pe ce să fie asasinat cînd Henriot fusese eliberat, a pornit degrabă la Comitetul salvării publice să anunțe acest lucru.

Acolo l-a găsit pe Barrère căruia i-a raportat că generalul Comunei se afla în libertate.

— Cum, s-a mirat Barrère, l-ai avut în mînă și nu i-ai zburat creierii ? Ar trebui să te împușc !

Tînărul a luat asta drept ordin. Ambiția lui era de a reuși în timpul zilei o mare lovitură care să-l distingă printre camarazii lui și să-i deschidă cariera militară. Înarmat cu sabia și cu două pistoale încărcate cu mai multe gloanțe, a luat drumul primăriei unde știa că-i va găsi pe Robespierre, Saint-Just, Couthon, Lebas și Robespierre tînărul.

Cînd am ajuns pe cheiul Le Peletier, am văzut o mulțime de oameni blocînd circulația. Am întrebat ce este și cineva mi-a răspuns cu spaimă în glas :

— Sînt ei !

— Care ei ?

— Deputații puși în afara legii, — Robespierre, Couthon.

Auzind acestea, ne-am dublat eforturile să pătrundem pînă în centrul ocupat de compania secțiunii Gravilliers. Acolo, întinși pe caldarîm, am văzut doi oameni cu niște răni îngrozitoare din care curgea sîngele. Unul din ei era într-atîta desfigurat de un foc de armă care îi zdrobise falca, încît nu l-am recunoscut. A trebuit să ni se spună că e Robespierre.

Nu ne venea să credem, pînă cînd însoțitorul meu, ridicîndu-i capul, mi-a spus înspăimîntat :

— Da, chiar el e !

Cum de s-a putut întîmpla o asemenea catastrofă ? Cum de am găsit într-o rigolă, — înconjurați de oameni sălbatici care strigau : „Să aruncăm hoiturile astea în Sena !“ — doi oameni ale căror priviri cu trei zile înainte făceau să tremure întreg Parisul ?

— Ascultați, mi-a spus omul meu, acuma nu e cazul să fim formaliști. Sînteți îmbrăcată bărbătește, intrăm în circiuma cea mai apropiată și vă așezați la o masă. Eu am să comand prînzul și în timp ce mîncați am să mă strecor printre oamenii aceștia și am să mă întorc aci cu cheia enigmei care ni se pare de nepătruns. Cum amîndoi sînt aici, Couthon și Robespierre, adică cei doi granguri ai partidului, fără ei nu se poate face nimic. Dacă o să-i ridice, mergeți după ei ; eu tot am să știu unde o să-i ducă și deci o să pot să vă găsesc.

— Du-te și întoarce-te degrabă, i-am spus.

Comisarul meu a plecat. Am chemat cîrciumarul să-i dau comanda prînzului meu, în realitate însă vrînd să aflu detalii despre această groaznică tragedie. Nu știa mai mult decît noi. Robespierre, spunea el, în momentul cînd a fost arestat, și-a tras un foc de revolver, intenționînd să-și zboare creierii, dar nu nimerise sau poate trăsese în partea de jos a capului în loc să tragă unde trebuia.

Alții spuneau că l-ar fi împușcat un jandarm, pe cînd vroia să-l aresteze, că Robespierre se zbătuse, iar jandarmul trăsese asupra lui un foc de pistol, scoțîndu-l astfel din luptă.

După un sfert de oră tovarășul meu s-a întors. Fusese la sursă, adică la primărie, și aducea informații precise.

Tînărul jandarm care îl arestase în ajun pe Henriot și căruia Barrière îi spusese că merita să fie împușcat pentru că-l lăsase să-i scape, hotărîse, cum am spus, să dea o lovitură de stat și a plecat cu sabia scoasă și două pistoale încărcate spre primărie.

Intenția lui a fost de fapt să-l aresteze pe Robespierre.

Ajungînd în preajma primăriei, a găsit piața Grève aproape goală. Jumătate din tunurile lui Henriot stăteau cu gurile îndreptate spre Comună, cealaltă jumătate cu gurile îndreptate în toate direcțiile ; dar nimic nu lăsa

să se întrevadă priceperea apărării și atacului la cei care le părăsiseră astfel.

Două santinele erau postate la poarta Comunei, iar pe scări — jacobinii cei mai fanatici și mai întîrziați.

Au vrut să-l împiedice pe tînărul jandarm să treacă.

— Ordin secret, a răspuns el.

În fața acestui cuvînt, toți s-au dat la o parte. Jandarmul trece pe peron, urcă scara, trece de sala de consiliu, intră într-un coridor, unde se înghesuiau atîția oameni încît nu știe cum să facă să treacă mai departe.

Dar iată, zărește un om în care recunoaște pe unul dintr-ai lui Tallien. Este Dulac, omul cu ciomagul, același care m-a condus pe mine alaltăieri. Jandarmul schimbă cu el două-trei cuvinte.

Ajung împreună la ușa secretariatului. Dulac ciocăne de mai multe ori ; ușa se întredeschide ; îl împinge pe jandarm prin deschizătură, trage ușa și se uită printr-un ochi de geam, ca să vadă ce se va întîmpla. În această cameră erau Robespierre și prietenii lui.

Tînărul jandarm caută o clipă din ochi, îl vede pe Couthon așezat turcește pe jos, Saint-Just în picioare bătînd cu degetele într-o fereastră, Lebas și fratele lui Robespierre vorbind cu ei foarte însuflețit, Robespierre așezat într-un fotoliu, cu coatele pe genunchi și capul sprijinit în mînă.

Abia l-a recunoscut, că a și scos sabia, s-a repezit spre el, i-a pus vîrful sabiei în piept și i-a strigat :

— Ridică-te, trădătorule !

Robespierre, care nu se aștepta la această agresiune, a avut o tresărire, l-a privit pe jandarm în față și i-a spus calm :

— Tu ești un trădător și voi da ordin să fii împușcat.

Abia a pronunțat aceste cuvinte, că s-a și auzit un foc de pistol, grupul spre care sînt întoarse toate privirile se pierde în fum, iar Robespierre se rostogolește pe parchet.

Glonțul l-a lovit în barbă și i-a zdrobit maxilarul stîng inferior. Atunci s-a produs un mare vacarm din care răzbeau strigătele : Trăiască Republica !

Jandarmii și grenadierii care îl însoțeau pe Robespierre au intrat degrabă în sală. Spaima și teroarea se răspîndesc printre conjurații care se împrăștie ; toți fug, în afară de Saint-Just ; el se repede la Robespierre care zăcea pe jos,

îl ridică și îl așază din nou în fotoliul de unde focul de pistol îl făcuse să cadă.

În acest moment tînărul jandarm care a cauzat tot acest tumult aude că Henriot fuge pe o scară secretă.

Îi mai rămăsese un pistol încărcat. Aleargă spre scara aceea, ajunge un fugar, crede că e Henriot, trage asupra grupului de oameni care îl duceau pe Couthon ; aceștia se împrăștie, îl părăsesc pe cel ce încerca să-l salveze, grenadierii și jandarmii îl tîrăsc de picioare pe Couthon pînă în sala consiliului general ; Robespierre este percheziționat, i se iau portofelul și ceasul ; și cum credeau că Robespierre și Couthon sînt morți, cum Robespierre e prea grav rănit și Couthon prea mîndru ca să se plîngă, îi tîrăsc afară din primărie pînă la cheiul Le Peletier. Acolo urma să fie aruncați în apă cînd Couthon, cu vocea lui calmă pe care nici durerile prin care trecea nu o putuseră altera, le spuse :

— O clipă, cetățeni, încă nu am murit.

Astfel furia asasinilor se schimbase în curiozitate ; îi chemaseră pe trecători strigîndu-le :

— Veniți să-l vedeți pe Couthon ; veniți să-l vedeți pe Robespierre !

Atunci grenadierii din secția Gravilliers i-au înconjurat pe cei doi agonizanți, pe chei fiind îmbulzeală mare de curioși. Tocmai în clipa aceea am sosit și noi.

Nu mai avea rost să mai umblăm după alte amănunte în afara celor pe care mi le adusese tovarășul meu ; trebuiau să fie adevărate și toate acestea s-au confirmat cînd am văzut aducîndu-se un cadavru și niște răniți.

Cadavrul era al lui Lebas. Cînd jandarmii năvăliseră în sală, iar Robespierre a căzut lovit de glonț, el a scos pistolul din buzunar, l-a pus la tîmplă și și-a zburat creierii.

Robespierre tînărul a încercat să fugă ; își credea fratele mort și nu mai era cazul să dea acel exemplu de dragoste fraternă pentru care ceruse să moară împreună cu el. Își scosese pantofii, ieșise prin fereastră și cu pantofii în mînă mersese cîteva secunde pe frontonul de piatră care se întinde în jurul monumentului. Apoi, văzînd piața primăriei goală și dîndu-și seama că dacă ar ajunge la prima fereastră și aci găsind o scară tot nu ar avea nici o șansă să fugă sau să se salveze într-un

fel, își dădu drumul de la etajul al doilea, zdrobindu-se de caldarîm, fără însă să moară,

Pe cheiul Le Peletier lumea ducea spre Convenție bietele rămășițe adunate, cadavre sau muribunzi, la care urmau să se alăture, în trecere, Robespierre rănit și Couthon agonizînd.

Doar Saint-Just, cu capul sus și fără răni, legat de capătul unei frînghii, își urma prietenul. Robespierre era transportat pe o scîndură, iar mortul și ceilalți răniți — trași de oameni într-o căruță de comisionar.

Am urmat și noi acest jalnic cortegiu.

Robespierre a fost așezat pe o masă în sala Comitetului salvării publice. I s-a pus din milă sub cap o cutie de brad care servise pentru pîinea soldaților.

Toată lumea spunea că murise.

Oricît de îngrozitor era acest spectacol, întrucît vroiam să duc știri sigure deținutelor noastre, am reușit să pătrund împreună cu tovarășul meu în sala de audiențe, chiar în clipa cînd Robespierre începea să deschidă ochii. Nu avea pălăria pe cap ; mai mult ca sigur, chiar el își scosese cravata care probabil îl sufoca. Maxilarul stîng îi atîrna înspre piept, sîngele picura și i se vedeau dinții sparți. Chirurgul pe care l-au chemat l-a pansat, i-a pus maxilarul cu aproximație la locul lui, i-a bandajat rana și lîngă el a așezat un lighean umplut cu apă.

Am asistat la această operație, care trebuie să-i fi pricinuit niște dureri atroce ; nu a scos însă nici un geamăt ; fața lui căpătase rigiditatea morții.

Deci, cu el se terminase, nu mai aveam de ce ne teme.

M-am gîndit că cel mai urgent lucru era să le liniștesc pe cele două frumoase prietene. În starea în care se afla Robespierre, m-am gîndit că protectorul meu nu mai avea motiv să ascundă ocrotirea pe care mi-o acorda. Nu s-a mai ferit cîtuși de puțin să se urce cu mine în trăsură și să mergem împreună la La Force, unde eram așteptată bineînțeles cu toată nerăbdarea unor inimi care nu cer decît să trăiască și să iubească și cărora le era teamă de moarte.

Am ajuns la închisoare către ora unsprezece dimineața. Deținuții, fără să știe exact ce anume se petrecuse, bănuiau doar cîte ceva și erau în plină agitație. Ar fi fost greu să-i mai ducă la eșafod, așa cum se procedase în ajun. Fiecare dintre ei improvizase o armă din ce găsise, aproape

toți își rupseseră paturile și din picioarele lor își făcuseră un fel de măciuci. Se auzeau strigăte și urlete, încît te puteai crede într-o casă de nebuni și nicidecum într-o închisoare politică.

Mi-am găsit cele două prietene închise în camera lor, strîns îmbrățișate, tremurînd din cauza acelei nebunii colective, a cărei cauză nu o cunoșteau.

Cînd m-au văzut, dîndu-și seama după bucuria care strălucea pe fața mea că nu mai au a se teme de nimic, au scos un strigăt de speranță și s-au repezit în brațele mele. Dar abia am pronunțat cuvîntul „salvare!" că doamna de Beauharnais a căzut în genunchi, strigînd: „Copiii mei!" iar Thérésia a leșinat.

Am strigat după ajutor; ușa s-a deschis, comisarul meu a venit degrabă; a găsit un flacon de oțet din care i-a dat Thérésiei să miroase și și-a revenit. Am profitat de acest moment ca să le prezint pe tovarășul meu și să le amintesc toate serviciile pe care mi le făcuse.

— Ah, domnule, puteți fi liniștit, a spus Thérésia care renunțase la cuvîntul *cetățean;* dacă vom fi cineva și vom putea ceva în noul guvern nu vom uita serviciile dumneavoastră. Eva îmi va spune numele și adresa și eu îl voi însărcina pe Tallien să-mi achite datoria către dumneavoastră.

Nu mi-am putut stăpîni rîsul.

— Numele și adresa dumnealui? am întrebat. A fost destul de prudent încît nu mi le-a dat înainte de a ști ce întorsătură vor lua lucrurile; dar acum cred că nu mai are nici un motiv să mi le ascundă.

Omul nostru a surîs la rîndul lui, s-a îndreptat către o masă pe care era cerneală, hîrtie și pană și a scris:

Jean Munier, comisar de poliție la secțiunea Palais-Egalité.

— Acuma, bunele mele prietene, le-am spus, probabil că cetățeanul Tallien se grăbește spre închisoarea La Carmes pentru a vă elibera. Acolo nimeni nu va ști să-i spună unde sînteți, ci doar că au venit să vă ridice ieri, în cursul dimineții; cred că în primul rînd ar trebui să-l găsim și să vi-l aducem cît mai degrabă. Probabil are o mulțime de lucruri să-i spună Thérésiei care, la rîndul ei, presupun, nu va fi supărată dacă îi aduce pumnalul înapoi.

Thérésia s-a aruncat de gîtul meu.

— Voi porni deci în căutarea lui Tallien și nu mă voi întoarce decît cu el, am continuat eu, sau, dacă îi va fi cu neputință să vină, din cauza acestei teribile răsturnări, nu mă voi întoarce decît cu ordinul de punerea voastră în libertate.

Cînd să ies, doamna de Beauharnais m-a prins de braț privindu-mă rugătoare.

— Ce pot face pentru dumneata, scumpă Josephine ? am întrebat-o.

— Oh, buna mea Eva, mi-a răspuns ea, am doi copii, după cum știi. N-aș putea oare să-i văd înainte de a ieși de aici ? Sau cel puțin, le-aș putea transmite ceva despre mine ?

— Oh, Dumnezeule mare ! am izbucnit fericită. Spune-mi ce să fac și voi alerga la ei.

— Fiul meu Eugène este la un tîmplar din strada L'Arbre-Sec, cum intri din strada Saint-Honoré, a treia sau a patra casă pe stînga. Fetița este la o mare lenjereasă, cam în fața acestei case, la bariera Les Sergents, cum ți-am spus. Și pentru că s-ar putea să refuze să ți-i încredințeze, deoarece nici tîmplarul și nici lenjereasa nu te cunosc, am să-ți scriu un bilet, pe care citindu-l, cel puțin vor liniști copiii dacă nu se va putea să-i aduci și pe ei aici.

Și într-adevăr Josephine mi-a dat cîteva rînduri prin care mă prezenta ca pe o prietenă tîmplarului și lenjeresei unde cei doi copii făceau ucenicie.

Întrucît se putea ca cetățeanul Jean Munier să-l găsească mai curînd decît mine pe cetățeanul Tallien, ne-am înțeles ca el să pornească să-l caute și eu să-i aștept pe amîndoi în strada Saint-Honoré, la mezaninul doamnei de Condorcet.

Mi-am luat rămas bun de la prietenele mele, cu noi îmbrățișări, am parcurs coridoarele și am coborît scările strigînd :

— Gata cu Robespierre ! Gata cu eșafodul !

Santerre, pe care l-am întîlnit la ieșirea din clădire, m-a oprit cîteva secunde și în puține cuvinte i-am spus ce se întîmplase.

Am sărit în trăsură.

Strada Saint-Honoré era plină de lume, toată această lume avînd un aer de sărbătoare și de bucurie cum nu mai

văzusem nicicînd pe fețele lor. Abia dacă ne puteam strecura, într-atîta se grăbea fiecare să aibă informații ca să știe ce se mai întîmplase.

Comisarul meu, căruia de aci înainte putem să-i spun pe nume, — ceea ce-mi ușura mult discuția cu el — m-a lăsat la ușa mea și mi-a făgăduit să mi-l aducă pe Tallien.

Cît despre vizita celor doi copii ai doamnei de Beauharnais la închisoarea La Force, Jean Munier și-a luat asupra lui și această sarcină, ușoară pentru el.

Am urcat la mezaninul meu, fără să mai am vreun motiv să mă ascund ; de aceea am ridicat jaluzelele și m-am așezat la fereastră.

Ușa casei lui Duplay era închisă, fie pentru că cele două persoane rămase fuseseră și ele arestate, fie pentru că, sătule de atîtea insulte și înjurături grosolane, se încuiaseră pe dinăuntru.

Nu mă așteptam la execuție decît pentru a doua zi ; am fost deci foarte mirată cînd, spre ora patru, am auzit strigăte puternice dinspre Palais-Egalité, am văzut lumea cum se înghesuia și se năpustea într-acolo, dînd unii peste alții. Capetele și piepturile jandarmilor apăreau pe deasupra mulțimii, și în mîinile acestor arcași ai morții străluceau săbiile ca spada îngerului nimicitor.

Era hidoasa exhibiție cu care Fouquier-Tinville și judecătorii lui gratificau încă o dată populația.

Strigătele : „Uite-i... !" s-au făcut auzite.

Și, într-adevăr, cei care ghilotinaseră pînă ieri erau acum cei care, la rîndul lor, huiduiți și blestemați, urmau să se supună neînduplecatei legi a talionului.

23

Nu observi, iubitul meu Jacques, cum capriciul destinului meu, bun sau rău, mă face să fiu martoră la tot ce se întîmplă, fie că mă duc eu în întîmpinarea evenimentelor, fie că evenimentele vin în întîmpinarea mea ?

Astfel, eu singură nu-mi dau seama de agitația stranie care îmi pune în mișcare creierul. Nu știu cum se face asta, dar mi se pare că nu mai sînt pe de-a-ntregul stăpînă pe mine însămi, și că există o fatalitate mai pu-

ternică decît voința mea care, la un moment dat, mă va împinge fără voie pe panta vreunei mari nenorociri.

Am uneori un fel de halucinații în timpul cărora mi se pare că în ziua aceea, cînd am luat loc în șaretă, am fost realmente ghilotinată. În vis simt uneori durerea cuțitului cum trece printre vertebrele gîtului ; îmi spun că am murit din ziua aceea și că umbra mea este cea care crede că trăiesc și mă agit încă pe pămînt.

În aceste momente de viziuni sepulcrale, te caut peste tot. Am senzația că nu ne separă decît o pîclă densă în care rătăcim amîndoi și în care, pedepsiți pentru vreo greșală pe care zadarnic încerc să mi-o amintesc, sîntem condamnați să rătăcim neîncetat fără să ne regăsim vreodată.

Atunci cred că pulsul nu are mai mult de cincisprezece sau douăzeci de bătăi pe minut, că sîngele mi se răcește, că inima mi se lenevește ; atunci aș fi incapabilă să mă apăr de un om care ar atenta la viața sau la fericirea mea. Sînt la fel ca acei nenorociți căzuți în catalepsie, pe care îi crezi morți, în fața cărora se discută despre înmormîntarea lor, în ce fel de sicriu să-i pună, de plumb sau de stejar, aud totul cu inima tresărind de spaimă, dar nu se pot opune la nimic.

Ei bine, cînd am văzut că apar căruțele nefaste, mă aflam într-unul din acele momente ; credeam că visez ; tot ce se înfăptuise de opt zile încoace, nu erau acțiuni ale vieții, ci acte ale morții.

Doamne, dacă aș avea vreo vină pentru rănile, agonia, supliciul și suferințele tuturor acelor oameni, oare mi-aș ierta-o vreodată ?

E respingător. Iată morții, muribunzii ; iată ființele omenești, frați, da, frați — căci nimeni nu poate nega frăția umană, — toți împinși spre ghilotină. Unii dintre ei sînt sfărîmați, zdrobiți, dezarticulați ; unul a și îmbrățișat moartea, ceilalți sînt ca și morți. Și am eu oare vreo vină în toate aceste grozăvii ? Cu neputință !

Eu, Eva ta, Jacques, înțelegi ? Eu pe care o numeai floarea ta, fructul tău, pasărea ta cîntătoare, pîrîul tău, picătura ta de rouă, adierea ta !

Ah, da, îmi amintesc. Întîmplarea m-a aruncat într-o închisoare. În această închisoare am cunoscut două femei, frumoase ca niște îngeri de lumină. Ele iubeau. Una era

mamă și avea doi copii ; cealaltă, cu o dragoste mai puțin nevinovată, iubea un bărbat care nu era soțul ei. Amîndouă se temeau de moarte ; mie, căreia nu-mi pasă de moarte, mi-a fost frică pentru ele. M-am aruncat în acest groaznic labirint politic unde nu călcasem niciodată. Și atunci m-a cuprins și pe mine setea de sînge ; am gîndit : „Aș vrea ca acei oameni să moară pentru ca prietenele mele să trăiască !" și am ajutat să fie omorîți unii pentru ca să trăiască ceilalți.

Și astfel am uitat că sînt o fată tînără, o femeie timidă ; am străbătut străzile Parisului noaptea ; am dus un pumnal care vorbea ; el spunea : „Cer să ucid !" Și un orator i-a răspuns : „Ucide fără fraze !"

A doua zi am văzut acel pumnal în mîna unui om îndreptat spre pieptul altui om. Pumnalul nu a ucis, e adevărat, dar a spus : „Băgați de seamă, dacă nu ucideți cu vorba, voi ucide eu cu lama".

Și vorba a învins. Numai de aceea pumnalul pe care eu l-am dus nu a ucis cu lama lui.

Dealtfel, eu l-am îndemnat pe Tallien să ucidă un om blestemat, un om detestat, un om a cărui moarte înseamnă izvor de viață pentru mii și mii de oameni care ar trebui să moară dacă el ar mai trăi. Numai că el este cel care va muri, și iată-l că se îndreaptă spre mine.

Îngrozitor ! Îngrozitor ! Îngrozitor ! cum spune Shakespeare. Are capul înfășurat într-o cîrpă murdară, pătată de sînge negru. Uite-l cum vine zdrobit, lăsîndu-și fruntea în jos sub povara durerii și sub blestemele care-i apasă capul ! Simți deci remușcările ?

Dar nu, atitudinea lui rigidă este aceeași ; ochiul lui rece s-a oprit asupra mea. Dumnezeule mare ! Apropierea morții îl face oare vizionar ? Ghicește, sub deghizarea în care mă ascund, că eu sînt aceea care am strigat : „Aruncați-vă asupra tiranului !", că eu sînt aceea care am adus pumnalul ? Întoarce-ți odată ochii, diavole ! Nu te mai uita la mine, fantomă !

Ah ! din fericire, iată ceva îi abate privirea. Se uită spre casa lui Duplay, unde a locuit și unde privirea lui care în oricare altă parte răspîndea spaima, aci răspîndea bucuria ; se uită spre casa unde întoarcerea lui era așteptată cu emoție, vorba lui ascultată cu desfătare și aplaudată cu entuziasm. Această casă a cunoscut singurele

ore fericite din viața lui. Trecînd, o va privi și nu-și va aminti că Dante, acel pictor al marilor dureri, a spus : „cel mai mare chin din lume este să-ți amintești de zilele fericite cînd ești nenorocit“ !

Nu numai că o privește, dar căruțele cu două roți se opresc. Ah, i se va face lui Robespierre ceea ce i s-a făcut lui Philippe-Egalité, — i se va arăta pentru ultima oară palatul.

Abia atunci am observat cîtă lume se îngrămădise acolo. Fără îndoială, se răspîndise de mult zvonul funebrei comedii care urma să fie jucată în acest loc, și în fuga mare spectatorii veniseră aci grămadă. Nici o fereastră nu rămăsese neocupată, multe se și închiriaseră la prețuri de necrezut. Rude ale victimelor lui Robespierre îl așteptau aci ca să joace în jurul șaretei lui și pînă la piciorul eșafodului rolul corului antic al răzbunării.

Mi-a venit un fel de amețeală ; nu numai că am contribuit cu ceva la supliciul acelor nenorociți, dar, să recunoaștem, eu am fost grăuntele de nisip care a făcut să se încline balanța și, în plus, aveam contribuția mea în apariția tuturor acestor oameni care ieșeau nu se știe de unde, a acelor bărbați cu părul pudrat, cu haine și pantaloni scurți de mătase care pînă atunci se mulțumiseră să rătăcească noaptea, ca fluturii, pe străzile Parisului și care, pentru prima oară, îndrăzneau acum să se arate ziua ; a acelor femei fardate, gătite cu flori, acum, la patru după-amiază, decoltate, rezemate în coate la ferestre, pe covoare de catifea sau pe șaluri de mătase, ca în ziua Domnului ; dacă geniul rău nu m-ar fi condus în închisoarea Carmes, și dacă eu nu aș fi dus acel pumnal lui Tallien în strada La Perle, toată această lume nu ar fi acum aici, dimpotrivă, cei care se îndreaptă în acest moment spre eșafod i-ar fi trimis pe ei acolo.

Dar, în fine, nu s-ar putea să-i ducă la eșafodul al cărui drum ei înșiși îl croiseră, fără această sporire a chinului ? Pedeapsa cu moartea este suprimarea vieții, atîta tot, nu este o răzbunare.

Au fost opriți, ca să li se pună răbdarea la încercare ; aceiași jandarmi, — zbirii lui Henriot, care în ajun îi trecuseră prin sabie pe cei ce vroiseră să-i salveze pe condamnați, îi înțepau acum cu vîrful săbiilor pe cei

care pînă ieri condamnaseră și îl îndemnau pe Couthon, rămas prăbușit pe picioarele lui paralizate : „Hai, ridică-te, Couthon !“ și pe Robespierre, distrus de rana oribilă : „Stai drept, Robespierre !“ În adevăr, oboseala îl făcuse să cadă pe scîndura șaretei. Dar, la primul apel, mîndria îl îndreptase, își plimbase peste mulțime acea privire înspăimîntătoare, de care am avut și eu parte : mă revăzuse.

Dar de ce nu plecam de la fereastră ? Cine mă ținea țintuită locului ?

O forță mai puternică decît voința mea.

Trebuia să văd ce se petrece : era pedeapsa mea.

Această feerie sîngeroasă trebuia să-și aibă baletul ei : de aceea s-au oprit în fața casei Duplay. S-a format un cerc. Niște femei, dacă acelea se pot numi femei, au început să danseze în cerc, strigînd :

— La ghilotină, Robespierre ! La ghilotină, Couthon ! La ghilotină, Saint-Just !

Îmi voi aminti toată viața cu cîtă liniște și mîndrie s-a uitat acel tînăr frumos, singurul care nu încercase să scape de la moarte și care nu atentase la propria-i viață, — la cercul de furii, ascultîndu-i strigătele și blestemele. Te făcea să ai din nou îndoieli ; se întrezărea conștiința în acei ochi mari și disprețuitori, plini de silă pentru viață.

Dar asta nu era totul și sărbătoarea trebuia să-și aibă deznodămîntul ei dezgustător ca și restul. Unul dintre acei copii vagabonzi care apar de prin rigole, unul dintre acei bastarzi ieșiți din noroiul străzii, pe care nu-i vezi decît în zilele ploioase ca pe unele reptile, stătea acolo cu o găleată plină de sînge, luat de la abator. A muiat o mătură în găleată și s-a apucat să vopsească cu sînge nevinovata casă a tîmplarului Duplay.

Ah, această ultimă insultă Robespierre n-a putut-o îndura ; și-a lăsat în jos capul și, cine știe, poate din acel ochi nemișcat și tăios, a căzut o lacrimă.

Dar cînd șaretele au pornit-o din nou, la strigătele : „La ghilotină ! la ghilotină !“ acest cap livid, din care nu se mai vedeau decît ochii, s-a ridicat, iar privirea lui s-a oprit asupra mea.

Atunci, — îți amintești balada germană pe care am citit-o împreună, în care logodnicul mort își răpește iu-

bita care trăiește și a cărei crimă fusese că pe oriunde trecea blestema moartea lui ? — la un strigăt scos de tristul cavaler, toți morții își ridicau piatra mormîntului și îi urmau, mînați de o forță magică. Ei bine, tot astfel privirea lui Robespierre m-a smuls, ca să spun astfel, din locul în care ședeam și m-a tîrît în urma acestui spectru în viață, cu o putere împotriva căreia voința mea nu a fost în stare de nimic.

Am plecat de la fereastră, am coborît în stradă, am urmat cortegiul.

Mergeam cu ochii fixați pe șaretă, nu puteam să-i desprind ; era atîta mulțime de oameni, încît te făcea să te cutremuri de frică și eram tîrîtă de ea fără să-i simt apăsarea sufocantă. Mergeam, și totuși mi se părea că picioarele mele nu atingeau pămîntul.

Nu știu cum s-a făcut, dar ajunsă în piața Revoluției, m-am pomenit că am unul din cele mai bune locuri.

Am văzut cum l-au dus pe Couthon, l-am văzut urcînd pe Saint-Just. A murit cu surîsul pe buze. Cînd călăul a arătat mulțimii capul lui, surîsul încă nu i se șterse de pe față.

A venit rîndul lui Robespierre. Desigur, el nu mai putea să năzuiască decît un singur lucru : să moară ! Mormîntul era portul în care această navă zdrobită trebuia să-și arunce ancora. S-a urcat liniștit și hotărît. Mi se părea că privirea lui mă căuta, aruncînd o scînteie de ură cînd mă vedea. Doamne ! Doamne ! Doamne ! vei îngădui oare ca privirea unui muribund să-mi poarte nenoroc ?

Atunci însă, în clipa cînd bănuiam mai puțin, s-a petrecut pe eșafod un lucru odios, josnic, nemaipomenit.

Unul din ajutoarele călăului, o bestie feroce, — există oameni nedemni de numele de om — văzînd furia mulțimii, auzind blestemele, a vrut să-și joace rolul în simfonia infernală : a apucat de un colț șervetul care îi ținea falca și i l-a smuls.

Era mult mai multă suferință decît putea să îndure mașina omenească. Falca frîntă a căzut ca la un schelet.

Robespierre a scos un urlet.

N-am mai văzut nimic. Am auzit lovitura înfundată care izbea în umbră. Eu leșinasem.

Cînd mi-am revenit, eram singură în camera mea, culcată în pat.

M-am ridicat și m-am așezat la marginea patului.

„Oh, am murmurat, ce vis îngrozitor !"

Într-adevăr, tot ce văzusem în realitate mi se părea că a fost un vis.

Era întuneric beznă, dar eu vedeam aievea tot spectacolul la care asistasem.

Șaretele fatale, cu nenorociții mutilați, dezmembrați, zdrobiți, defilau pe dinaintea ochilor mei. În mijlocul lor numai Saint-Just, teafăr și nevătămat, cu capul sus și cu surîsul disprețuitor ; apoi oprirea la poarta casei tîmplarului, apoi mizerabilul vagabond mînjind casa cu sînge, în sfîrșit, în piața Revoluției, ajutorul călăului smulgînd lui Robespierre bandajul cu ajutorul căruia i se mai păstra obrazului său o formă omenească. Auzeam acel strigăt, acel răcnet al lui Robespierre, datorită căruia căzusem epuizată, și mă întrebam prin ce întîmplare oare inima mea și-a pierdut în același loc puterile în fața victimei și în fața călăului.

Zgomotul ușii care se deschidea m-a scos din starea de halucinație. Nu-mi dădeam seama unde mă aflu ; am crezut că sînt în vreo celulă și că-mi venise rîndul să mă duc la moarte.

Am strigat :

— Cine e acolo ?

— Eu, mi-a răspuns vocea binecunoscută a lui Jean Munier.

— Aprinde lumina, l-am rugat.

A aprins o lumînare. M-am întins pe pat, acoperindu-mi la început ochii, apoi am privit în jur și am recunoscut mezaninul meu.

Atunci totul mi s-a limpezit deodată în minte.

— Ah, am spus, ce-ai făcut ? Ce e cu cetățeanul Tallien ?

— L-am văzut, l-am liniștit în privința frumoasei Thérésia, dar i-am spus că numai prin dumneavoastră poate să afle unde se găsește, pentru că n-am vrut să vă răpesc bucuria de a fi cea care să-l conducă la iubita lui. Din nefericire însă, el e președintele Convenției. Convenția

e în ședință permanentă ; deține fotoliul prezidențial pînă la miezul nopții ; dacă la miezul nopții reușește să găsească om în loc sau, să modifice după cum o să vrea el Comitetul salvării publice, atunci va emite ordinul de eliberare.

— Dar acolo ! am izbucnit eu, ce fac acolo cele două nefericite prietene ale noastre ?

— Ele știu că nu vor fi ghilotinate și ăsta e principalul lucru... Mă întorc la Convenție, Tallien m-a făcut să-i promit că o să mă întorc ; trebuie să-l aștept și, indiferent de oră, vin aici cu el să vă iau. Între timp, îmbrăcați-vă din nou cu straie femeiești și duceți-vă să luați copiii ; îmbrăcată bărbătește, poate o să refuze să vi-i încredințeze.

Mi s-a părut înțelept sfatul bunului meu comisar ; îndată după plecarea lui m-am grăbit să mă transform și am coborît să iau o trăsură și să-i aduc pe cei doi copii.

Dar nu mai putea fi vorba de trăsură ; strada Saint Honoré era în sărbătoare și trăsurile nu circulau. Din douăzeci în douăzeci de pași ardeau focurile aprinse de bucurie și în jurul lor jucau oamenii din toate clasele sociale.

De unde răsăriseră toți tinerii aceștia îmbrăcați în haine de catifea, cu pantaloni scurți de nanchin și ciorapi tărcați de mătase ?

De unde apăruseră toate aceste femei măscuite cu roșu ca roțile unui rădvan și decoltate pînă la brîu ? Cine făcuse muzica, cine născocise cuvintele carmagnolelor republicane ? Niciodată nu mi-aș fi putut închipui o asemenea nebunie.

Mi-am făcut loc prin toată această sarabandă, înlăturînd cam douăzeci de brațe care vroiau să mă tragă în hora drăcească. În piața Palais-Egalité nu știai unde să pui piciorul ; artificiile te copleșeau, petardele pocneau lîngă picioare și la lumina torțelor vedeai lumea ca în plină zi.

Fără această manifestație, negreșit că aș fi găsit ușile celor două magazine închise ; dar ele erau date de perete și stăpîni și stăpîne, laolaltă cu toți ai casei, luau parte la sărbătoare. Bătrînele servitoare care nu puteau găsi vreun cavaler dansau cu măturile cu coadă.

Am intrat în magazinul Deux-Sergents ; m-au luat drept o clientă care, în ciuda orei înaintate, venea poate să cumpere vreun obiect de lenjerie și de aceea m-au poftit pe-a doua zi. Aveau ei tot timpul să vîndă ; se terminase cu teroarea, comerțul avea să înflorească din nou.

M-am prezentat ; am spus motivul vizitei mele.

Le-am mai spus, lucru pe care nu-l știau — că doamna de Beauharnais nu fusese executată în ultimele zile, că trăia și că aștepta nerăbdătoare să-și vadă copiii.

Bucuria acestor oameni cumescade a fost teribilă. O adorau pe micuța Hortense. Au chemat-o strigînd-o tare ; fetița se retrăsese în camera ei și plîngea, în timp ce toată lumea se bucura ; dar abia a aflat că măicuța ei mai trăia și nu i se întîmplase nimic, că a și început să sară și să rîdă. Era o copilă fermecătoare, cam de zece-unsprezece ani, cu pielea mătăsoasă, părul blond frumos, ochi mari albaștri, transparenți ca azurul.

Nu au făcut nici o obiecție după ce-au citit biletul și s-au grăbit să-mi dea copila ; dar pentru o asemenea solemnitate stăpîna a ținut neapărat s-o facă frumoasă. Au îmbrăcat-o cu cea mai bună rochiță și i-au pus în mînă un buchet de flori, iar eu în acest timp m-am dus să-l caut pe fratele ei.

Tîmplarul, soția lui și toți ucenicii dansau și cîntau în jurul unui foc mare în strada l'Arbre-Sec ; am întrebat de tînărul Beauharnais și mi l-au arătat ; stătea cu coatele rezemate de-o bornă și privea trist la toată această bucurie la care el nu lua cîtuși de puțin parte.

Dar cînd m-am apropiat de el și i-am spus cine sînt și din partea cui veneam, în loc să izbucnească vesel în rîs, a început să plîngă spunînd doar atît :

— Mama mea ! mama mea !

Care dintre cei doi copii își iubea mai mult mama ? Și unul și celălalt, numai că amîndoi o iubeau după temperamentul lor diferit.

Într-o clipă Eugène și-a făcut toaleta. Era un tînăr de șaisprezece ani, cu ochii negri frumoși, cu păr negru, bogat, care-i cădea pe umeri. Mi-a oferit brațul, l-am luat și ne-am grăbit să traversăm strada, să mergem s-o luăm pe sora lui.

Fata ne aștepta îmbrăcată, cu buchetul în mînă ; avea o rochie de muselină albă, cordon alb și pălărie rotundă de pai cu panglică albastru deschis ; de sub pălăria de pai se revărsau valuri de păr blond. Era fermecătoare.

Am pornit-o din nou în fugă pe strada Saint-Honoré.

Orologiul de la Palais-Egalité bătea ora unsprezece ; focurile începeau să se stingă și se circula mai ușor. Cît a ținut drumul, n-am făcut decît să răspund în dreapta și-n stînga mea la întrebările puse de cei doi copii despre mama lor.

Am ajuns la mezaninul meu ; lîngă ușă ascunsesem cheia, dar comisarul nu se întorsese. Le-am explicat celor doi copii că trebuia să-l așteptăm pe cetățeanul Tallien, singurul care putea să deschidă porțile închisorii mamei lor. Auziseră de el, dar nici unul nu prea era la curent cu întîmplările Revoluției, care pînă la ei ajungeau atenuate de mediul comercial în care trăiau.

Camera mea avea două ferestre, — copiii s-au așezat la una, eu la cealaltă ; așteptam.

Afară era nemaipomenit de frumos, o vreme din acelea care te fac să crezi, atunci cînd se petrec mari evenimente, că pentru săvîrșirea lor cerul își dă mîna cu pămîntul. Îl auzeam pe băiat, care avea unele noțiuni de astronomie, spunîndu-i surorii lui numele stelelor.

Deodată, puțin după ce-a bătut miezul nopții, s-a auzit uruitul unei birje care venea pe străduța ce ducea de-a lungul grilajului de la Ascension, apoi s-a oprit la ușa noastră.

Portiera s-a deschis și doi oameni au sărit din trăsură.

Erau Tallien și comisarul.

Comisarul și-a ridicat capul, m-a văzut la fereastră, l-a oprit pe Tallien care o pornise grăbit să urce, și m-a strigat.

Apoi, întorcîndu-se spre Tallien, a spus :

— Nu are rost să mai pierdem timpul ca să urcăm, are să coboare dumneaei.

În adevăr, am coborît împreună cu cei doi copii.

— Ah, domnișoară, mi-a spus Tallien, știu tot ce vă datorez. Fiți convinsă că Thérésia și cu mine nu vom uita niciodată...

— Vă iubiți, vă veți vedea, veți fi fericiți, i-am răspuns eu, asta va fi pentru mine cea mai mare răsplată.

Mi-a strîns amîndouă mîinile și mi-a arătat portiera deschisă a birjei ; m-am urcat, am luat-o pe Hortense pe genunchi, iar amabilul nostru comisar, ca să nu ne stînjenească, s-a urcat pe capră, lîngă vizitiu.

Poate se gîndise că vreau să vorbesc cu Tallien acum, cînd flacăra recunoștinței lui nu avusese încă timp să se domolească.

Dacă aceasta i-a fost intenția, a intuit perfect. Îndată ce s-a închis portiera, vizitiul a pornit-o în galop pe drumul ce ducea la La Force, iar noi am și început să vorbim despre faptele și isprăvile istețului Jean Munier. O vorbă șoptită Thérésiei va face ca recomandările ei să se adauge alor mele.

Caii nu încetau să alerge și totuși Tallien, scoțînd capul prin portieră, striga în fiecare clipă :

— Mai repede ! mai repede !

Am ajuns la La Force. La poarta închisorii mai erau încă parte din oamenii care se tot adunaseră aci toată ziua : rude și prieteni ale căror rude și prieteni zăceau în închisoare. Se temeau ca șaretele să nu-și continue cumva cursa, așa cum făcuseră și în ajun ; de aceea fiecare venise înarmat cu ceva, ca să poată opune astfel rezistență la ridicarea deținuților. Trecuse de mult ora cînd șaretele puteau să-i mai ridice, dar ei continuau să rămînă acolo. Cînd am coborît din trăsură, s-au uitat cu interes la noi și l-am auzit pe unul din ei, care îl recunoscuse probabil pe fostul proconsul din Bordeaux, murmurîndu-i încet numele.

Dar cum Tallien bătuse în poartă ca un stăpîn, poarta s-a deschis degrabă și tot degrabă s-a închis la loc.

Comisarul ne servea drept ghid. Aș fi putut face și eu același lucru, căci începusem să mă familiarizez cu închisoarea La Force și chiar bunul Ferney mă numea rîzînd *mica lui deținută.*

Tallien l-a lăsat pe comisar la administrație cu hîrtiile respective pentru eliberarea deținuților și s-a repezit pe scări, nevrînd să mai întîrzie pentru aceste formalități.

Bătrînul Ferney ne-a dat un temnicer ; dar fiind mai sprintenă și cunoscînd bine drumul, tot eu am ajuns la ușă înaintea lui.

— Noi sîntem ! am spus lovind în ușă de trei ori.

Două strigăte mi-au răspuns și pași ușori s-au repezit în întîmpinarea mea.

— Și Tallien ? s-a mirat Thérésia.

— E aici, i-am răspuns.

— Și copiii mei ? a întrebat Josephine.

— Și ei sînt aici !

O dublă invocare s-a înălțat spre cer.

M-am dat în lături din ușă.

Cheia a scîrțiit în broască, ușa s-a rotit în balamale și tot grupul s-a repezit în cameră, — iubitul spre iubita lui, copiii spre mama lor.

Eu nu eram nici logodnică, nici mamă. M-am îndreptat spre pat și m-am așezat ; de-abia atunci mi-am dat seama cît de singură sînt și am început să plîng.

Unde te aflai tu, iubitul meu Jacques ?

Timp de cîteva secunde nu s-au auzit decît sărutări, strigăte de bucurie, cuvinte întretăiate : „Mamă ! Copiii mei ! Thérésia mea ! Tallien al meu !"...

Apoi, egoiști cum sînt îndrăgostiții, necrezîndu-se decît ei în lume, au ieșit cu toții, în două grupuri, fără să se mai gîndească la cea care rămînea în urma lor.

Camera era goală. Oh, fără îndoială această cameră văzuse mari tristeți, auzise plînsete îndurerate ; văzuse copii smulși din brațele mamelor lor, soții smulse din brațele bărbaților lor, părinți din brațele copiilor lor. Ei bine, sînt convinsă, camera aceasta nu auzise ceva asemănător suspinului pe care l-am scos, cînd m-am prăbușit pe pat.

Am închis ochii ; aș fi vrut să fiu moartă. Sub pămîntul nesimțitor aveam mai multe rude și mai mulți prieteni decît în această lume de uituci și de nerecunoscători.

Pentru a doua oară îmi părea rău că ghilotina nu mă vrusese.

Am căzut într-o stare de apatie, greu de descris.

O voce cunoscută m-a scos din starea aceasta de descurajare.

— Ce faceți, nu veniți cu noi ?

Am deschis ochii ; comisarul meu venise să mă caute. El nu mă uitase.

Mai avea nevoie de mine.

L-am urmat cu moartea în suflet.

La poartă am căutat în zadar o trăsură, — cea cu care am venit dispăruse. Tallien, așa cum am spus, fusese recunoscut, și cînd să plece mulțimea l-a întîmpinat. Se știa cît contribuise el la căderea lui Robespierre ; i-au pregătit o manifestație. Trăsura cu cele cinci persoane a fost escortată cu făclii ; au străbătut Parisul însoțit de strigătele: „Moarte dictatorului!", „Trăiască Tallien ! Trăiască Republica !" Acesta a fost de fapt începutul triumfului lui ! Nimic nu lasă în urmă mai mult întuneric decît lumina ; nimic nu lasă mai multă liniște decît zgomotul.

Jean Munier și cu mine păream două umbre rătăcind într-un oraș mort.

Din timp în timp auzeam în depărtare urale scoase de mulțime.

Cît de fericită trebuie că era Thérésia, care se întorcea la viață în strigăte de triumf adresate iubitului ei ! Cît de fericită trebuie că era acea mamă care renăștea în brațele copiilor ei, pînă mai ieri convinsă că nu-i va mai revedea niciodată !

Am traversat Parisul pe jumătatea lungimii lui, de la La Force la Ascension. Aci mi-am luat rămas bun de la însoțitorul meu și m-am urcat la mine, singură și disperată.

M-am aruncat în pat îmbrăcată cum eram. Nu ca să dorm, ca să plîng.

Somnul sau poate leșinul m-a cuprins fără să-mi dau seama, în timp ce plîngeam. Am continuat să plîng și în somn.

A doua zi mi s-a părut că aud zgomot prin cameră și, în bătaia unei raze de soare, am văzut cum mă privea o făptură atît de frumoasă, încît am luat-o drept un înger din cer.

Era Thérésia.

Își adusese aminte de mine ; alergase să mă găsească, să mă ia, fie că vroiam sau nu, și să-mi spună că nu ne vom mai despărți.

Cred că la început m-am ferit de sărutările ei ; am dat din cap.

— Singură sînt, singură trebuie să rămîn, i-am spus.

Dar atunci, făptura aceea plină de înflăcărare s-a repezit la mine, m-a strîns în braţe, a rîs, a plîns, s-a rugat, a poruncit, în sprijinul rugăminţilor făcînd apel la toate resursele minţii ei, ca pînă la urmă să mă ridice de pe pat şi să mă ducă în faţa oglinzii.

— Uită-te, dar uită-te bine la tine, mi-a spus. Oare eşti singură, ai oare dreptul să rămîi singură cînd eşti atît de frumoasă ? Oh, cît de bine îţi vin lacrimile, cît de frumoşi îţi sînt ochii umbriţi de cearcăne. Şi eu am avut ochii aşa, şi eu am fost singură, chiar foarte singură ! Uită-te la mine, există vreo urmă de durere pe figura mea ? Nu, o noapte de fericire a şters totul, şi tu o să ai o noapte de fericire care va şterge totul !

— Ah, am izbucnit, tu ştii bine, Thérésia, singurul om care putea să-mi dea fericirea a murit. La ce bun să aştept un călător care nu se poate întoarce ? Mai bine să mă duc să-l întîlnesc acolo unde se află, în mormînt.

— Vai, urîte gînduri ! a răspuns Thérésia. Cum pot ieşi asemenea cuvinte dintr-o gură tînără şi proaspătă ca a ta ? Mormîntul, — peste şaizeci de ani să ne tot gîndim la el, Ah ! să trăim, să trăim, frumoasa mea Eva, vei vedea în ce paradis vom trăi ! Mai întîi vei părăsi această cameră unde nici nu ai loc să respiri.

— Asta nu e camera mea, am spus.

— Dar a cui e ?

— A doamnei de Condorcet.

— Dar tu unde locuiai înainte de a sta aici ?

— Ţi-am spus : nemaiavînd nici un ban şi vrînd să mor, am strigat : „Moarte lui Robespierre !“

— Perfect ! Un motiv în plus ca să vii cu mine. Camera ta, sau mai degrabă apartamentul tău este pregătit la „La Chaumière“. Tu mi-ai spus că erai bogată înainte de Revoluţie ?

— Foarte bogată, cel puţin aşa cred, nu m-am gîndit niciodată la avere.

— Ei bine, îţi vom înapoia veniturile, pămînturile, casele ; vei redeveni bogată, ne vom întoarce într-o perioadă a vieţii în care femeile vor fi regine ; tu, frumoasă cum eşti, vei fi împărăteasă ; mai întîi, în dimineaţa aceasta, mă vei lăsa să te îmbrac, să te gătesc, să te înfrumuseţez ; vom prînzi la mine cu Barras, Fréron şi Chénier. Ce păcat că fratele lui, André, a fost ghilotinat acum patru zile ! Ce versuri minunate ţi-ar fi închinat !

Te-ar fi numit Nereidă [1], te-ar fi comparat cu Galatheea, ți-ar fi declamat :

O, Nereidă, nu te lăsa în voia valurilor
să fii zeificată ; și glasul marinarilor
să cheme-ajutoare în a furtunii salbă
pe alba Nereida, pe Galatheea albă.

Și în torentul vorbelor, făgăduielilor și laudelor, Thérésia mă îmbrățișa, mă mîngîia, mă strîngea în brațe ; vroia să mă facă să cred că nu eram singură și că recunoștința va face din mine sora ei.

O, Doamne, din moment ce încă trăiam, nu ceream mai mult decît să mă las pe mine însămi convinsă că trăiesc, să iau viața așa cum era și să o suport cu stoicism.

Am surîs.

Thérésia m-a surprins ; învinsese.

— Ia să vedem, a spus ea, ce toaletă te-ar aranja cel mai bine ? Vreau să-i încremenești pe comesenii mei.

— Dar cu ce vrei să mă îmbrac ? Nu am nimic al meu. Tot ce vezi aici este al doamnei de Condorcet și, ai dreptate, nu pot să ies în rochia asta murdară și mototolită.

— Iar rochiile unei femei-filozof, de patruzeci de ani, nici nu-ți merg. Nu, ție îți trebuie rochiile unei nebune ca mine.

După o clipă am auzit-o strigînd :

— Domnule Munier ?

M-am întors.

Bunul meu comisar sta în picioare în pragul ușii.

— Domnule Munier, coboară, ia trăsura mea ; du-te la căsuța mea care face colț cu aleea Les Veuves și Cours de la Reine, și spune-i dumneata bătrînei Marceline să aleagă și să-ți dea din dulap una din cele mai elegante rochii de dimineață.

— Ești nebună, Thérésia ! i-am spus. Pentru ce să-mi dau aerele unei bogății pe care nu o am ? Fă din mine umila dumitale doamnă de companie, dar nu o rivală în bogăție și frumusețe.

— Te rog, domnule Munier, fă ce ți-am spus.

[1] Nereide (după Mitologia greacă) — fiice ale lui Nereu, zeu marin ; ele simbolizează valurile ; una dintre fiice este și Galatheea.

Comisarul și dispăruse, pentru a da ascultare frumoasei dictatoare.

— Hai să le facem pe toate femeile să turbeze, sîntem mai tinere și mai frumoase decît ele, a spus Thérésia.

— Josephine este foarte frumoasă și ești nedreaptă cu ea, Thérésia !

— Da, dar ea are douăzeci și nouă de ani și e creolă. Tu ai șaisprezece ; iar eu, eu... am de-abia optsprezece. O vei vedea pe doamna Récamier, — este într-adevăr foarte frumoasă, dar biata de ea — a spus Thérésia cu un surîs straniu — la ce-i mai servește că e frumoasă ? O vei vedea pe doamna Krüdner, și ea e frumoasă, poate chiar mai frumoasă decît doamna Récamier, dar de o frumusețe germană. Oh ! și pe urmă, este o profetă care propovăduiește o religie nouă, — neo-creștinismul sau cam așa ceva. Eu nu sînt tare în probleme de religie. Tu, care le știi pe toate, îți vei da seama în curînd despre ce e vorba. O vei vedea pe doamna de Staël ; nu e frumoasă. dar e un arbore al științei.

Mi-am pus mîinile la ochi și am încetat să mai ascult ce spunea. Oh, frumosul meu arbore al științei ! rege al paradisului meu din Argenton, la rădăcinile căruia curgea pîrîul care înviora toate grădinile și din care beau tulpinile irișilor și rădăcinile trandafirilor mei !

Oh, de mult nu mai ascultam ceea ce-mi spunea Thérésia, cînd zgomotul unei trăsuri a trecut prin reveria mea și cetățeanul Munier s-a întors cu rochiile Thérésiei.

— Așteaptă-ne jos, Munier. a spus Thérésia, vei veni cu noi și te voi prezenta cetățeanului Barras, care o să fie probabil cineva în guvernul care va urma acestuia. Ajutat de Tallien, o să poată face pentru dumneata tot ce dorești.

L-a salutat din cap și Munier. dispus să asculte, s-a înclinat pînă la pămînt și a dispărut.

Thérésiei i-a trebuit cîtva timp să aleagă din cele două rochii pe care mi-ar veni mai bine ; femeilor cu adevărat frumoase nu le e teamă de femeile frumoase, — dimpotrivă, ele sînt de părere că frumusețea pune în valoare frumusețea.

Trebuie neapărat să mărturisesc că după ce am ieșit din mîinile Thérésiei eram cum nu se poate de frumoasă. Ne-am suit în trăsură, am traversat piața Revoluției.

Robespierre nu mai era acolo, ghilotina însă rămăsese în picioare.

M-am ascuns la pieptul Thérésiei.

— Ce ai ? m-a întrebat.

— Ah, dacă ai fi văzut cîte am văzut eu ieri...

— Adevărat, tu ai văzut cînd i-au ghilotinat.

— Și îi voi vedea mereu. Dar de ce mai e încă la locul ei mașina asta infernală ?

— E o treabă care ne privește pe noi femeile. Astăzi la amiază vom începe s-o dărîmăm. Mințile noastre sînt cele care urmează să răstoarne lucrurile de care bărbații nu îndrăznesc să se atingă.

Trăsura a oprit în dreptul unei case mici, ascunsă între tufe de liliac, deasupra căreia se clătinau cîțiva plopi.

I se spunea La Chaumière ; era într-adevăr învelită cu paie, dar vopsită cu ulei, ornată cu trunchiuri necojite de copac și împodobită cu ghirlande de trandafiri ca o colibă de operă bufă.

Aici locuia Thérésia.

Ceasul arăta ceva mai mult de ora zece dimineața cînd am ajuns ; prînzul fusese anunțat pentru ora unsprezece.

Pentru o casă părăsită de stăpîna ei de șase săptămîni, era perfect întreținută datorită bătrînei Marceline ; doar pe bucătar și pe vizitiu îi concediase. Trăsurile stăteau sub remiză, gata să fie înhămați caii, caii în grajd — gata să fie puși la trăsuri ; bucătăria stinsă, gata să i se facă din nou focul.

Prînzul urma să fie adus de la unul din restaurantele cu renume.

Thérésia m-a condus mai întîi la *apartamentul meu* ; el se compunea dintr-un mic budoar, o cameră și o debara.

Totul încîntător, de bun gust și elegant.

Am vrut să refuz, am întrebat cu ce drept să mă instalez la ea, să mă amestec în existența ei și să ocup o parte din casa ei.

Mi-a răspuns simplu :

— Draga mea Eva, tu mi-ai salvat viața ; dacă nu te-aș fi întîlnit în drumul meu, mai mult ca sigur eu aș fi fost ghilotinată ieri și nu Robespierre. Îți sînt obligată, am deci drept absolut asupra ta. Apoi, îndrăznesc să-ți răspund că nu va dura mult, pentru că, în cincisprezece

zile, toată averea îți va fi înapoiată și tu vei fi aceea care vei putea să-mi oferi un apartament la tine acasă.

M-a condus în camera mea ; în timp ce-și potrivea puțin toaleta, în vîrful picioarelor a intrat Tallien.

Fiind întoarsă spre ușă, l-am văzut.

Thérésia l-a văzut prin oglinda mare în care se privea.

S-a întors îndată și și-a deschis brațele.

— Și el mi-a salvat viața, dar după tine, Eva.

— Accept cu plăcere locul al doilea pe care mi-l oferi, scumpă Thérésia, încîntat să cedez întotdeauna întîietatea unei femei frumoase, a răspuns Tallien, dar ea poate să-ți spună că în momentul cînd a venit la mine trimisă de tine, moartea lui Robespierre era hotărîtă.

— Da, însă mărturisește că pumnalul și mesajul pe care ți le-am trimis au contribuit cu ceva la hotărîrea pe care ați luat-o.

— Întru totul, Thérésia, întru totul. Gîndul că întîrziind cu o zi, cu o oră, cu o clipă — puteai deveni victima acestui monstru m-a determinat nu să-l răstorn, ci să-i grăbesc căderea lui Robespierre. Ție îți datorează Franța faptul că respiră cu trei sau patru zile mai devreme.

— O vom iubi mult, nu-i așa ? i-a spus Thérésia lui Tallien, arătîndu-mă. Apoi, cît mai curînd cu putință, trebuie să i se înapoieze averea. Este o Chazelay. Familia ei a fost nobilă și bogată. Noblețea nu i-au putut-o lua. Dar de ruinat au ruinat-o.

— Perfect ! Nimic mai simplu ; ea nu este emigrată, a fost victima Teroarei, din moment ce era să moară pe eșafod. Îi voi vorbi lui Barras și vom aranja împreună. Numai că — a adăugat el rîzînd — întrucît acest lucru este drept, îndeplinirea lui va dura ceva mai mult, și va fi mai greu decît dacă ar fi fost ceva arbitrar.

Bătrîna Marceline a anunțat că cetățeanul Barras tocmai sosise.

— Du-te și-l primește, l-a rugat pe Tallien, venim și noi.

Tallien a coborît după ce au schimbat o privire complice, în care fără îndoială era vorba despre mine. Cîteva minute după aceea, am coborît și noi.

Salonul era plin de flori și aci se ajungea prin culoare împodobite și ele cu flori, dealtfel ca tot restul casei.

În citeva ore Tallien înlocuise cu o haină de sărbătoare valul de tristeţe ce dăinuise peste casă în lipsa Thérésiei.

Se simţea că bucuria şi dragostea au deschis ferestrele minunatului soare de iulie.

Cum am spus, Barras stătea în salon şi ne aştepta.

Era, într-adevăr, frumos, mai degrabă elegant decît frumos, în costumul lui de general al Revoluţiei, cu revere mari albastre brodate cu aur, cu vesta de pichet alb, centura tricoloră, pantalon strîmt şi cizme cu margini răsfrînte. Cînd a văzut-o pe Thérésia, i-a întins braţele.

Thérésia i-a sărit de gît ca unui prieten intim şi s-a dat la o parte ca să-mi facă loc.

Barras a cerut permisiunea de a săruta frumoasa mînă care a ştiut atît de bine să deschidă zăvoarele închisorilor. Tallien îi povestise în puţine cuvinte tot ce făcusem.

Mi-a vorbit despre recunoştinţa prietenului său, mi-a spus că el îşi luase obligaţia de a o achita faţă de mine, şi i-a mulţumit că binevoise să-l însărcineze cu acest rol. Apoi mi-a spus să-i fac o notă a tuturor bunurilor pe care le-am avut înainte de Revoluţie.

— Vai, cetăţene, îmi cereţi pur şi simplu un lucru imposibil. Nu am fost crescută de părinţii mei ; ştiu doar că tatăl meu a fost bogat. Dar mi-ar fi cu neputinţă să dau vreun detaliu asupra acestei averi.

— Nu e nevoie să avem aceste detalii de la dumneavoastră, cetăţeană ; e chiar mai bine să ne fie aduse de o a treia mînă. Aveţi desigur un om de încredere pe care să-l puteţi trimite la Argenton şi care să se înţeleagă cu notarul familiei dumneavoastră ?

Eram gata să răspund nu, cînd mi-am adus aminte de bunul meu comisar, Jean Munier. Era din toate punctele de vedere omul care îmi trebuia şi astfel mă puteam plăti pentru serviciile pe care mi le făcuse.

— Voi căuta, cetăţene, am răspuns făcînd o reverenţă de mulţumire, şi voi fi onorată să vă trimit omul care, graţie unui permis de liberă trecere eliberat de dumneavoastră, să-şi poată îndeplini liniştit misiunea, căci ar putea fi stînjenit dacă nu va fi susţinut de amîndoi.

Barras, om de lume, a înţeles că reverenţa mea însemna că durase prea mult conversaţia noastră. S-a înclinat şi s-a dus în întîmpinarea Josephinei şi a copiilor ei care tocmai intrau.

Din păcate, toţi trei erau îmbrăcaţi în negru.

A doua zi după ce ieșise din închisoare, doamna de Beauharnais a aflat că în urmă cu opt zile soțul ei fusese executat; venea acum la Thérésia să-i facă o vizită de doliu, și nu să răspundă invitației din ajun.

Barras și Tallien au știut de executarea soțului ei, dar s-au gîndit că nu era nimerit să-i spună acest lucru cînd era la închisoare.

Doamna de Beauharnais a primit condoleanțele lui Barras și ale Thérésiei, apoi a venit la mine și mi-a spus:

— Ah, draga mea Eva, cîte scuze să-ți cer pentru felul în care te-am uitat ieri! Credeam că ești tot cu noi, într-atîta ne-ai orbit de fericire. Fericirea orbește. Cînd mi-am dat seama că lipseai, trăsura ajunsese prea departe. Și apoi, dragă Eva, ce-ți puteam oferi? ospitalitatea hanului? Ne-am dus să ne culcăm, eu și copiii mei, în strada La Loi, la Hotel de l'Egalité.

— Așadar, i-am spus, iată-vă în aceeași situație cu mine. Eu mi-am pierdut tatăl, împușcat ca emigrat; dumneavoastră v-ați pierdut soțul, decapitat ca aristocrat.

— Absolut în aceeași situație. Averea domnului viconte de Beauharnais este sechestrată; toată averea mea personală este în Antile; va trebui să trăiesc din împrumuturi pînă cînd cetățeanul Barras va reuși să facă să mi se înapoieze proprietățile soțului meu. Credeți că dacă nu ar fi fost absolută nevoie, mi-aș fi dus eu copiii mei dragi, unul la un tîmplar și celălalt la o lenjereasă? Oh, nu! dar uitați-vă, nu mă vor mai părăsi!

Josephine a făcut semn Hortensei și lui Eugène care au venit repede și s-au așezat în așa fel lîngă ea, încît părea Cornelia antică.

Au rămas așa o clipă, îmbrățișînd și îmbrățișați; apoi, scuzîndu-se încă o dată pentru tristețea adusă de prezența lor, s-au retras încrucișîndu-se cu Fréron care, știind și el de moartea generalului, s-a înclinat în fața celor trei îndurerați.

26

E ușor de presupus ce a însemnat ca eleganță un prînz servit de Beauvilliers la trei petrecăreți ca Barras, Tallien și Fréron.

La acest gen de reuniuni femeile nu contează, dar chiar așa fiind, totul este făcut pentru ele, pînă la spiritul

care scînteiază din toate părțile. Spiritul este pentru moralul omului ceea ce este parfumul florilor pentru fizicul lui. Cu toate că nu am nici o idee despre mîncărurile fine, am înțeles imediat diferența de savoare dintre un prînz obișnuit și un prînz cu trei femei tinere și frumoase și trei bărbați care treceau atunci drept cei mai spirituali din Paris.

Li se spunea frumosul Barras, frumosul Tallien și elegantul Fréron.

Începeam să cunosc o latură a vieții de care pînă atunci nu știusem nimic, a vieții senzuale.

Prînzul a fost servit cu toată eleganța care trebuia să urmeze epocii brutale din care ieșeam. Vinurile s-au turnat în pahare subțiri pe care ți-era teamă să le atingi cu buzele. Cafeaua s-a băut din cești japoneze fragile ca o coajă de ou și împodobite cu figuri și plante în culorile cele mai capricioase și mai strălucitoare.

Există un fel de beție în excesul de lux. De-aș fi băut numai apă din acele pahare și cești, în acea atmosferă parfumată, nu aș fi fost mai puțin tulburată.

Stăteam la masă între Barras și Tallien.

Tallien a fost în întregime al Thérésiei ; dar Barras n-a avut altceva de făcut decît să se ocupe de mine.

Cum cele două femei complotaseră ca să-i fiu pe plac, se întreceau pe rînd să mă pună mai mult în valoare în ochii viitorului dictator.

Parfumurile au asupra mea o foarte mare influență. Cînd ne-am ridicat de la masă eram palidă, dar, cu toată paloarea, ochii îmi străluceau.

Am trecut prin fața unei oglinzi ; m-am privit și m-am oprit mirată de expresia stranie a feței mele. Nările se dilatau ca să adulmece, ochii ca să vadă, ca și cum acele parfumuri erau ceva care putea fi prins. Am întins brațele și apoi le-am apropiat vrînd parcă să strîng la piept aroma tuturor acelor plante, vinuri și băuturi, al tuturor acelor feluri de mîncare de care abia m-am atins.

M-am dus fără să vreau în fața unui pian. Thérésia i-a ridicat capacul și m-am trezit cu degetele pe clape ; atunci nu știu cum s-a făcut că mi-am amintit de ziua cînd, excitată de furtună, am cîntat singură primele melodii pe care tu mă făcuseși să le ascult ; degetele mi-au alergat pe claviatură, nu pot spune cu pricepere, dar cu

o vigoare, o ușurință și un rafinament totodată, care m-au mirat chiar pe mine. Mă simțeam tremurînd și fremătînd de melodiile necunoscute care prindeau viață sub degetele mele ; nu mai erau note, ci lacrimi, suspine, plînset, întoarceri la bucurie, la viață, la fericire, un imn de recunoștință adus lui Dumnezeu ; nu mai trăiam viața mea obișnuită, ci o viață sacadată, înfrigurată, în care se contopea tot ce văzusem, tot ce resimțisem și tot ce suferisem de o lună încoace. Am improvizat într-un fel povestea îngrozitoare a evenimentelor pe care le trăisem.

Eu singură eram corul și personajele unei tragedii antice.

În cele din urmă, am închis ochii, am dat un țipăt și am leșinat în brațele Thérésiei.

Mi-am revenit într-un hohot de rîs nervos ; pe bărbați îi poftise afară, ca să-mi dea îngrijirile necesare leșinului. Eram pe jumătate dezbrăcată ; o țineam pe Thérésia strîns la piept și nu vroiam să-i dau drumul. Mi se părea că dîndu-i drumul aș cădea într-o prăpastie.

Am suspinat încă mult timp înainte de a-mi reveni complet și a mă putea stăpîni ; apoi, în sfîrșit, în loc să fiu prost dispusă, m-am simțit copleșită de o stare plăcută și am întrebat chiar eu unde sînt musafirii noștri.

De îndată mi s-a aranjat îmbrăcămintea și au fost poftiți să intre.

Ei își dăduseră foarte bine seama că nu fusese nimic jucat în leșinul meu ; leșinasem datorită unei excitări nervoase mai puternice decît mine.

Barras a venit spre mine cu amîndouă mîinile întinse și m-a întrebat dacă mă simțeam mai bine ; mîinile îi erau reci și tremurau. Se vedea că el însuși fusese puternic emoționat ; aceeași emoție, de intensitate diferită, se vedea pe fețele lui Tallien și a lui Fréron.

— Dar pentru Dumnezeu, ce-ați avut, domnișoară ? m-a întrebat Barras.

— Nu știu nici eu. Aceste doamne mi-au spus că mi s-a făcut rău după ce am improvizat nu știu ce fantezie la pian.

— Dumneavoastră numiți asta o fantezie, domnișoară? Dar este o simfonie cum nici Beethoven, în zilele cele mai bune ale lui, nu a compus. Ah, dacă ar fi fost aici un stenograf muzical, cu ce capodoperă ați fi îmbogățit acest repertoriu atît de sărac ; muzica dumneavoastră

nu se adresează numai sufletului, ci vorbește prin inimă tuturor simțurilor.

— Nu-mi dau seama, i-am răspuns ridicînd ușor din umeri. Nu-mi amintesc nimic.

— Chiar dacă noi v-am ruga să încercați să repetați ?... a întrebat Barras.

— Ar fi cu neputință, am răspuns. Am improvizat, cel puțin așa cred, și nici una din notele pe care le-ați ascultat nu mi-a rămas în memorie.

— Oh, domnișoară, a spus Tallien, să sperăm că saloanele noastre unde s-a reîntors liniștea, se vor alcătui din nou. Nu sîntem niște tigri, cum au putut să vă facă să credeți cele șase sau opt luni cîte s-au scurs. Sîntem oameni cultivați, spirituali, accesibili tuturor stărilor ; trebuie că ați fost crescută în lumea cea mai bună. Cine e profesorul dumneavoastră ? cine v-a învățat să compuneți astfel de capodopere ?

Am zîmbit trist căci mă gîndeam la tine, Jacques, iubitul meu.

Am izbucnit în plîns.

— Ah, am exclamat, profesorul meu, bunul meu profesor iubit a murit.

Și m-am aruncat în brațele Thérésiei.

— Lăsați-o, domnilor, a spus ea ; nu vedeți că este încă un copil, că nu a avut ca profesor decît o natură exuberantă și generoasă care odată cu frumusețea i-a dat simțul frumosului ? Dați-i o pensulă și va picta ; Doamne, este una din acele făpturi destinate tuturor bucuriilor sau tuturor suferințelor morale.

— Tuturor suferințelor, da ! am exclamat eu.

— Închipuiți-vă, a continuat Thérésia, că s-a pomenit — tînără și frumoasă cum o vedeți — într-atît de singură și părăsită, încît a dorit să moară, dar nevrînd să se sinucidă, — fără îndoială din respect pentru această capodoperă realizată de Creațiune — a strigat la execuția lui Saint-Amarante : „Jos tiranul ! Moarte lui Robespierre !“ Închipuiți-vă că în închisoarea unde se afla găsind că moartea vine prea încet, s-a urcat în căruța eșafodului. Atunci m-a întîlnit pe mine ; atunci mi-a azvîrlit bobocul de trandafir pe care îl ținea între dinți și pe care l-am primit ca pe un ultim dar de la un înger ce urma să moară. Coborînd ultima din căruța nefastă, s-a constatat că nu figura pe lista dată călăului. Au

izgonit-o de la eșafod. Un om cumsecade, pe care vi-l vom prezenta numaidecît, a condus-o la Carmes unde eu și Josephine ajunsesem cu puțin timp înainte. Acolo ne-a povestit viața ei, — un roman înălțător, ca cel al lui Paul și Virginie. Știți serviciile pe care ni le-a făcut; ea a fost mesagerul meu pe lîngă dumneata, Tallien, și ieri seară, drept mulțumire, nerecunoscătoare și ingrate, eu și Josephine am uitat de ea în închisoarea La Force. Eu sînt cea care, azi de dimineață, m-am dus s-o caut în micul mezanin al doamnei de Condorcet. Această copilă, care s-a născut cu patruzeci sau cincizeci de mii de livre venit, nu avea măcar o rochie a ei, și o vedeți acum îmbrăcată cu o rochie de-a mea.

— Oh, Thérésia ! am murmurat.

— Lasă-mă să le spun toate astea, draga mea. Trebuie să știe și ei, pentru că ei trebuie să repare nedreptățile fatalității. Tatăl ei a fost împușcat ca emigrat la Mayence, un Chazelay, cu titlu de noblețe de la Cruciade. De ce a fost acuzată ? Pentru că a strigat „Jos tiranul ! Jos Robespierre !" Toate acestea, pînă acum opt zile, erau o crimă vrednică de moarte, astăzi înseamnă un act de virtute vrednic de răsplată. Ei bine, Barras, ei bine, Tallien, ei bine, Fréron, trebuie să dați înapoi averea celei care m-a readus între voi. Pămînturile și castelul ei sînt situate în Berry, aproape de orășelul Argenton. Veți ordona să se facă un raport despre toate astea, nu-i așa, Barras ? Trebuie să acționați degrabă, ca Eva să poată ieși din această situație de protejată a mea pentru care am întîmpinat foarte mari greutăți ca să o determin s-o accepte, și de care roșește.

— Oh, nu, Thérésia, nu roșesc, am strigat, și nu cer să mi se înapoieze toată această imensă avere, ci doar atît cît să trăiesc în orășelul Argenton, unde am fost crescută, într-o căsuță a mea, pe care să o cumpăr dacă va fi de vînzare.

— Trebuie, domnișoară, a spus Barras, trebuie să ne ocupăm de asta cît mai repede cu putință ; vor fi o mulțime de reclamații la fel ca a dumneavoastră, — nu atît de îndreptățite, desigur, — dar nu trebuie să lăsăm să ni se ia înainte. Aveți probabil un om de afaceri căruia ne-am putea adresa în vederea întocmirii la fața locului a unui inventar care să cuprindă toate proprietățile

dumneavoastră; aceasta pentru ca să ne putem documenta dacă se află sub sechestru sau dacă au fost vîndute ?

— Am, domnule, i-am răspuns, îl am pe omul cumsecade care m-a salvat din piața Revoluției cînd m-a respins călăul. El m-a văzut cînd am aruncat Thérésiei floarea, pe care de fapt nu am dăruit-o unei femei, ci însăși statuii frumuseții. Omul acesta era comisar de poliție; m-a condus la Carmes, fără să mă considere arestată, gîndindu-se totuși că numai o închisoare putea fi adăpostul cel mai sigur pentru mine. El este cel care, de atunci, nu m-a mai părăsit, care m-a adus ieri seara de la La Force la mezaninul doamnei Condorcet ; el e cel care m-a ajutat să-l găsesc pe domnul Tallien, pentru a-i transmite mesajul Thérésiei ; el e, în sfîrșit, cel care se afla la mine atunci cînd Thérésia a venit să mă ia, și la el m-am gîndit cînd buna mea prietenă mi-a spus că mi-ar trebui un om priceput care să se ducă la Argenton și să întocmească inventarul averii mele.

— Și unde se află acum acest om ? a întrebat Barras.

— Aici, scumpul meu cetățean, i-a răspuns Thérésia.

— Ei bine ! a spus Barras, dacă nu vă supărați, îl vom chema la noi, trebuie să vorbim cu el despre această afacere.

Jean Munier a fost chemat și a urcat numaidecît.

Barras, Tallien și Fréron l-au examinat pe rînd.

Era tocmai omul indicat pentru o asemenea misiune.

— Acum ce să facem ? a întrebat Barras. Noi nu avem o situație legală în baza căreia să putem da ordine.

— E adevărat, însă puteți da un certificat de bun cetățean unui om însărcinat de voi să se ducă să facă o anchetă în departamentul Creuse. Numele voastre sînt astăzi cel mai bun permis de liberă trecere pe care îl poate avea cineva, i-a răspuns Thérésia.

Barras cere din priviri încuviințarea celor doi prieteni care îi fac semn că sînt de acord.

Atunci a luat de pe biroul Thérésiei o foaie de hîrtie și a scris :

Noi, subsemnații, recomandăm bunilor patrioți, prieteni ai ordinei și dușmani ai sîngelui, pe numitul Jean Munier, care ne-a dat ajutor și asistență în ultima Revoluție care tocmai a avut loc și care pînă la urmă l-a dus pe Robespierre la eșafod.

Este vorba, într-un cuvînt, de a se face cercetări asupra averii reale a fostului marchiz de Chazelay, pentru a se ști dacă această avere a fost numai sechestrată sau dacă bunurile mobiliare și imobiliare au fost vîndute.

Rugăm pe funcționarii superiori, asigurîndu-i de recunoștința noastră, să binevoiască a-l ajuta pe cetățeanul Jean Munier în cercetările sale.

Paris, 11 termidor, anul II.

Și au semnat toți trei.

Nu era de mirare că tocmai Fréron, omul din Lyon ; Tallien, omul din Bordeaux și Barras, omul din Toulon făceau apel la bunii patrioți, dușmani ai sîngelui vărsat.

Jean Munier a plecat chiar de-a doua zi.

La ora trei, un vizitiu în livrea burgheză a adus doi cai minunați pentru a fi înhămați la o caleașcă. Fréron, care avea treburi, ne-a părăsit ; Thérésia, Tallien, Barras și cu mine ne-am urcat în trăsură.

Era o vreme splendidă, Champs-Elysées era plin de lume ; femeile țineau în mînă buchete de flori, bărbații ramuri de laur, în amintirea victoriei repurtate cu patru zile în urmă.

Ar fi fost greu să spui de unde ieșeau numeroasele trăsuri cu care ne întîlneam, cînd cu patru zile în urmă s-ar fi putut crede că nu mai existau în Paris decît căruțele ghilotinei.

Parisul avea un aspect atît de diferit de cel pe care îl văzusem cu cîteva zile înainte, încît nu te puteai abține să nu participi la încîntarea generală.

Dintre toate echipajele al nostru era destul de elegant pentru a fi remarcat. Curînd a fost nu numai remarcat, dar cei care îl ocupau au fost recunoscuți.

Numele lui Barras, al lui Tallien, al Thérésiei Cabarrus s-au răspîndit în mulțimea care începu să vuiască. Mulțimea are în ea ceva de fiară : mormăie și la dragoste și la mînie.

Cinci minute după aceea trăsura a fost împresurată și nu mai putea înainta decît la pas.

Atunci au izbucnit strigătele „Trăiască Barras !“, „Trăiască Tallien !“, „Trăiască doamna Cabarrus !“ și în iureșul strigătelor a răsunat vocea unei femei :

— Trăiască Notre-Dame-de-Termidor !

Numele i-a rămas frumoasei Thérésia.

Am fost conduși de aceste strigăte frenetice pînă la căsuța din aleea Veuves, întrucît a fost cu neputință să ne mai continuăm plimbarea.

Dar cu asta nu s-a terminat ; mulțimea a rămas în fața intrării și aci a continuat să strige pînă cînd Barras, Tallien și doamna Cabarrus au apărut din nou.

Ar mai fi ținut încă așa, dacă Tallien nu i-ar fi rugat să îi acorde Thérésiei puțină odihnă, întrucît, așa cum le mai spusese, nu se simțea prea bine.

Cît despre mine, eram amețită de o stare neobișnuită, care ținea mai mult de mirare decît de entuziasm.

Barras nu s-a mișcat de lîngă mine nici o clipă toată seara, dar nu mi-am amintit, după ce a plecat, nici măcar un singur cuvînt din tot ce mi-a spus sau din ce i-am răspuns.

27

După ce a plecat Barras, m-a acaparat Thérésia.

Conversația a revenit asupra lui Barras. Cum îl găseam ? Nu mi se părea oare : vesel, spiritual, fermecător ?

Într-adevăr, așa era.

Thérésia m-a condus în camera mea ; n-a vrut să mă lase pînă nu mi-a făcut toaleta de noapte, cum mi-o făcuse și pe cea de zi.

Luminată, camera mea era și mai cochetă decît ziua. Totul servea de reflector pentru flacăra lumînărilor : cristalele sfeșnicelor, vasele de porțelan japoneze și chinezești, oglinzile venețiene și de Saxa răspîndite de-a lungul pereților.

Patul, acoperit cu o țesătură de mătase cenușie-deschis, cu boboci de trandafiri, era atît de deosebit de paiele pe care dormisem la Carmes și La Force, de patul doamnei de Condorcet, de cel al odăiței pe care o lăsasem nemaiputînd s-o plătesc, — încît îl mîngîiam cu mîinile și cu ochii, întocmai cum fac copiii cu o jucărie.

Apoi, în mijlocul tuturor acestor lucruri de preț, această făptură atît de frumoasă, atît de elegantă și curajoasă pe care mulțimea, recunoscînd-o, o aclamase ; ea care spunea că vrea să facă din mine prietena ei, să nu se mai despartă de mine, să trăiască mereu lîngă mine ;

ea care intervenise să mi se înapoieze averea, care vroia să împartă luxul ei cu mine, să duc o viață aleasă, — toate acestea, mărturisesc, contrastau într-atît cu zilele grele pe care le trăisem, cu dezgustul meu de viață, cu încercările pe care le făcusem ca să mor, — încît gîndindu-mă la trecutul meu, aveam senzația că ies dintr-un vis agitat și absurd, sau mai curînd că am intrat într-o viață nouă care nu avea nici o rațiune să existe și care putea să dispară la fel de repede ca podoabele grădinilor fermecate și ale palatelor minunate din basme.

Am adormit în mîngîierile Thérésiei.

Cînd m-am trezit, am văzut în jur flori, pomi, am auzit păsările cîntînd : eram încă la Argenton ?

Din păcate, nu ; eram la Paris, în aleea des Veuves, pe Champs-Elysées.

O tînără fată în casă, o adevărată subretă de operetă, a intrat la mine pe vîrfuri, rîzînd, dichisită, ca să mă întrebe ce doream.

Masa se lua la ora unsprezece, dar pînă atunci ce doream, — cafea sau ciocolată ?

Am cerut ciocolată.

Cît trebuie că le chinuise viața de închisoare pe aceste două femei, obișnuite cu un asemenea lux cotidian ! Și am înțeles atunci că Thérésia îmi era de fapt recunoscătoare tocmai pentru că o ajutasem să recîștige totul.

Stăteam încă la masă după terminarea prînzului, cînd s-a anunțat Barras care avea de discutat probleme oficiale cu Tallien.

Ne-a adresat amabilitățile de rigoare și a pretins că sînt mai frumoasă în neglijeul de dimineață decît în toaleta de seară.

Ah, bunul meu prieten, nu eram deloc învățată cu un astfel de limbaj, tu niciodată nu mi-ai vorbit în felul acesta ; niciodată nu mi-ai lăudat frumusețea, nici inteligența ; ajungea să-mi spui :

— Sînt mulțumit de tine, Eva.

Apoi din cînd în cînd îmi luai mîna, mă priveai și-mi spuneai :

— Te iubesc.

Oh, dacă te-aș vedea, măcar în vis, privindu-mă astfel ; dacă te-aș simți strîngîndu-mi mîna astfel ; dacă te-aș auzi spunîndu-mi „te iubesc" — tot acest miraj care mă împresoară ar dispare și aș fi salvată.

După ce a discutat cu Tallien, Barras mi-a spus :

— M-am și ocupat de dumneavoastră și cred că v-am găsit, într-unul din cartierele elegante din Paris, o căsuță așa cum v-ar conveni din toate punctele de vedere.

— Dar, cetățene Barras, i-am răspuns, mi se pare că avansați foarte repede.

— Orice s-ar întîmpla, a răspuns el, veți rămîne la Paris și va trebui să vă instalați într-un fel.

— Mai întîi, nu știu dacă voi rămîne la Paris, și, în orice caz, ca să cumpăr aici o casă și să locuiesc în ea, îmi trebuie o avere a mea ; eu nu o am încă.

— Da, dar o veți avea foarte curînd. Acuma l-am văzut pe Sieyès și l-am consultat ; este, după cum știți, un jurisconsult abil ; mi-a spus că nimic nu se opune la restituirea bunurilor dumneavoastră, și voi pregăti totul pentru ca, de îndată ce vă vor fi restituite, să nu mai aveți de așteptat. Nu pentru că Thérésiei nu i-ar plăcea să vă păstreze pe lîngă ea cît mai mult timp cu putință, dar vă înțeleg stingherealа într-o casă care nu e totuși a dumneavoastră.

Barras avea destule motive să vină de trei-patru ori pe zi la Tallien acasă ; iar cînd nu avea, le inventa.

Zilele treceau repede și eu mă împrieteneam din ce în ce mai mult cu Thérésia, părăsită de doamna de Beauharnais care în primele zile ale văduviei se lăsase cu totul pradă durerii ei. Cincisprezece zile au trecut astfel, și n-a fost una măcar fără ca Barras să nu se fi arătat de două sau de trei ori.

Așa cum se aștepta, thermidorienii erau pe punctul de a moșteni puterea pe care ei o prăbușiseră. Era evident că la prima schimbare care s-ar efectua în forma de guvernămînt, ei ajungeau la putere.

Tallien și Barras rămîneau în acest caz șefi ai partidului.

După opt zile am primit vești de la Jean Munier. Îmi scria că averea fusese pusă sub sechestru, dar nu se vînduse. El îi calcula acum valoarea și făgăduia să se întoarcă de îndată ce întreaga listă avea să fie întocmită de topograf și de notar.

În sfîrșit, în ziua a cincisprezecea, a sosit și el.

Bunurile care constau în case, castele, cîmpii și păduri se puteau ridica la valoarea de un milion și jumătate de franci, în acea perioadă de depreciere. În oricare altă

vreme ele ar fi valorat două milioane, cu alte cuvinte vreo șaizeci de mii de livre venit.

Toate acestea erau veşti bune pentru mine şi mărturisesc că am sărit în sus de bucurie. Dacă ar fi fost să o iau de la început, să renunț la tot, ba chiar să-mi caut moartea, nu știu dacă aș mai fi avut curajul.

Cu tine, iubitul meu Jacques, poate aș fi suportat orice, dar fără tine și în absența ta, biata mea inimă își pierdea toată puterea. Oh, Jacques, Jacques, te-ai îngrijit mai mult de trupul decît de sufletul meu ; ai avut timp să faci acest corp de o frumusețe care, se spune, înmărmurește ; dar sufletul ! Sufletul l-ai lăsat slab și nu ai avut timp să-l dăruiești cu suflul tău puternic.

Barras, cu actele mele de proprietate în mînă, cu procesul-verbal de deces al tatălui meu, primit de la Mayence, a început demersurile necesare. Departe de a fi ostilă mișcării care se înfăptuise, eu am pierdut totul și am fost pe punctul de a-mi pierde și viața sub guvernarea jacobinilor.

Norocul, ca de obicei, începea din nou să se încline de partea victimelor Revoluției și chiar aceia care alături de Fréron se dovediseră mai gălăgioși între demagogi începeau să se lase antrenați de cele mai contrare excese.

Cît despre mine, ieșeam în fiecare zi cu Thérésia și Tallien. În virtutea legii divorțului, ea a putut să se recăsătorească, cu toate că primul ei soț trăia încă, și, lucru straniu care o caracteriza perfect pe spaniolă, — s-a cununat în fața unui preot și încă în fața unuia care nu depusese jurămîntul.

Barras nu făcea decît să-și sporească atențiile față de mine. Se vedea că era robit de o irezistibilă pasiune. În ce mă privește, — fie în speranța serviciilor pe care le așteptam de la el, fie că fără voia mea cedam puțin cîte puțin acelui farmec care îl înconjura, fie, în fine, — scump prieten, că absența ta acționa cu efectul ei obișnuit asupra sufletului meu simplu, — într-atît mă obișnuisem să-l văd, încît, dacă venea o dată mai puțin decît de obicei, seara eram îngrijorată și-l așteptam nerăbdătoare.

S-au scurs două luni. Într-o zi Barras a venit să mă ia într-un cupeu frumos la care erau înhămați doi cai. Avea să-mi arate ceva, spunea el.

La stadiul de prietenie la care ajunsesem, nu vedeam nici o dificultate să ieșim împreună.

M-a condus într-o casă din strada Victoire, plasată între curte și grădină. Un fecior aștepta la peron.

M-a îndemnat să o vizitez, de la parter pînă la etaj. Nu se putea să vezi un giuvaer mai încîntător, totul era de o eleganță perfectă la care luxul fără ostentație contribuise la îmbinarea bunului gust — lucru care se întîlnește atît de rar în zilele noastre. În salon erau două tablouri splendide de Greuze. Într-un dormitor un Crist care îi apare Magdalenei, pictat de Prud'hon. Dormitorul acesta avea aerul unui budoar șlefuit într-un boboc de trandafir, pentru pasărea colibri.

Barras a descuiat un birou mic așezat între două ferestre și mi-a arătat actul care ridica sechestrul bunurilor mele plasate în titluri de proprietate, apoi în sfîrșit, cum vroiam să mă urc din nou în trăsură și să plec, mi-a spus :

— Rămîneți, vă rog, casa aceasta este a dumneavoastră plătită pe jumătate din cei patru ani de venituri de care tatăl dumneavoastră și nici dumneavoastră nu v-ați atins. Aveți avere de un milion și jumătate și toate datoriile dumneavoastră se ridică la patruzeci de mii de franci care rămîn să fie plătiți pentru această casă ; numai că, fac o rezervă : Tallien, soția lui și cu mine venim astăzi să sărbătorim împreună instalarea în casă ; trăsura și servitorii vă aparțin ; este de la sine înțeles că dacă nu sîntem mulțumiți de bucătar, după cină îl vom schimba.

Și cu ușurința și eleganța pe care acel gen de bărbați știu s-o pună în orice, Barras mi-a luat mîna, mi-a sărutat-o și a ieșit.

Trăsura lui personală îl aștepta la poartă.

A mea rămînea înhămată în curte, la peron.

O jupîneasă tînără și frumoasă a venit să-mi ceară dispozițiile și mi-a deschis două sau trei dulapuri pline cu rochiile cele mai elegante care au fost comandate de Thérésia pe măsurile ei.

Am rămas uluită.

Prima mea mișcare a fost să deschid din nou biroul în care se găseau hîrtiile mele de afaceri. Am găsit contractul casei făcut pe numele meu de către Jean Munier, procuratorul meu general. Casa a fost cumpărată în acele zile de depreciere mobiliară cu optzeci de mii de franci. Nu însemna nici jumătate din cît valora.

A fost plătită din fondurile restante rămase în mîinile fermierilor care de patru ani nu știuseră cui să prezinte socotelile.

Pe o foaie a unui contract de achiziție am văzut nota de plată a unui tapițer care furnizase mobilierul complet, notă care se ridica la patruzeci de mii de franci ; apoi veneau notele separate ale pictorilor, ale negustorilor de obiecte decorative, acele zeci de nimicuri fermecătoare care împodobesc șemineurile și consolele ; totul plătit bineînțeles de mine, cum spusese Barras, cu bani din veniturile mele, și singurul lucru pe care el și-a permis să mi-l ofere a fost un ceas cu brățară, arătînd ora la care intrasem în casă.

Mîndria mea nativă fiind astfel satisfăcută, nu am mai ezitat să accept un lucru plătit din banii familiei mele și din moștenirea tatălui meu ; în plus, am găsit o rezervă de o mie de ludovici încuiați într-un mic sipet pe care erau scrise aceste cuvinte :

Rest din veniturile domnișoarei Eva de Chazelay în timpul anilor 1791,1792, 1793 și 1794.

Cît despre rochii, facturile lor achitate le-am găsit puse aparte. Mi le-a înmînat jupîneasa care m-a întrebat din nou politicoasă :

— Doamna are de dat dispoziții ?

— Da, i-am spus, îmbracă-mă și spune-i vizitiului să nu deshame.

M-am îmbrăcat pentru că, despărțindu-mă de Thérésia fără a-i spune nimic, politețea cea mai elementară cerea să mă duc să reînnoiesc invitația pe care fără îndoială i-o făcuse Barras, de a veni împreună cu soțul ei să sărbătorim la mine, cum spunea el, intrarea în casă.

După ce m-am îmbrăcat, m-am suit din nou în trăsură și am dat ordin vizitiului să mă conducă în aleea des Veuves, la Chaumière, chiar la poarta de unde mă luase.

Un portar care nu avea pretenția să fie elvețian, dar căruia dacă i se schimba haina putea deveni, a deschis cele două porți și caii au pornit-o.

După zece minute eram în brațele Thérésiei.

— Ei bine, draga mea, mi-a spus ea, ești mulțumită ?

— Uluită, i-am spus, dar mai ales de felul delicat în care totul a fost făcut.

— Oh, pot să-ți răspund. Am fost consultată în toate problemele și în toate mi-am dat părerea.

— Deci tu cunoști casa ?

— Ingrato ! mi-a spus ea, n-ai recunoscut în cele mai mici detalii mîna unei femei și a unei prietene, a unei prietene cam egoiste ? N-ai observat că în cupeul tău nu sînt decît două locuri ?... Nu vreau ca o a treia persoană să fie între noi atunci cînd ne vom duce să ne plimbăm la pădure și să ne împiedice să ne facem cele mai intime confidențe.

— Ei bine, vrei să începem acum ? Trăsura mea e jos, și amîndouă sîntem îmbrăcate, hai să dăm o raită prin pădure.

Ne-am urcat amîndouă în trăsură și am pornit-o.

Trebuie să mărturisesc că această primă plimbare, într-o încîntătoare trăsură care era a mea, alături de cea mai frumoasă femeie din Paris, am făcut-o sub imperiul unui farmec ce nu se poate descrie. Eram oare aceeași cu biata copilă înapoiată pînă la vîrsta de șapte ani, la desăvîrșirea căreia ai trudit ceas de ceas, zi de zi, timp de alți șapte ani ; aceeași cu cea care ți-a fost smulsă într-o zi ca să se ducă să locuiască cu o mătușă capricioasă, într-o stradă întunecoasă a vechiului oraș Bourges ; aceeași cu persoana care, chemată de tatăl ei în străinătate, nu a ajuns la Mayence decît ca să citească acolo procesul verbal al execuției lui ; aceeași cu cea care s-a dus să se închidă împreună cu mătușa ei, pînă la moartea acesteia, într-o casă tristă din Viena și care a plecat de îndată, cu speranța să vină și să te regăsească și să stea sub protecția ta în Franța ? Dar tu plecaseși, erai în străinătate sau erai mort.

Ucisă pe jumătate de acele vești, am continuat să trăiesc, apropiindu-mă cu fiecare zi de mizerie și de mormînt. Nici un suflet viu n-a coborît mai adînc decît mine în mormînt. Am fost scoasă de acolo printr-un miracol, și iată că același miracol mi-a redat libertatea, averea, viața, cu tot ceea ce o face să strălucească.

Nu era oare destul ca să-i sucească mințile unei biete fete care, așa cum am spus-o, fusese idioată timp de șapte ani ?

Dumnezeu a fost bun cu mine.

Iartă-mă, Jacques, mă înșel, a fost crud.

Nu, știu, o, iubitul meu Jacques, dacă vei înțelege, cînd vei citi aceste rînduri, ce se petrecea în sufletul meu cînd le scriam. O tulburare ciudată îmi cuprinde mintea, la fel cu aceea pe care ar încerca-o un bărbat rămas într-o cameră unde s-au distilat alcooluri tari, iar el s-a îmbătat cu vaporii fără să-și fi apropiat nici o picătură de buze.

Aveam ceva nedesluşit în minte şi în ochi, ceva care mă determina să fac lucruri din care nu înțelegeam nimic.

În ziua în care am sărbătorit intrarea în casa mea din strada La Victoire, m-au rugat să improvizez la pian ; pentru mine erau niște aiureli, dar cei care ascultau păreau extaziați de admirație.

Nu există otravă mai subtilă, care să se infiltreze mai adînc în vinele omului ca laudele. Nimeni nu știa să distileze această otravă mai bine ca Barras, picătură cu picătură. Muzica avea asupra mea această influență fatală care-mi răpea restul judecății.

Cînd cădeam în starea aceea de catalepsie, care urma întotdeauna improvizațiilor mele, rămîneam absolut la discreția celor cu care mă găseam. Ocupațiile cotidiene dealtfel nu mă predispuneau mai puțin la această stare periculoasă.

Toate zilele treceau într-o sărbătoare. Întregul Paris părea să fi scăpat de eșafod și vroia să facă din viață o bucurie veșnică. Dimineața prietenii se vizitau, se felicitau că trăiesc. La ora două se duceau să se plimbe la pădure ; se puteau vedea acolo oameni despre care nu mai sperai să afli ceva, trăsurile se opreau în șir, se trecea de la una la alta, se strîngeau mîinile, se îmbrățișau, își făgăduiau să se revadă, se invitau la baluri, la serate, ca să poată uita tot ce au suferit.

În fiecare seară era mare petrecere sau la doamna Récamier, sau la doamna de Staël, sau la doamna Krüdner, apoi se organizau baluri unde altădată nici o femeie de lume n-ar fi pus piciorul și la care acuma tocmai femeile de lume se îmbulzeau.

Se simțea nu numai bucuria de a trăi, ci nevoia absolută de a fi fericit și mai ales de a fi în viață. Femei, despre care gurile rele nu au putut vreodată să

spună ceva, ieșeau acum la braț cu oameni care le erau atribuiți drept amanți, fără ca cineva să se formalizeze. Multe relații s-au legat în acea epocă, de care nimeni nu s-a preocupat și care, cu un an înainte sau unul mai tîrziu, ar fi scandalizat pe toată lumea. În fine, acum toți erau preocupați de literatură, lucru uitat timp de cinci ani.

Existau eroi noi, cu o dragoste omenească luată din paradis, care nu semănau cu nici un alt erou; ei se numeau *René, Chactas, Atala;* existau poeme noi care în loc să se cheme *Abencérages* [1], *Numa Pompilius* [2], se chemau *Geniul cristianismului* și *Martirii.*

Aurul, acest metal fricos care fuge sau se ascunde la apropierea revoluțiilor, părea că se întoarce la Paris pe căi noi și necunoscute. La vederea lui negustorii păreau orbiți și apucați de febra vînzării; cedînd lucrurile la prețuri obișnuite, lăsau impresia că le dau pe nimic. Femeile se acopereau de bijuterii, de dantele, de vechituri inventate pentru epocile de lux. Se întîmpla ceva asemănător cu ce povestește Juvenal în vremea Mesalinei și a lui Neron.

Fete tinere și femei măritate erau întrebate cu glas tare despre amanții lor. Exista un amestec neobișnuit de naivitate și lipsă de pudoare.

În ce își aflau oare sprijin acele făpturi destul de fericite, pentru a putea scăpa totuși de influența zilelor de imoralitate? Au avut, fără îndoială, credința sau superstiția care le-a dat tăria de a rezista.

Toată tăria mea erai tu. Tu nu mai erai aici. Nu știam dacă te voi mai revedea vreodată. Tot te iubeam, dar cu o dragoste însingurată și fără speranță, care mai degrabă mă irita decît mă apăra. Îmi aduc aminte că m-am trezit deseori în toiul nopții din cauza propriei mele voci care te chema într-ajutor. Nu te găseam și adormeam din nou zdrobită de o luptă pe care n-o înțelegeam.

Deseori îi povesteam Thérésiei despre ciudatele stări ale trupului meu și ale sufletului meu; ea zîmbea, mă

[1] Trib maur din Grenada (secolul al XV-lea); viața lor i-a inspirat lui Chateaubriand nuvela „Aventurile ultimului Abencérages" (1826).

[2] Al doilea rege legendar al Romei, care a domnit între 715—672 î.e.n.

îmbrățișa, dar n-a ridicat nicicum vălul care mă împiedica să citesc în mine însămi, și niciodată nu mi-a dat vreun sfat de care s-o pot învinui.

Toți bărbații eleganți ai epocii păreau să-și fi dat întîlnire oriunde mă duceam ; oriunde mergeam, auzeam același murmur de admirație la sosirea mea. Femeile a căror reputație nu fusese umbrită niciodată de cea mai mică pată își ofereau acum bucuria de a fi actrițe sau dansatoare. Thérésia juca admirabil comedie. Doamna Récamier dansa renumitul dans al șalului, care pus în scenă la teatru, a făcut senzație. Pe mine mă rugau să cînt din gură sau să improvizez la pian, însă numai inspirațiile mele muzicale puteau da o idee despre ceea ce se petrecea în mine. Nici un cîntec, nici un cuvînt, nici o poezie nu puteau să exprime starea clocotitoare a inimii mele. La tot pasul auzeam spunîndu-se în jurul meu : „Ce păcat că o ființă atît de înzestrată pentru teatru, este o femeie de lume, cu avere de un milion. Ah, pentru ce v-au înapoiat averea ? Altfel ați fi fost obligată să recurgeți la talentul dumneavoastră, și atunci, în loc să vă fi aparținut numai dumneavoastră, ați fi aparținut tuturor".

Chiar eu începeam să regret că nu mă aruncasem în viața clocotitoare și tumultuoasă a artei. Cel puțin sufletul meu ar fi avut o hrană, aș fi combătut, aș fi luptat, aș fi suferit. Înțelegi tu asta, prietenul meu ? Eu, care suferisem atîta, aveam încă nevoie de suferință.

Din nenorocire, fără să-și dea seama, Thérésia a venit în ajutorul acestei aspirații de dragoste și de suferință. Era moda la acea epocă să se joace comedie și chiar tragedie. Barras și Tallien erau prieteni cu Talma ; Thérésia i-a rugat să i-l prezinte pe marele artist, căruia, spunea ea, vroia să-i ceară sprijin ca să poată juca tragedie.

Invitația a și fost făcută ; Talma nu s-a lăsat rugat. A venit mai întîi la Thérésia. Era în toată plenitudinea talentului, tinereții și frumuseții sale, un bărbat distins sub toate raporturile ; nu văzusem niciodată de aproape un actor și pentru mine a fost obiectul unei atenții deosebite.

M-am mirat și mai mult să descopăr la el toată curtoazia, toată politețea, toate aptitudinile omului de lume.

Văzînd două tinere femei ca mine și Thérésia, a crezut că are de-a face cu două fetițe capricioase și bogate care vroiau, jucînd comedie, să-și dea aere absurde.

Doamna Tallien se îmbrăca tocmai cînd Barras l-a introdus în salon unde rămăsesem singură. L-a lăsat pe Talma cu mine și a urcat să o grăbească pe Thérésia.

Eram destul de emoționată, nu pentru că rămîneam între patru ochi cu un actor, ci pentru că trebuia să vorbesc cu un om de geniu. El a înaintat spre mine, m-a salutat cu grație și m-a întrebat dacă eu sînt aceea care vroiam să iau lecții de la el.

— Unui om ca dumneavoastră, domnule Talma, — i-am răspuns — nu i se cer lecții, ci sfaturi.

El s-a înclinat.

— M-ați văzut jucînd ? m-a întrebat.

— Nu, domnule, i-am răspuns ; vă voi face chiar o mărturisire bizară poate pentru o persoană de vîrsta mea, avidă de cunoștințe și de bucurii ; eu nu am fost niciodată la vreun spectacol.

— Cum, domnișoară, s-a mirat Talma, nu ați fost niciodată la un spectacol ? Dacă nu am ieși dintr-o revoluție, v-aș întreba dacă nu ieșiți dintr-o mănăstire.

Am început să rîd.

— Domnule, nu am îndrăznit niciodată, ignorantă cum sînt în materie de artă, să doresc să vă văd. Thérésia este vinovată. Educația mea diferă complet de a celorlalte femei. N-am fost niciodată într-o mănăstire și n-am fost niciodată la teatru. Nu pot să spun însă că îmi sînt străine capodoperele marilor noștri maeștri, — nu, le știu pe de rost, cu toate că nu mă satisfac.

— Iertați-mă, mi-a spus Talma, dar îmi păreți încă foarte tînără, domnișoară.

— Am șaptesprezece ani.

— Și v-ați și format părerile ?

— Nu știu, domnule, ce numiți dumneavoastră păreri formate ; eu judec după impresiile mele. Cred că în teatru marile emoții vin din marile pasiuni. Dragostea, pe cît mi s-a părut, este una dintre pasiunile cele mai tragice. Ei bine, eu găsesc că în maniera cu care poeții noștri dramatici exprimă iubirea stăruie mai mult o retorică amoroasă decît adevărul.

— Scuzați-mă, domnișoară, a reluat Talma, dar dumneavoastră vorbiți despre artă ca și cum ați profesa arta adevărată.

— Există deci o artă adevărată și o artă falsă? l-am întrebat.

— Abia îndrăznesc să v-o mărturisesc tocmai eu, care sînt rînd pe rînd chemat să reprezint piesele lui Corneille, Racine și Voltaire. Dar spuneți-mi, vorbiți și o altă limbă decît franceza ?

— Vorbesc engleza și germana.

— Dar cum vorbiți engleza și germana ? Ca o elevă de pension ?

Am roșit de îndoiala marelui artist asupra culturii mele.

— Vorbesc engleza ca o englezoaică și germana ca o nemțoaică, i-am răspuns.

— Și cunoașteți autori care -au scris în aceste două limbi ?

— Îi cunosc pe Shakespeare și pe Goethe.

— Și găsiți că Shakespeare nu vorbește bine limba dragostei ?

— Oh, dimpotrivă, domnule, găsesc atîta adevăr în această limbă a lui, încît mă face poate să fiu nedreaptă cu autorii care au vorbit-o după el.

Talma m-a privit uimit.

— Ce este ? l-am întrebat.

— Sînt foarte mirat să găsesc atîta justețe de raționament la o tînără de vîrsta dumneavoastră ; și dacă nu sînt prea indiscret, aș vrea să vă întreb, ați iubit mult ?

— Am să vă răspund, — am suferit mult.

— Știți pe dinafară ceva din Shakespeare ?

— Știu toate fragmentele remarcabile din *Hamlet,* din *Othelo,* din *Romeo și Julieta.*

— Puteți să-mi spuneți în englezește ceva din Romeo... ?

— Înțelegeți și dumneavoastră engleza ?

— Am jucat tragedia în această limbă, înainte de a o juca în franceză.

— Atunci am să vă spun monologul Julietei cînd călugărul îi dă narcoticul datorită căruia o va face să treacă drept moartă.

— Vă ascult, a spus Talma.

Am început puțin emoționată, dar curînd forța poeziei a învins, și cu un oarecare lirism am spus versurile următoare :

Adio, mamă. Știe Dumnezeu
De ne vom mai vedea ! Ah, reci fiori
Mă furnică prin vine, ca și cum
Căldura vieții m-ar fi și lăsat...
. . . . . .
Mă voi trezi-nainte ca Romeo
Să vină să mă caute ? Ce groaznic
E gîndu-acesta ! N-am să mă înăbuș
În boltă,-n gura otrăvită unde
În veci nu intră aer sănătos ?
Și de trăiesc, nu s-ar putea-ntîmpla
Ca moartea și cu noaptea, însoțite
De spaimele acelui loc, cavoul
Boltit în care zac îngrămădite
De veacuri osemintele-ngropate
A tuturor străbunilor și unde
Sub giulgiu proaspăt încă zace Tybalt
Însîngerat și unde, cum se spune,
La miezul nopții duhurile umblă ?
Vai, vai, nu s-ar putea cumva-ntîmpla
Prea timpuriu să mă deștept și-atunci
Mirosul greu și scrîșnetul asemeni
Cu-al mătrăgunei smulse din pămînt
Pe care muritorii cînd l-aud
Înnebunesc, o dacă-mpresurată
De spaime-atunci îmi voi ieși din minți,
Și cu un os al unui mort străbun
Îmi voi zdrobi nebunul creier... parcă
Zăresc pe Tybalt înotînd în sînge
Și căutîndu-l pe Romeo... Stai !
O, Tybalt ! Stai... Așteaptă-mă, Romeo !
Romeo, beau în sănătatea ta ! [1]

Talma nu m-a întrerupt cît timp scandasem versurile. Nu m-a aplaudat cînd am terminat ; dar, întinzîndu-mi mîna, mi-a spus :

— Este pur și simplu minunat, domnișoară.

[1] Trad. Șt. O. Iosif, revăzută de Al. Philippide (Opere, vol. 1, EPL).

Thérésia și Barras au intrat tocmai cînd Talma termina să-mi aducă laude.

— Ah, cetățene Barras, a spus el, cetățeană Tallien, regret profund că nu ați intrat o clipă mai devreme.

— I-ați și predat lecția ? a întrebat rîzînd Thérésia.

— Da, lecția a fost predată, a răspuns Talma, dar nu domniei-sale, ci mie. Ați fi auzit-o pe domnișoara spunînd versuri cum rar am avut ocazia să ascult.

— Cum, drăguța mea Eva, s-a mirat Thérésia rîzînd, nu cumva ești tragediană fără să bănuiești ?

— Domnișoara este tragediană, comediană, poetă, tot ce poți fi cînd ai o inimă nobilă și un suflet afectuos. Dar mă îndoiesc să găsească vreodată în franțuzește intonațiile uluitor de firești pe care le-a găsit în engleză.

— Tu vorbești englezește ? a întrebat Thérésia.

— Admirabil, i-a răspuns Talma. Cetățene Barras, m-ați rugat să vin să dau consultație acestor doamne ; nu am ce să o învăț pe domnișoara, nici ce sfaturi să-i dau ; eu îi voi spune : „Vorbiți cum simțiți și veți vorbi întotdeauna cum trebuie". Cît despre doamna Tallien, o voi ruga s-o asculte mai întîi pe prietena domniei-sale ; după aceea, dacă va mai dori să studieze, voi rămîne la dispoziția sa.

— Unde și cînd o vom auzi pe domnișoara ? l-a întrebat Thérésia.

— La mine, cînd va hotărî domnul Talma, am răspuns eu.

— Mîine seară ; da, mîine seară nu joc. Cunoașteți marea scenă din *Romeo și Julieta*, scena balconului, nu-i așa ?

— Da, o cunosc.

— Foarte bine ! eu o voi reciti ; nu mă simt destul de pregătit să joc alături de dumneavoastră fără un nou studiu ; să nu invitați, vă rog, decît cîțiva prieteni, știți bine, se vorbește că nu sînt prea grozav în roluri de îndrăgostit.

— Atunci, a întrebat Barras, mîine cinăm cu toții la domnișoara acasă ?

— Oh, nu, a răspuns imediat Talma, cînd joc seara, mănînc la ora trei după-amiaza și după aceea supez.

— Atunci von lua masa de seară, după spectacol, la domnișoara, a spus Barras.

Și i-a dat lui Talma adresa mea.

Am amînat cît am putut, iubitul meu Jacques, mărturisirea îngrozitoare pe care am a ți-o face, dar în cele din urmă trebuie să îndrăznesc ; pe mîine !

Cînd aveau loc din întîmplare astfel de petreceri la mine acasă, Barras era cel care făcea toate pregătirile. Nimeni nu se pricepea mai bine decît el să aranjeze acele petreceri grozave la care primea cinci sute de persoane în palatele și grădinile lui, sau acele mici chefuri, mult mai greu de organizat, după părerea mea, cu cincisprezece-douăzeci de prieteni și la care trebuia să-ți ei toate măsurile, în așa fel, încît toată lumea să plece apoi acasă mulțumită.

Detașînd un perete despărțitor, salonul și dormitorul meu deveneau o singură piesă ; fereastra din colțul camerei putea juca de minune rolul ferestrei cu balconul ; aci s-au aranjat, mascînd intrarea în camera mea, iederă, caprifoi și iasomie.

Reflectoare ascunse sub baldachinul patului, — patul fiind la rîndul lui mascat de o tufă de portocali — luminau fereastra atît cît ar fi putut-o face razele lunii.

O schelă ridicată în grădină îmi îngăduia să stau în picioare la fereastră și să mă rezem de partea ornamentală cu plantele agățătoare, ca și cum m-aș fi rezemat de marginea unui balcon.

La ora șapte mi s-a adus un încîntător costum al Julietei, desenat de Isabey. Era o atenție de-a Thérésiei ; ea știa mai bine decît mine măsura și culorile care mă avantajau.

Întîlnirea a fost fixată pentru ora opt.

Eu nu cunoșteam pe nimeni în Paris. Tallien și Barras au lansat invitațiile. Îmi amintesc doar că l-am văzut pe Ducis, cel care cu douăzeci și trei de ani în urmă tradusese *Romeo și Julieta*, dacă totuși acea palidă schiță cu mici tablouri magnifice se putea numi o traducere.

La ora opt fix a fost anunțat cetățeanul Talma.

Intrînd în salon și-a aruncat mantia în care era înfășurat și a apărut în costumul lui Romeo, croit după modelul din cărticica venețiană desenată de vărul lui Tizian.

Costumul îi venea foarte bine, cu toate că Talma era puțin cam mărunt și puțin cam gras pentru personaj.

Barras și Tallien au avut grijă ca artistul să întîlnească aci lumea lui obișnuită : Chénier, cetățeanul

Arnault, Legouvé, Lemercier, doamna de Staël, Benjamin Constant, frumosul dansator Trénis, — în fine, mulți pe care eu nu-i cunoșteam, dar care se cunoșteau între ei.

O rugasem pe doamna Tallien să facă onorurile de gazdă. La îmbrăcat mă ajutau cabinierele domnișoarei Mars și ale domnișoarei Raucourt. Amîndouă mă așteptau în buduarul care da în dormitorul meu.

Între salon și dormitor, adică între sala de spectacol și scenă, era o simplă draperie de catifea roșie care se trăgea de fiecare parte ca perdelele de la un pat sau de la o fereastră.

După ce am fost îmbrăcată, am coborît prin grădină și m-am urcat pe schelă.

Timpul era frumoas, ca vara ; mi-am aruncat ochii spre interiorul camerei mele și am fost uimită văzînd-o complet transformată într-o grădină de flori.

Iertare dacă insist asupra tuturor acestor detalii ; dar fiind pe punctul de a mărturisi o mare greșeală, trebuie să caut în întreaga ambianță justificări slăbiciunii mele.

Un fel de cort alipit de casă reprezenta camera mea, zugrăvită în maniera începutului secolului al șaisprezecelea.

În locul ferestrei fusese pusă o altă fereastră în ogivă, potrivită foarte bine peste cealaltă.

Cînd am sosit în balcon, fereastra era închisă, dar în așa fel, încît să se poată deschide spre mine, adică în partea opusă aceleia în care se deschidea de obicei.

Prin ochiurile pictate l-am văzut intrînd pe Talma. S-a oprit o clipă, neștiind unde să pună piciorul, într-atît era parchetul acoperit cu flori, — apoi a venit să-și ia locul la piciorul balconului.

Un gong nevăzut a bătut trei lovituri.

Perdelele au fost trase în lături.

Toți spectatorii care se aflau în salon au scos un strigăt de mirare ; nimeni nu se aștepta la acest tablou fermecător de Miéris pe care-l făcea fereastra luminată înăuntru, întretăiată de crengi de clematită, de iasomie și de caprifoi.

Acest strigăt s-a transformat în aplauze generale care nu au încetat decît atunci cînd fereastra a început să se lumineze, iar eu am apărut în spatele vitraliului colorat.

Dealtfel, Talma trebuia să înceapă și toată lumea tăcea ca să-l poată auzi.

La fel cum marele artist pusese o supremă cochetărie în costumul său, tot așa făcuse apel la toată vraja vocii lui catifelate.

A început deci în englezește :

De răni nu-i pasă celui care-i teafăr ?
Dar taci ! Ce strălucește-acolo oare ?
Sînt zorile și Julieta-i soare.
Răsai, o soare sfînt, ucide luna
N-o vezi ce palidă-i acum, nebuna ?
E galbenă de ciudă și-i geloasă
Că tu care-i slujești de preoteasă
O-ntreci în farmec ! O, de n-ai slujì-o !
. . . . . .
O, ce n-aș da să fiu mănușa ei
Și să-i ating obrazul !...

De aici urmează toată scena balconului, pînă la finalul ei, cînd, încheind, Julieta spune :

...Ah, dar atunci
Atît mi-ar fi iubirea de nebună
Că poate te-aș ucide. Noapte bună !
O, despărțire ! O, griji dulci și-amare !
Și-acuma fug, fiindcă-aș fi în stare
Să-ți spun mereu, mereu, de mii de ori,
Tot „noapte bună" într-una pînă-n zori.

(Julieta intră în cameră trimițîndu-i sărutări din vîrful degetelor.)

Romeo

Coboare-se pe ochi-ți somnul blînd
Și dulcea pace-n inimă și-n gînd.
De ce nu sînt eu somnul să pot să m-odihnesc
Alăturea de chipu-ți îngeresc !
Mă duc să-mi spun norocul, să-l implor
Pe bunul pustnic să-mi dea ajutor. [1]

[1] Trad. St. O. Iosif, revăzută de Al. Philippide (Opere, vol. 1, EPL).

Perdelele s-au închis pe ultimele două versuri, dar abia au fost trase, că aclamațiile „Julieta și Romeo !“ au fost scandate în ropotul aplauzelor. Eram rechemați ca în marile succese de scenă, cînd spectatorii simt nevoia să-i mai vadă încă pe cei care i-au impresionat adînc.

M-am lăsat furată de această beție ; nu mai eram Eva, nu mai eram domnișoara de Chazelay, eram Julieta ; versurile lui Shakespeare turnaseră în mine toată amețeala dragostei și a triumfului.

N-a fost nici un bărbat care să nu fi vrut să-mi sărute mîna și nici o femeie care să nu fi vrut să mă îmbrățișeze.

În mijlocul acestor demonstrații ușa s-a deschis și valetul a anunțat :

— Doamna e servită !

Am luat brațul lui Talma, — acesta fiind cel mai neînsemnat gest față de marele artist căruia îi datoram singurul moment de fericire desăvîrșită pe care l-am avut de cînd te-am pierdut, — și am trecut în sufragerie.

L-am poftit pe Barras, care cunoștea toate simpatiile și antipatiile oaspeților, să indice locurile, astfel încît fiecare să fie mulțumit.

Nu am luat niciodată parte la o reuniune mai spirituală, la o înțelegere mai perfectă de idei, adevărat foc de artificii strălucitor de spirit francez.

Apoi trebuie spus că la ora aceea din noapte, cînd fiecare a uitat grijile zilei, inima este mai generoasă, imaginația mai fecundă și conversația mai veselă decît la orice altă oră a zilei.

Pe mine însă nu m-a prins cîtuși de puțin acea beție de vorbe, de sentimente dulcege și de amabilități. Mă întorsesem în mine însămi, unde, ca o pasăre cîntătoare, amintirile îmi povesteau seducătoarea simfonie a vanității satisfăcute ; atunci abia mi-am dat seama că asiduitatea lui Barras față de mine fusese remarcată de cei din jur.

Și-a dat seama și Barras și s-a temut să nu mă simt ofensată de acest început de indiscreție, și cu un compliment mai amplu decît luxul cu care fusese servită masa, a spus :

— Domnilor, trebuie să vă cunoașteți gazda, — și, în puține cuvinte, vă voi povesti viața nemaipomenită a persoanei care v-a dăruit în această seară atît de vii satisfacții artistice și ne-a servit, pentru a completa serata, un supeu atît de deosebit.

Eu habar nu aveam că Barras cunoștea toate întîmplările vieții mele; le aflase desigur de la doamna Cabarrus căreia i le povestisem la închisoare.

Barras, elocvent la tribună, se dovedea fermecător în saloane. Nimeni nu povestea cu mai multă dezinvoltură și delicatețe ca el. Ușor supărată de intimitatea ce se întrezărise în relațiile noastre, am fost plăcut surprinsă de acest torent de laude care ieșeau din gura lui Barras.

De zeci de ori mi-am ascuns fața în palme, simțind roșeața și lacrimile pe care nu le puteam stăpîni. Nu se cunoștea contribuția mea la 9 Thermidor. Barras a fost formidabil povestind disperarea care mă împinsese în căruța eșafodului fără să-mi fi venit rîndul.

A fost fermecător cînd a relatat întîlnirea mea de la închisoarea La Carmes cu Thérésia și cu Josephine. A fost dramatic cînd le-a povestit îndeplinirea misiunii cu care mă însărcinase Thérésia și cînd trebuise să-i duc lui Tallien pumnalul ei.

La rîndul ei, doamna Tallien, ca și cum ar fi jurat să nu-mi lase nici o licărire de rațiune, îl susținea pe Barras, adăugînd amănuntelor date de el alte mici detalii pline de farmec, care duceau admirația la paroxism.

Gîndește-te la această reuniune de poeți, artiști, romancieri, istorici, cărora viața mea le era adusă la cunoștință în cele mai intime amănunte, și îți vei face o ideé despre tot ce simțeam eu în timp ce Barras vorbea, și în încheiere să mai enumere și bunurile de familie care tocmai mi se înapoiaseră, exagerîndu-le mai degrabă valoarea decît diminuîndu-le-o, tocmai ca o justificare a luxului în care trăiam.

A continuat apoi cu elogiul talentelor necunoscute de ei, insistînd asupra aptitudinii de a improviza, care făcea să prindă viață sub degetele mele melodii necunoscute și neauzite vreodată.

Tremuram toată; mi-a luat mîna, mi-a sărutat-o și mi-a spus:

— O, dacă de fiecare dată cînd veți fi elogiată, veți leșina, tînăra și frumoasa mea prietenă, înseamnă că veți leșina deseori, căci nimeni nu va putea să vă vadă și să vă cunoască fără să vă prețuiască.

Toată voința la care făcusem apel, să mă pot ridica de pe scaun și să plec de la masă, să scap de aceste laude

copleșitoare, s-a topit într-un suspin și într-o lacrimă; am recăzut pe scaun și mi-am lăsat mîna într-a lui.

Oh, să nu vă lăsați niciodată mîna în mîna unui bărbat care vă iubește, chiar dacă nu-l iubiți. Există în această putere masculină o vigoare și o atracție care îți slăbesc rezistența.

După zece minute de cînd mîna mea rămăsese în mîna lui Barras, nu mai vedeam nimic.

Supeul se terminase; m-a condus în salon și, fără voia mea, m-a așezat în fața pianului pe care chiar el l-a deschis.

Din clipa în care luam contact cu acest instrument, intram în acea stare ciudată de exaltare magnetică. De la prima vibrație a clapelor am și simțit în tot corpul o fierbințeală; mi-a apărut în minte scena în care Romeo coboară din balcon după ce și-a petrecut prima noapte de dragoste cu Julieta și pe acest text, care se leagă cu prima scenă a balconului, am început să brodez o simfonie de emoții necunoscute, fiindcă eu nu avusesem niciodată o noapte asemănătoare cu noaptea celor doi amanți.

Eu însămi nu știam ce cîntam; mi-ar fi cu neputință să așez din nou cap la cap notele acelei improvizații. Ca și trăsnetul antic în care Vulcan a răsucit într-un singur fascicol tunetul, fulgerele și ploaia, tot astfel eu am împletit plăcerea, fericirea și lacrimile.

Despre această improvizație mi s-a vorbit apoi de foarte multe ori și de aceea mă gîndesc că a avut ceva extraordinar. Ca întotdeauna, după ce am cîntat, am rămas într-o stare vecină cu moartea.

Dar doamna Tallien și Barras, care m-au văzut de două sau de trei ori în aceeași situație, departe de a fi îngrijorați, au asigurat musafirii că trebuiau să mă lase singură, că va fi de ajuns ajutorul cameristei mele, și că a doua zi mă voi trezi mai strălucitoare și mai frumoasă.

Am auzit mica rumoare a doamnelor care-și luau șalurile și pălăriile. Cîteva buze de femei s-au atins de fruntea mea. Am auzit saluturi de bun rămas; Barras la rîndul lui și-a luat rămas bun strîngîndu-mi mîna; cred că i-am strîns-o și eu.

Am auzit trăsurile plecînd, apoi vocea cameristei care mă întreba dacă vreau să mă așeze în pat.

M-am sprijinit gîfîind de brațul ei, cu capul căzut pe spate și am intrat în dormitor.

Florile dispăruseră de acolo, dar parfumul persista insistent. Era un amestec de mirosuri excitante ; trandafirii, iasomia, caprifoiul își diluaseră aromele. Camerista m-a dezbrăcat de costumul Julietei și m-a așezat în pat.

Chiar patul era îmbibat de miresme îmbătătoare. Mi-am continuat visarea, cu toate că eram pe jumătate trează ; privirile mi s-au ațintit spre fereastra pe unde Julieta îl aștepta pe Romeo.

Deodată fereastra s-a deschis și l-am recunoscut pe Barras. Am întins mîna spre clopoțel, am vrut să strig, dar mîna mi-a fost oprită de altă mînă, strigătul mi-a fost înăbușit sub apăsarea buzelor fierbinți.

Am recăzut nemișcată și tulburată pe pat.

Și eu care mă rugam în fiecare dimineață : „O, Doamne ! Fă să-l văd din nou !“, am izbucnit a doua zi printre lacrimi și plînsete : „O, Doamne ! Fă să nu-l mai revăd niciodată !“

X

ÎNTOARCEREA EVEI

Am văzut în ce condiții avusese loc această întoarcere, seara, pe ploaie și frig. Bătrîna Martha o recunoscuse mai întîi după voce, apoi, în sfîrșit, cînd se deschisese ușa, cele două femei se aruncaseră una în brațele celeilalte.

Dacă ar fi fost ziuă, dacă ar fi fost vreme bună, după ce Eva ar fi îmbrățișat-o pe Martha, s-ar fi repezit în grădină să revadă cu adevărat toate lucrurile pe care nu le mai văzuse de trei ani decît în amintire.

Arborele științei, al binelui și-al răului, pîrîul care se strecura de sub rădăcina lui, grota zînelor, bolta acoperită cu verdeață, și toate celelalte...

Dar în noaptea aceea întunecoasă, pe o ploaie mărunță și înghețată, o astfel de vizită era cu neputință de făcut.

Se urcă direct în odăița ei, albă și curată, ca și cum doar în ajun ar fi părăsit-o și unde ar fi fost așteptată dintr-o clipă în alta. Acolo a trebuit să răspundă între-

bărilor care se îngrămădeau pe buzele Marthei. Bătrîna avea și ea slăbiciunea ei; îl iubea pe Jacques Mérey altfel decît pe Eva, dar tot atît de puternic și aproape tot atît de pasionat.

Cu toate acestea își dădu seama că Eva era frîntă de oboseală și de nesomn și că trebuia să fie lăsată singură.

Vru să o dezbrace și să o urce în pat ca altădată.

Eva, care nici nu dorea altceva decît să-și reia vechile obiceiuri, se lăsă în mîinile ei și-i ceru doar ca la plecare să lase o lumînare aprinsă; simțea nevoia să treacă în revistă toate obiectele din copilărie, de care era plină camera și față de care, în prezența Marthei, inima ei n-ar fi îndrăznit să se manifeste ca atunci cînd ar fi fost singură și liniștită.

De aceea, Martha de-abia ieși pe ușă, că își deschise ochii și-și văzu cu încîntare merișorul sfințit adus de Basile, și Cristul de fildeș în jurul căruia merișorul alcătuia un fel de iesle.

Eva se gîndea la puritatea sufletului ei atunci cînd fusese smulsă din această cameră binecuvîntată și la tot ce văzuse, la tot ce simțise, la tot ce suferise de cînd plecase de aici.

Nici o amintire pe care s-o alunge sau s-o respingă; ele constituiau partea albă și luminoasă a vieții ei. Odată trecut pragul acestei camere, odată închisă în urma ei ușa de la stradă, începuse viața de suferință, de tristețe, de remușcări.

După ce Martha ieși din cameră, Eva se sculă din pat, luă lumînarea, cercetă toate lucrurile care abia aveau un nume, dar reprezentau întregul ei univers, le sărută, le salută ca la o întoarcere, îngenunche în fața Cristului, cu toate că nu știa să spună rugăciunile obișnuite, ea știind doar să-și dăruie oamenilor devotamentul și să invoce în fața lui Dumnezeu durerea care nu-și mai găsea loc în sufletul ei.

Încercă să deschidă fereastra, să privească în grădină, dar vîntul năvăli în odaie și stinse lumînarea, iar ploaia care continua să cadă tot mai deasă și noaptea fără lună o împiedecară să distingă ceva, ca și cum acel trecut în care încerca să se întoarcă era de aci înainte închis pentru ea.

Împinse și închise la loc fereastra, se îndreptă spre pat pe dibuite și tremurînd se băgă udă în așternut, trăgîndu-și cearceaful ca pe un giulgiu peste cap.

Acolo, în acel mormînt anticipat, obiectele începură să se învălmășească unele cu altele și să se stingă încet în mintea ei. Simți acea senzație de gheață pe care o încercase cînd, rostogolită de valurile Senei, crezuse că va muri ; într-o stare crescîndă de leșin avu senzația că alunecă pe o pantă abruptă, de la viață spre moarte.

Veni apoi momentul în care nu mai simți nimic decît o durere în inimă, care încetul cu încetul dispăru ; pe măsură ce dispărea nu-i rămînea însă nici măcar senzația existenței.

Crezu că murise : dormea.

Neavînd timp să închidă obloanele de la fereastră, a doua zi o trezise o rază plăcută de soare care i se juca pe obraz. Soarele de martie, încă palid și bolnăvicios, ajungea la ea printre crengile fără frunze ale pomilor netreziți pe de-a-ntregul, ci abia reveniți la viață. Între ea și acei pomi exista o asemănare : în ciuda amintirilor trecutului, dăinuia în ea un fel de șovăială de a renaște.

Dar pînă la urmă soarele, oricît de palid ar fi fost, era totuși o rază de speranță, o certitudine că trăia. Deschise fereastra : ploaia încetase, era o vreme cețoasă de primăvară, cu aerul atît de încărcat de aburi încît cu greu îl poți trage în plămîni, iar după ce-l respiri îți simți pieptul apăsat parcă de o greutate.

Grădina era neschimbată ; atîta doar că părea neîngrijită și totul crescuse la întîmplare, ca tristețea din inimă : iarba înaltă și muiată de apă, pîrîul umflat, ieșit din albia lui, arborele științei fără fructe și fără flori îndoindu-și în vînt coroana crengilor goale ; bolta, rămasă doar cu tulpinele încolăcite ale vieții, părea un leagăn jefuit, de spalierul căruia atîrnau curmeie veștede de viță, fără viață, gata să moară.

Nici o pasăre nu cînta, frumoasa privighetoare și cele douăsprezece privighetori cenușii nu se întorseseră încă, și poate nu se vor mai întoarce, sau se vor întoarce ca și ea, triste și tăcute.

Dintre zilele frumoase petrecute în această căsuță iubită, Eva nu-și amintea decît de zilele de primăvară, de zilele arzătoare de vară și de zilele pline de poezie ale toamnei ; le uitase pe cele mohorîte ale iernii, cînd

grădina nu-i dădea nici soare, nici umbră, și cînd nici ea nu o mai însufleţea cu ţipetele și tinereţea ei exuberantă și zburdalnică.

Închise la loc fereastra și se întoarse în pat; curînd auzi paşi; bătrîna Martha, în dorinţa de a o revedea, venea să o întrebe dacă se trezise și cum dormise. Eva o invită să intre.

De cum intră, Martha o îmbrăţișă și se grăbi ca altădată, să aprindă focul.

Dar vai, între acel altădată și astăzi, Marthei nu i se întîmplase nimic, pentru ea zilele trecuseră atît de asemănătoare unele cu altele, încît confundase poate vara cu iarna, sau totul nu fusese decît o vastă înserare care dăinuise de la plecarea doctorului și a Evei pînă astăzi cînd, în sfîrșit, Eva se întorsese și nădăjduia să-l revadă curînd și pe Jacques.

După ce aprinse focul, bătrîna se întoarse și privi spre pat; Eva răspunse privirii ei cu un surîs trist.

— Scumpa mea domnișoară, spuse dînd din cap, nu mai sînteţi aceeași ca atunci cînd eraţi aici; sînteţi nefericită; dar cine oare vă poate face nefericită, din moment ce bunul, scumpul nostru stăpîn trăiește, îl iubiţi și probabil și el vă iubește tot atît?

— Sărmana mea Martha, spuse Eva, vremurile s-au schimbat.

— Da, s-a aflat și aici că v-aţi pierdut tatăl și că mătușa dumneavoastră a murit; că, în urma necazurilor astea, toată averea v-a fost confiscată, că eraţi — cine și-ar fi închipuit una ca asta despre o biată copilă atîta timp fără grai și fără gîndire! — că eraţi, zic, una dintre cele mai bogate moștenitoare din regiunea noastră. Dar se mai spune și că prin protecţia unuia din noii mari stăpîni care și-au croit drum în locul celor vechi, toate bunurile dumneavoastră și toată averea v-ar fi fost înapoiate.

— Oh, nu-mi vorbi despre astea, nu-mi mai vorbi niciodată, te rog, dragă Martha. M-am întors aici mai săracă, mai nefericită și mai lipsită cum n-am fost niciodată.

— Dar Scipion? întrebă Martha. Îndrăznesc să vă întreb și de el. Bietul animal, ne-a lăsat pe toţi ca să meargă după dumneavoastră. Ah, dacă stăpînul nostru ar fi putut, — cu toate că el era om — ar fi făcut la fel;

căci dumnealui și bietul animal vă iubeau cel mai mult, să știți, după aceea eu.

— Scipion a murit, Martha, și, mi-e rușine să-ți spun, dar cu tot doliul care mă apasă, cel după dragul meu Scipion a fost mai greu de suportat.

— Totuși, spuse Martha, pentru care situația nu se limpezea, stăpînul nostru, stăpînul nostru drag tot vă iubește, nu-i așa ?

Eva izbucni în plîns.

— Oh, nu-mi vorbi niciodată de dragostea lui. M-ai vedea oare plîngînd dacă el m-ar mai iubi ? Există în lume altceva decît dragostea lui care să merite tristețea sau bucuria, surîsul sau lacrimile ? Oh, dacă m-ar mai iubi, dacă aș fi convinsă că într-o zi inima lui s-ar putea întoarce la mine, nu crezi că aș fi acum afară, la ușa de la intrare, ca să-l aștept, — fiindcă și el trebuie să se întoarcă ?

Martha își lăsă privirile în jos, se vedea că tot ce putea să cuprindă mintea ei bătrînă rămînea închis în aceste cuvinte de neînțeles :

— Trăiește încă, dar nu o mai iubește '

Ea, care privise prin inima stăpînului său ca printr-un cristal, nu înțelegea cum această inimă, pe care numai dragostea o făcea să bată, putea să continue totuși să trăiască fără dragoste ; dar Martha, femeie săracă, era de multă vreme resemnată, ca toate făpturile care depindeau de alții. Era poate și asta o nouă nenorocire fără noimă, ca atîtea altele, pe care ea le vedea abătîndu-se asupra bieților oameni. Își lăsă iarăși privirile în jos și spuse :

— Dacă e așa, înseamnă că așa trebuie să fie.

Și ca în toate împrejurările vieții în care nenorocirea o lovise și pe ea, își aplecă încă o dată capul și încă o dată se resemnă.

Se uită la Eva care-și ținea batista la ochi, văzu cum suspinele făceau să tresalte cearceaful și ca să nu mai adauge și ea ceva la durerea fetei, și așa destul de mare, ieși în vîrful picioarelor să n-o tulbure.

Evei nu-i scăpase nimic din felul delicat de a se purta al Marthei. În durere toate simțurile devin foarte receptive și dacă bătrîna Martha și-ar fi spus cu voce tare gîndurile, ele nu ar fi fost mai limpezi pentru Eva decît așa cum le păstrase, ascunse în sufletul ei.

Rămase nemișcată și încetul cu încetul latura sfîșietoare a durerii ei se domoli ; această latură fusese trezită de întrebările Marthei, dar lacrimile sînt ca sîngele : odată oprite, trebuie să le faci drum nou ca să o pornească iar. Auzi orologiul bisericii sunînd ora nouă. Altădată, la ultima lovitură nu se întîmpla ca Martha să nu intre în cameră cînd ea încă nu coborîse din pat și să-i spună :

— Scumpa mea domnișoară, gustarea vă așteaptă.

Ultima lovitură tot mai răsuna cînd se auzi pasul Marthei ; ușa camerei se deschise și pe un ton mai trist, dar fără să schimbe formula obișnuită, îi spuse :

— Scumpa mea domnișoară, gustarea vă așteaptă.

— Bine, Martha. Vin, îi răspunse Eva.

Bătrîna închise ușa, Eva se îmbrăcă repede și coborî.

Nimic nu se schimbase în sufragerie ; — masa și scaunele erau în același loc, mica masă rotundă la care, atîția ani, Eva luase loc pe scaun în fața lui Jacques !

De astă dată nu văzu decît un tacîm, dar ca de obicei mîncarea era aceeași : unt, miere în fagure, ouă și lapte.

Martha nu se interesase dacă în timpul îndelungatei absențe Eva își schimbase sau nu deprinderile, — ea servise gustarea de altădată ; pentru ea, Eva tot tînără, tot frumoasă, rămăsese aceeași Evă.

Fiecare din lucrurile pe care le vedea îi producea tinerei fete o nouă senzație ; bătrîna intrînd la aceeași oră și anunțîndu-i cu aceleași cuvinte că masa era servită ; Eva coborînd pe aceeași scară, intrînd în aceeași sufragerie, dar trezindu-se singură la aceeași masă pe care se vedeau aceleași gustări, — toate acestea îi dădeau un amestec de senzații plăcute și crude totodată. Cu toate că nu mai avea pofta de mîncare juvenilă cu care altădată savura dejunul cumpătat, nu vru totuși să o întristeze pe Martha, se așeză la masă cum avea obiceiul să o facă și-și dădu silința să mănînce.

Martha o privea fericită. Pentru oamenii simpli pofta de mîncare sau chiar aparența ei este semn de însănătoșire fie a durerilor trupului, fie a sufletului.

În timp ce Eva mînca un ou, rupea colțurile fagurelui de miere, gusta untul bătut chiar în dimineața aceea și bău jumătate din ceașca de lapte, Martha, care nu-și dădea seama că pentru ea făcea acest efort, își spunea în sinea ei bucuroasă : „Hai, hai, încă nu e totul pierdut".

Oricît ar fi vrut să viziteze grădina, deocamdată nu se putea ; dar soarele, care se limpezea și încălzea din ce în ce mai mult, promitea să o zvînte înainte de a se înserà.

Dealtfel, avea în casă destule alte lucruri de revăzut, lucruri care îi erau tot atît de scumpe ca și cele din grădină ; avea de vizitat laboratorul lui Jacques, la care nu se gîndea fără o puternică emoție. Laboratorul, locul unde își petrecea el tot timpul și căruia îi căutase lumina lămpii prin fereastra înaltă și îngustă ; spre această lampă își îndreptau privirile cei care veneau seara sau noaptea să ceară ajutorul doctorului.

Cîtă vreme era aprinsă, nimeni nu șovăia să bată ; este adevărat că și atunci cînd era stinsă tot băteau, dar cu sfială, deși doctorul punea tot atîta grabă în a le răspunde.

În laborator era pianul la care Eva luase primele lecții de muzică ; acolo, pentru prima oară, datorită unei furtuni îngrozitoare și a emoției puternice provocate de trăznetul căzut la cîțiva pași de casă, ea cîntase neîntrerupt și chiar remarcabil o melodie pe care timp de trei luni Jacques încercase zadarnic să o facă să o repete.

Tot în laborator venea zi de zi Basile, pe care îl recunoștea după bocănitul piciorului lui de lemn cînd urca treptele scării ; și ca și cum nimic din vechile amintiri nu trebuia să lipsească, tocmai cînd ajunse în laboratorul a cărui ușă nu o deschise fără o neliniște superstițioasă, — într-atît i se părea că-l va regăsi pe Jacques, urmărind vreuna din experiențele lui misterioase, — tocmai cînd privea tristă clapele mute și prăfuite ale pianului neatins de ea de trei ani, auzi bătăi în ușa de la intrare și, o clipă după aceea, zgomotul piciorului de lemn al lui Basile apropiindu-se din ce în ce. În sfîrșit, ușa se deschise și în prag apăru Basile, același om vesel și devotat.

— Ah, dragă domnișoară, spuse el împreunîndu-și mîinile și privind-o cu admirația lui de totdeauna, acum cinci minute am aflat că v-ați întors az-noapte și am alergat să aflu ce e cu dumneavoastră și cu scumpul nostru stăpîn, cetățeanul Jacques. Căci dacă dînsul s-ar fi întors după cele ce s-au petrecut, n-ar fi însemnat că trebuie să vă întoarceți și dumneavoastră ; dar din momentul în care dumneavoastră v-ați întors, nimic nu-l poate împiedica, dacă mai trăiește, să se întoarcă și dum-

nealui. Numai că aveți ochii cam tulburi, de parcă ați fi plîns zdravăn. Nu cumva a murit ?

— Nu, prietene, mulțumesc lui Dumnezeu, răspunse Eva.

— Ah, am auzit atîtea în orașul ăsta blestemat ! zise Basile. S-a spus că a fost ucis într-o răscoală ; apoi că ar fi fost măcelărit în nu știu care grote, apoi s-a zis că s-ar fi refugiat în America. De mai bine de zece luni n-am mai auzit vorbindu-se nimic. Dar uite că v-ați întors și odată cu dumneavoastră și speranța noastră că o să-l revedem. O să se întoarcă, nu-i așa ? Spuneți-ne asta, hai, ca să le fac o bucurie oamenilor nevoiași care îl iubesc tot ca înainte. Ah, toți oamenii cărora seniorii le spun calicime, toți ăștia au inimă și-și aduc aminte ; nu sînt ca aristocrații care nu-și aduc aminte decît ca să-ți facă necazuri. Nu spun toate astea pentru tatăl dumneavoastră, domnișoară, cu toate că i s-ar potrivi și lui.

— Bietul meu Basile, spuse Eva întinzîndu-i mîna și lăsîndu-i în palmă un ludovic, care la acea epocă, în asignați, făcea șapte sau opt mii de franci.

Basile privi ludovicul, o privi pe Eva, sărută ludovicul și cu voce tristă spuse :

— Tot bună ați rămas, domnișoară Eva ?

Eva își duse batista la ochi.

— Și necăjită, adăugă el, după cum se vede.

— Bunul meu Basile, domnul doctor se va întoarce în trei sau patru zile ; cred că îți vei relua vechiul obicei să vii să-l vezi în fiecare dimineață ?

— Oh, da, domnișoară, și Antoine la fel ; cum de n-o fi ajuns încă ? L-am întîlnit pe stradă și mi-a spus că o să vină aici.

În adevăr, ușa laboratorului se deschise și apăru Antoine.

Lovi cu piciorul, după obicei, și strigă :

— *Cerc al dreptății ! Centru al adevărului !* Sînteți tot frumoasă și tînără, domnișoară Eva, slavă Domnului !

— Bună ziua, dragul meu Antoine, dumneata ce mai faci ?

— Eu sînt tot profetul, spuse Antoine, trimis să duc cuvîntul Domnului pe pămînt.

— Și care e acest cuvînt al Domnului pe care mi-l aduci ? întrebă Eva oftînd.

— Oamenilor cinstiți le va veni rîndul, răspunse Antoine, nenorociții vor redeveni fericiți și necăjiții vor fi mîngîiați.

— Dumnezeu să te-audă ! spuse Eva.

Îi puse un ludovic în mînă ca și lui Basile.

Cei doi bătrîni întinseră mîinile spre ea ca pentru a o proteja cu dubla lor binecuvîntare.

Apoi coborîră sprijiniți unul de altul, și Eva auzi piciorul de lemn al lui Basile îndepărtîndu-se din ce în ce, tot așa cum îl auzise și cînd se apropiase.

Atunci se prăbuși pe scaunul din fața pianului ; mîinile îi alergară pe clape și o simfonie plăcută se răspîndi de sub degetele ei ; s-ar fi spus că profeția smintitului trezise în inima Evei *acea* speranță pe cale să se stingă și că acea speranță, intermitentă ca și mintea celui care i-o adusese, arunca raze de lumină peste melodia tristă care făcea să tresară ecoul mut de trei ani al acestui laborator părăsit.

Din cauza exercițiilor, Eva cădea de obicei sau într-un extaz dureros sau într-un acces de veselie nervoasă. De astă dată, sub clape sunetele se stinseră încet-încet, capul i se aplecă melancolic în piept și nici unul din obișnuitele accidente nu se produse.

Cînd ieși din această somnolență, soarele părea să-și fi recăpătat toată puterea zilelor frumoase, iar picăturile de ploaie din timpul nopții care încă nu se uscaseră străluceau pe deasupra ierbii și a frunzelor ca niște diamante.

XI

ÎNTOARCEREA LUI JACQUES

Nu există momente mai plăcute în viața spirituală și în viața fizică decît atunci cînd, după o totală disperare, începi să nădăjduiești puțin și cînd, după vijelie și trăsnete cerul se înseninează și-și reia culorile de azur.

Ei bine, Eva se găsea într-unul din acele momente, profeția lui Basile își produsese efectul moral, iar reîn-

toarcerea soarelui desăvîrși efectul fizic. Coborî scara, deschise poarta grădinii, își luă curaj și intră.

Cum am spus, picăturile de ploaie străluceau deasupra ierbii, dar se simțea acel parfum plăcut pe care-l emană toate lucrurile umede, cînd natura și soarele încep să biruie tunetul și ploaia.

Se opri o clipă în poartă ; de aci privirea ei cuprinse toată grădina. În atmosfera înseninată se simțea acel nu știu ce, care anunță sosirea primăverii. Martie, luna premergătoare, în ciuda vijeliilor, a ploii și a grindinii, e de multe ori una din lunile cele mai fermecătoare ale anului.

Ploaia și grindina din octombrie anunță iarna ; ploaia și grindina din martie anunță întoarcerea adierilor plăcute și a zilelor strălucitoare.

Eva se aventură pe terenul cu gazon care puțin înainte era muiat de apă, dar căruia două ore de soare îi fuseseră de ajuns ca să se zvînte.

Prin iarbă se zăreau cîteva părăluțe sfioase și cîteva flori broștești. Malurile apei înviorate erau îmbrăcate cu mușchi proaspăt în care fremătau primele semne de viață vegetală.

Apa din bazin era încă tulbure, dar puțin cîte puțin se limpezea și devenea transparentă ; în sfîrșit, arborele științei, binelui și răului, frumosul măr care era atracția grădinii, își arăta primii muguri și ici-colo se deslușeau primele flori.

Dacă ai fi pus urechea la pămînt, cu siguranță s-ar fi auzit cum izvorăște viața din adîncuri, pregătind florile primăverii și fructele verii.

Eva cuprinse cu brațele frumosul măr și-i sărută crengile roșietice. Mărul, ale cărui fructe le văzuse pîrguindu-se și pîrîul în care se privise întîia oară, atunci cînd băuse din el la fel ca Scipion, erau doi dintre cei mai vechi prieteni ai ei. Apoi se duse la grota zînelor privind bazinul de apă limpede în care găsea răcoarea zilelor arzătoare ale verii, și unde dăduse primele semne de pudoare care anunțau nu numai că i se dezvoltase inteligența, dar și că devenise femeie.

Coborî pînă la boltă ; acolo natura nu se trezise încă la viață ; vița plină de sîngele vegetal, care are atîta asemănare cu sîngele nostru, este ultima care-și scutură

amorțeala ; tufele de liliac unde se cuibărea și cînta privighetoarea erau încă fără frunze.

Dar în lipsa privighetorii, a vestitoarei primăverii, tufele de liliac dăduseră adăpost măcăleandrului cu gușa roșie, cîntărețul rustic dăruit de natură să desfete bordeiele cu gunguritul lui în lipsa falnicului soare și a celorlalte păsări cîntătoare.

Deseori la aniversările ei Eva se distrase privind acest oaspete apropiat și prietenos pentru care totul părea subiect de curiozitate și care, cu ochii lui vioi și inteligenți, examinează omul ca pe un prieten.

Gingașa pasăre o recunoscuse oare din zilele ei de fericire sau se gîndea că e un nou locatar al grădinii ? Se apropiase atît de mult de ea, încît fu gata să creadă că o recunoștea și că vroia și ea să-i sărbătorească întoarcerea acasă.

Eva își regăsise paradisul, dar paradisul, prin greșeala ei, devenise trist și pustiu, — iar cel pe care ea îl aștepta fremătînd mai mult de teamă decît de dragoste nu era Adam, complicele greșelii ei, ci arhanghelul cu sabia de flăcări care venea trimis de Dumnezeu să o ierte saŭ să o pedepsească.

Razele atît de plăcute ale soarelui erau oare zîmbetele unui dumnezeu inteligent sau blînda și liniștita căldură a unui astru indiferent care-și îndeplinește sîrguincios menirea ?

Întrebă totul despre acel mare mister al iertării : globul luminos care înainta pălind spre apus ; norul care se împurpura de ultimele lui raze ; floarea care creștea înaintea frunzei ; totul, pînă la mica pasăre care se apropia de ea în acel moment de odihnă și de tăcere și care se îndepărta la cea mai mică mișcare și la cel mai mic suspin.

Niciodată nu afla afirmarea binelui și răului, — peste tot îndoiala.

Acel *ce știu eu* ? al lui Montaigne era aruncat ca un văl peste întreaga natură și se întindea cu fiece clipă mai dens între ea și viitor.

Auzi că o striga cineva.

Era Martha ; noaptea se apropia, suna ora patru și Martha, punctuală ca un orologiu, venea să o pofteaască la cină.

Acolo o aștepta o singurătate și mai mare. Deseori, absorbit de lucrările lui, urmărind vreo problemă pe punctul de a o fi rezolvat, dar a cărei soluție îi scăpa într-una, — așa cum se întîmplă de fapt cu tot ceea ce crede omul că deține, — Jacques o ruga să mănînce singură, și el nu cobora ; dar atunci îl știa acolo și Eva își dădea seama că doar un simplu planșeu îi despărțea.

La cină însă era întotdeauna prezent, aceasta fiind adevărata lui oră de plăcere, oră la care o regăsea pe Eva pe care nu o vedea numai atîta timp cît durau lucrările lui noi și pretențioase, care îi captau toată atenția.

O avea prezentă în minte, o regăsea în suflet și atunci chipul lui, întocmai ca al unui copil furat pentru o clipă de studiu, își recăpăta toată seninătatea fericirii.

Acum el nu mai era acolo ; nu o treabă urgentă, ci voința lui îl ținea departe de ea. Se va întoarce ? Cînd se va întoarce ? Cu ce sentimente se va întoarce ?

Era veșnica întrebare pe care Eva vroia s-o rostogolească din inima ei ca stînca lui Sisif, dar care tot ca stînca lui Sisif îi recădea veșnic pe inimă.

Așa cum recunoscuse gustările de dimineață, la fel recunoscuse cina. Era aceeași ca și cum Jacques ar fi trebuit să fie acolo, doar locul gol de la masă arătînd lipsa lui.

Cînd să strîngă masa, Martha își dădu seama că Eva nu mîncase aproape nimic.

— Oh, Doamne, ce puțin ați mîncat, draga mea domnișoară, îi spuse.

— N-am mîncat puțin, Martha, dar am mîncat singură.

— Ce să fac cu tot ce rămîne ? întrebă Martha.

— Să chemi mîine o femeie săracă și să-i dai să mănînce ea și copiii ei.

— Și tot așa să fac mereu ?

— Da, spuse Eva, săracii vor mînca partea doctorului și, n-ai ñici o grijă, dragă Martha, nu se va plînge nimeni de acest plus de cheltuială care, după cum vezi, nu se aruncă.

— Aveți dreptate, domnișoară, dumnealui era atît de bun pe vremuri !

— Astăzi este și mai bun, Martha.

— Oh, asta nu se poate ! izbucni femeia

— Nădăjduiesc cel puțin că așa va fi, spuse Eva ridicînd ochii spre cer.

După masă Eva se urcă în laborator și așeză o lumînare în așa fel încît să-i fie văzută lumina de afară.

— Lumea o să creadă că a sosit domnul doctor, remarcă Martha.

— Le vei spune celor care vor veni, dragă Martha, că nu a sosit încă, dar că-l așteptăm, și săracii vor ști că au un protector împotriva tuturor necazurilor de care sînt amenințați și chiar împotriva acelui bine pe care ei nu-l prețuiesc îndeajuns, moartea.

— De ce vorbiți tot timpul așa, domnișoară, de cînd v-ați întors? întrebă Martha; nu v-am auzit niciodată înainte de plecare spunînd asemenea vorbe.

— Martha, eu nu am plecat, am fost smulsă de la voi. Am stat trei ani fără să-l văd pe cel care însemna pentru mine totul, — dumnezeul meu, stăpînul meu, regele meu, idolul meu, singurul om pe care l-am iubit, pe care îl voi iubi totdeauna!

Era cît pe ce să izbucnească „și care nu mă mai iubește", dar pudoarea îi înăbuși strigătul.

Așeză lumînarea acolo unde Jacques așeza de obicei lampa, apoi continuă să viseze în laboratorul slab luminat.

Între timp steaua săracilor — adică lumina din laborator — fusese văzută; înainte ca Eva să coboare, auzi sunînd sau bătînd de două sau de trei ori la ușa de la intrare.

Erau săracii care veniseră degrabă la acest far salvator și care se întorceau totuși liniștiți pe la casele lor, aflînd că nu sosise încă, dar că era așteptat în curînd.

Eva coborî, lăsînd lumînarea aprinsă în laborator, călăuzită doar de razele lunii care în seara aceea străluceau cum nu străluciseră în ajun. Dar o găsi pe Martha care o aștepta în camera ei.

Bătrîna nu-și mai regăsea copila veselă și firească în această tînără domnișoară tristă și ciudată care se întorsese.

De cîteva ori Eva fusese pe punctul de a-i mărturisi secretul ei. Era fără îndoială secretul tristeței ei, și Martha ar fi vrut să-l cunoască, fiind sigură că ar fi mîngîiat-o.

Nu Eva era aceea care nu-l mai iubea pe Jacques, dimpotrivă, dragostea ei pentru el se schimbase în ceva sfînt;

dar nici Jacques nu se putea să n-o mai iubească. Cum să nu iubești copila aceasta plină de farmec care acum se făcuse mai încîntătoare ca niciodată ?

Martha se gîndi că va afla cu timpul dezlegarea misterului. Nu putea să mai dureze multă vreme, Jacques trebuia să sosească dintr-un moment într-altul. Numai că Eva i se păruse mai liniștită ca în ajun, și bătrînica puse pe seama apropiatei întoarceri schimbarea comportării tinerei sale prietene.

Eva o întrebă pe Martha despre vechile ei cunoștințe și mai ales despre tinerele fete fără avere și bătrînele sărace.

Deci tot milostenia de altădată era motivul acțiunilor ei. Se interesă de numărul copiilor, cam cîte fete și cîți băieți s-ar putea aduna într-o școală gratuită. Se interesă de numărul bătrînilor care ar fi făcut apel la mila publică.

Nimeni nu putea mai bine decît Martha să cunoască toate aceste amănunte.

Eva o rugă să-și adune în timpul nopții amintirile și a doua zi să o ajute să facă o listă cu toți necăjiții care aveau nevoie de ajutor.

După cum se vede, Eva nu trebuia să-l aștepte pe Jacques pentru a începe mărinimoasa ei misiune.

Martha se despărți de ea la ora unu noaptea ; dormi liniștită și a doua zi, pe aceeași masă pe care servise prînzul, Eva găsi hîrtie, pană și cerneală, ca să poată întocmi listele.

Toată ziua fuseră ocupate cu această îndeletnicire și astfel ziua trecu foarte repede.

Seara constatară că existau șaizeci de bătrîni, bărbați și femei, care ar fi trebuit internați în azil ; aproape cincizeci — cincizeci și cinci de copii care trebuiau să fie crescuți în orfelinate și treizeci — patruzeci de oameni de treabă care trebuiau ajutați pe la casele lor.

Numai după ce terminară toate socotelile, Eva se duse să-și viziteze frumoasa grădină. I se păru că în comparație cu felul cum arătaseră în ajun, ierburile se înviorașeră, florile mărului se deschiseseră, malurile pîrîului înverziseră, iar măcăleandrul ei devenise mai vesel și mai apropiat. Ca și în ajun, primise la ora obișnuită vizita lui Basile și a lui Antoine, care o anunțară că oamenii săraci din oraș vor să sărbătorească întoarcerea domnului doctor.

Eva se întreba, fără să-și poată răspunde, — de ce totdeauna oamenii săraci sînt cei care îi iubesc pe oamenii buni și cum se face că oamenii cărora li se spune *oameni de condiție* nu au nici un entuziasm pentru adevărații filantropi.

Seara, mai mult de cincizeci de persoane așteptau sosirea lui Jacques. Și de data aceasta îl așteptară în zadar, iar manifestația se amînă pe a doua zi.

Eva nu socoti necesar să aștepte venirea lui Jacques pentru a-și începe activitatea de milostenie. Nu-i lăsase Jacques o pungă cu douăzeci și cinci de ludovici, și nu putea ea oare cu jumătate din această sumă să acopere atîtea lipsuri ?

Se înfășură într-o haină mare de blană și, urmată de Martha, vizită vreo douăsprezece case unde prezența ei era foarte necesară.

Iarna lui 96 spre 97 se dovedise foarte friguroasă și de aceea mizeria fusese mai mare ca oricînd.

Această primă vizită a Evei lăsă o urmă de bunăstare în casele săracilor. Brutarul primi o comandă de șaizeci de pîini pe care urma să le ducă pe la casele celor lipsiți, iar negustorul de vinuri primi o comandă de șaizeci de sticle. Își făcu o listă cu toți copiii care nu erau destul de bine îmbrăcați pentru frăgezimea vîrstei lor și comandă cincisprezece sau douăzeci de costume din postavurile cele mai călduroase pe care le putu găsi.

Ziua trecu astfel foarte repede ; începu să-și dea seama că rolul de binefăcătoare era pentru sufletul ei una din cele mai mari satisfacții morale din cîte își putea oferi. Luă legătura cu două sau trei aziluri și se convinse că ceea ce își impusese drept ispășire însemna de fapt o supremă fericire. Gîndindu-se la toate acestea, ea examina, întreba, afla asprele taine ale mizeriei care fac să tresalte inimile celor care pot și vor să le aline.

Cum oamenii nu erau nevoiți să-i cîștige mila, ei nu încercau nicicum să o mintă. Îi povesteau lucrurile așa cum erau și lucrurile așa cum erau o făceau să plîngă.

Sosise cu două seri înainte, și nu mai exista în întregul Argenton o casă care să nu știe că se întorsese pupila doctorului și că doctorul avea să se întoarcă și el.

Cei care o văzuseră spuneau că era mai frumoasă ca niciodată, dar foarte tristă. De fapt pentru cei care nu știau în ce condițiuni se întorsese, tristețea i-o atribuiau

atît pierderii tatălui ei, cît și sechestrării averii ; despre sechestru, mai ales, oamenii făceau fel de fel de presupuneri, mai ales cînd o vedeau făcînd atîtea danii și plătind totul cu aur, chiar și pomenile. Cum la Argenton nu se cunoștea adevărata avere a doctorului și cum totdeauna îl văzuseră că trăiește cumpătat, ca unul care ar avea doar vreo sută de ludovici venit, începură să umble pe seama lui zvonurile cele mai năstrușnice.

Se spunea — ceea ce era adevărat — că fusese în America și că acolo făcuse avere. Acolo, nu făcuse avere, ci doar adăugase ceva celei existente.

Se mai spunea că găsise o comoară în grotele de la Saint-Emilion, unde fusese obligat să se ascundă cînd cu proscrierea girondinilor.

Se spunea că devenise prietenul unui yankeu bogat care îi lăsase toată averea. În sfîrșit, părerea tuturor era că se întorsese foarte bogat și că revenea la Argenton ca să împartă această avere săracilor. Cît despre domnișoara de Chazelay, cum Jean Munier fusese văzut într-o vreme luînd informații despre averea ei mobilă și imobilă, și cum nu se bănuise că treaba asta se făcea pentru ca averea să fie înapoiată stăpînului legitim, era socotită total ruinată și netrăind decît din mila lui Jacques Mérey.

Dar în definitiv Jacques Mérey putea fi cel de la care primea toate instrucțiunile necesare, și cum pe Eva toți o știau bună la suflet, nu se îndoiau cîtuși de puțin de intențiile ei.

Basile și Antoine, care fuseseră consultați de ea și care o ajutaseră să-și completeze listele, indiscreți cum erau, răspîndeau și mai mult zvonul viitoarelor proiecte filantropice ale doctorului și ale pupilei sale.

În sfîrșit, veni și ora cînd trebuia să sosească diligența. La fel ca și cu o zi, cu două sau cu trei înainte, o parte din populația săracă din Argenton îl aștepta la poștă.

De data aceasta așteptarea nu le fu înșelată.

Cînd îl văzură coborînd din trăsură, strigătele „trăiască Jacques Mérey" răsunară din toate părțile. Antoine pe de o parte, Basile pe de alta, purtînd fiecare cîte o torță în mînă și urmați de întreaga mulțime purtînd la rîndul ei făclii, îl înconjurară și cu aceleași strigăte

îl conduseră pe doctor pe străzile din Argenton pînă la căsuța lui.

De cîtva timp Eva și Martha auzeau strigătele, însă numai Eva își dădu seama ce anume însemnau. Cînd se apropiară de casă, Martha o chemă pe tînăra fată, să vină să vadă de la ușă tot ce se întîmpla afară.

Eva însă ghicise totul; tremurînd ca în ziua cînd îl revăzuse, neîndrăznind să i se arate, neîndrăznind să se depărteze de teama de a nu fi judecată după aparențe, așteptă să se deschidă ușa și să apară în fața ei judecătorul.

Bătrîna Martha înțelese în fine că pe stăpînul ei îl aclamau; deschise larg ușa și, foarte veselă, stînd în prag, ridicînd brațele spre cer, izbucni:

— Oh, stăpînul nostru! scumpul nostru stăpîn, doctorul! Dar unde sînteți, domnișoară? Dar veniți odată! Ce-are să spună dacă nu vă vede?

Pentru Eva însă această voce atît de plină de voioșie, de afecțiune și de simpatie era însăși vocea arhanghelului care aruncă strigătul înspăimîntător, anunțînd judecata de apoi.

Oh, da, în acest moment Eva ar fi vrut să fie amestecată printre miile de morți care urmau să apară în fața Domnului mai albi decît giulgiurile în care erau înfășurați.

Îl auzi pe Jacques mulțumind emoționat acelor oameni de treabă. Fiecare sunet al vocii lui dragi îi muiase fibrele sufletului. Pe măsură ce el înainta, ea se dădea înapoi urcînd una cîte una treptele scării.

— N-ai văzut-o pe Eva? întrebă în cele din urmă, cu un glas pe care vroia să-l facă să pară calm, de parcă ar fi pus întrebarea cea mai firească din lume.

— Ba da, scumpul meu stăpîn, spuse Martha, era aici adineauri; e cea dintîi care a știut că strigătele anunțau întoarcerea dumneavoastră, era cît pe ce să leșine și am văzut-o rezemîndu-se de perete ca să nu cadă. Fără îndoială, i s-a făcut rău pe undeva, poate în laboratorul dumneavoastră pe care aproape nu l-a părăsit de cînd a venit.

Jacques smulse lumînarea din mîinile Marthei și urcă repede spre laborator.

O găsi pe Eva în genunchi, sprijinită de ușă, întocmai ca Magdalena lui Canova ; se opri punîndu-și fără să vrea mîna pe inimă și o privi.

— Doamne, doamne ! spuse fata, aș vrea să am toate balsamurile Arabiei să-ți înmiresmez picioarele ; dar nu am decît lacrimile mele. Primește-le.

Și prinzîndu-i genunchii îi sărută cu atîta ardoare, încît ar fi fost cu neputință să-ți dai seama dacă smerenia era mai mare decît iubirea, sau iubirea mai multă decît smerenia.

Jacques Mérey își aplecă fruntea și o privi cu o milă nesfîrșită ; dar cum ea își ținea fruntea aplecată, nu putu să-i vadă expresia feței ; apoi, după o clipă de tăcere, întinzîndu-i mîna, îi spuse :

— Ridică-te și mergi în pace.

Și sărutînd-o pe frunte, cu sărutul mai curînd al unui părinte decît al unui prieten, Jacques intră în laborator și închise ușa, lăsînd-o pe scară.

Cu toate că fusese multă blîndețe în vocea lui, cu toate că mișcările lui fuseseră mai curînd duioase decît aspre, inima Evei se umplu de durere și, hohotind, intră în camera ei.

Primele două sau trei ore din noapte nu dormi și în tot acest timp îl auzi pe Jacques umblînd la etajul de deasupra, cu pasul măsurat al unui om care meditează.

XII

CABANA LUI JOSEPH BRACONIERUL

A doua zi bătrîna Martha o invită pe Eva, în numele lui Jacques, să urce în laborator.

Cînd se gîndi că-l va revedea, simți o nouă strîngere de inimă și din nou ochii i se umplură de lacrimi ; dar își stăpîni această primă pornire, își șterse ochii, se frecă bine cu batista și urcă surîzătoare în laborator.

Văzînd-o, Jacques o întîmpină, o sărută pe frunte cu același sărut liniștit și rece care o înghețase în ajun și-i arătă un fotoliu.

Eva își aruncă privirea spre patul lui ; văzu că nu fusese desfăcut.

Jacques nu dormise.

Îngenunche în fața patului, murmură o scurtă rugăciune, apoi se așeză lîngă el, acolo unde îi arătase.

— Eva, îi spuse Jacques, iată-ne întorși la Argenton ; iată-te din nou în această căsuță care, spui dumneata, îți este mai dragă decît orice loc din lume. Eu m-am întors aici din cauza făgăduielii dumitale. O vei ține ?

— Da.

— Pe de-a-ntregul ?

— Pe de-a-ntregul.

— M-ai autorizat să vînd casa din strada Provence.

— Da.

— Am vîndut-o.

— Ai făcut foarte bine, prietenul meu.

— M-ai autorizat să vînd tot ce era în casă.

— Da.

— Am vîndut totul.

Jacques păstră un moment tăcere.

— Nu mă întrebi cu cît am vîndut tot ?

— Nu mă interesează, spuse Eva. Banii aceștia nu-și aveau destinația lor ?

— Da, erau destinați înființării unui spital. Dar pentru casa aceea mai datorai patruzeci de mii de franci.

— Este adevărat.

— Acei patruzeci de mii de franci odată achitați, au mai rămas doar nouăzeci de mii de franci. Nu ajung pentru a construi și fonda un spital de patruzeci de paturi.

— Ia restul dintr-altă parte a veniturilor mele.

— M-am gîndit la un lucru ; castelul de Chazelay este în picioare ; el nu-ți amintește decît de lucruri triste ; într-o seară de bal mama dumitale a ars acolo de vie...

Eva întinse mîna ca pentru a-l ruga să nu-i trezească această amintire.

— Cît timp ai locuit în el, — așa cel puțin am înțeles — n-ai făcut decît să plîngi despărțirea noastră.

— Oh, ți-o jur !

— Cînd toate proiectele noastre vor fi fost îndeplinite, îţi va rămîne abia atît cît să trăieşti. Acest castel nu este al unei claustrate ; el este nu numai al unei femei, ci şi al unei familii foarte cunoscute. Ce vei face acolo singură ?

Eva se cutremură.

— Nu vreau să locuiesc nicăieri singură, spuse ea ; vreau să rămîn cu dumneata, lîngă dumneata.

— Eva !

— Ţi-am spus că nu îţi voi vorbi de dragoste, şi ţi-o repet. Fă din castelul de Chazelay ce doreşti.

— Vom lua de acolo portretul mamei dumitale, şi oriunde vei locui, acel portret va fi în camera dumitale.

Eva îi luă mîna lui Jacques şi i-o sărută înainte ca el să fi avut timp să o oprească.

— Din recunoştinţă, spuse ea, nu din dragoste. Nu am convenit că nu este de ajuns să mă căiesc, dar că trebuie să şi ispăşesc ?

— Va trebui totuşi să ne despărţim într-o zi.

Eva îl privi cu spaimă, dar privirea ei nu însemna un reproş.

— Nu te voi părăsi, Jacques, decît dacă mă alungi. Cînd vei fi sătul de mine, îmi spui doar : „Du-te", şi plec. Numai că, dacă mă vei căuta sau vei pune să fiu căutată, nu veţi avea prea multă bătaie de cap, cadavrul meu nu va fi prea departe. Dar pentru ce să mă alungi ?

— Poate mă însor, spuse Jacques.

— N-am prevăzut eu totul, chiar şi această perspectivă ? îi răspunse Eva cu vocea stinsă. Nu am convenit că dacă soţia dumitale va dori să mă păstreze, voi fi doamna ei de companie, menajera ei... Lasă să hotărască ea, mă voi ruga într-atît, încît mă va lua.

— Să revenim la castelul tatălui dumitale. Nu vezi nici un inconvenient să facem din el un azil ? Este gata construit, şi, dacă vindem mobilele, vom avea în mod sigur destul pentru a crea un venit. Mi s-a spus că există acolo tablouri de mare preţ, un Rafael, un Leonardo da Vinci, trei sau patru Claude Lorrain ; gustul luxului prinde din nou, gustul artelor frumoase reînvie, vom realiza uşor trei sau patru sute de mii de franci numai din colecţia de tablouri.

— L-am auzit pe tatăl meu spunînd că există la castel un Hobbema pe care i se oferiseră patruzeci de mii

de franci, doi sau trei Miéris încîntătoare și un Ruysdaël, care nu-și găsește egal în muzeele din Olanda.

— E bine, deci pentru castel am hotărît. Dacă nu vom strînge de ajuns din vînzarea tablourilor, vom obține din vînzarea pămîntului. Adu-ți aminte, mi-ai spus că nu vei da îndărăt din fața nici unui impediment, că vei îngriji femeile, copiii mici și că vei continua să-i îngrijești în caz de epidemie, chiar cu riscul vieții dumitale ?

— Așa am spus și am adăugat că, îndeplinind această datorie pioasă, sper să contractez vreo boală contagioasă ; căci atunci voi fi la rîndul meu îngrijită de dumneata, voi muri în brațele dumitale și, după ce vei fi sigur că nu-mi voi mai putea reveni, mă vei săruta și mă vei ierta.

— Iarăși ? făcu Jacques.

— M-ai întrebat dacă-mi aduc aminte, trebuia negreșit să-ți dovedesc că da.

— Bine, spuse Jacques. Trebuie să plec, nu mă așteptați decît la cină. Dacă nu mă întorc astăzi, nu te neliniști, înseamnă că sînt reținut.

— Mulțumesc, Jacques, spuse Eva încet.

Se sculă, uitîndu-se tot timpul la el și se întoarse în camera ei.

O clipă mai tîrziu auzi galopul calului. Se repezi la fereastră și-l văzu dînd colțul străduței pe care se mergea la castelul de Chazelay.

Eva însă se înșela, Jacques nu se ducea la castel.

El se duse mai întîi la cabana lui Joseph, tăietorul de lemne. Îi fu destul de greu să pătrundă călare pînă acolo, într-atît crescuse pădurea, într-atît se întinsese desișul.

În sfîrșit o zări. Joseph sta în ușă și pregătea încărcătoarele vechii lui arme.

Jacques îl recunoscu, dar Joseph, căruia nu-i trecuse prin minte că l-ar fi putut vedea prin părțile locului, se uită lung la el și cînd să-l întrebe cine e, Jacques își spuse numele.

— Ah, dumneavoastră sînteți, domnule doctor ? izbucni omul. Mă regăsiți singur, biata maica mea, bătrîna, a murit.

— Dar dumneata arăți foarte bine, Joseph, și mi se pare că n-ai renunțat la vechea dumitale îndeletnicire ?

— Ce vreți ? Cît a trăit domnul marchiz de Chazelay, am sperat să ajung și eu paznicul general al tuturor proprietăților sale, dar nenorocitul a fost împușcat, și n-a mai depins de el decît să fiu și eu împușcat, — pentru că dumnealui vroia să mă ia să facem împreună războiul ; dar să merg la război împotriva țării mele, asta niciodată ! Eu nu sînt decît un țăran sărac, dar simt toată Franța colea în inima mea !

— Așadar, prietene, spui că nădejdea dumitale era să ajungi paznicul general al averii domnului de Chazelay ? întrebă Jacques.

— Da, domnule doctor. Acuma că braconierii nu mai sînt spînzurați, dacă proprietarii ar fi deștepți, i-ar face paznici pe braconieri. Pentru că pe noi nu trebuie să ne învețe alții pe unde sînt urmele iepurilor sălbatici și de casă, noi știm unde se pun capcanele și unde se întind lațurile, și cel care ar avea încredere în mine ar avea un om de nădejde care nu s-ar lăsa păcălit.

— Cui aparține pădurica în care locuiești ?

— Credeam că v-am spus altădată că aparține domnului marchiz.

— Atunci, întrebă Jacques, face parte din succesiunea lui ?

— Sigur că da.

— Dar n-ai vrea poate să părăsești pădurea asta și cabana pentru una mai frumoasă ?

— Oh, spuse braconierul dînd din cap cu un aer melancolic ; de cînd mica Hélène a părăsit-o, de cînd Scipion nu mai e, de cînd a murit și mama, aș da-o și pentru un ac.

— Atunci totul se poate aranja, spuse Jacques. Eu sînt însărcinat de către domnișoara de Chazelay să vînd averea tatălui ei, și voi pune condiția celui care o va cumpăra să te numească paznic. Ca salariu, ce pretenții ai avea ?

— Ah, domnul doctor știe bine, nu-i așa, că nu poți îndeplini un serviciu fără să fii plătit ?

— Da, prietene, știu, de aceea te-am și întrebat cît dorești.

— Domnule doctor, un paznic bun nu are preț. Dar o să socotim cît mai ieftin. Un paznic bun, vedeți, face optzeci de franci pe lună ; el trebuie să omoare doi iepuri de casă în fiecare zi și unul sălbatic duminica.

— Iau asupra mea să obțin asta și să pun să ți se clădească, în locul pe care o să-l alegi, o căsuță frumoasă de piatră în schimbul acestei cabane.

— V-am spus, domnule doctor, puțin mă interesează locul. Toate locurile îmi sînt indiferente, doar ăsta e mai trist pentru mine, față de toate celelalte, și dacă aș fi știut unde să mă duc, aș fi plecat de mult. Eram foarte hotărît să spăl putina de aici și chiar din canton, la prima sîciială ce-aș fi avut-o, dar sînt temut în regiune, nu știu pentru care motiv, că eu nu m-am dovedit a fi om rău. Este adevărat, am spus într-o vreme că l-aș omorî ca pe un cîine pe cel care ar încerca să mă facă să ies din cabana asta, dar în alte vremuri, cînd mititica se rostogolea coleă cu bietul Scipion și cînd bătrîna mea mamă pregătea supa pentru toți trei.

— Cam cît poate să aibă pădurícea asta ? întrebă Jacques.

— Trei sau patru pogoane, cu izvoare minunate din care s-ar putea face un pîrîu frumușel, ce mai !

— Dar există vreun drum ca să ajungi pînă aici ?

— E drumul castelului, domnule doctor, care trece la jumătate de sfert de leghe de aici. Ar fi un drum de pietruit, atîta tot : ar fi vorba doar de cîteva sute de franci.

— Dar, spuse Jacques, credeam că te regăsesc bogat ?

— Eu bogat, cum asta ?

— Credeam că marchizul de Chazelay ar fi putut să-ți dea vreo zece mii de franci pentru că l-ai ajutat să-și găsească fata.

— Oh, n-ar fi trebuit să stărui prea mult ; dar credeți-mă, dacă vreți, domnule doctor, cînd am văzut-o pe biata copilă întorcîndu-se la castel atît de nenorocită și mîhnită, în loc să caut să-l întîlnesc pe domnul marchiz, cînd îl vedeam într-o parte, eu fugeam în cealaltă. Apoi, v-am mai spus, am refuzat să plec cu el, i-am răspuns că eu sînt pentru noua ordine a lucrurilor și din asta ne-am cam certat și apoi mai știa că am luat și o scrisoare de-a fiicei lui pentru dumneavoastră... din momentul acela totul s-a terminat.

— Da, spuse Jacques, știu că i-ai făcut servicii fetei ; uite, ține aici leafa dumitale de paznic general, ți-o plătesc pe un an înainte

Și-i dădu o pungă mică de piele în care înainte de a pleca de acasă numărase o mie de franci.

— Dacă vor veni aici oameni cu hîrtii mari, cartoane și pensule, și dacă acei oameni îți vor spune că sînt arhitecți, să-i lași să-și vadă de treabă.

— Voia la ei, domnule doctor.

— Apoi, nici un cuvînt, adăugă Jacques, despre ceea ce s-a petrecut acum între noi, căci altfel nu se va mai face nimic.

— Dar dacă nu suflu o vorbă, rămîne hotărît așa?

— Da, prietene.

— Domnule Jacques, cînd se încheie un tîrg fără semnătură, se bate palma; între oameni cinstiți, asta face mai mult decît o semnătură. Dați-mi mîna, domnule doctor.

— Iat-o, și din toată inima! spuse Jacques strîngîndu-i mîna cu afecțiune. Acum arată-mi drumul cel mai scurt ca să ajung la castel.

Joseph o porni înainte și pe o potecă pe care Jacques n-o văzuse niciodată, îl conduse pînă la liziera pădurii.

— Uitați, spuse el, vedeți giruetele acelea?

— Da.

— Ei bine, sînt ale castelului de Chazelay. Bietul marchiz, ce mult ținea el la giruetele lui! Ce prostie! acum cînd e la șase picioare sub pămînt, nu le mai aude scîrțiind.

Și Joseph ridică din umeri cu un gest de profundă filozofie.

XIII

CASTELUL DE CHAZELAY

Doctorul urmă în pasul calului cărarea pe care i-o arătase Joseph. Era într-adevăr la abia un sfert de leghe de castel, cînd dădu peste drumul pietruit care ducea acolo și care într-adevăr nu se afla la mai mult de trei sau patru sute de metri de pădurice.

Supraveghetorul castelului era același Jean Munier, altădată comisar de poliție, devenit intendent al domeniului Chazelay.

În momentul în care îi fuseseră înapoiate bunurile, Eva îl întrebase pe acest om cumsecade dacă nu i-ar place mai mult un serviciu liniștit cu șase sau șapte mii de franci salariu, decît unul la Paris pe care-l putea pierde oricînd. Acuma era îngrijorat pentru postul lui de intendent, întrucît auzise că atît castelul, cît și toate dependințele urmau să fie vîndute.

Îl primi deci cu o oarecare teamă pe Jacques Mérey, crezîndu-l un eventual cumpărător.

Într-adevăr, primele întrebări ale lui Jacques, care ceruse să vadă castelul cu de-amănuntul, nu erau de natură să-l liniștească și din acel moment încercă să-și facă un protector din noul sosit.

— Nu cred că acest castel să fie vîndut, spuse Jacques, dar fără îndoială i se va da o altă destinație ; dacă, după cum spuneți, domnișoara de Chazelay v-a făgăduit să se îngrijească de viitorul dumneavoastră, îi voi aminti de această făgăduială. Spuneți-mi cum vă numiți și nu veți regreta că m-ați întîlnit.

— Domnule, mă numesc Jean Munier.

Era numele comisarului de poliție care o smulsese pe Eva de la piciorul eșafodului. Îl privi insistent.

— Jean Munier, spuse Jacques ; în adevăr, domnișoara de Chazelay are mari obligații față de dumneavoastră ; dacă nu i-ați salvat viața, i-ați păzit-o în orice caz, în împrejurări tragice.

— Știți dumneavoastră acest lucru ?

— Da... și poate ați auzit-o pronunțîndu-mi numele.

Jean Munier îl privi pe necunoscut cu o nouă curiozitate.

— Numele meu e Jacques Mérey, continuă doctorul fixîndu-și privirea pătrunzătoare asupra intendentului.

Jean Munier sări în sus și-și împreună mîinile ; apoi, cu o expresie de bucurie de a cărei sinceritate nu te puteai îndoi, izbucni :

— Ah, domnule, deci v-a regăsit ?

— Da, răspunse rece Jacques.

— Cît de fericită trebuie să fie, scumpa domnișoară ! exclamă fostul comisar de poliție. Dacă v-a pronunțat numele ? Oh, cred și eu ! În orice clipă vă chema cu stri-

găte de durere, cu lacrimi. Ştiţi unde am găsit-o, domnule, — continuă omul cumsecade apucîndu-l de braţ, — am găsit-o lîngă eşafodul unde vroia să moară pentru că vă credea pe dumneavoastră mort. Şi e un miracol că n-a murit acolo la un loc cu ceilalţi. Douăzeci de capete au căzut sub ochii ei! Din fericire bătrînul Sanson îşi ştia socoteala şi n-a vrut să audă nimic, cu toate că dumneaei se îndîrjea să urce pe eşafod ca să moară. N-a murit, slavă Domnului! Trăieşte, e bogată, o să vă căsătoriţi cu dumneaei, nu-i aşa?

Jacques păli ca un mort.

— Arătaţi-mi castelul, spuse.

Jean Munier luă cheile şi, cu pălăria în mînă, îl conduse pe Jacques Mérey la scara principală.

Jacques nu văzuse niciodată castelul decît pe dinafară. Pe vremea marchizului refuzase totdeauna să intre, cu toate că de trei sau de patru ori trimiseseră să-l cheme, fie pentru o indispoziţie a stăpînilor casei, fie pentru bolile servitorilor domnului marchiz.

Era un castel, credem că am mai spus-o, din secolul al şaisprezecelea, cu resturi de turnuri, ziduri de apărare şi poduri mobile. Avea formidabila alcătuire a castelelor din vremurile de războaie şi ar fi putut face faţă la nevoie încă unui asediu.

Ca în toate castelele din acea epocă, se intra într-o sală de arme, mare cît să cuprindă ea singură o casă modernă; apoi din această sală se trecea în saloane, în camere, în cabinete, în budoare, care se întindeau pe faţade luminate de optzeci de ferestre. De acolo, o vedere extraordinară domina toate împrejurimile. O singură cameră care părea să fi fost pe vremuri un dormitor era complet nemobilată şi nu avea ca ornament decît un portret mare al unei femei care semăna cu Eva.

Era camera în care mama ei arsese în seara balului. Despre acest portret vorbea ea în manuscris şi în faţa lui îngenunchease în zilele ei de tristeţe şi se rugase. Apoi, după această cameră, continua şirul de apartamente mobilate şi, cum am mai spus, somptuos mobilate.

Acolo, în acele camere, cabinete şi budoare, găsi Jacques tablourile despre care i se vorbise, un Rafael care reprezenta o sfîntă Genoveva cu fusul în mînă, alături de ea o oaie şi un cîine ciobănesc; pînzele lui Claude Lorrain, Hobbema, Ruysdaël, Miéris, un Leonardo da

Vinci minunat ; în sfîrșit, o întreagă comoară de picturi italiene și flamande.

Își notă toate tablourile în carnet, îi dădu lista lui Jean Munier și îi spuse să le pună în lăzi. Apoi, deasupra tuturor șemineurilor existau miniaturi de Petitot, Latour, Isabey și doamna Lebrun, trei sau patru Greuze extraordinare, pînze de budoar, bijuterii vechi de Saxa cu care sînt încărcate șemineurile vechilor castele de pe malurile Rinului. Reprezentau o avere numai acele fleacuri care sînt prima necesitate a luxului. Le notă pe toate, dînd ordin să fie puse în scrinuri și în sertarele birourilor Boule și ale celor de lemn de trandafir, de care apartamentele castelului erau pline.

Sfeșnice cu multe brațe, oglinzi venețiene, lustre cu sute de cristale tăiate în fațete, sfeșnice neobișnuite ca visele doamnelor de Pompadour și Dubarry ; antablamente de ușă de Boucher, tablouri de Watteau, Vanloo, Joseph Vernet, colecții de emailuri de Limoges, în sfîrșit, comori la care Eva nu putuse fi atentă, fie pentru că nu le cunoștea valoarea, fie pentru că fusese prea tristă ca să se ocupe de asemenea fleacuri.

La etajul al doilea, o întreagă galerie de mobile Ludovic al XVI-lea, care la vremea lor nu costaseră decît prețul lor de cumpărare, dar care acum ar fi ruinat chiar un colecționar.

Ar fi trebuit nu o zi, ci o lună pentru a vizita toate camerele și toate saloanele și pentru a le evalua bogățiile ; erau tapiserii minunate din Beauvais și din Arras, camere întregi tapisate în stofe chinezești, în care toate mobilele, toate ornamentele, toate porțelanurile erau chinezești ; trebuiseră trei generații de stăpîni bogați și de stăpîne cochete ca să adune ceea ce se strînsese în acest gigantic sipet de granit.

Ca toți emigrații, marchizul de Chazelay credea că va lipsi patru sau cinci luni ; lăsase deci în pungile și în cutiile lor obiectele cele mai de preț ; datorită sechestrului, totul se păstrase intact. Cu ceea ce Jacques Mérey aduna numai din castelul de Chazelay, se puteau mobila patru case și două castele de felul celor care începuseră acum să se construiască.

Terenurile din jurul domeniului erau destinate livezilor de fructe, grădinilor de plimbare, așa cum se obișnuia

să se facă în Franța după moda englezească, în sfîrșit, mai exista acolo unul din acele parcuri imense ale cărui alei fără sfîrșit păreau să ducă la capătul lumii.

Numai din tăierea pădurilor nefolositoare se obținea lemn pe care se putea lua mai mult de o sută de mii de franci.

La poalele platoului pe care era situat castelul se vedea un rîu mic, care, în drumul lui, forma două sau trei iazuri, pline de pește, și apoi se vărsa în Creuze.

Nimic mai pitoresc decît acele mori ce semănau cu construcțiile decorative pe care arhitectul reginei Marie-Antoinette le ridicase în parcul micului Trianon și din pricina cărora se iscaseră atîtea bîrfe calominoase care o urmăriseră pe biata regină în tot timpul vieții, neiertînd-o nici după moarte.

Fiecare din acele clădiri avea un refugiu pentru un poet, un pictor, un compozitor. Prin fiecare din ferestrele amenajate cu multă artă descopereai o panoramă diferită, întotdeauna bine găsită, — cînd înspăimîntătoare, cînd grațioasă.

Intendentul pe care Jacques îl găsise la castel, — și unde dealtfel acesta urca în fiecare zi ca să se asigure că totul era în ordine — locuia într-unul din acele locuri retrase, împreună cu soția lui încă tînără și cei doi copii.

Jacques îi spusese ce făcuse pentru Joseph, tăietorul de lemne. Jean Munier îl cunoștea, dar nu știa ce amestec avusese el în viața Evei și a lui Jacques.

Fără să-i dea alte detalii și fără să-l lase să bănuiască ceva despre ceea ce vroia să facă în pădurea unde se află coliba tăietorului de lemne, Jacques îi recomandă să fie binevoitor cu el, și să-l lase să vîneze cît va pofti.

La întoarcere, Jacques regăsi la fiecare pas o amintire. Acolo vindecase un copil care căzuse dintr-un pom cînd vrusese să scoată un cuib de pasăre ; mai departe, o mamă care luase difteria de la unul din copiii ei în timp ce-l îngrijea ; în alt loc un bătrîn paralitic pe care experimentase pentru prima oară cura prin otrăvuri, adică prin stricnină și brucină. Pe un țăran a cărui pușcă explodase la închizător, mutilîndu-i mîna, îl văzuse cum, datorită îngrijirilor meticuloase pe care i le dăduse, lucra cu mîna aceea pe care i-o salvase și pe care al-

tul i-ar fi tăiat-o, putînd astfel să-și hrănească mai departe familia.

Toți acești oameni îl recunoșteau, îl opreau, îl întrebau cîte ceva despre el, și nici unul nu uita la despărțire să-i vorbească de Eva, răscolindu-i astfel durerea mereu crescîndă ori de cîte ori auzea numele ei.

Dealtfel, acest nume nu era oare mai prezent ca niciodată în gîndul lui? Nu urma el același drum pe care se întorsese în ziua cînd o adusese înfășurată în poalele mantalei? Se împlineau zece ani de atunci, și fiecare amănunt al drumului îi era încă tot atît de viu în minte ca și cum ar fi făcut drumul ieri, însoțit de Scipion care alerga fericit înaintea lui, întorcîndu-se și sărind în jurul mantalei împăturite în care era înfășurată mica lui stăpînă.

Cufundat în gînduri, își lăsă calul să meargă la pas, recunoscînd în sine că fusese o binefacere faptul că Dumnezeu nu-i îngăduise să-și ghicească viitorul, atunci cînd, nu doar pentru a face un bine, dar și cu speranța de a ajuta la progresul științei, luase acel corp inert și schilav fără să se gîndească o clipă că va reuși să-l desăvîrșească prin îngrijirile lui. Jacques fusese departe de a bănui în ce măsură avea să-i influențeze destinul tocmai acea copilă fără grai, fără inteligență, aproape fără respirație.

Omul își are pagina lui scrisă dinainte în cartea destinului; merge lovindu-se la întîmplare de toate accidentele din calea lui, și fiecare din ele, împingîndu-l spre dreapta sau spre stînga, schimbă cîte ceva în viitorul său, necunoscut lui Dumnezeu ca și lui însuși.

Ce s-ar fi întîmplat oare cu acea ființă informă care îi încetinise mersul, stînjenindu-l? Dacă ar fi știut că se va transforma în acest izvor de dureri la care se adăpa și la care timp de șase ani crezuse că se hrănește cu toate desfătările vieții, poate ar fi părăsit-o la vreo cotitură a drumului, sau poate ar fi adus-o înapoi pe paiele mizerabile de unde o luase. Ei bine, nu, inima are atîtea taine de nepătruns! Din curiozitate, acea făptură i-ar fi devenit poate mai dragă și mai interesantă, dacă ar fi știut că e instrumentul de care nenorocirea se va servi tocmai ca să-i sondeze nesfîrșita lui bunătate. Nu! ar fi păstrat-o, iar pentru clipele fericite pe care i le adusese

această întîlnire neașteptată ar fi riscat lungile chinuri care, trebuia să recunoască, — îi dădeau o amară plăcere.

Adîncit în aceste gînduri, se întoarse la Argenton. Văzu de departe căsuța cu foișorul ei unde îl aștepta Eva și simți un fel de durere pe care nu dorea să o simtă la gîndul că acolo va regăsi acea floare frumoasă ieșită din planta rahitică pe care odinioară o adusese el aci.

La cîțiva pași de casă îl întîlni pe Basile care îl întîmpină cu veselie. Fusese să-l vadă pe domnul doctor, nu-l găsise, dar o găsise pe domnișoara Eva.

Își sprijini cu familiaritate mîna de gîtul calului lui Jacques și-l însoți mulțumindu-i pentru a suta oară că-i salvase viața.

— Deci, ești fericit, bietul meu Basile ? întrebă Jacques.

— Chiar sînt, domnule doctor, răspunse, și cred cu adevărat că există pe lumea asta o Providență pentru săraci.

— De ce pentru săraci, Basile ?

— Ah, pentru că bogaților le trebuiesc prea multe ca să-i mulțumești, domnule Jacques ; pe cînd săracii n-au nevoie decît să aibă asigurată piinea pe trei-patru zile și sînt încîntați. Cea mai mică bucurie picată din cer îi fericește. Acum trei zile, nu mai aveam un ban, nici o fărîmă de piine în casă ; aflu că a sosit domnișoara Eva, sînt bucuros de ce-am aflat, și asta parcă m-a hrănit ; vin să o văd, ea îmi dă un ludovic, destul pentru zece sau douăsprezece zile, — pentru că în zece-douăsprezece zile primeam pensia pe care dumneavoastră ați aranjat să o am.

Jacques oftă. Eva începea deci să practice, din proprie inițiativă și fără să fie îndemnată, acea operă de caritate din care el avea de gînd să-i facă o datorie.

Îl lăsă pe Basile să-i ducă calul, își scoase cheia din buzunar, deschise ușa și intră.

Era ora cinei. Jacques Mérey se duse direct spre sufragerie.

Trecînd prin fața camerei Evei, văzu ușa deschisă și umbra fetei în cameră.

Masa era pusă, dar cu un singur tacîm. O chemă pe Martha și cu un ton mai brusc decît de obicei o întrebă :

— Unde este Eva ?

— În camera dumneaei, răspunse Martha, unde fără îndoială așteaptă să o chemați.

— Cine ți-a spus să pui numai un tacîm la masă ?

— Dumneaei.

— De ce ?

— Pentru că a spus că nu știe dacă îi permiteți să cineze împreună cu dumneavoastră.

Doctorului îi veniră lacrimi în ochi.

— Eva ! strigă el dintr-un impuls neașteptat.

— Iată-mă, bunul meu stăpîn, răspunse Eva împingînd ușa.

— Pune tacîmul domnișoarei, — îi spuse Marthei, întorcîndu-se ca să-și ascundă emoția oglindită pe obraz.

XIV

DOMNUL FONTAINE, ARHITECT

Orgoliu ! Bici de viperă și buchet de flori cu care întîmplarea flagelează sau mîngîie omul mai mult după toanele ei decît din porunca vreunui stăpîn suveran. Cauză a tuturor marilor fapte, sursă a tuturor marilor crime, care l-a pierdut pe Satana, care l-a glorificat pe Alexandru. Rînd pe rînd obstacol sau unealtă, întîlnit la tot pasul, în toate clipele, sub toate formele pentru a-l ajuta pe om în speranțele lui și a-l împiedica în proiectele lui.

Dar din toate orgoliile în mod sigur cel mai puternic este cel care se ascunde în fundul inimii ca într-un tabernacol sub numele sacru de iubire.

A fi iubit de o femeie frumoasă înseamnă să ai superioritate asupra celorlalți bărbați ; a fi uitat și disprețuit de ea este prăbușirea care te coboară sub ei, iar ura pe care o inspiră trădarea celei sau celui iubit este cu atît mai mare, cu atît mai de lungă durată, cu atît mai perseverentă, cu cît orice apropiere între cele două inimi rănite este o amintire silită a greșelii, să spunem mai degrabă a ingratitudinii pe care unul din cei doi a comis-o.

Cu cît cele două trupuri se apropie, cu atît cele două suflete tind să se confunde; cu cît cele două buze se caută, cu atît o voce interioară strigă :

— Celălalt ! Celălalt ! Celălalt !

Şi atunci acea iubire care era gata să se întoarcă în suflet, să pună stăpînire din nou pe tine, să schimbă în ură şi, în locul balsamului pe care doreai să-l pui pe rană, îţi aşază pumnalul strălucitor şi otrăvit în mînă.

O, Othelo, oglindă întunecată pe care cel mai mare poet care a existat vreodată a arătat-o privirilor omului, — fii eterna noastră admiraţie !

Nimic nu dezarmează gelozia. O mîngîiere ? Un altul a fost mîngîiat la fel. O lacrimă ? A plîns pentru un altul. Te iubesc ? A spus-o altuia cum ţi-o spune şi ţie. E tristă ? — îşi aminteşte. E veselă ? — a uitat. Două greşeli la fel de mari, una ca şi cealaltă, în ochii celui cu inima chinuită care datorită privirilor ei arzătoare face să înflorească toate sentimentele inimii care l-a înşelat.

La această emoţionantă umilinţă a Evei : „Va admite să mănînc la aceeaşi masă cu el ?", Jacques fusese gata să izbucnească, să-i deschidă braţele şi să o ducă într-o noapte atît de întunecată, încît nici măcar să n-o poată vedea. Dar nevăzînd-o, ar fi simţit-o strînsă la pieptul lui, şi asta ar fi fost prea mult, căci ea fusese, — şi nu numai o dată — strînsă la pieptul altuia.

Nu, trebuia timp, trebuia să se închidă rana, trebuia ca acolo unde a fost rana, carnea să se întărească, să se vindece şi locul acela care a fost cel mai dureros din tot trupul să devină cel mai insensibil sub urma cicatricei.

Trebuie timp.

Timpul pe care-l petrecură la masă unul lîngă celălalt nu fu decît o lungă durere, mai intensă poate, dar mai suportabilă decît dacă ar fi stat departe unul de celălalt.

Jacques Mérey se sculă primul ; fără îndoială el era cel care suferea cel mai mult. Îi surîse Evei, spunîndu-i noapte bună şi ieşi.

Era atîta tristeţe în acel surîs, atîtea lacrimi în acel bun rămas, încît abia se închisese uşa că Eva şi izbucni în plîns.

— Ce are stăpînul nostru ? întrebă Martha intrînd destul de speriată ; a urcat la el plîngînd și iată, aci vă găsesc și pe dumneavoastră plîngînd ?

Eva prinse mîinile bătrînei :

— Plîngea ? întrebă. Ești sigură că plîngea ?

— L-am văzut cum vă văd, răspunse Martha mirată.

— Oh, eu, eu nu plîng, spuse Eva.

Și-și șterse ochii care într-adevăr străluceau ca două stele aprinse de un fulger într-o noapte întunecoasă.

Se urcă la ea ; era prima clipă de bucurie pe care o avea de cînd îl regăsise pe Jacques. Bărbatul pe care îl adora, pentru care și-ar fi dat viața, suferea tot atît cît și ea, din moment ce plîngea ca și ea.

A doua zi un om necunoscut, cu înfățișarea unui artist, sosit în ajun cu diligența, i se anunță lui Jacques prin Martha, sub numele de domnul Fontaine, arhitect.

Jacques se închise cu el, serviră prînzul în laborator și petrecură împreună ziua, lucrînd.

Eva prînzi și cină singură, sau mai curînd nu mîncă nici la prînz, nici la cină. Momentul de bucurie din ajun se spulberase. Proiectele lui de despărțire se mențineau mai tare ca niciodată, din moment ce sosise omul care trebuia să contribuie la ele.

A doua zi ieșiră amîndoi, Jacques și arhitectul, dar de astă dată cu trăsura.

Se duceau să viziteze pădurea braconierului Joseph și castelul de Chazelay. Merseră cu trăsura pînă la cotitura de la marginea pădurii ; lăsară acolo trăsura și o porniră amîndoi pe jos spre coliba lui Joseph.

Intrară și-l găsiră pe braconier încă vesel de discuția ce o avusese cu intendentul domnișoarei de Chazelay, care îi afirmase că, orice s-ar întîmpla, serviciul lui nu putea deveni decît mai bun.

Jacques îi arătă domnului Fontaine locul exact unde o găsise pe Eva și care trebuia să devină punctul central al unei case frumoase, jumătate vilă, jumătate castel, cu toate neregularitățile intrîndurilor și ieșindurilor pe care englezii și americanii le fac la casele lor.

Domnul Fontaine, om clasic al școlii grecești, nu înțelegea decît casa cu terasă, cu un fronton ca acela al lui Jupiter Stator. Ridica deci obiecții peste obiecții, încît Jacques luă un creion și într-un sfert de oră își puse gîndul pe hîrtie ; apoi, alături de acel fermecător desen

care îl dovedea a fi un abil peisagist, făcu planul interior al acestei case.

— Dar, domnule Mérey, spuse omul de meserie, trebuia să-mi spuneți că și dumneavoastră sînteți arhitect.

— Da, domnule, sînt arhitect amator, răspunse rîzînd Jacques, simplu executant de crochiuri, destul de îndemînatic în această artă pe care am practicat-o îndelung cînd am străbătut lumea. E mult de cînd mi-am visat această căsuță, ca fiind cea mai bine adaptată nevoilor unei gospodării cu patru cai, două trăsuri și șase servitori.

— Și la cît v-ați gîndit că se va ridica această fantezie ? întrebă arhitectul.

— Cît veți socoti dumneavoastră, răspunse Jacques.

Arhitectul luă un creion, înșiră cifre.

— Vă va costa, spuse el după zece minute, de la o sută douăzeci la o sută treizeci de mii de franci.

— Fie ! răspunse Jacques, acuma trebuie desenat parcul.

— Foarte bine, domnule, continuați să desenați ce ați început, spuse arhitectul.

— Cu plăcere, aprobă Jacques.

Scoase din buzunar un plan al pădurii, în mijlocul căreia plasă clădirea lui, proporționînd-o la scara planului ; apoi de jur-împrejurul casei, grupul de pomi, cei care trebuiau cruțați și cei care trebuia să fie tăiați ; avu în vedere denivelările terenului pentru a-l înconjura pe trei sferturi cu apa izvoarelor care traversau pădurea. Menajă golurile care dădeau spre fiecare perspectivă pitorească, profitînd de castel, de frumosul orășel Argenton și de valea Creuze care mergea pierzîndu-se în orizontul azuriu.

— Sînt multe lucrări de terasament, spuse arhitectul.

— Să punem șaptezeci de mii de franci pentru aceste lucrări, adăugă Jacques.

— Oh, va fi mai mult decît suficient, răspunse domnul Fontaine.

— Ei bine, să semnăm un deviz de două sute de mii de franci, spuse Jacques, să nu mai trebuiască să mă ocup de nimic și în luna iunie totul să fie gata.

— E posibil, spuse domnul Fontaine, dar atunci cum facem cu urgența ? Vom depăși poate cu vreo zece mii de franci devizul.

— Să punem zece mii de franci pentru neprevăzute, spuse Jacques.

— Pe cuvîntul meu, domnule, spuse arhitectul, hotărîți cu generozitate lucrurile, și este o plăcere să tratez cu dumneavoastră.

Jacques luă o foaie de hîrtie și scrise :

Rog pe domnul Ainguerlo să plătească domnului arhitect, fie într-o singură plată, fie în mai multe, și la cererea domniei sale, suma de două sute zece mii de franci în contul meu din banii pe care îi am la domnia-sa.

Jacques Mérey

— Acum, spuse Jacques, ascultați, domnule, vă voi da detaliile ornamentelor interioare. Nu vreau să mă ocup eu de toate acestea, vă voi vizita pe șantier doar o dată sau de două ori pe lună. Veți avea un om al dumneavoastră, al cărui salariu îl vom stabili separat și care va trebui să supravegheze lucrătorii.

Apoi scrise pe o altă foaie de hîrtie :

Mă angajez să predau domnului Jacques Mérey casa mică din pădurea lui Joseph, precum și parcul desenat în stil englezesc, conform devizului întocmit de mine, în termen de patru luni, în schimbul sumei de două sute zece mii de franci, pe care recunosc că i-am primit pe loc.

Îi dădu hîrtia domnului Fontaine ; acesta semnă, Jacques Mérey o împături și o puse în buzunar.

— Acum, spuse, nu mai avem nimic de făcut aici, nu-i așa ?

— Nu, răspunse arhitectul.

— Foarte bine, atunci să mergem la castel.

Ajunseră la trăsura care îi aștepta la cotitura drumului și, după cinci minute, erau la castelul de Chazelay.

Cînd văzu castelul, ura clasică a domnului Fontaine pentru clădirile din evul mediu izbucni cu toată furia.

Se revoltă împotriva turnurilor, împotriva podurilor mobile de fier, împotriva porților, împotriva ferestrelor ogivale, a zidurilor de trei metri grosime. Începu să demonstreze că toate materialele de prisos folosite pentru

acest castel ar fi ajuns să clădească încă alte trei, și deplînse la modul cel mai elocvent anii aceia de barbarie cînd seniorii trebuiau să ridice asemenea forțărețe împotriva supușilor și a vecinilor lor.

Domnul Fontaine, așa cum nu înțelegea decît construcția greacă, tot astfel nu înțelegea decît mobilierul antic ; el nu admitea că se poate sta pe un scaun care nu avea forma romană, pe un fotoliu care nu ar fi croit după modelul celui al lui Cezar sau Pompeius. De asemenea, toate încîntătoarele mobile Ludovic al XV-lea și Ludovic al XVI-lea îl făceau să intre într-o stare de furie violentă împotriva prostului gust al epocii.

— De mobilele acestea nu vă ocupați, spuse Jacques, am eu ce să fac cu ele, îmi vor mobila casa din pădurea lui Joseph și casa de la Paris, căci, domnule arhitect, îmi veți construi și la Paris o casă.

Promisiunea aceasta îl mai liniști puțin pe domnul Fontaine față de jalnicul spectacol pe care îl avea sub ochi.

— Și din aceasta, întrebă el, ce aveți de gînd să faceți ?

— Mai întîi, ce numiți dumneavoastră *aceasta ?*

— Această vechitură de castel.

— Din această vechitură de castel, domnule Fontaine, vom face un spital.

— Ah, făcu arhitectul, de fapt nu e bun decît pentru așa ceva.

— Credeți că bolnavii se vor simți bine aici ?

— Nu aerul le va lipsi, făcu arhitectul.

— Aerul, spuse Jacques, este unul din mijloacele mele curative.

— Sînteți deci medic, domnule ?

— Medic amator, da.

— Îmi veți da, nădăjduiesc, planurile dumneavoastră interioare, pentru punerea la punct a acestui spital, spuse arhitectul ; personal, am clădit mai multe castele decît aziluri.

— Adică, reluă surîzînd Jacques, ați clădit mai multe lucruri nefolositoare decît necesare.

— Cetățean și filantrop ? întrebă domnul Fontaine.

— Ca amator, da, domnule. Cît despre grădini, nu cred să fie ceva de schimbat la ele, continuă Jacques, au alei mari de tei unde este umbră pe soarele cel mai

arzător, și locuri descoperite unde te poți încălzi la cea mai mică rază de soare în decembrie sau în ianuarie.

— Dar această mare sală de arme, cu toate portretele de familie și toate cuirasele lui, în care ar intra Luvrul întreg, ce aveți de gînd să faceți cu ea ?

— O sală bine încălzită în care să se plimbe bolnavii iarna ; credeți că se vor simți rău aici ?

— Dar va trebui să puneți o sobă de fier în fiecare colț, sugeră arhitectul.

— Sobele de fier nu sînt sănătoase, dar șemineul acesta imens credeți că a fost făcut doar ca un simplu ornament ? întrebă Jacques.

— Va trebui să ardeți stejari întregi în șemineul dumneavoastră.

— Castelul de Chazelay are zece mii de pogoane de pădure, spuse Jacques și ne putem permite să ardem vreo zece mii de stejari pe iarnă. Dar mie îmi plac, știți, lucrurile care sînt duse repede la bun sfîrșit ; am nevoie de optzeci de saloane pentru bolnavii mei. Amenajați-mi-le la parter și amenajați-mi tot atîtea pentru săracii mei la primul etaj.

Arhitectul începu să lucreze, examină, umblă în lung și-n lat, măsură și după două ore făcu devizul, timp în care Jacques Mérey rămase gînditor și visător, cu ochii îndreptați spre Argenton.

— Folosindu-ne de toate procedeele noastre, spuse arhitectul, și realizînd pereții despărțitori doar din lemn alb sau în ipsos, vom realiza totul cu șaizeci sau șaptezeci de mii de franci.

— Vă dau șaptezeci de mii de franci, dragă domnule Fontaine, spuse Jacques.

El scrise :

Îl rog pe domnul Ainguerlo să plătească domnului Fontaine fie într-o singură plată, fie în mai multe, conform cererii domniei-sale, suma de șaptezeci de mii de franci, cu condiția ca la sfîrșitul lunii iunie a anului în curs, castelul de Chazelay să fie transformat în spital.

Și semnă.

Dinspre partea lui, domnul Fontaine îi înmînă lui Jacques Mérey angajamentul său de a fi gata la data fixată.

Domnul Fontaine ținea să plece în aceeași seară la Paris. Jacques îl conduse direct la diligență.

— Și casa dumneavoastră de la Paris, întrebă domnul Fontaine, despre ea nu vorbim nimic ?

— Vă scriu eu. Nu am nevoie de ea decît la iarnă.

Și cu aceste cuvinte domnul Fontaine își luă rămas bun de la Jacques, se urcă în diligență și plecă.

XV

ECCE ANCILLA DOMINI

Luna martie și jumătatea lunii aprilie se scurseră fără să schimbe nimic în atitudinea celor doi tineri.

În ceea ce-l privea, Jacques Mérey mai ales era foarte statornic în raporturile lui cu Eva. Binevoitor în totul, în vorbă, în voce, în priviri ; dar nici duios, nici tandru. Adoptase un ton de la care nu se abătea niciodată.

Eva era un amestec de umilință, supunere, duioșie, care răzbăteau prin toate cuvintele ei. Nu se mai preocupa nici de muzică, nici de desen ; de îndată ce Jacques ieșea, și ieșea des pentru a-și vizita săracii, ea se așeza la vîrtelniță și depăna.

Martha o învățase să depene.

Devotată nevoilor săracilor, așa cum fagaduise, înlocuise talentele femeii de lume cu lucrul util al gospodinei.

Într-o zi Jacques Mérey se întoarse mai devreme decît de obicei și o găsi ca și pe Martha la vîrtelniță. Se apropie de ea, o privi o clipă cu atenție plină de bunăvoință, apoi, dînd ușor din cap, spuse :

— Bine, Eva.

Și se retrase în laborator fără să mai adauge un cuvînt.

Eva își lăsă mîinile să-i cadă pe lîngă trup, își rezemă corpul de spătarul fotoliului, închise ochii și începu să plîngă.

Primele zile frumoase ale primăverii care nu revenise încă se și arătau la orizont. Uneori ziua nuanțele roz și azurii cerneau ceturile trecătoare ale iernii. În bătaia vîntului de aprilie se simțeau blîndele adieri ale

lunii mai și, în pomii timpurii plesneau mugurii pufoși, lăsînd să se vadă vîrfurile verzi ale primelor frunze.

Sub această răsuflare călduță și prietenoasă, grădina căsuței își recăpăta tot farmecul și toată vigoarea tinerească. Florile nu mai creșteau risipite printre bălțoace sau printre peticele de zăpadă, ci în tufe. Arborele binelui și al răului era îmbrăcat nu numai de toate florile lui înstelate, dar frunzișul venise în ajutorul florilor împotriva înghețului primăverii.

Pîrîul își reluase murmurul și transparența, și în cîteva zile bolta avea să-și desfășoare frunzele pe spalierele încă goale.

Primii cîntăreți ai primăverii, măcăleandrii, pițigoii, cintezoii își căutau locurile unde să-și făurească cuiburile; din cînd în cînd două-trei note melodioase scăpau din gîtlejul privighetorii de grădină. Privighetoarea încerca să-și înșire notele ca perlele, dar deodată tăcea, o rămășiță de frig îi înăbușea cîntecul melodios și o silea să se oprească.

Rîndunelele reapăruseră.

Nici unul dintre semnele acestei reîntoarceri la viață și la dragoste nu-i scăpase Evei; era mai mult o pasăre decît o femeie, era mai mult o ființă sensibilă decît o ființă care raționează. Vîntul, soarele, ploaia se reflectau în ea; simțea o parte din modificările naturii. Uneori îl surprindea și pe Jacques cu privirea ațintită asupra tuturor acestor transformări vegetale și animale care însoțeau trezirea naturii. Fără îndoială, ca și ea, Jacques găsea același farmec dar, ca și cum și-ar fi osîndit gura să nu-i mai surîdă la emoțiile plăcute, — de îndată ce-și dădea seama că era pîndit, suspina și se întorcea la el.

Totuși, din cînd în cînd, relua cu Eva conversațiile lungi și fără sfîrșit. Atunci îi povestea cum făcuse din castel un azil modern, în care bătrînii, femeile și copiii săraci vor avea aer curat, hrană bună și soare minunat. Eva cerea să vadă și să urmărească și ea aceste lucrări filantropice; dar Jacques îi răspundea de fiecare dată:

— Te voi conduce acolo cînd va trebui, și vei avea destul timp să te consacri acestei sfinte îndeletniciri.

Spre sfîrșitul lunii mai, Eva văzu că apare iarăși bărbatul cu dosarul, același care mai fusese o dată. Era domnul Fontaine, care vroia să se asigure personal că lucrările lui se executau la timp și cum trebuie.

Se puseră caii la trăsură și împreună cu Jacques Mérey plecară din nou, așa cum mai făcuseră.

Căsuța de lemn a lui Joseph era complet terminată, și Jacques primea buchetele de flori oferite după datină proprietarilor de către zidarii care nu mai aveau nimic de făcut.

Jacques nu încetase să supravegheze lucrul, de aceea orice detaliu la sculptură și la arhitectură era fără cusur.

În ciuda aversiunii sale pentru acoperișurile ascuțite, arhitectul înțelese că în frumoasa noastră Franță, unde ninge trei sferturi din an, iar în rest plouă, acoperișurile în terase nu sînt bune decît de rezervoare în vîrful caselor.

Cum toate lambriurile fuseseră fasonate și sculptate odată cu construcția, nu mai avură decît să pună balamalele la canaturi și să aplice ușile și ferestrele. Jacques Mérey alese culorile tapetelor. Domnul Fontaine se obligă să le trimită de la Paris odată cu meșterii specialiști în lipitul lor, prin aplicarea de benzi pe lățimea peretelui și nu cu ajutorul rulourilor.

Apoi plecă încîntat de felul în care mersese treaba, făgăduind să revină pînă în cincisprezece zile.

Între timp, Jacques Mérey îi făcuse planul casei de la Paris și-l însărcină să cumpere un teren pe lîngă cartierul Saint-Honoré sau strada l'Arcade.

După vreo patru-cinci zile soseau lucrătorii și tapetele, astfel încît, în zece zile, tapetele, perdelele și draperiile erau la locurile lor.

Jacques alesese tapete de culoare închisă ca să scoată în valoare tablourile și, cînd se întoarse domnul Fontaine, fu obligat să recunoască totuși că deși în lume nu există decît un singur pictor, pe nume Rafael, școala flamandă, școala venețiană, școala napolitană, școala florentină, cea spaniolă, olandeză și chiar cea franceză își aveau și ele meritul lor.

Lui Jacques nu-i trebuise pentru casa din pădurea lui Joseph nici două treimi din cîte tablouri se găseau în castel. Îi rămîneau încă pe atîtea cu care să mobileze casa din Paris, — toate tablourile cu sfinți rezervîndu-le pentru capela spitalului.

Exista mai ales o cameră în căsuța din pădurea lui Joseph de care se ocupase cu grijă deosebită; aci așe-

zase în fața patului portretul marchizei de Chazelay, mama Evei.

Toată mobila mai frumoasă, din lemn de trandafir și abanos încrustat cu fildeș, tot ce găsise lucrat mai cu finețe între mobilele Boule fuseseră aduse în această cameră. Vasele de pe șemineuri și pendula erau de Saxa, lucrate cu multă ingeniozitate, ramele oglinzilor erau tot de Saxa și chiar șemineul era din porțelan de Dresda.

Toate acestea, împreună cu portretul marchizei de Chazelay ieșeau admirabil în evidență pe fondul vișiniu al tapetului.

Este de la sine înțeles că și covoarele fuseseră asortate cu tapetele.

Camera aceasta, plasată în mijlocul clădirii, chiar în locul unde, condus de Scipion, Jacques o găsise pe mica Hélène, avea perspectivă spre încîntătorul peisaj pe care l-am mai descris și care dădea în stînga spre castelul de Chazelay, iar în dreapta spre valea Creuze.

În fața celor două ferestre din mijloc era un loc deschis în pădure prin care se zărea Argentonul și, cu ajutorul unei lunete, se puteau distinge casa și laboratorul.

Camera doctorului, dimpotrivă, alăturată celei pe care am descris-o, avînd într-o parte un cabinet de toaletă și în cealaltă un coridor, păstra o sobrietate absolut antică. Era camera lui Cicero executată la Cumes după modelul celor mai frumoase construcții descoperite la Pompei. Într-o parte dădea în bibliotecă și în cealaltă într-un salon modern, mobilat în maniera Ludovic al XV-lea, cu toate obiectele epocii pe care i le furnizase castelul de Chazelay. Picturile din cabinet, inspirate după cele din Pompei, fuseseră executate de elevii lui David.

Mai erau o sufragerie de iarnă, într-o seră plină cu flori exotice, și o sufragerie de vară dînd într-o grădină încîntătoare, plantată cu cele mai viu colorate și cele mai parfumate flori din Occident.

Jacques pusese să se împrejmuiască toată pădurea, așa fel încît să nu-ți dai seama cînd treceai din grădină în pădure.

Lucrările spitalului nu erau mai puțin avansate decît casa din pădure. Toate despărțiturile fuseseră executate și zugrăvite în cenușiu deschis cu încadramente de

culoarea cireșii. În fiecare rezervă, ca singur ornament, un crucifix scăldat de lumina revărsată prin ferestre. Jaluzelele, ce se strîngeau și se lăsau după dorință, dădeau gradul de lumină pe care medicul îl socotea necesar bolnavului.

Se și făcuse loc pentru patruzeci sau cincizeci de paturi ; vreo douăzeci de rezerve goale așteptau, în cazul în care cele patruzeci sau cincizeci de paturi n-ar fi fost suficiente.

Bunul Jean Munier supraveghea totul și din interes, dar și din recunoștință.

În camerele goale se depozitase pentru moment partea din mobilier și tablouri pentru care nu se găsise încă întrebuințare. Am spus că tablourile cu sfinți fuseseră rezervate pentru capela spitalului. La Paris toate bisericile fuseseră închise, dar nu același lucru se întîmplase și în provincie. Unele localități, mai religioase decît altele, — și e cunoscută piosenia locuitorilor din Berri — nu numai că-și apăraseră bisericile, dar îi menținuseră și pe preoți.

Astfel, preotul castelului de Chazelay, om de treabă, fiu de țăran, pe care domnul de Chazelay îl trimisese să studieze la un seminar din Bourges, nu se neliniștise de proscrierea preoților, nici de jurămîntul pretins lor. Nimeni nu venise să-i ceară jurămîntul constituțional, și la rîndul său, nu se dusese să-l ofere cuiva ; rămăsese cu servitorii castelului, păstrîndu-și veșmintele jumătate de preot, jumătate de țăran, și nimeni nu-l băga în seamă. Nu era un personaj atît de important în bine sau în rău, ca cineva să se gîndească să-l denunțe, și acest lucru îl salvase.

Cînd auzise că bunurile castelului de Chazelay fuseseră înapoiate după moartea marchizului fiicei acestuia, el se dusese să-i facă o vizită și să o felicite, cerînd să rămînă pe lîngă casa ei în aceeași calitate și în aceleași condițiuni în care fusese și înainte.

Eva își amintise foarte bine de respectabilul om ; îl văzuse în scurta ei ședere la castel, — se apropiase atunci de ea și-i oferise sprijinul religiei, ea însă îl refuzase, neînțelegînd în ce măsură putea religia să o ajute să suporte o nenorocire pe care o privea ca ireparabilă, din moment ce se despărțise pentru totdeauna de omul pe care îl iubea.

— Mai întîi, îi spusese ea cu ocazia vizitei pe care i-o făcuse la Argenton, castelul va deveni un azil, și într-un azil mai mult decît într-un castel va fi nevoie de un preot, care să știe să vorbească limba simplă și curată a religiei, întrucît el se va adresa unor țărani, adică unor oameni simpli și cinstiți.

De mai multe ori în drumurile lui la castel Jacques Mérey vorbise cu el și îl găsise întotdeauna blînd și ocrotitor; erau cele două mari calități pe care, după părerea lui, trebuia să le aibă un preot. Îi făgăduise deci, ca și lui Joseph braconierul, ca și lui Jean Munier, intendentul, că nimic nu se va schimba decît în mai bine.

Îl însărcinase să viziteze toate satele din împrejurimi și să facă o listă cu oamenii într-adevăr săraci care urmau să primească ajutoare la ei acasă și a acelora care, neavînd unde locui, nu puteau să fie ajutați decît la azil.

În ziua aceea Jacques Mérey se închisese cu el într-o cameră și vorbise îndelung.

Fără îndoială că cei doi bărbați discutaseră despre Eva și despre viitoarele ei proiecte, căci, de îndată ce conversația se termină, preotul înșeuase un cal mic cu care își făcea drumurile sale pioase și o pornise spre Argenton.

După două ore plecă și Jacques Mérey; la o leghe de Argenton îl întîlni pe domnul Didier (așa îl chema pe preot) care se întorcea la castel.

— Ce se aude? îl întrebă, ce ți-a răspuns.

— A răspuns: „Facă-se voia lui și cea a lui Dumnezeu", apoi și-a împreunat mîinile și s-a rugat. Domnișoara Eva este o sfîntă.

— Mulțumesc, părinte, spuse Jacques.

Și-și continuă drumul.

Dar era ușor de văzut că dacă îi impusese Evei o nouă ispășire, el însuși îndura o parte din această penitență, căci, pe măsură ce se apropia de Argenton, fruntea i se întuneca; și cînd întinse mîna spre ciocănelul de la ușă, vrînd să-și anunțe prezența pentru ca să nu apară pe neașteptate, văzu că mîna îi tremura.

Bătu totuși și Martha veni să deschidă.

— Nu s-a întîmplat nimic deosebit în lipsa mea? întrebă Jacques.

— Nu, domnule, răspunse bătrîna; a venit preotul castelului, domnul Didier, a stat de vorbă vreo zece mi-

nute cu domnișoara Eva ; dînsa a plîns, cred, și s-a retras în camera dumneaei.

Jacques Mérey făcu un semn din cap, șovăi o clipă dacă să intre în camera Evei sau să se urce direct la el în laborator ; dar ajuns la etaj, înaintă ușor pînă la ușă, ascultă și bătu.

— Intră, spuse Eva care, știind că Jacques nu bătea de obicei la ușa de la intrare, credea că o vizitează vreun străin.

Dar el abia deschise ușa, că Eva dădu un țipăt, căzu în genunchi și spuse, deschizînd palmele și brațele :

— Ecce ancilla Domini. [1]

XVI

DARUL DE NUNTĂ

Jacques o ridică.

— Nu îndrăzneam să te văd, îi spuse.

— Cum asta ? întrebă Eva ridicîndu-și ochii ei mari și limpezi.

— Mă temeam, răspunse el, ca nu cumva discuția avută cu domnul Didier să nu fi produs asupra dumitale o impresie mai puternică.

— Oh, suspină Eva, mă dezobișnuiseși de lucrurile crude, Jacques. Crezi că impresia a fost mai puțin violentă pentru că nu izbucnesc acuma în plîns, pentru că nu mă tăvălesc la picioarele dumitale : te înșeli, prietene. Dacă m-ai găsit în genunchi, este că nu vroiam să te aștept așezată și că nu eram destul de tare ca să te aștept în picioare. Dealtfel, mă așteptam, eu însămi ți-am spus : „Dacă vreodată te căsătorești, nu mă îndepărta de dumneata pentru acest motiv". Preotul a venit să-mi anunțe căsătoria dumitale, dar m-a anunțat în același timp că mă vei păstra ca soră și prietenă. Nu nădăjduiam atîta. Mi-ai vorbit despre ispășire ; pînă acum, Jacques, eu nu am ispășit nimic, nu am făcut decît să

[1] Iată roaba ta, Doamne !

dau ascultare voinței dumitale, să urmez drumul pe care singură l-aș fi urmat. Ai întrebuințat o parte din averea mea pentru opere de caritate, este exact ceea ce eu însămi aș fi făcut. Nici o mare durere care să o poată compensa pe aceea pe care eu ți-am pricinuit-o nu mi-a atins cu adevărat inima. Astăzi încep să merg prin mărăcini și spini, pe pietre ascuțite. Dar ce ți-am spus eu ? Să nu ții seamă de suferința mea, căci prea mi-aș teme să nu te obosesc dacă nu mi-aș înfrîna durerea prin gemetele și plînsetele mele. Îți sînt recunoscătoare că ai ales un om de tihnă și de iertare care să-mi anunțe această știre ; dar de la primul cuvînt pe care mi l-a spus, am înțeles tot, am înțeles tot și ți-am mulțumit din inimă că ai avut pentru mine această delicatețe inutilă. Aș fi preferat să aflu totul din gura dumitale. Ți-a fost teamă de lacrimile mele, de suferința mea — era să spun de reproșurile mele. Uitasem că nu aveam să-ți fac reproșuri. Nu ! aș fi avut atîta stăpînire de sine ca să te pot asculta cu același surîs pe care îl am pe buze ascultîndu-te în aceste clipe. Am promis, bunul meu prieten. Voi rezista pînă la capăt.

— Îți mulțumesc, Eva, spuse Jacques.

Și luîndu-i mîna, i-o sărută.

Dar buzele lui abia îi atinseră mîna, că Eva scoase un strigăt, se făcu palidă ca o moartă și căzu fără cunoștință.

Fusese destul de tare pentru o durere, dar nu destul pentru o mîngîiere.

Jacques profită de faptul că avea ochii închiși ca să o privească cu o nesfîrșită dragoste ; brațele i se deschiseră și nu lipsi mult să o îmbrățișeze și să o strîngă la piept.

Dar și el avea o voință puternică și jurase să meargă pînă la capăt.

Scoase din buzunar o sticluță și i-o dădu să respire.

Oricît de dureroasă i-ar fi fost rana, Eva simțea cumva o alinare. Deschise ochii, nu spuse nici un cuvînt, dar două șiruri de lacrimi i se scurgeau pe obraji.

— Oh, cît sînt de fericită, murmură. Ce s-a întîmplat ?

— Te las singură, Eva, îi spuse Jacques, adu-ți aminte.

Și ieși.

Eva și Jacques se revăzură abia la cină, și nu mai discutară nimic despre vizita domnului Didier la Argen-

ton. Numai că din zi în zi cearcănele din jurul ochilor i se accentuau. Paloarea devenise mai puternică și de cîteva ori Jacques Mérey se dusese în vîrful picioarelor să asculte la ușa Evei ; o auzise plîngînd.

Uneori, vrînd să aducă iar vorba despre acel subiect, Jacques părea stînjenit față de ea, bîlbîia cîteva vorbe pe care nu le termina, ca și cum s-ar fi temut să nu-i provoace o suferință și mai mare și să îi ceară ceva dincolo de puterile ei ; așa încît, Eva fu aceea care îi veni în ajutor.

Într-o seară, cînd Jacques părea mai tulburat decît de obicei, îngenunche în fața lui și luîndu-i mîinile îi spuse :

— Prietenul meu, ai ceva să-mi spui și nu îndrăznești. Hai, vorbește, spune-mi tot, fie chiar condamnarea mea la moarte. Știi că tot ce vine din partea ta îmi este prețios.

— Eva, spuse Jacques, va trebui să ne despărțim pentru cîteva zile.

Eva tresări și surîse cu tristețe.

— Jacques, adevărata noastră despărțire datează din ziua în care nu m-ai mai iubit.

— Cu toate acestea, continuă Jacques, dacă ai vrea, nu ne-am despărți nici chiar aceste cîteva zile.

— Cum asta ? întrebă fata repede.

— Eu trebuie să merg la Paris ca să fac cumpărături, *fata* este orfană, nu are vreo rudă cu care să mă sfătuiesc la cumpărarea lucrurilor care plac unei femei.

— Dar eu nu sînt aici, Jacques ? întrebă Eva cu inima plină de plîns, stăpînindu-și însă emoția.

— Eva, reluă Jacques, adevărul e că dacă ai vrea să mă însoțești în călătoria aceasta, mi-ai face un mare serviciu.

— Sînt gata să plecăm ; cu cît mă vei face să sufăr mai mult, Jacques, cu atît mai repede voi fi iertată de Dumnezeu și de dumneata.

— Dacă totuși sacrificiul acesta este peste puterile dumitale ?

— Nu există decît un lucru care să fie peste puterile mele, acela de a nu te mai iubi.

— Eva !

— Iartă-mă, dar dintre toate făgăduielile pe care ți le-am făcut, aceasta este cea mai greu de ținut ; trebuie

să fii indulgent față de mine în această privință, prietenul meu. Cînd plecăm ?

— Mîine seară, dacă vrei.

— Vrerea mea este a dumitale ; mîine seară voi fi gata.

Jacques trimise să se rețină locuri în cupeul diligenței, și a doua zi pe seară, după ce în timpul zilei se dusese să mai arunce o privire la castelul de Chazelay și la casa din pădurea lui Joseph, care era gata să-și primească stăpînii, — plecă împreună cu Eva la Paris.

În vremea aceea îți trebuiau două zile de drum ca să ajungi de la Argenton la Paris. Sosiră la ora șapte seara.

Era între 15 și 20 iunie ; adică cele mai frumoase zile ale anului ; afară era lumină ca în plină amiază. Jacques chemă o birjă, o ajută pe Eva, se urcă în urma ei și îi spuse vizitiului :

— Hotel Nantes.

Eva tresări, îl privi pe Jacques, vrînd parcă să-i spună : „Deci nu mă scutești de nici o durere !“

Jacques păru să nu ia în seamă această privire, dar prinzîndu-i mîna, i-o strînse afectuos și-i spuse :

— Eva, dumneata ești o făptură minunată ; mă pot încrede în cuvîntul dumitale ca în cel al unui bărbat.

Oricît efort făcu Eva să fie tare, pe măsură ce se apropia de hotel, acea tresărire pe care o avusese auzindu-l că dă această adresă se schimbă într-un tremurat pe care nu și-l mai putu stăpîni.

Jacques ceru cele două camere pe care le mai ocupaseră ; erau libere. Cînd să urce scările, pe Eva n-o mai ajutară picioarele. Așa cum făcuse și altădată, Jacques o luă în brațe și o duse astfel pînă la mezanin.

— Oh, aici, spuse ea intrînd în cameră, aici am fost foarte fericită ; am fost sigură că voi muri.

Și se așeză pe pat, cu mîinile pe genunchi, cu capul în jos și cu ochii plini de lacrimi.

— Iartă-mă, îi spuse lui Jacques ; dar pentru ce m-ai adus aici ?

— Pentru că este hotelul unde trag totdeauna, răspunse Jacques, și așa m-am deprins.

— Nu pentru altceva, întrebă Eva, nu pentru ca să mă faci să sufăr ?

— De ce vorbești astfel, Eva ? Camerele acestea sînt niște camere obișnuite, ce urme vezi aici din ceea ce s-a petrecut ?

— Ai dreptate, Jacques, dar pe mine nu mă poți împiedica să-mi amintesc. În șemineul acesta ardea un foc mare, covorul era plin de apă, ici și colo haine rupte, tu nu mă mai iubeai, dar încă nu mă urai.

— Nu te-am urît niciodată, Eva ; te-am compătimit. Învinuirile pe care ți le-am adus mi le aduceam mie. Am avut prea multă grijă de minunata perfecțiune a trupului dumitale și nu ți-am cultivat îndeajuns puterile sufletului. Este greșeala mea, este greșeala mea, este marea mea greșeală. Dar să nu ne mai gîndim la toate astea. Ce vrei să faci astă seară, Eva ? Vrei să ieșim, sau vrei să rămîi în cameră să privești lumea de pe stradă ?

— Vreau să rămîn în cameră, spuse Eva, să privesc în sufletul meu. Nu te teme că mă plictisesc singură ; sufletul îmi e plin de amintiri pentru secole de aici încolo. Dar destul despre asta, Jacques, te plictisesc și mi se rupe inima. Ai luat măsurile pentru lucrurile pe care vrei să le comanzi ?

— Nu, dar voi încerca să găsesc o persoană care să fie aproape de aceeași statură cu ea.

— Dacă aș avea norocul să-i semăn întrucîtva acestei fericite persoane, ți-aș spune : „Jacques, ia-mă pe mine". Aș fi foarte fericită să-ți fiu de folos.

Jacques se uită la ea de parcă abia atunci i-ar fi trecut prin minte această posibilitate.

— Ah, pe cuvîntul meu ! spuse. Ce curios ! Ești chiar de aceeași statură și sînt sigur că o măsură luată pe dumneata i s-ar potrivi de minune.

— Îți stau la dispoziție, Jacques ; nu sînt eu creația dumitale, de care te poți folosi cum vrei ?

— Ei bine, mîine voi da întîlnire aici croitoreselor, modistelor și negustoreselor de șaluri și de stofe.

Într-adevăr, a doua zi Jacques ieși de dimineață, recomandîndu-i Evei să fie pregătită pentru ora nouă. La ora opt și jumătate se întoarse, dădu dispoziții să se servească micul dejun, se arătă pe cît putu de vesel și îndatoritor cu Eva, la care negustorii de pălării, croitoresele, cusătoresele începuseră să dea năvală către ora zece dimineața.

Atunci, cu inima strînsă, dar cu surîsul pe buze, Eva alese stofele pentru rochii, modelele pentru pălării, culorile șalurilor de cașmir, apoi veniră amănuntele pentru rochiile de interior, pentru jupoane, pentru tot acest univers al femeilor, cum îi spune Juvenal.

După aceea veni rîndul bijuteriilor, al inelelor, al colierelor, al ceasornicelor, al piepteniilor; apoi mănușile, care se cumpărară cu duzinele; veni rîndul rufăriei și Jacques îi recomandă să o aleagă cît mai frumoasă cu putință, iar Eva, îmbrăcată într-o rochiță din țesătură de primăvară, fără nici o bijuterie pe degete sau la gît, cu una din acele tichiuțe cum poartă femeile dimineața, alese bijuterii pentru suma de zece mii de franci, șaluri de douăzeci de mii de franci, rufărie de zece sau cincisprezece mii de franci, fără să se arate o singură clipă cuprinsă cumva de tristețe sau de gelozie văzînd cum trec la o altă femeie toate aceste comori.

După masă fu ocupată cu aceleași amănunte de toalete pentru o femeie extrem de elegantă; ciorapi de mătase, jupoane dantele și altele. Se văzu nevoită să asorteze totul cu albeața tenului, culoarea ochilor, nuanța părului ei. În acest sens, Jacques îi dădu toate amănuntele, cu o exactitate care îi strîngea din ce în ce mai mult inima, căci dovedea ce bine o ținea minte pe femeia pentru care se făceau toate aceste cumpărături; era vizibil că Eva se grăbea să părăsească Parisul; dar nu se putea ca toate aceste toalete să fie furnizate înainte de trei sau patru zile.

Eva rămase cu încăpățînare închisă în camera de la hotel Nantes.

A treia zi totul se termină. Jacques comandă cufere.

— Dar unde duci toate astea? întrebă Eva.

— Păi, în provincie, răspunse Jacques.

— Nu te... căsătorești aici? întrebă ea șovăind.

— Nu, mă căsătoresc la Argenton.

— Veți locui... la Argenton? bîlbîi Eva.

— Din cînd în cînd, răspunse Jacques. Dar vom avea o casă de țară pentru vară și o casă de oraș, pentru iarnă, la Paris.

— Îmi va fi îngăduit să rămîn la Argenton, nu-i așa, în camera mică a căsuței noastre? întrebă Eva.

Și spunînd „căsuței noastre", fără voia ei îi dădură lacrimile.

— Vei sta unde vei dori, bună Eva, îi spuse Jacques.

— Oh, foarte retrasă, foarte tăcută, foarte neștiută, dar aproape de dumneata.

— Fii liniștită, spuse Jacques.

A doua zi o porniră spre Argenton, cu un extraordinar dar de nuntă, de care și o prințesă ar fi fost încîntată.

XVII

PARADISUL REGĂSIT

Cînd se întoarseră la Argenton, pe cît de fericit era Jacques pentru ajutorul ce i-l dăduse Eva, secondîndu-l la toate cumpărăturile, pe atît părea Eva de nefericită din cauza asemănării ei cu femeia pe care urma să o ia Jacques, asemănare atît de perfectă încît să se potrivească rochiile uneia pe talia celeilalte.

Cîtă vreme ziua căsătoriei nu fusese fixată, Eva o privise cu destulă filozofie; dar pe măsură ce această zi se apropia, la ideea că altă femeie urma să se instaleze în casă și efectiv să stea lîngă bărbatul pe care îl iubea mai mult decît propria-i viață și pentru care de două ori vrusese să moară, o suferință cu neputință de înfrînt punea stăpînire pe ea. Acel calm odihnitor, care era fondul caracterului ei, făcuse încetul cu încetul loc unei sensibilități nervoase care nu îi mai dădea liniște nici o singură clipă.

Cînd te așteptai mai puțin, cînd ea însăși se aștepta mai puțin, sărea de la locul ei, se plimba dintr-un capăt într-altul al salonului, își rezema capul de un obiect de marmură sau de vreun ochi de geam, își răsucea brațele, scotea un geamăt, se repezea în grădină și, la rădăcina mărului sau sub boltă, rămînea ore întregi prăbușită în propria-i durere.

Odată cu vara, privighetoarea își regăsise glasul cel mai melodios. Seara, Eva se scula, ieșea din camera unde Jacques studia un plan de casă, și pornea ca înnebunită să se așeze sub bolta de verdeață; dar, deodată, în toiul celor mai plăcute triluri ale privighetorii, ca obosită de

acest imn închinat fericirii, se scula, o făcea să-și ia zborul și se întorcea în casă plîngînd.

Somat să-i spună în ce zi îi sosea logodnica, Jacques îi răspunsese că la 1 iulie, ceea ce îi mai dădea opt zile de răgaz.

În fiecare zi cînd se scula din pat, lua o pană și trăgea o linie neagră peste ziua în care intrase. Mai rămăseseră trei sau patru zile pînă la sosirea momentului fatal, cînd preotul Didier se prezentă la căsuța doctorului cu o tînără fată care cerea să intre la azil ca soră de caritate.

Era frumoasă, avea șaisprezece ani și era orfană ; niciodată nu-și simțise inima bătînd din cauza vreunei pasiuni și, fericită de viața pe care o dusese pînă atunci, dorea să trăiască în aceeași liniște, cu aceeași seninătate.

În timp ce abatele Didier și tînăra fată intrau în laboratorul lui Jacques, Eva deschise ușa și-i făcu semn preotului că avea să-i spună ceva.

Preotul îl consultă din ochi pe Jacques ; acesta îi dădu permisiunea să iasă și astfel abatele o urmă pe Eva în camera ei.

O clipă după aceea se întoarse și plecă împreună cu tînăra soră care fusese acceptată de Jacques Mérey.

În cîteva orașe liniștitele și inofensivele congregații fuseseră desființate, dealtfel ca și alte ordine religioase ; dar, în Berri, această pioasă parte a Franței, ele continuaseră să se mențină și oamenii necăjiți nu fuseseră lipsiți de acele îngrijiri fizice pe care le dau mîinile albe și blînde, precum și de mîngîierile spirituale pe care le dau glasurile tinere și plăcute.

Din patru surori care trebuiau să-și împartă serviciile săracilor și bolnavilor din azilul de Chazelay, trei și fuseseră angajate, cea de a treia fiind aceea care ieșise din laboratorul doctorului cu promisiunea formală că va fi angajată.

Tot restul zilei Eva păru mai liniștită. În loc să evite prezența lui Jacques, dimpotrivă, părea să o caute ; se vedea că la rîndul ei avea ceva să-i spună, să-i ceară vreo favoare, dar că nu îndrăznea.

Dinspre partea lui, Jacques părea hotărît să nu o întrebe ; nu ocolea o explicație, însă nu era în stare să deschidă el vorba.

Ziua și seara trecură astfel. La ora zece, Eva, palidă, respirînd greu, se sculă și se îndreptă spre Jacques, hotărîtă să-i vorbească ; dar nu avu puterea, și întorcîndu-se se mulțumi să-i întindă mîna, să-i spună bună seara, și să iasă repede ; plînsul pe care însă îl ducea cu ea refuză să meargă mai departe fără să izbucnească.

Jacques o auzi hohotind.

De două zile vedea cît suferea și la rîndul lui suferea la fel ca ea ; dar Jacques vroia ca buzele să-i fie desdeștate numai de încrederea în el și nu de rugăminți sau de voința lui.

Rămase deci cu privirea fixă și urechea încordată spre ușă

Își dădea seama că se oprise, întrucît plînsul în loc să se depărteze pe scara care ducea spre camera ei, continua să se audă de pe palier.

— Eva, întrebă el, de ce plîngi în seara asta mai cu amărăciune decît ieri sau decît alaltăieri ?

Eva deschise iar ușa, intră împleticindu-se și se prăbuși la picioarele lui.

— Plîng în seara asta cu mai multă amărăciune decît în celelalte, spuse ea, pentru că simt că-mi va fi cu neputință să-mi țin făgăduiala pe care ți-am făcut-o. Vroiam, orice s-ar fi întîmplat, să rămîn lîngă dumneata, scumpul meu Jacques, dar aș fi pentru dumneata un izvor de plictiseli. Care femeie, chiar o sfîntă, ar putea să mă admită aproape de dumneata văzînd cum ochii mei îți caută privirea, mîinile mele căutîndu-le pe-ale dumitale ? Ai fost întotdeauna bun ,față de biata dumitale prietenă și nu o vei respinge, dar care femeie care te iubește nu ar fi geloasă pe mine și nu te-ar nefericl cu gelozia ei ?

— Nu ai a te teme de nimic din acest punct de vedere, îi răspunse Jacques, i-am spus tot, însă nu m-am acuzat decît pe mine. Niciodată, poți fi sigură, nu vei primi vreo observație din partea ei.

— Răspunzi de ea, Jacques, și cred în făgăduiala dumitale, dar în cazul acesta eu voi fi aceea care nu voi putea suporta spectacolul pe care l-aș avea fără încetare sub ochi. Mă amăgeam, te mințeam pe tine și pe mine însămi cînd îți spuneam că aș putea să trăiesc în apropierea ei, sub același acoperiș cu ea, să fiu doamna ei de companie, prietena ei, la nevoie sclava ei. Dacă ar exista o femeie capabilă de o asemenea renunțare față

de ea însăși, crede-mă, Jacques, aceea aș fi eu ; dar ceea ce nu pot nici eu, nu o va putea face nimeni, nu ! Fără să mă depărtez de dumneata, Jacques, trebuie să te părăsesc. O, sărmana mea căsuță ! O, bietul meu cuib atît de plăcut trupului meu îndurerat ! O, scumpe lucruri pe care ochii mei au fost învățați să le vadă și nu le vor mai vedea, mîine va trebui să vă spun adio, pentru că ea sosește poimîine !

Și căzînd pe podea, întinse brațele și-și lipi fruntea de piciorul biroului, apoi înaintînd doi pași ajunse lîngă pian, pe clapele căruia își apăsă buzele.

Jacques întinse brațul, îi apucă mîna și o trase spre el ; Eva căzu din nou în genunchi, sprijinită de brațul fotoliului lui.

— Dacă îmi spui toate astea, reluă el, înseamnă că ți-ai făcut un plan oarecare în minte. Care este acest plan ?

—Ascultă, spuse Eva ; tînăra aceea, care a venit astăzi cu abatele Didier, mi-a deschis ochii asupra celor ce voi avea de făcut. Aș vrea, ca și ea, să îmbrac sfîntul costum al călugărițelor slujitoare ; aș vrea, ca și ea, să mă dedic serviciului spitalului înființat în castelul unde m-am născut. Cere-mi ceea ce pot da, sau cere-mi viața, îngăduie să mă răscumpăr, pentru că altfel nu am curajul să ispășesc.

— De asta l-ai consultat astăzi pe părintele Didier, nu-i așa ?

— Da.

— Și ce ți-a răspuns acest om cucernic ?

— Mi-a spus că e o inspirație a Cerului, că el mă va susține, că mă va încuraja în drumul salvării. Apoi ceea ce mi-a spus mai ales, și ceea ce m-a hotărît să-ți cer învoirea pentru restul penitenței pe care nu am tăria să o ispășesc, ceea ce mi-a spus, repet, este că o dată pe săptămînă cel puțin vei veni să vizitezi săracii și că atunci te voi putea vedea.

— Dar știi, Eva, onorabilele surori nu au voie să posede avere, iar dumneata ești încă bogată cu mai mult de un milion...

— Cum să fac, Jacques, să scap de toată această avere ? Dumneata ai procură generală de la mine. Dă sau vinde tot, fă ce vei vroi. Ceea ce vei face, va fi

bine făcut, cu condiția ca în singurătate să mă pot consacra săracilor, lui Dumnezeu și dumitale.

— Gîndește-te bine, Eva ; dacă are să-ți pară rău după ce îmbraci sfîntul costum de călugăriță, atunci va fi prea tîrziu.

— Nu-mi va părea rău, fii liniștit. De data aceasta sînt sigură de mine, vreau.

— Ascultă, gîndește-te pînă mîine la ora cinci. Mîine la ora cinci ne vom urca în trăsură, te voi conduce la castelul de Chazelay ; acolo te vei consulta pentru ultima oară cu preotul Didier și după aceea eu voi face tot ce vei dori să fac.

— Mulțumesc, Jacques, mulțumesc, spuse Eva luîndu-i mîna și sărutîndu-i-o cu înflăcărare.

Apoi se retrase în camera ei, petrecu o parte din noapte în rugăciuni și nu adormi decît către ziuă.

Cînd se trezi și întrebă de Jacques, i se spuse că plecase de dimineață și că-i lăsase vorbă că se va întoarce să o ia la ora cinci după-amiază.

La ora cinci într-adevăr trăsura se oprea în fața casei.

Eva își petrecuse ziua luîndu-și rămas bun de la toate scumpele ei amintiri. Lua cu ea frunze din toți pomii, flori de la toate plantele ; sărutase una după alta toate mobilele din camera ei și din laboratorul lui Jacques. La început se gîndise să-i ceară permisiunea să ia tot ce era în camera ei. Dar preotul Didier îi răspunsese că nu se putea, întrucît asta ar stabili o diferență între ea și celelalte surori. Nu stăruise deci, și nu luase din toată camera ei decît Cristul de fildeș pe care i-l dăduse Jacques.

Momentul plecării fu crud ; nu se putea smulge din brațele bunei Martha care, la rîndul ei, plîngea în hohote. În sfîrșit, cu batista la ochi, se repezi în trăsură și caii o porniră pe dată în galop.

Nu mai fusese la castel de cînd, împreună cu mătușa ei, îl părăsiseră pentru a se duce să locuiască la Bourges ; nu îi aducea deci aminte decît de momente triste din viață și nu îi păru rău după nici unul din ornamentele senioriale pe care azilul le eliminase din domeniul feudal.

La poartă, două persoane păreau că o așteaptă, unul era Jean Munier, căruia îi întinse ușor mîna ; celălalt era Joseph braconierul, căruia îi întinse amîndouă mîinile, spunîndu-i smerită :

— Îmbrățișează-mă, tată, căci dumneata ai fost un tată pentru mine.

— Și el ? întrebă Joseph, arătîndu-l pe Jacques Mérey.

— El ! spuse Eva strîngîndu-i mîna, el a fost mai mult decît un tată, a fost un dumnezeu.

Jacques se și dăduse jos din trăsură. Îi întinse mîna Evei care sări lîngă el.

— Vrei să vizitezi instituția a cărei fondatoare ești, draga mea Eva ? întrebă Jacques.

— Cu plăcere, răspunse Eva, sprijinindu-se de brațul lui, căci atîtea sentimente se frămîntau în ea, încît capul i se învîrtea, iar picioarele nu o mai puteau ține.

În spital se și internaseră cincisprezece sau douăzeci de bolnavi, iar în azil, care era la primul etaj, vreo zece mame, văduve cu copiii lor. Toți acești bolnavi și toți acești oameni necăjiți fuseseră preveniți că cea care urma să-i viziteze este fosta stăpînă a castelului din care ea făcuse un refugiu din îndurare și din renunțare la bunurile lumești.

Atunci toți bolnavii care nu erau nevoiți să stea la pat o înconjurară, toți se ținură după ea, copleșind-o cu binecuvîntări. Eva traversă pe rînd toate sălile ocupate ale celor două etaje.

Întrebă văduvele despre necazurile lor și pe bolnavi despre suferințele lor.

O întîlni pe tînăra soră care venise în ajun cu preotul Didier, o recunoscu și o îmbrățișă. Apoi se depărtă uitîndu-se îndelung la costumul ei, pe cît de pitoresc, pe atît de trist.

Se interesă ce era acolo unde se vedea atîta lumină.

I se răspunse că era biserica.

— Să mergem acolo, spuse ea.

Atunci copiii se răspîndiră prin grădină să culeagă flori ; mamele lor rupseră crenguțe ; copiii presărară florile de la ușa bisericii pînă la altar ; bărbații și femeile făcură o boltă de frunziș pe sub care trecură Eva și Jacques.

Domnul Didier, în costum de oficiant, stătea în fața altarului ; la picioarele lui avea o pernă.

Eva nu se îndoi că o aștepta pentru a-i ține o predică despre îndatoririle meseriei pe care urma să o îmbră-

țișeze din smerenie ; îndepărtă perna și îngenunche pe piatra goală.

Atunci, spre marea ei uimire, Jacques îngenunche alături de ea.

— Părinte, spuse, vă aduc nu numai o sfîntă, ci o martiră. O iubesc și doresc ca în fața acestei întregi populații care îi datorează lipsa de griji și liniștea, să ne uniți pe amîndoi prin sfînta taină a căsătoriei.

Eva scoase un mic țipăt, care semăna mai mult cu un strigăt de durere decît de bucurie ; apoi, ridicîndu-se deodată și luîndu-și capul între mîini, spuse :

— Oare am înnebunit ? Voi toți care sînteți aici, oare acest om mi-a spus acum că mă iubește ?

— Da, Eva, te iubesc, repetă Jacques, nu cum meriți să fii iubită, ci atît cît poate un bărbat să iubească o femeie.

— O, Dumnezeule, Dumnezeule, strigă Eva.

Și pălind, se prăbuși pe pardoseala bisericii.

Cînd își reveni, își dădu seama că se afla în sacristie. Jacques stătea lîngă genunchii ei și îi strîngea la piept.

Și aerul vibra de strigătele :

— Trăiască doctorul Mérey ! Trăiască domnișoara de Chazelay !

CONCLUZIE

Leșinurile cauzate de bucurie nu sînt, orice s-ar spune, nici lungi, nici periculoase.

După zece minute, Eva își recăpătase întreaga stăpînire de sine, în afară de îndoiala de a nu fi cumva sub imperiul unui vis.

La ușa bisericii îi aștepta trăsura. Dar Eva era atît de slăbită, încît Jacques se văzu obligat s-o ducă pe brațe. Vizitiul știa unde trebuia să meargă : nu ceru nici o lămurire și în strigătele : Trăiască Jacques Mérey ! Trăiască domnișoara de Chazelay ! — trăsura se depărtă și totul intră în întuneric și tăcere.

Eva privea împrejur și lîngă ea nu-l văzu decît pe Jacques. Țipă de bucurie și îl îmbrățișă izbucnind în plîns.

De la acea insuflație care se terminase cu un sărut, nici o mîngîiere nu mai existase între Jacques și Eva.

Rămaseră strînși unul în brațele celuilalt, Eva implorînd Cerul să-i spună dacă ceea ce se petrecea era cumva un vis, atunci să nu se mai termine.

Deodată portiera se deschise, o lumină puternică o sili să deschidă ochii și văzu o mulțime de servitori ținînd făclii.

Jacques o ajută să coboare din trăsură ; nu-și dădea seama unde se afla.

După socoteala ei, trăsura abia mersese cinci minute și se oprise în fața acestei case necunoscute pe care nu o văzuse niciodată în preajma castelului de Chazelay.

Urcă pe un perón împodobit cu flori, intră într-un vestibul împodobit cu candelabre și vase chinezești, care îi păreau cunoscute, fără să poată totuși spune unde le mai văzuse.

Trecu apoi în salonul aranjat cu mobile Ludovic al XV-lea de care își aminti că le văzuse într-adevăr ; din salon, prin două uși, se intră în două dormitoare.

Unul tapisat în roșu închis, al cărui singur ornament era, cum știm, un portret mare de femeie și sub el un scăunel de rugăciune.

Văzînd portretul, Eva exclamă :

— Mama !

Și îngenunche pe scăunel. Jacques o lăsă o clipă să se roage, apoi, cuprinzînd-o cu brațul, o ridică pînă la înălțimea gurii lui și îi spuse :

— Mamă, îți iau fata și îți promit să o fac fericită.

— Dar unde sîntem ? întrebă Eva uitîndu-se în jurul ei și văzînd prin geamurile ferestrelor sclipind luminile din Argenton.

— Ești în casa de lemn din *pădurea Joseph* sau în vila ta *Scipion*, îi vei spune cum îți va plăcea mai mult. Acesta este dormitorul tău, îți dai seama după portretul mamei tale că este camera ta de culcare, plasată exact în locul unde a fost înainte coliba braconierului Joseph, care este paznicul general al pădurilor tale.

— Ah, nu uiți nimic, și din toate amintirile faci un lucru sfînt, spuse Eva aruncîndu-se de gîtul lui Jacques.

Se știe că printr-un coridor cele două dormitoare dădeau unul în altul. Mérey o conduse pe Eva din dormitorul ei în dormitorul lui.

Eva nu văzuse încă ceva asemănător ; totul era în cel mai curat stil pompeian. Picturile de pe pereți îi reținură atenția pentru o clipă, apoi trecu în două budoare care păreau gemene, într-atît semănau, în afara tablourilor, din care unul aparținea școlii lombarde și celălalt școlii florentine.

Urma apoi o galerie înzestrată cu tablourile aparținînd tuturor școlilor.

Vizita se termină cu cele două sufragerii. O masă cu două tacîmuri era așezată în sufrageria de vară și cum era una din cele mai frumoase zile, ferestrele erau deschise și din locul unde se așezau puteau cuprinde deodată cu privirea florile, frunzele copacilor și stelele cerului.

Jacques îi făcu semn Evei să-și ia locul, îi sărută mîna și se așeză în fața ei.

Eva înghițea fără să fie atentă ce anume mînca. Emoțiile zilei o copleșiseră. Nimic nu dă mai multă poftă de mîncare ca lacrimile. Cît timp oamenii sînt nefericiți, nu vor să recunoască acest lucru, dar din momentul cînd nu mai sînt necăjiți, acea stare devine un adevăr recunoscut chiar de ei.

Stînd la masă, Jacques Mérey o puse la curent cu afacerile lor. Spitalul era terminat și fondat ; vila Scipion sau casa din pădurea Joseph era complet terminată ; în luna octombrie îi aștepta o casă la Paris, iar din averea Evei cît și din a lui, care era la fel de însemnată, mai rămîneau încă o sută de mii de livre venit.

Eva nu vru să audă aceste calcule, dar Jacques socotise necesar să o informeze despre ele.

Cînd se termină supeul, Jacques o conduse în camera ei.

— Aici, spuse el, ești cu totul la tine acasă ; ușile nu se închid decît pe dinăuntru. Cînd le vei lăsa deschise, înseamnă că-mi va fi acordată permisiunea de a intra.

Eva îl privi cu tandrețe și îi spuse :

— Jacques, am o ultimă rugăminte. Să ne întoarcem în seara asta la Argenton.

— Pentru ce, scumpă prietenă ? întrebă Jacques.

— Mi se pare că ar fi o trădare din partea mea să petrecem cea mai fericită noapte din viață în afara casei în care m-ai creat și în care mi-am ispășit greșelile.

Jacques o luă în brațe.

— Tu ești cea care nu uiți nimic, îi spuse. Să mergem la Argenton, să plecăm chiar în clipa aceasta.

Și după o oră, ușa căsuței se închidea în urma celor mai fericite ființe din lume.

Lector : MAGDALENA BEDROSIAN
Tehnoredactor : STELUȚA VASILACHE

Apărut 1974. Bun de tipar 28.06.1974. Tiraj 163 000. Broșate 158 000. Legate 5000. Hîrtie ziar 54×84 de 50 g/m². Format 16/54×84. Coli editură 19,33. Coli tipar 21. C.Z. pentru bibliotecile mari și mici 84—31=R.

Tiparul executat sub comanda nr. 40 345 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piața Scînteii nr. 1
București
Republica Socialistă România

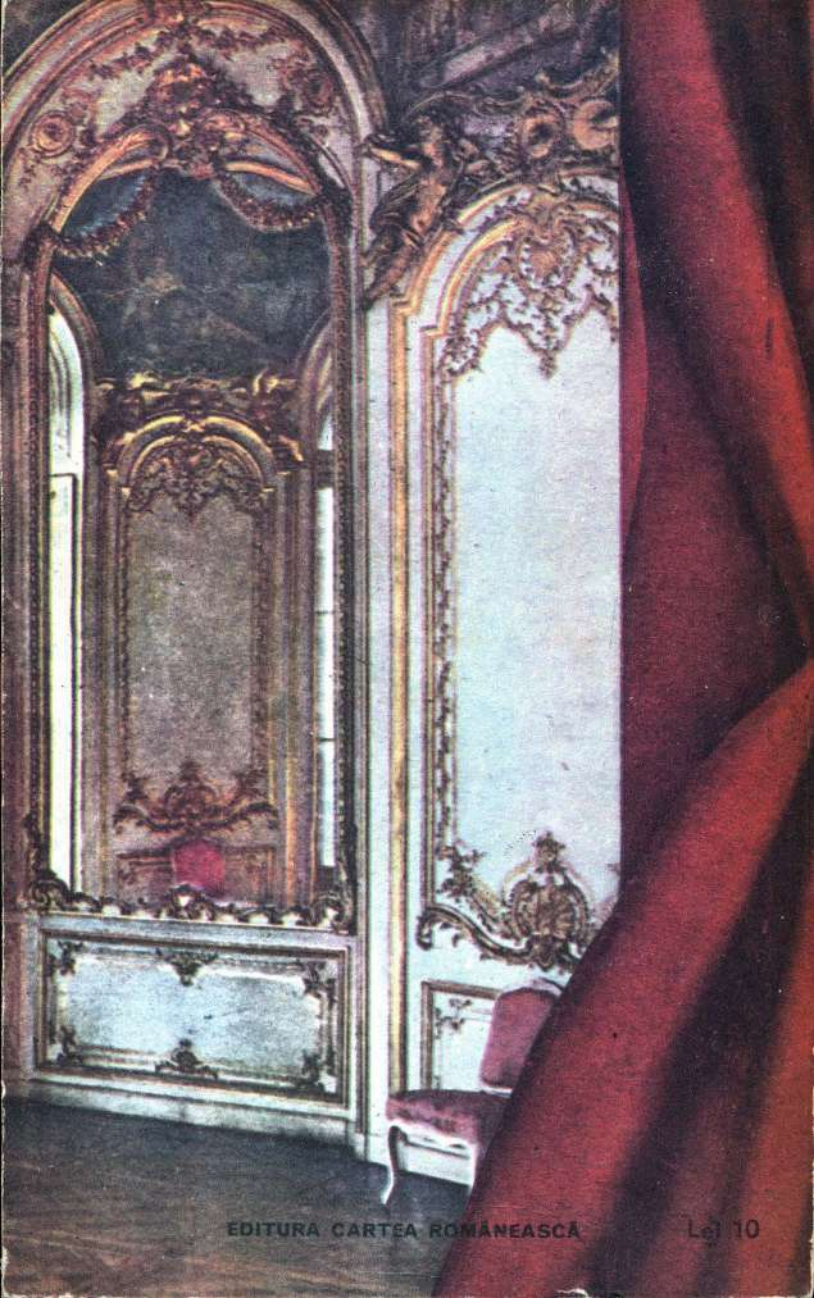

EDITURA CARTEA ROMÂNEASCĂ

Lei 10